

Staats- und
Universitätsbibliothek
Bremen

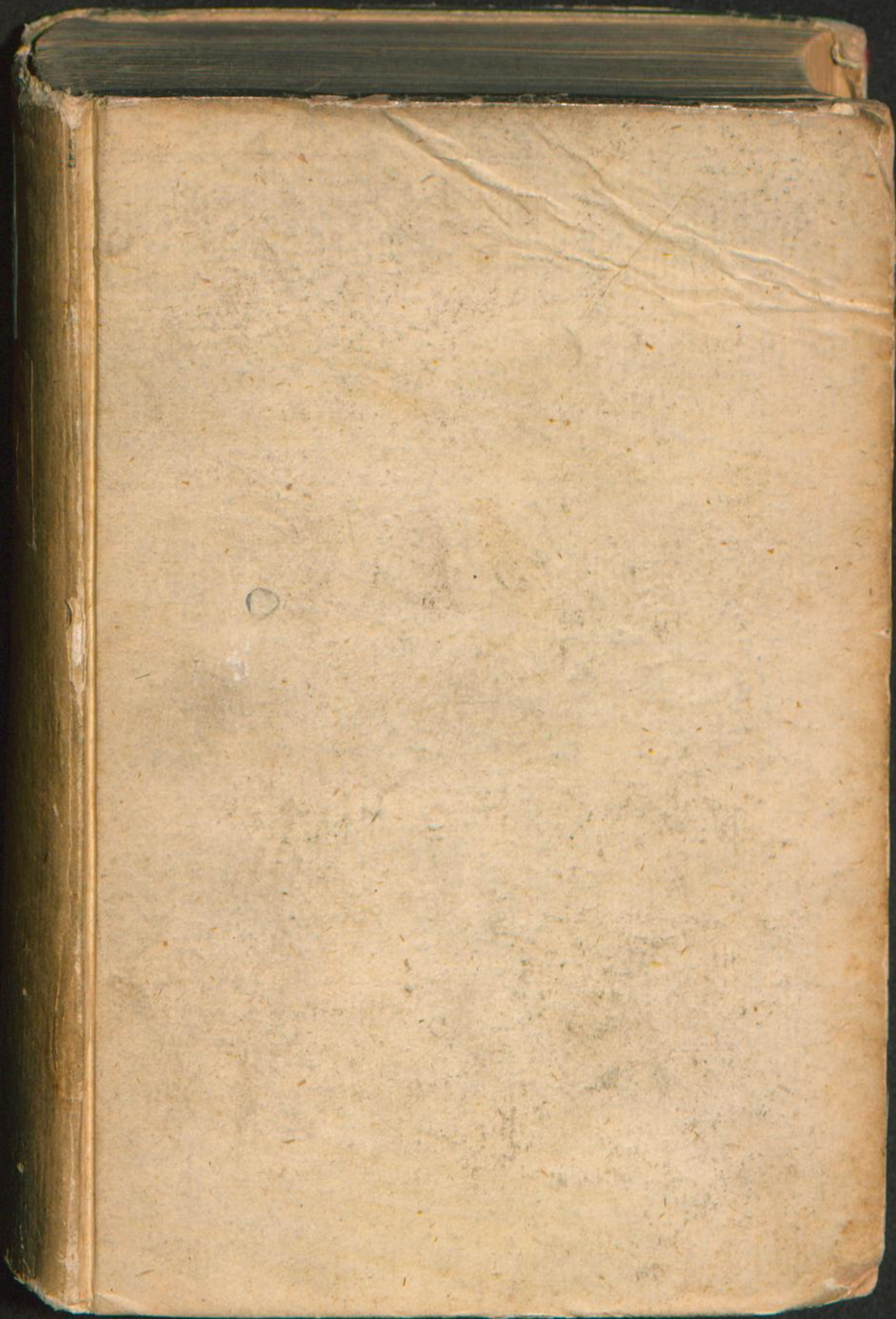
Staats- und Universitätsbibliothek Bremen

Digitale Sammlungen

1763

Brem. c. 67

Brem.
c.
67

Brem.
C. 67.

J.P. Casfely
1764.

BIBLIOTHECA

BREMENSIS

NOVA

HISTORICO-PHILOLOGICO-

THEOLOGICA

CLASSIS TERTIÆ

FASCICVLVS PRIMVS.

BREMÆ & AMSTELODAMI

Sumptibus Bibliopolarum

G. W. RUMPII & H. VIEROOT.

MDCCLXIII.

VIRO
PERQUAM MAGNIFICO
HENRICO
KOEHNEN

JCTO EXCELLENTISSIMO,
REIPUBLICÆ PATRIÆ
CONSULI,
COGNATO SUO ET FAUTORI
MAXIME SUSPICIENDO,

FASCICULUM HUNC
BIBLIOTHECÆ
BREM. NOVÆ
SEPTIMUM,

EA, QUA PAR EST, OBSERVANTIA
INSCRIBIT.

PACISQUE
DEIDONO RESTITUTÆ,
ET
URBIS PATRIÆ,
A PEREGRINO QUOVIS MILITE
TANDEM LIBERATÆ,
HALCYONIDES,
INDE
LIBERTATEM REIPUBLICÆ
FERE PERDITAM
ET MORTUAM,
JAM FELICITER RECUPERATAM
ET REVIVISCENTEM
IMPENSE GRATULATUR,
ET UT
CLAVUM REIPUBLICÆ PATRIÆ,
QUEM TER IN PROCELLA
RECTUM TENUIT,
BREVI RECEPTURUS,
QUIETUS IN PUPPI TENEAT,
SÆPIUSQUE RESUMAT,
VALIDISQUE
IN ÆTATE SENECTA ET VIGENTE
VIRIBUS
AD REIPUBLICÆ SALUTEM,
BONO CUM DEO,
DIRIGAT
ET
PROPITIO ERUATUR IN CHRISTO
NUMINE
SUMMOPERE IN VOTIS HABET
E D I T O R.

L. B.

S.

NICOLAUS BARKEY

S. TH. D. ET PROF. P. O. ECCLESIASTES

STEPHAN.

Favorem eximium, quo Bibliothecam me-
am Bremensem Novam excepit Respu-
blica Litteraria, gratissimus agnosco. Sti-
mulum ille mihi nobilem admovit urgendi
quantum pote institutum. Credas mihi ve-
lim ingenere, ampliover jam adparuisse Bi-
bliothecam, si res per me solum stetisset; mi-
bique non fuisse integrum, uti constitutum
erat animo, Classi Secundæ subjungere Indi-
cem rerum binis primis contentarum, quam-
vis ad prelum paratus esset. Hinc ille, quum
Lectores aliqui duas Classes una ligatura com-
pingent, jam claudat oportet Classem Quartam,

qua.

quatuorque Classes priores, Deo vitam vi-
resque conservante, comprehendet. Eundem
ad modum quoque vides Bibliothecam Bremen-
sem Veterem ad XII. Fasciculos adornasse In-
dices. Quemadmodum autem Aucto-
ribus Symbolarum ad me ablegatarum, sive fidei
meae adhuc commissarum, Viris summe &
plurimum Reverendis & Doctissimis pro au-
xilio, mihi in condita & condenda Bibliothe-
ca hac praestito, me quam maxime obstrictum
esse sentio: ita jure meritoque ab aequitate
Tua L. B. contendo, ut semper meminervis
rarissimum eum esse librum aut tale scriptum,
vel ab eodem Auctore editum, in quo non medio-
cra mixta sint Doctissimis. Unde facile colli-
ges in hac quoque Bibliotheca unam symbolam,
vel ab eodem Auctore profectam, altera
esse praestantio-rem. Ne vero tempora Tua
mover, hic Tibi fisto

SERIE M
CONTENTORUM
FASCICULI PRIMI
CLASSIS TERTIÆ.

- I. JO. HENR. VERSCHUIR, *S. Tb. D, & V. D. M. apud Bolswardenses*, Dissertatio Exegetica, qua Oraculum Bileamiticum NUM. XXIV, 17-20. nova ratione explicatur, ejusque implementum ex historia demonstratur pag. 1.
- II. JO. NICOLAI RICHTERI, *V. D. M. Ernestivillani*, Observatio ad COL. II, 16. 17. *Viri pl. Rev. JOH. THEOPHILI ELSNERI dubiis opposita* pag. 80.
- III. ELIÆ PALAIRET, *Reverendissimi in Deo Patri, JOANNI. Bangorii Episcopo à sacris, & in regia D. Jacobi aede Vicarii, Auctores Sacri Classici, & quidem Matthæus* pag. 128.
- IV. JO. CAROLI BONNET, *Scholæ apud Taberna-montanos Magistri & V. D. M.* Observatio Exegetica ad MATH. III. 7. pag. 165
V.

V. *Series Professorum Regionum in Academia Upsalensi nunc quam maxime docentium* pag. 172.

VI. *Series Professorum in Academia Carolina Lundensi* pag. 174.

VII. *Series Professorum Academiae Aboënsis* pag. 176.

VIII. *Programma Academiae Upsalensis, à V. C. JOH. J. AMNELL conscriptum, quo B. ANDR. KALSENII, Westmannorum ac Dalecarlorum quondam Episcopi, munificentia laudatur in statutis legatis, præsertim in constituendo Novo S. Theol. Professore Upsalensi, a Reg. Maj. ratihabito, & Auditores ad audiendam Orationem S. V. ASPHII, in laudem Beati Episcopi convocantur.* p. 177.

IX. *Programma ab eodem V. C. conscriptum, quo inauguratus est S. V. WALLERIUS, ut Novus Professor Regius & Kalsenianus* pag. 183.

X. *Munificentia Nobil. & Ampl. PETRI MOGGII, Dom. in Renesse laudata* p. 188.

Vale Lector Benevole, huicque operi in posterum favere perge. Scripsi Bremæ d. 4. Junii a. 1763.

2 Joh. Henr. Verschuir Diss. Hist.

Vers. 18. Tum fiet Edom hereditaria possessio, & Seir erit hereditaria possessio hostium ejus; sed Israel faciens robur.

Vers. 19. Et dominabitur (aliquis) ex Jacobo, qui perdet residuum ex urbe.

§. I.

Israelitarum agmine in itinere versus terram promissam appropinquante ad regionem Moabiticam, rex Balacus ac universus Moabitarum populus, non ignari maximorum facinorum ab Israelitica gente perpetratorum, maximo percellabantur terrore, quippe solliciti, ne regio sua vastaretur ac

VERSCHUIR II legi, quia dudum in ea sui heresi in hoc vaticinio neutiquam de Messia sermonem esse. Quod rem suam feliciter & non minus doctissime egerit S. v. *Auctor*, fatebuntur quotquot ex Interpretibus Veritatem magis quam præjudicia institutionis aut factionum sequuntur. Utinam tractentur Oracula Divina talibus semper manibus, talique studio! Nexus argumentorum ut possit cognosci, meliusque ponderari, adeoque grata Lectori erit lectio, ut eum ad finem usque adtentum tenebit, nolui h. Dissert. dividere. NB.

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 3

ac peregrinis hisce advenis in prædam cederet. Anxie itaque circumspicientibus auxilia ad hoc malum averruncandum, in mentem venit *Bileamus*, divinationibus ac vaticinandi arte clarus. Missa legatione, una alteraque, magnis eum invitant muneribus, & permovere conantur, ut Israelitas devoveat, sibi vero addicat victoriam; hac enim facultate *Bileamum* instructum esse stolide putabant. *Bileamus* prima vice rogatus venire recusat, sed iterum tentatus, magnis pollicitationibus succumbit, iter ingreditur, læte & honorifice a Moabitis recipitur, Vaticinandi arte candidè utitur; sed minime ex Moabitarum voto. Non enim execratur Israelitas, verum Numinis Optimi Maximi revelationem fideliter proferens, prospera ac felicia Israelitarum fata canit. Magnis allectus promissis iterum iterumque tentatur, num Moabitas voti compotes reddere possit, sed identidem a Deo impeditus, lætam omnique ex parte beatam Israeliticæ nationis prædicat fortunam. Hoc bilem movere *Balaco* regi, se a *Bileamo* delusum putanti, qui eum propere discedere jubet, cæteroquin male mulctandum. Impetrata tamen denuo regis venia vaticinari pergit, & cum hætenus generalius locutus fuisset, nunc ipsorum Moabitarum, aliarumque gentium vicinarum ultima fata, ac lethalia vulnera,

4 Joh. Henr. Verschuir Diff. Hist.

ipsis per Israelitas inferenda enarrat, v. 17. 18. & 19. destructionem gentis Moabiticæ & Idumææ prænuncians.

§. 2.

Argumentum hujus vaticinii huc redit: post magnum temporis spatium multaque fata intermedia, orituros unum pluresve illustres Heroas ex Israelis progenie, qui Summa fortitudine præditi vicinos populos, sibi hostiles, & inter eos præcipue Moabitas & Idumæos bello devincant; & tandem ita profligent, ut in posterum omni nocendi vi careant; Imo Idumæos una cum Moabitis, sed post multa demum secula lethaliter ab illustri quodam ex Jacobi prosapia Principe percussos, libertate privatos, nec quicquam præter solam obediendi gloriam reliquum habentes, Israelitis esse inferendos, ita ut una cum iis unum constituent populum, ac perpetua & hereditaria eorum possessio evadant. Prædicatur itaque, tum felicissima Israelitarum conditio & regnum late extensum, tum hostium interitus & subactio.

§. 3.

Quæritur jam, quinam sit illustris ille Princeps, *Stellæ & Sceptri* epitheto insignitus, quæ qualisve præclara illa victoria, qui

qui hostes ab eo devincendi, Moabitæ & Idumæi proprie ita dicti, num vero alii, sub eorum nominibus latentes, qualis victoriæ modus, quinam illi filii Sethi, inimici an amici, sintne subigendi, an vero colligendi? Communis fere Christianorum ac Judæorum (a) interpretum est opinio, Messiam, Ejus ortum ex Jacobo, Ejus regnum ac victorias hic prædici. Judæorum hanc in rem testimonia diligentissime sunt prolata. At tamen cum percussio Moabitarum & reliqua proprie & secundum litteram Messia tribui non possint, hinc Christiani ad sensum *mysticum* confugiunt. Cum vero propria Moabitarum & Idumæorum subactio omnino hoc oraculo quoque comprehendendi videatur, & in Davide implementum nacta sit, hinc statuunt multi, vaticinium esse *typicum*, quod secundum litteram de Davide, mystice vero de Messia sit intelligendum, in quo etiam assentientem habent MAIMONIDEM, aliosque Judæorum magistros: nec mirum, quem enim illi expectant Messiam, is nullo modo priscis illis populis dudum abolitis, oraculi implementum præstare poterit, proprie & secundum litteram. Hanc sententiam post alios haud ita pridem ingeniose exornavit vir eruditus D. R. BUL-

A 3

LE.

(a) Hinc misere a famosissimo illo Barchocheba delusi sunt.

6 Joh. Henr. Verschuir Diff. Hist.

LERIUS in *dissertat. Sylloge diff. I.* Sunt etiam, qui solum *Davidem* hic depictum putant. Ita ex veteribus JULIANUS, quem suo more refutat CYRILLUS *l. VIII, p: 262.* ex recentioribus JUNG MANNUS ad *Daniel. tom. II, p. 197.*

§. 4.

Ex dictis constat recepta & communis interpretum opinio, qua hoc oraculum secundum sensum *mysticum* omnino ad *Messiam* respicere putant, imo non nisi tenuiter admodum in *Davide*, sed vere secundum intentionem Spiritus propheterici demum in *Messia* esse impletum. Vellem sane hanc sententiam firmis inniti rationibus; neminem majori gaudio hic depictum viderem, quam ipsum Dei Filium, Christum Jesum, Optimum Maximum Servatorem, illustrissimum illud sidus ac potentissimum Regem. Verum enim vero, quamvis eo animo oraculum hoc sæpius legerim, relegerimque iterum, iterumque meditationi severæ subjecerim hactenus mihi nullæ, vel probabiles, se obtulerunt rationes, quibus communis opinio mihi persuaderi potuit. Cum ergo id quod quærimus, unice VERITAS sit, cum non iste, quem maxime cuperemus, sensus scriptoribus quibuscunque, multo minus Sacris, sit adscribendus, sed qui ab ipsis scriptoribus intentus fuisse ex omnibus orationis

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 7

tionis infitis criteriis liquet; hinc nemo cordatus & S. S. vere amans in sinistram interpretabitur partem, si per firmas rationes demonstrare aggrediar, nihil esse in hoc vaticinio, ejusque cum superioribus nexu, ex quo Messiam a Spiritu prophético per Bileamum designatum fuisse liqueat, adeoque temere eo referri. Laudo præstantissimos interpretes, ex pietatis fervore & hic Messiam quærentes, eo magis, quod ipsos Judæorum magistros præstantiores hic duces haberent; attamen, licet animo pio ad optimum sane finem ita instituerint, inconsulto ac temere fecisse videri possent. Si enim Judæis largiamur, Messiaë victorias hic prædici, profecto ipsis arma porrigimus, quibus nos profligare possint, cum nullo, ut mihi quidem videtur, modo demonstrari possit, Jesum nostrum ea, quæ hic prædicuntur, præstitisse. Sunt alia bene multa V. T. oracula, Messiam clarissime canentia, omni exceptione majora, in Jesu nostro evidentissime accuratissimeque impleta; quare necesse non est, ut talia circumspiciamus, quæ ne quidem probabilem admittunt demonstrationem. Ne minima quidem danda est occasio hostium cavillationibus. Quis demum ignorat capitalem illum religionis Christianæ hostem, *Celsum*, sub Judæi persona, Christianis pessimum Pro-

phetiarum abulum objecisse, & affirmasse
 Μυρίοις ἄλλοις ἐφαρμοσθῆναι δυνατόν πολὺ πιθανώτερον τὰ προφητικά, ἢ τῷ Ἰησοῦ. *Vaticinia Prophetarum innumeris alijs probabilius applicari posse quam Jesu!* quam objectionem refutat ORIGENES l. 2. p. 78: edit. G. Spence-ri. Mihi, æque ac POLYBIO *historiar. l. XIII, p. 937.* ΑΔΗΘΕΙΑ videtur μεγάλη θεός, cui soli in S. S. interpretatione litandum sit, nisi velimus τῆς ῥήσεως ἐλκεσθαι, καὶ πιστεύειν ἅπαντα. Nullum ad religionis Christianæ hostes devincendos efficacius telum est, quam rationalis S. S. interpretatio, non interpretis arbitrio, sed firmis rationibus aut certe, si rei natura alias non admittat, probabilibus nixa, quam demonstratio accurata oraculorum, eventu certissime probatorum.

§. 5.

Hæc mente, ut ex diverticulo, longiore quidem, sed ob nonnullos necessario, in viam redeam, me ad celeberrimi hujus Oraculi interpretationem bono cum Deo conferam. Ut jam adpareat, nihil me temere affirmasse, age argumenta, quæ pro hac communi opinione producuntur, in medium proferamus, excutiamusque diligenter. *Primum* argumentum ex nexu hujus vaticinii cum præcedentibus petitur. Putant nimirum nonnulli interpretes, ut Doctiss. MIEGIUS, in
 the-

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 9

*thesauro Theol. phil. novo p. 427, ABARBANE-
LEM* secuti, Bileamum quatuor distinctis
orationibus totidem distinctas Reipublicæ
Judaicæ prædixisse ætates. Sed, sint vel
maxime 4. distinctæ ætates Bileami vatici-
niis comprehensæ, nihil tamen hoc juvabit
eorum hypothésin. Errant enim manifesto,
cum statuunt v. 5-10. comprehendi sta-
tum Judæorum ab occupatione terræ ad
adventum usque Messiaë, ne dicam periodum
hanc nimis esse magnam. Certe, quæ hic
exhibentur criteria, neutiquam in totam il-
lam Periodum quadrant, sed tantum in flo-
rentissimum Judæorum statum: sub Davide
maxime, ejus ducuntur lineæ, confer Gen. 49.
9. ubi legendus Cl. VENEMA. Absurdum
sane foret affirmare, populum Israeliticum
ab ingressu in Cananæam usque ad Messi-
am gessisse imaginem ferocis ac strenuissimi
Leonis a nemine excitandi, regnum eorum
fuisse florentissimum, ac conditione gavi-
fos omni ex parte beata, ut fit eo in loco.
Certum hinc est, Bileamum in genere sum-
mam Israelitarum felicitatem, maxime cum
respectu ad vicinas & hostiles gentes præ-
dicere, quas Israel instar ferocis Leonis de-
vinceret sibi que subjiceret: quod factum est
cum regnum floreret, maxime sub Davide.
Sane quomodo Judæorum felicitas ita ex-
tollī potuerit post schisma X. tribuum, ma-

xime sub ultimis regibus, non video? ubi, quæso, erat ille ferocissimus Leo, cum exterorum rapinis paterent, cum plane eorum respublica destrueretur, cum relicto patrio solo in triste exilium ire cogerentur, cum restituti in patriam tenui adhuc uterentur fortuna, nihilque a servis distarent? Si quatuor Periodi retinendæ sunt, tertia saltem in Davide, aut florente Reipublicæ statu ante exilium terminanda erit. Nihil ergo ex nexu pro communi sententia concludi potest. Postquam enim Bileamus in genere Judæorum felicitatem prædixisset, nunc in specie in nostro vaticinio canit fata, quæ Moabitibus, & cum iis fere conjunctis Idu-mæis, ab Israelitis manebant. Si quis instet & urgeat in nostro vaticinio omnino ultimam Reipublicæ Jud. ætatem sisti, me non valde reluctantem habebit, cum ex mente mea extremo demum tempore plene implerum fuerit oraculum. Verum nihil inde lucrantur. Quæ, quæso, vis in eo est: Bileam loquitur de extremis Reipublicæ Jud. temporibus, ergo necessario de Messia? Præterea, quod ætates, quas Bileam comprehendisset suis oraculis, omnino male digérant, etiam ex eo apparet, quod primam ætatem cap. XXIII, 8. 9. 10. quærunt in statu populi in Aegypto usque ad educationem, & quæ deinceps secuta sunt
usque

Exeg. ad Num. XXIV. 17. 18. 19. II

usque ad ingressum in Cananæam. Sed sic etiam præterita & præsentia cecinisset fata, quod absurdum.

§. 6.

Secundo provocant ad ipsius Bileami verba, quibus affirmat eventum hunc demum existurum באחרית הימים v. 14. Quasi vero illa phrasis tantum ultimum Reipubl. Judaicæ tempus, aut periodum, qua Messias veniret, designaret, qui sane crassus foret error, cum usu suo vel in genere tempus subsequens *indefinitum*, idem quod *postea*, sed post intervallum plurium dierum, vel in specie certæ alicujus periodi annorum *extremam partem*, magis minusve late sumtam denotet. vide Cl. VENEMA *ad Gen. 49: p. 206.* auctoresque ibi citatos. Deinde eo minus hæc me ferit objectio, quod & ipse in interpretatione ad extrema tempora descendendo. Nec dicendum est, *Tertio*, omnia criteria hic occurrentia non quadrare in Davidem. Deinceps demonstrabo perfecte quadrare in Davidem & Maccabæos; nunc sufficit demonstrasse nullo prorsus modo ea Messicæ tribui posse, quod solum per se sufficit ad hanc opinionem refutandam. At tamen regeret quis; Bileamus in eo totus est, ut populi Israelitici felicitatem depraedicet & exaggeret, qui ergo id omittere

tere potuit, in quo summa eorum felicitas consisteret, Messiae adventum ejusque regnum. Sed & hoc argumentum vehementer claudicat; nego Bileamo propositum fuisse omnia gentis Judaicae privilegia exhibere, describit tantum ejus felicitatem externam cum respectu ad gentes finitimas; ut ex ipsis phrasibus manifesto apparet, quae populum Judaicum describunt tamquam Deo dilectum, quem ad summum honoris & potentiae culmen gradatim, ringentibus, hostibus, eveheret, cui luculentissimas de hostibus, felicitatis suae obstaculis, victorias concederet. Id etiam suadet occasio horum vaticiniorum, antea jam prolata. Nec quidquam hic Iudaeorum & Christianorum consensus valet; priores enim de Messia externo ac bellicoso Principe somniantes, hunc suum Messiam hic facile invenerunt, hos hic nimis imprudenter secuti sunt Christiani.

S. 7.

Sed ut rem conficiamus, magna cum fiducia dico, nullam hic dari occasionem de Messia cogitandi; oraculum, si hoc admittatur, prorsus intelligi non potuisse, & Bileami intentioni adversari. Nullus i.) hic Messiae character est; *tituli stellae & sceptri* egregie quidem in Messiam quadrant, ac
aliis

Exeg. ad Num. XXIV, 17.18.19. 13

aliis in locis ei tribuuntur, sed de eo nulla quæstio est, num seorsim sumti in Ipsum conveniant, sed num in hac orationis serie. Non enim habent Messiae characterem distinguentem, possunt ad Eum, possunt & ad alios referri. Unde jam sciemus ad quem pertineant? utique ex nexu & iis attributis ac facinoribus, quæ huic illustri personæ tribuuntur; hæc vero talia sunt, quæ oculos mox ab eo avertant, & ad alium Principem fortem ac bellicosum retorqueant. Nam 2) de eo prædicitur, quod percuteret lethali vulnere Moabitas & *filios* מוֹאָב, id est, ut deinceps videbimus, omnes populi Judaici hostes finitimas, ipsi graves; qua jam, quæso, ratione Messias dici potest lethaliter percussurus Moabitas, eosque irreparabili ruina obruiturus? Id utique intelligi non potest de conversione Moabitarum spiritualibus armis devictorum: hoc in salutem, non vero in ruinam Moabitis cederet; id etiam non permittunt phrasæ, quæ violentam subactionem per bella & cruenta prælia omnino postulant, ut deinceps ostendam. Quid ergo? an Moabitæ hic sustinebunt figuram hostium Christi ac Evangelii, quemadmodum Babylonii aliæque gentes? an Antichristum hinc exsculpemus? id si alias liceat, hic certe non licet; nihil enim hic occurrit, quod oculos nostros huc flectere cogat, quam gratis assumptæ opinionis studium.

dium. Bileamus loquitur ad Balacum, gentis Moabiticæ Regem, ac diserte ei dicit: indicabo tibi *אשר יעשה העם הזה לעמך* quid *populus hiece faciet populo tuo*, utique *populus hiece* sunt Israelitæ, proprie dicti, *populus Balaci* sunt Moabitæ proprie dicti. Sane, si hoc non proprie & unice ad gentem Moabiticam pertinet, tum equidem omne veri criterium sublatum affirmo. Affirmat Bileamus rotundis ac clavis verbis se prædicturum fata, quæ post magnum temporis intervallum Moabitis a Judæis manerent, nec tamen hæc de populo Moabifico a Judæis male mulctando, saltem non nisi frigide & dilute, essent intelligenda, sed de adversariis Christi, post longam seculorum seriem demum exstituris. Quis non videt Prophetiarum interpretationem hæc ratione fieri arbitrariam & lubricam? Nonne ea ratione omnia ad nostrum beneplacitum torquere poterimus? Nonne Deistæ albis nos deriderent dentibus? Interpretem ita hoc oraculum explicantem rationem rogo, quam utique dare tenetur, cum immediatam inspirationem divinam non habeat; quam, quæso, proferet, cum textus & omnia criteria reclamant? Quam improbabilis ergo est, & ab omni ratione destituta, si id dicere liceat de Viro magno, ejus ego eruditionem quam ma-

xime veneror, Cl. COCCENI sententia, qui per Moabitas ipsos intelligit Judæos, quales fuerunt, cum Evangelium prædicaretur, hac ratione ductus, quod Moabitæ tum in ditione Judæorum habitarent, & circumcissionem suscepissent. Ita alia longe aperitur scena, sed a Prophetæ mente alienissima; sic ipsorum illorum Israelitarum, quorum felicitatem Prophetam canere putabamus, internecionem ac irreparabilem cladem prænuntiat. Bileam fassus erat se Israelitis non posse maledicere, quantopere etiam vellet, quod a Deo benedicti essent, hic tamen totalem eorum ruinam prædixisset, quam hoc non est incredibile? Moabitæ hic clarissime utique a Judæis distinguuntur v. 14., reliqui, qui deinceps recensentur populi, utique proprie & secundum litteram ab interpretibus intelliguntur, Idumæi, Amalekitæ, Kenitæ &c. ergo & Moabitæ. Qua, quaeso, ratione Judæi Moabitæ dicerentur, an quia Moabitas devincerent & suæ genti infererent? sed ob hanc rationem Moabitæ quidem Judæi, sed non Judæi Moabitæ dici poterant, ut recte Cl. VITRINGA ad Ies. XV, p. 461. quem omnino consuli velim. Præterea, an unquam Messias adeo generaliter dicitur Judaicam nationem lethaliter percussurus? in ejus utique salutem ac felicitatem ubique promit-

mittitur. Tandem quam belle Bileam locutus fuisset: Dominator aliquis, illustris Heros ex Israele ortus, ¹ percutiet *Moabitas* id est, ipsos *Judeos*; dicam tibi, quid *populus*, *hicce* Israeliticus faciet *populo tuo* Moabitico v. 14. id est, *dicam tibi, quali ruina ipse populus Israeliticus obruetur a proprio Principe!*

S. 8.

Alia adhuc suppetunt argumenta ad communem opinionem penitus profligandam. Amplissima Israelitis promittitur de Idumæis victoria, v. 18. quos etiam plane subactos suæ genti infererent. Hanc utique etiam per illustrem illum Principem, v. 17. commemoratum, obtinerent. Si jam per illum, si non unice, saltem sensu sublimiori Messiam intelligamus, ineluctabili denuo premimur difficultate, cum Messias hæc nunquam præstiterit, & alia quam plurima oracula, deinceps accurate excutienda, de Idumæis proprie dictis eadem prædicant, eaque non Messia, sed aliis tribuant Heroibus. Respondent tamen hic, qui aliter sentiunt, hanc de Idumæis promissionem hic non proferri, tamquam per Heroem illum, sub stellæ sceptrique nomine conspicuum, præstandam, sed tamquam signum temporis adventus hujus illustrissimæ personæ,

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 17

sonæ, eum tum oriturum, cum Idumæi essent Judæorum hereditaria possessio, quod perfecte in tempus adventus Messiaë quadrat. Sed præterquam quod series orationis omnino postulare videtur, ut hæc de Idumæis victoria æque ac reliquæ isti *Stellæ* ac *Sceptro* tribuatur, si eorum responsio valeret, tum hic eventus prius commemorari debuisset. Messias enim venit postquam Idumæi jam dudum fuerunt inserti, ex hac serie vero videri possiet, mox post Messiaë adventum ipsos demum esse inferendos. Præterea, ne vitiligemus, historia certissime docet, subactionem Moabitarum & Idumæorum esse eventus affines, ab iisdem Principibus præstitos. Prælucente itaque historiæ face sine ulla hæsitatione affirmamus per *Stellam* & *Sceptrum* æque Idumæos ac Moabitas esse subigendos, & hanc unicam esse rationem, ob quam promissio de Idumæis priorem proxime sequitur. Cum ergo Messias nec hoc nec illud præstitit, sine ratione de eo hic loci cogitamus. Sed alia, prima specie non improbabili opinio alicui in mentem venire possiet, nempe Messiam demum describi v. 19. sub titulo *Dominatoris*. Sic enim omnia limpide fluere, post Moabitas, Idumæos, aliosque vicinos populos devictos, & Judæis insertos veniret Messias illustrissimus ille Dominator ex Jacobo ori-

undus. Nec hanc opinionem admittere possumus. Nullus rursus Messia Character ibi occurrit, & quod controversiam decidit, attributa, quae isti Dominatori dantur, in Eum minime conveniunt. *Dominator* ex mea etiam sententia omnino distinctus est ab eo, cujus fit mentio v. 17.; sed vi vocis hic intelligendus *Dominator durus & immitis*, quod si de Messia respectu hostium intelligi posset, nihil tamen in eo titulo est, quod nos ad Messiam ducere possit. Deinde, quo, quæso, tolerabili de Messia sensu dici poterit, eum *perditurum reliquos seu superstites ex urbe?* & si vel maxime, de quo tamen vehementer dubito, phrasi abstracte sumpta, figurato sensu de Messia adhiberi posset, qui, quæso, hic est Messia Character, quod indicium, quod semper adesse debet, si interpretatio erit rationalis? Porro, hic loci de Messia nullo prorsus modo hæc prædictio intelligi potest; sistitur utique hic Illustris, sed simul severus aliquis Dominus, ex Israele ortus, ejusque Princeps, qui victorias prioris illius Herois v. 17. persequeretur, qui reliquias hostium plane perderet: quis jam sanæ mentis id ad Messiam referret? Denique, Messias utique in salutem humani generis, in piorum solatium promittitur, an ergo credibile de Messia nihil aliud hic prædicari, quam quod terribile

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 19

le & ad ruinam hominum tenderet? perderet quidem regni sui hostes, at non probabile est, si hic demum Messias commemoraretur, id tantum, ac nihil præterea de eo prædicatum fuisse. Sed dicat quis, si Bileamus nihil aliud hic prædicit quam Moabitaram, Idumæorum, aliorumque populorum plenariam subactionem per illustres Israelitarum Principes, cur ergo tam solenni usus est præfatione, ad mentes ad majora audienda erigendas apta nata? Eodem modo rogo, cur v. 3. & 4, ubi utique de exterâ Judæorum felicitate vaticinaturus erat, eadem usus fuit? ne jam dicam, hanc præfationem ab superbiæ crimine vix absolvi posse, nec ab ullo alio Propheta similem fuisse adhibitam.

§. 9.

Quid ergo tandem de illustri hoc oraculo fiet? si non Messias, quis qualisve, qui hic describitur? Omnium tutissima via est consulere historias, num in iis talem illustrem Heroa reperire possimus, in quem omnes characteres, omnia facinora, huic Stellæ, Sceptro & Dominatori tributa, conveniant? Talis enim si ex historia certissime demonstrari possit, apud veritatis & S. S. amantes nullum remanere debet dubium, quin de eo Vates noster, Spiritu divino motus, cecinerit. Nec ab Historia destitu-

imur, namque ea tres illustrissimos ficit Heroas, qui hic in censum venire possint, nempe DAVIDEM, JOANNEM HYRCANUM, ejusque filium, ALEXANDRUM JANNÆUM. Hi omnes maximi fuerunt Heroes, Israelitarum Principes, & egregias de Moabitibus, Idumæis, aliisque vicinis hostibus retulerunt victorias. Hinc jam magna oriri posset hæsitatio, num de uno horum, an de omnibus simul canat vates? & si de uno, de quo potissimum ex hisce tribus? Sensit illam difficultatem magnus ille Prophetiarum interpretes, C. VITRINGA, etiam hic reliquis perspicacior, in *typo doctrinæ propb. C. VI, §. 7. p. 130.* Hic vero, inquit, *dubium videri posset, an de Davide, an de Joanne Hyrcano, ejusque filio Alexandro, an potius de Davidis filio, Messia, intelligendus sit vates. Interpretes passim scinduntur in partes duas, quarum altera de Davide cogitat, altera de Messia. Hyrcanum enim aut Alexandrum huc advocari, hæcenus non observavi: quamvis vere, si Dominator ille ex Jacobo, de quo v. 19, qui residuum esset perditurus ex urbe, sit Messias, ut fere omnes consentiunt, isque a priore Principe distinctus: majore cum ratione hic de Hyrcano & Alexandro cogitetur, quam de Davide. Prævalent tamen sententiæ, Judæorum etiam, quæ hic unum Principem, & quidem Messiam intelligunt, nec ego me*

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 21.

ab his partibus sejungo, hætenus Cl. *Vitringa*. Dubium ab eo motum nos removemus, statuendo Bileamum de omnibus hisce tribus simul esse intelligendum; Messiaë enim hic nullam rationem habendam ex superioribus jam constat. Tantum autem abest, ut Dominator ille ex Jacobo, de quo v. 19. esset Messias, ut is solus sit *Alexander Jannæus*, qui hostes inter Moabitas & Idumæos, aliasque gentes, quos Pater Joannes Hyrcanus reliquerat, plene subegit; ut suo loco in explicacione certissime evincemus. Nunc observasse sufficit, ad omnes hosce tres Principes oraculum certissime esse referendum, & quidem, quæ v. 17. & 18. habentur, ad *Davidem* & *Joannem Hyrcanum*, quorum uterque jure & merito titulo *Stellæ Sceptrique* insigniri potuit, quorum uterque Moabitas & Idumæos profligavit. De *Davide* res certissima est, & a plerisque admittitur: de *Joanne Hyrcano* non minus certa, adeo ut mirari subeat, neminem ante Cl. *VITRINGAM*, quantum nobis constat, vel de eo cogitasse. Is plura *Davide* fecit, ac vim oraculi omnem demum præstitit. *David* hosce populos quidem devicit & tributarios fecit, sed *Hyrcanus* genti Judaicæ inferuit; *David* eos tractavit ut populos, devictos quidem, sed a Judæis diverfos; *Hyrcanus* ut

eandem cum Judaica gentem, adeoque vere ירשה possessionem hereditariam; David gentilem iis permisit religionem, Hyrcanus, quo arctius commercium esset, eos Judaicam recipere & circumcisionem pati coëgit; Davidis victoriæ perennem non habuerunt fructum, cum cito rebellaverint sub ejus successoribus, tandemque plane defecerint, sed ab Hyrcano devicti deinceps perpetuo ad finem reipublicæ Judaicæ obedientes fuerunt, idem cum Judaico populus, sine reipublicæ forma propria, aut privis legibus. Ex omnibus hisce certissime constat. Hyrcanum magis vim oraculi præstitisse, quam Davidem, adeoque illum omnino a Spiritu prophetico fuisse designatum. Huc accedit, quod Bileamus omnino posteriora reipublicæ Israeliticæ fata ob oculos habuerit; non tantum, quod dicat, hunc eventum demum locum habiturum באחרית הימים in extremo dierum v. 14. & v. 17. video illum sed non nunc, intueor eum sed non propinquum; sed quod in vaticiniis proxime sequentibus postrema Amalekitarum, Kenitarum &c. fata prædicat. Nec tamen oculi a Davide sunt abstrahendi, cum ejus de hisce gentibus victoriæ adeo sint illustres, ejusque reliqua attributa tam egregie in eum quadrent. Ergo hi duo sunt conjungendi, maxime cum Propheta, epitheta accumulans,
non

non obscure significet, non unum sed duos designari; bini tituli binos sistunt Heroes. Hi ergo sub nominibus *Sceptri & Stellæ* designantur; de *Dominatore ex Jacobo*, ab his diverso, accuratius ad v. 19. agam.

§. 10.

His præmissis, ad ipsius oraculi explanationem me confero; primo, verba & phrasas, quantum necesse est, examinaturus, dein, sensum realem prolaturus, ac certissimis historiæ testimoniis ejus implementum demonstraturus. Verba Prophetæ v. 17. & 18. hæc sunt: *Video illum, sed non nunc, intueor illum, sed non propinquum; procedit Stella ex Jacobo, & surgit Sceptrum ex Israël, & percutiet tractus Moabi & exscindet omnes filios tumultus. Tum fiet Edom hereditaria possessio (hostium ejus), & Seir fiet hereditaria possessio hostium ejus, sed Israel faciens robur.* Singula, quantum necesse est, excutiamus verba. Primo videamus, quorsum affixum ג fit referendum? potest referri ad *populum Israeliticum* in genere, de quo modo locutus erat v. 14.; eodem enim modo Cap. XXIII, 9. אראנו אשורנו *video illum, intueor illum*, nempe *Israëlem*, ita quoque v. 13. Quando ergo Propheta dicit: *video illum sed non nunc, intueor illum sed*

*non propinquum, sensus est, video populum
 Israeliticum, non qualis nunc, sed qualis
 olim post magnum temporis intervallum futu-
 rus est, nempe potentem, felicem, glori sum,
 hostibus terribilem, in quo nihil difficile est.
 Verum nihil quoque obstat, quo minus ad
 Stellam & Sceptrum referatur hac ratione:
 video illum illustrissimum Hevoa, sed nunc ta-
 men non adest, eminus eum post longa de-
 mum tempora adventurum conspicio. Utro
 modo sumatur, sensus eodem redit. Ex
 proprietate verbi ראה, in vibrando sira, nihil
 ad loci nostri intellectum lucratur. Arabicum
 رأي^ع semper notat videre in speculo, quod
 hic non male applicaveris; Bileam res futu-
 ras quasi in speculo contemplantur. The-
 ma שור pr. valet recta linea tendere, ade-
 oque maxime adhibetur de re longe distita,
 quam intentis & irretortis oculis eminus
 conspiciamus, quam proprietatem egregie
 illustravit Doctissimus, mihiq; amicissimus
 MESTING in diff. philol. de authenticia quo-
 rundam cethibim, Groningæ sub summi
 SCHROEDERI auspiciis edita p. 5. & seq.
 Sed de quali visione loquitur vates? de vi-
 sione utique Prophetica, qua res futuras
 quasi præsentis contemplantur. Utrum ve-
 ro Deus hæc res Bileamo quasi in speculo
 conspiciendas stiterit, ut aliis Prophetis per-
 sæpe*

sæpe, an vero tantum hisce verbis significet se mente & animo hæc futura prævidere, nobis perinde est, & ex phrasibus determinari non potest. Voces לא עתה & לא קרוב indicant non statim, sed post magnum temporis intervallum res illas demum futuras, ut per se liquet. In forma futuri, quæ est in verbis *videre*, nemo Hebraice peritus hærebit; ea hic vim *præsens* habet, uti etiam Cap. XXIII, 9. Non ergo dicit, se post longum temporis spatium hæc res visurum, sed contra has res, quas ipse nunc quasi præsentis contemplabatur, tum demum vere eventuras; Quod vero duabus usus est phrasibus, idem fere significantibus, id nos ducere potest ad duos potissimum de quibus canit, Principes; nec tamen necessario. Sufficit emphasios gratia eum idem bis enuntiasse, cum, ut magnitudinem & momentum hujus eventus, tum, ut, quam clare & certe eum prævideret, indicaret, ut Cap. XXIII, 9. Attamen, cum aliunde certum sit, duos potissimum Israelitarum Principes menti ejus fuisse obversatos, recte statuitur priori phrasi eum designare *Davidem*, & Israelis conditionem, quæ eo regnante obtineret; posteriori *Joannem Hyrcanum*. De priori dicit לא עתה *non nunc*, indicans ejus adventum non quidem prope adesse, sed tamen tam longe non distare,

quam alterius istius; de priori enim dicit tantum eum *nondum* adesse, de posteriori *se eminus eum, non propinquum* conspicere. Præterea observari potest, in phrasibus hisce esse *מַעֲוֹרִין non propinquus, id est, quam longissime* *dissitus*.

§. II. 1

Personas illustres, quorum heroica facinora prænuntiat, insignit epithetis *Stellæ & Sceptri*. כוכב Arab. كوكب derivatur a ככב Hebræis ex Arab. restituendo, ubi ככב notat *micuit*, inde כוכב *res quævis micans*, figurate vero, *Dux, Princeps illustris, vir armatus*, armorum splendore coruscans, quas signif. apud Arab. habet frequentissime, nihilque in omnibus linguis vulgatius est, quam viros illustres *fidera* appellare. (a) Eo sensu hic quoque capiendum esse ex iis, quæ ei tribuuntur, certissimum est. Errant ergo procul omnidubio, qui hic de *propria stella* cogitant, illa nempe miraculosa, quæ tempore natiuitatis Christi apparuit, qui error tamen admo-

(a) Stellis etiam, Cometis nempe Orientales aliique populi magnorum regum, aut regnorum ortum vel mutationem significari putabant. Exempla a *Clerico* ad hunc locum congesta vide.

modum verustus est; ita jam ORIGENES contra Cels. l. 1. p. 45. & 46. Mira autem sunt, quæ Patres de hoc Planeta narrant, vide IGNATIUM ep. ad Ephes. §. XIX, ibique COTELERII notam. Cæterum nullo modo hic ad mirabile illud phænomenon respici vel ex eo fit probabile, quod Evang. Matthæus hunc locum non citaverit, cum optimam haberet occasionem, postquam Magorum adventum enarrasset; maxime cum alias fere semper soleant Evangelistæ in talibus casibus V. T. oracula citare, etiam illa, quæ directe eo non pertinent.

De illo fidere adhibet verb. *גָּרַר* ^{גָּרַר} cuius origo est in *volvendo* & *glomerando*. SCHULTENS ad *Hamas*. p. 399. *Volvi* autem & *glomerari* de iis rebus dici solet, quæ ingruunt motu volubili & per vices continuas atque identidem revolutas. Semper valet *incedere*, *procedere* motu volubili pr. *glomerare gressus*: eleganter illud etiam dicitur de militibus in prælio concurrentibus, ita VIRGILIUS *Georg. l. IV, p. mibi 151.* de apibus.

*Erumpunt portis, concurrunt: æthere
in alto*

*Fit sonitus: magnum mistæ glomerantur
in orbem.*

Sed, quod probe notandum, ut Hebr.

גָּרַר

ררך, ita quoque Latinum *glomerare* eleganter de *fidere* adhibetur, ut in illo *Poeta*.

*Pleiadum parvo referens glomerabile
sidus*

ubi *glomerabile* corrupte legitur pro *glomeramine*, ut egregie observavit J. FR. GRO-
NOVIUS *observat. l. 2. Cap. VI, p. 87*. No-
stro ergo loco ררך כוכב מיעקב *volubili mo-
tu procedit stella ex Jacobo*, idem est ac ex
Jacobi posteritate orietur *illustris Heros*,
isque inde *magnifico & vehementi gressu* ad
alios, eos bello aggressurus, *procedet*. Ex-
primit enim ררך *gradiendi vehementiam*,
ut recte Cl. VENEMA in *not. ad Cl. VI-
TRINGÆ comm. ad Deut. XXXII, p. 38*:
Non tantum ergo ortus hujus stellæ ex Ja-
cobo significatur, sed & ejus processus in-
de ad gentes hostiles, & quidem processus
celerrimus ac vehementissimus, cui resisti
non potest. Addit vates וקם שבט מישראל
& *surgit Sceptrum ex Israele*. Vocab. שבט
propr. notat *baculum vel scipionem rectum
& protensum, in acutum desinentem, quo
& verberatur & pungitur, ut ex Arab.*
בגמ patet, conf. SCHULTENSIUS ad *Ha-
vir. confess. 5. p. 101*; notat hinc *baculum fir-
mum & robustum, sumitur quoque pro ba-
stili 2 Sam. XVIII, 14*. Cum vero tribuum
pri-

primores ejusmodi *scipiones* & populorum rectores *supremi hastis* vel *virgis* robustioribus insigniti essent, hinc tum ad *tribus*, tum ad *regiam* vel *supremam potestatem* depingendam transit. Duces quoque exercitus tales baculos olim gerebant, quos Græci *σκῆπτρα* vocant, ita *Scholias* HOMERII ad *Iliad.* Γ v. 218. ubi Uliſsi *σκῆπτρον* tribuebatur, ἕκαστος τῶν ἡγεμόνων σκῆπτρον εἶχεν ἴδιον. erat autem *σκῆπτρον*, ut idem *Schol.* ad *Il.* 4. v. 28. βασιλικὴ (adde vel ἡγεμονικὴ) ῥάβδος. Hinc Reges & Principes dicuntur *σκῆπτῶχοι*: ita HOMERUS *Odysſ.* 9 v. 41.

Σκηπτῶχοι βασιλῆες ἐμὰ πρὸς δώματα καλά.
 Εἰ ῥήχοθε. ——— ———

et duces exercitus; ita apud XENOPHONTEM in *Expedit. Cyni* l. 1. p. mibi 64. ubi Artaxatas dicitur πιστοτατος τῶν Κύνες σκηπτῶχων: ne jam alia congeram. *שׁוּט* vi sua notat *baculum*, quo verberatur, & *hastam* qua pungitur, adeoque non tantum signum est *majestatis regiae*, sed et *potentiae dominantis*, quæ hostes prosternit, rebelles punit, & regnum vi defendit, ut egregie quoque observavit Cl. VENEMA in *Comm: ad Gen.* XLIX, p. 253 & 254. qui hic inspicere debet. Per Sceptrum ergo hic designatur *Princeps strenuus, bellicosus, hostibus terribilis*, potestate & robore munitus ad suos defendendos, hostes

hostes vero arcendos, imo penitus profligandos. Verbum קָם Arab. قَام notat non tantum *stare, surgere*, sed & *insurgere, adversari, magno cum impetu*, & ita hoc loco sumendum, simul nempe, ut in superiore verbo ortus hujus Herois, simul impetus, quo in hostes insurgeret, notatur. Hanc verbi vim jam notavit SCHULTENS ad *Job. p. 24. & p. 399.* Cæterum origo sita videtur in *fervore.*

§. 12.

Hic jam accuratius examinari potest, utrum per *Stellam & Sceptrum* Unus idemque Princeps intelligendus sit, an vero plures? Sane si verba & phrasés per se consideremus, possent illæ de uno eodemque intelligi, adeo ut qui modo כִּיכָב mox שֶׁבַט dicatur, in quo nihil est consueto Hebræorum stylo adversum. Nec tamen propterea reliqui eorundem attributorum & facinorum participes, si qui tales reperirentur, forent exclusi, sed simul comprehenderentur. Licet Propheta proprie de uno tantum locutus fuisset, poruisset tamen sub illo uno & alios similes comprehendere, quod apud Prophetas satis vulgare ac nemini ignotum est. Sed vel ex ipsis tamen Prophetæ verbis vehemens me tenet suspicio,
Spiri-

Exeg. ad Num. XXIV. 17. 18. 19. 31

Spiritum Sanctum hic non de uno, verum duobus loqui. Quid, an hæc binorum verborum, epithetorum, facinorum accumulatio non prorsus singularis est & admirationem excitare apta? dicit Vates se aliquem videre, qui nondum adest, addit, se eminus aliquem e longinquo conspicere; ortum & processum illustrissimi Herois sub nomine *Stellæ* canit, & mox meminit *Sceptri* surrecturi, seu *Principis* potentis, vi, strenuitate & robore ad hostes percutiendos muniti. Tandem victorias quoque duplici & distincta phrasi celebrat; postquam dixerat *percutiet tractus Moabiticos*, addit: *& vastabit omnes filios tumultus*. Præterea singulis vicibus particula γ repetitur. Quis hæc attente ad animum revocans, & cum aliis Prophetarum oraculis comparans, in quibus fere semper aliquid altioris indaginis latet, inde non concluderet, Vatem plures, & quidem duos hoc loco indigitare illustres Principes? Quid enim in stylo conciso, qualis quam maxime est Prophetarum, sibi hæc phrasium & epithetorum accumulatio & distincta propositio alias vellet, quæ ejus singularis enuntiationis esset ratio? Hinc etiam est, quod multi interpretes hic de duobus, Davide nempe & Christo, cogitant. Habeamus ergo hanc sententiam ex ipsis vatis verbis, prout jacent, maxime pro-

probabilem, ut revera est. Sed quod hactenus probabile erat, certum fit ex eventu. Historia nos certissime docet duos fuisse Israelitarum Principes, qui Characteres hujus Stellæ & Sceptri gesserunt, *Davidem & Joannem Hyrcanum*, ut deinceps probabimus. Nec tamen tituli & facinora sunt discernenda, ac a se invicem sejungenda, ut nonnulli instituunt, quasi v. gr. *Stella* esset *David*, *Sceptrum* vero *Messias*, & ad Stellam tantum pertineret percussio Moabitaram, ad Sceptrum *vastatio*, aut ut illi malunt *congregatio filiorum Seth*; hæc si Prophetæ mens fuisset, sermonem aliter longe instruisset; tum post singulum titulum mox collocasset singulum facinus, isti personæ proprium; tum dixisset: *procedet Stella ex Jacobo, & percutiet tractus Moabi, & surget Sceptrum ex Israele, & vastabit omnes filios Seth*. Cum hunc ordinem non teneat, sed attributa simul exhibeat, & titulos simul; cum facinus hoc aut illud non magis ad unum quam alterum restringatur, certum est, quod uterque utrumque facinus præstaret, quemadmodum ex facinoribus etiam apparet, binos titulos in singulum horum competere, quæ omnia rursus ex historia certa sunt. Summa dictorum est, quod *David* sit *Stella & Sceptrum*, item *Joannes Hyrcanus*, & quod *uterque & Moabitas*

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 33

bitas profligaret & filios tumultus vastaret.

§. 13.

Pergamus nunc ad illustrissima illa faeinora hisce Heroibus tributa, ומחץ פאתי ומואב & percutiet angulos seu extremitates Moabi. Verb. מחץ pr. valet hausit, conturbato vehementius vado, & situla hac illic jactata, indeque translatum est ad vehementem percussionem, conjunctam cum fusione sanguinis, & fæda cruentatione, ut demonstrat Cl. SCHULTENS de defect. p. 70. Ubique frequentatur decruenta cæde hostium, per quam multum sanguinis effunditur, sic Pl. LXVIII, 22. Pl. CX, 5. 6. &c. Est itaque verbum bellicum, indicans cruentam cædem inter Moabitas edendam, ac plenariam eorum subactionem. Vocab. פאתי varie redditur, nonnulli arces locaque munita denotari existimant. Sic idem esset quod פנות proprie anguli a th. פנן cujus propr. est in flexu divergente; ubi autem angulus est, ibi est flexus ad aliud latus divergens. Quoniam autem in angulis murorum extrui solebant turres & alta propugnacula, hinc פנות anguli per Metonumiam dicta sunt propugnacula 2 Chron. XXVI, 15. Zephani, I, 16. ubi ערים הבצרת urbes munitæ & פנות הגבהות propugnacula alta conjun-

junguntur, vid. et Cap. III, 6. Nostrum autem פנת & si *extremitatem & angulum* notet, pro *propugnaculo* tamen nuspian, quod scio, occurrit; minus apte etiam diceretur *cruenta caede percutiet propugnacula*. In simili de Moabo vaticinio Jer. XLVIII, v. 45. eodem modo פנת מואב: ibi' eleganter notat *extremos capitis barbaeque crines*, quam notionem manifesto habet Levit. XIX, 27. & XXI, 5. Ignis apud Jeremiam dicitur consumpturus *extremos crines Moabitarum, & crines verticis filiorum tumultus*, hoc est, *omnes crines*. Crines autem ibi notant *opes & vitae praesidia ac ornamenta*, sic etiam clarissime Jes. VII, 20. Nec male ea significatio in locum nostrum quadraret, praesertim, si pro קרקר membro proximo legendum sit קרקר, quod non improbable; ita enim uti apud Jerem. *Crines & vertex*, ita & hic conjungerentur, possetque tum nostra phrasis ita verti: *motitando enses abscindet crines & ipsum verticem cum magna fusione sanguinis*. Septuaginta Interpretes פחותי legisse videntur, exponunt enim per ἀξυγῆς, quam versionem alii quoque secuti sunt interpretes, sive *angulos* figurate *Principes* denotare existimaverint, sive פאתי mutato ח in נ idem valere ac פחותי putaverint, quod posterius conjicit MIEGIUS in *diss.* supra cita-

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 35

ta §. IV, Vertamus nos tandem ad Arabes, illi habent verb. ⁵¹فأ ult. و vel ⁵²س. *fidit, diffidit* gladio; inde פאה apud Hebr. *extremitas resecta*, inde *finis, terminus*; *percuteret terminos* regionis, idem valet ac totam regionem, qua late patet terminis suis exclusam. Videtur פאה etiam latius sumi pro *tractu, plaga*, uti Arab. ⁵³فأ etiam conferri posset ⁵⁴فأ notans *agmen hominum*. Sive jam red-
das percutiet terminos Moabi, sive *tractus* sive *agmina*, sensus fere eodem redibit. Quilibet hic suo fruatur iudicio, cum in genere certissime constet, significari cruentam Moabitarum caedem ac plenariam sub-
jectionem.

§. 14.

Sequitur וקרקר כל בני שת. Vehemens hic interpretum est fluctuatio, tum in definienda genuina vi vocis קרקר, tum in demonstrandis illis filiis שת, qui qualesve fuerint. De utroque videamus. Vulgo קרקר reddunt *destruere, vastare*, tum quia hunc sensum nexus manifesto postulat, tum etiam conjectura facta ex Jes. XXII, §. Derivant קרקר a קיר *paries* unde קרקר esset *destruere parietem*, ita apud Jes. I. c.

מקרקר קר *destruens parietem*; eodem modo
 ac a שרש *radix* est שרש *eradicare*, quam
 observationem solidam vocat Cl. VITRIN-
 GA ad *Ies.* & loci nostri sensum sic recte ex-
 primi & ipse sentio. Sed aliam deinceps
 vocis nostræ explicationem dedit JAC. AL-
 TINGIUS, existimans קרקר esse *congrega-*
re, a Chald. קרקר *cucurire*, *glocitare*.
 Suborta proculdubio est hæc observatio Cl.
Altingio ex hypothese, de Messia nempe
 hoc loco agi, ac filios Seth esse *electos*. Sit,
 inquit *Vitringa*, ad *Jes. XXII*, sua piæ me-
 ditationi laus: *mibi omnino videtur significa-*
tio hæc vocis esse novitia, cujus exempla
ex antiquis scriptoribus nullis hæctenus pro-
ducta vidi. Sed Cl. SCHULTENS in *Ani-*
madv. phil. ad hunc nostr. locum hanc *Altin-*
gii sententiam satis refutavit. Addo inele-
 ganter hunc bellicosum Principem mox
 transformari in gallinam, suos pullos gloci-
 tando congregantem. Ipse *Schultens* tamen,
 cum sensum retinere vellet, putans Vatem
 loqui de regno a Christo firmando in ter-
 ris, exponit קרקר *fundabit*, ab Arabico
 قَرَّ *cui firmandi notio inest.* Verum id
 in hunc locum non convenire videtur, re-
 quirat nexus hostium subjugationem; mox
 enim videbimus eos per בני שת designari;
 Ut ergo tandem ex hoc labyrintho nos ex-
 trice.

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 37

tricemus, confugiamus ad Arab. قار med. و.
 Hebr. קור, quod propr. notat *secare, incidere*,
 unde etiam est קר *paries*, quia locum, quem
 cingit, *refecat & separat*; plane ut גרר vel
 גררה a גרר *secare*: inde etiam est notio *fo-*
diendi, & מקור *scatebra*, quæ effossa terra
 elicitur. Ad hanc originem clare respici-
 tur Jes. XXII, 6. מקרקר קר *secans parietem*,
 porro *incidere, excindere*, quas notiones il-
 lud קר habet. Aptissime etiam transferun-
 tur ad *excisionem & deletionem* hostium, ad
 gravem eorum cladem, qua quasi incisi &
 fracti, omni ad resistendum robore privan-
 tur, atque ita plane subiguntur. Arabic.
 verbum etiam notat *circumcidit* sc. *muli-*
erem, etiam *ex insidiis & occulto captavit*
prædam, quæ notio & ipsa est ab *incidendo*,
 & *fodiendo*. Lat. dicunt per *cuniculos* aliquem
 aggredi, ex locis occultis in terra effossis &
 excisis, ubi insidiatores latere solent. Quem-
 admodum ergo a חורל est חרלחל &c. ita a
 קור est קרקר. Ipsum autem illud verb. قَرَّ,
 unde nostrum derivat Cl. SCHULTENS,
 etiam inter alia, monente GOLIO, signifi-
 cat *imposuit tributum vel simile quid*; item
coëgit ad confitendum. Non male etiam
 conferri posset Arab. كَرَّ mutato ق in ك,
impetum fecit, irruit, sed ab hisce abstineo.

Quæ dixi de origine verbi קרקר a קור Arab.
 ק sufficiant. Hac ergo ratione lectio re-
 cepta defendi ac commode explicari pot-
 est. Nec tamen CLERICI conjecturam,
 quam etiam amplectitur BULLERIUS,
 spreverim, is, nempe, loco קרקר ex Samaritani
 codicis auctoritate forte reponendum conjicit
 קרקר *verticem*, quæ conjectura confirma-
 tur ex Jerem. XLVIII, 45. ubi manifesto
 ad hunc locum alluditur, ut recte *Clericus*.
 Verba hæc sunt: *nam ignis egressus est ex*
Chesbone, & flamma e medio Sichonis, quæ
devoret פאת מואב וקרקר בני שאון *extremi-*
tatem Moabi & verticem filiorum tumultus.
Ignis & flamma fulmen dicitur, ut Jerem.
XI, 16. Hic sub hac figura eleganter latet
impetus bellicus, fulminis instar omnia per-
dens. Eodem fere modo Ps. LXVIII, 22.
 ימחץ ראש איביו קרקר שער

§. 15.

Jam videamus, quinam sint illi בני שת
fili Seth, qui lethali clade afficerentur. In
 diversa abeunt Interpretes, in re obscura
 pro suo quisque ingenio & de oraculi sen-
 su sententia conjecturas discrepantes de his-
 ce *filis Seth* comminiscetes. Nonnulli hic
 cogitant de *omnibus hominibus*, tamquam
 Sethi posteris, Caini prole deleta. Alii,
 absur-

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 39

absurdum hinc prodire sensum animadvertentes, putant nomen שׂוּ fuisse nomen proprium gentis, Hebræis finitimæ, tum satis notæ, aut civitatis in terra Moab, aut denique illustris cujusdam Moabitarum Regis. Hi alii alios refutarunt, quare lectoris patientia non abutar, posteriores tamen conjecturæ priori longe sunt præferendæ, & si nihil aliud suppeteret, in re obscura admitti possent. Cl. ALTINGIUS, quem sequitur MIEGIUS, existimat בני שׂוּ esse electos a Setho pio Patriarcha ita appellatos, allusione facta ad distinctionem, quæ olim in mundo antediluviano obtinuit inter Caini Sethique posteros, quorum hi filii Dei, illi hominum audiebant. Verum si hæc Prophetæ mens fuisset, cur non potius Abrahami filios vocavit? Dudum illa divisio, etiam diu ante diluvium, cessarat, & fere oblivioni tradita erat, itaque non poterat non eo sensu esse obscurissima. Præterea, cum Caini stirpe deleta, omnes homines nunc filii Sethi essent, utique hac appellatione electi seu fideles designari non poterant, nisi quis vellet omnes homines esse electos. Merito ergo hanc opinionem rejicimus, maxime cum orationis series reclamet, & postulet hostium Israelis epitheton. Cl. VITRINGA ad Jes. XXII, 5. etsi, inquit, hæream in phrasi בני שׂוּ, per quos secundum circum-

stantias loci intelligi puto Idumæos, voce שׁו appellative sumpta pro fundamento, sive loco munito, quod illi maxime arcibus ac munimentis suis fiderent. CLERICUS mavult intelligi Moabitas, quamvis incertum sit quare ita dicantur. Ammonitas, Midianitas & Orientales cæteros, ad Euphratem usque pertingentes per Bileamum hac voce degnari recte observarunt alii, nec tamen appellationis rationem assecuti. Sed inter conjecturas de forma ac vi vocis eminet elegantissima illa BULLERII, quam exhibet in *diss. laudata p. 18.*: existimat nempe, שׁו legendum, non שׁו, puncto scilicet ך Schin a dextro latere ad sinistrum translato; שׁו vero hic positum contracte pro שׁוּת, quod *elationem, animi tumorem & superbiam* notat, quemadmodum Job. XLI, 16. Job. XIII, 11. Moabitas itaque putat hic dici בני שׁו, quod essent *tumidi, inflati & excellentiæ propriæ opinione superbientes*, confert denique Jer. XLVIII, 45. Laudem sane meretur egregia conjectura, & admitti potest, nec tamen plane ei subscribo. Mihi videtur שׁו pro שׁוּת a שׁוּת pr. *rumpi cum fragore*, ut Cl. SCHULTENSIUS docet ad *Proverbia*; unde transfertur inter alia ad *confusum tumultum* denotandum, ubi audiuntur השׁוּת *clamores*, magno cum strepitu quasi erupti. Idem qui hic dicuntur

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 41

tur בני שח, Jer. XLVIII, 45. appellantur בני שחן; est autem שחן pr. *fremitus* vel *strepitus undarum* inter se collisarum, & hinc metonymice *ipse unda frementes* Pl. LXV, 8.: vel etiam *fragor*, qualis editur, quando magnæ molis structura dirumpitur, & ingenti cum strepitu corrui. Inde porro transit ad denotandum confusum illum *strepitum* ac *tumultum*, qui cieri solet *in exercitu* Jer. XIII. 4. Jerem. LI, 55. Amos. II, 2, ubi de ipsis *Moabitibus* ונת בשחן מואב & *moriatur Moab per tumultum militarem*, ipsi illi, qui apud Jerem. dicuntur *fili tumultus*, eadem voce per talem etiam intererent *tumultum*. Cæterum vocab. שח, quod hic contractum in שח, idem plane notat, uti Threnor. III, 47. ubi conjungitur cum שבר *calamitosa diffractione* ac *subversione*. Posset etiam שח derivari a שח *imprimere*, inde cum vehementissimo impetu *ingruere*, ut Jer. XXII, 7. והפרשיים שח & *equites ingruendo ingruunt portam versus*. Sic בני שח esset *fili impressiois*, id est, *impressores, aggressores hostiles*, quorum est imperus facere hostiles. Utro modo capiatur, res redibit eodem: namque designantur *tumultuosi, irrequieti*, quorum consuetudo est, *continuis incurfionibus, certaminibus & vexationibus aliis creare molestiam*. Qui titulus optime convenit in *Moabitibus*,

tas, Ammonitas, Idumæos, aliosque populos vicinos Israelitis semper molestos, uti notissimum; qui omnes itaque, quo minus hac voce comprehensi statuuntur, maxime historia id comprobante, nihil obstat. Sunt itaque iidem, qui 2 Sam. VII, 10. בני-עולה, *filii iniquitatis*, appellantur, ubi Deus per Nathanem hoc promissum dat: *Et ponam locum firmum populo meo Israeli, & plantabo eum, & habitabit secure in eo, & non commovebitur amplius, & non pergent filii iniquitatis ad affligendum eum, quemadmodum in initio.* Ita illos populos appellare Judæis solenne erat, sic *οι υιοι υπερηφανιας* dicuntur Maccab. II, 47., quem locum jam citavit BULLERIUS. JOSEPHUS quando victoriam a Davide de Palæstinis reportatam enarrasset *Antiq. l. VII, c. IV. p. 372.* Nemo autem suspicetur, inquit, exiguum Palæstinorum exercitum contra Hebræos venisse, ex celeritate cladis, & quod nihil magni aut memoratu digni gesserint, ignavos timidosque existisse conjiciens; sed sciat, Syriam omnem & Phœnicem, & præterea alias gentes multas pugnacesque illis auxilium tulisse, bellique participes fuisse. Quod solum etiam causa erat, cur tam sæpe victi, ac multis myriadibus amissis, denuo bellum cum Hebræis majoribus viribus redintegrarent. Erant itaque Palæstini veluti hydra Lernæa a Davide, altero Hercule, decollanda. §. 16.

§. 16.

Tum erit Edom hereditaria possessio v. 18. Verb. ירש propr. valet *nectere*, hinc *beredare*, notione ducta a *cognitionis nexu*. In usu autem non semper significat *hereditatis jure obtinere*, verum persæpe etiam notat *invadere, occupare*, ut peculium sibi competens, *possidere titulo justioris domini*; significat tum vi & armis gentem aliquam subigere, ita ut victoris præmium & quasi peculium evadat, Mich. I, 15. Jer. VIII, 10.: sic ירש possidendum tradidit pro *expulit ex possessione hereditaria* Deut. IV, 34. Jos. XXIII, 13. &c. conf. SCHULTENS ad Proverb. XX, 13. Idumæa esset ירשה possessio, proprium peculium, & ne erraremus, additur שער איבין, *Seir*, quod idem ac *Edom*, seu regio Idumæa, a montano Seir ita appellata, erit *peculium hostium ejus*. Idumæa foret peculium, sed quorum? non ipsorum Idumæorum; in eo enim nihil singulare, verum *hostium ejus*: ast quinam sunt illi Idumæorum *hostes*? nulli alii quam *Israelitæ*; id docet vaticinii scopus, & propterea mox additur & *Israel* &c. Hostes Idumæorum אֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל dicuntur *Israelitæ*, quod acerrimo & plusquam Vatiniano odio semper hæ nationes se invicem fuerint persecutæ, æque ac progenitores Jacobus & Esa-

& Esavus, ut ex universa historia clarissimum est. Docetur hic secundum genuinam vim verbi ירש Idumæam ab Israelitis vi armorum ac bello devincendam, ita ut plane subigatur ac eorum fiat peculium, regioni Judæorum accenseatur. Similiter Deus promiserat se Israelitis terram Cananæam daturum מורשה Exod. VI, 8.

§. 17.

Sequitur וישראל עשה חיל *Israel faciens robur*, quæ phrasis divitem sensum habet. חיל primo notat *agilitatem* a חיל propr. *verti in hanc illamque partem*; quoniam autem agilitas magni in bello usus est, hinc *fortitudinem* exprimit, SCHULTENS ad Prov. XXXI, 29. p. 521. Hinc David, dicitur בן חיל *filius strenuitatis* 2 Sam. XVII, 10., hoc est, *fortissimus heros*, cujus cor ut *cor leonis*, qui ab hostibus irritatus erat כרוב שכור v. 8. *ursus orbatus*. 2) חיל robur per sæpe notat *exercitum* ut 1 Reg. X, 2. Exod. XIV, 28, æque ac δυναμεις passim apud auctores Græcos. עשה חיל tum significabit *summo studio exercitus comparare*; עשה enim, ut id obiter addam, propr. notat *tegere, operire*, unde per metaphor. *faciendi* notio orta & *elaborandi*, & quidem cum studio, ita ut quis operi incumbat. 3) חיל notat *opes & divitias* Zachar. XIV, 14. Mich. IV, 13.
עשה

לְעֵשָׂה חַיִּיל ergo valet *comparare* & *colligere* *divitias*. Quam accurate hæc omnia impleta fuerint, suo loco ostendam. In voce לְיִשְׂרָאֵל ea vis est, ut ea significetur hosce eventus tum futuros, quando universa Judæorum natio hac generali appellatione contineretur, quemadmodum ita fuit usque ad Salomonem, & post exilium Babylonicum.

§. 18.

Sensus ergo hujus oraculi partis, quæ hæctenus nos occupatos tenuit, non amplius, nisi me omnia fallant, est in obscuro. Clarissime eo prædicitur 1) ex Israele aliquando prodituros illustrissimos Heroes, magna fortitudine & potentia præditos, bello & secundis præliis præclaros, 2) eos gentes Judæis vicinas ipsisque inimicas, præcipue Moabitas, Idumæos, Ammonitas &c. non tantum devicturos, sed plane subacturos ac dominio Israelitarum subjecturos, adeo ut deinceps iis serviant, ac propriis rebus publicis ab iis cum iis permisceantur, idque futurum post cruenta prælia. 3) Præcipue Idumæos tam arcte cum Judæis uniendos iisque inferendos, ut deinceps pro Judæis censeantur. 4) Israelem tunc temporis fore potentem, divitem, florentem, hostibus terribilem. 5) hunc eventum non cito,

cito, sed post longum temporis interval-
lum demum futurum, eumque tandem in
Moabitarum Ammonitarum & Idumæ-
orum fatum ultimum exiturum: 6) Atque
ita gentes hæcæ Israelitis ex Judicio divino
pœnas daturas propter tumultus, molestias
& incursationes crebras, quibus per om-
nia fere tempora Jacobi posteros vexarant,
eorumque felicitatem impediverant.

§. 19.

Genuino oraculi sensu in lucem pro-
tracto, nunc ejus implementum in historia
quæramus. Primus, qui se se offert, *Da-
vid* est, titulis *Stellæ & Sceptri* dignissimus,
fortissimus Heros, Princeps illustrissimus,
ampla instructus potentia, suis gloriosus,
hostibus terribilis, splendore virtutum, mul-
tis victoriis secundisque præliis clarissimus.
Is sub divinis auspiciis Israelitas a vexatione
& crebris incursationibus *filiorum tumultus*
non tantum plene liberavit, & regnum
Israelis stabilivit, verum etiam ditionis ter-
minos egregie ampliavit, ac vicinas gentes
sibi populoque Judaico ita subjecit, ut
tamquam Servi obedire cogerentur. Præsti-
tit David potissimum quæ hic prædicuntur,
cum *Moabitas & Idumæos* subegit. Prius
narratur 2 Sam. VIII, 2. his verbis: *Et
percussit Moabitas & mensus est eos funiculo,*
pro-

procumbere faciens eos in terra, & mensus est duobus funiculis, (uno) ad mortem, & reliquos altero funiculo ad vitam, atque sic facti sunt Moabite Davidis servi, ferentes tributum. Quod Bileamus dixerat מוחץ פאתי מואב id hic ויהי את-מואב Verb. נכה adhibetur tantum de gravioribus vulneribus & plagis, de ictibus omnia perscindentibus, quæque coaluerunt, rescindentibus, lege SCHULTENSIUM ad Job. p. 32 & 306. Aptissime ergo hoc verb. exprimit vim מוחץ: Bileamus universalem Moabitarum cladem prædixerat voce פאתי: hic disertis verbis universalis & internecina clades describitur, quando David omnes Moabitas, vel eorum viros militares mensus dicitur duobus funiculis, uno ad vitam, altero ad mortem. Ita enim phrasæ capiendæ sunt, non vero ut vulgo fit, quasi duobus funiculis ad mensus fuisset ad mortem: nempe ante להמית subintelligendum est אחר, primo dicitur וימרר שני-חבלים & mensus est duobus funiculis, dein sequitur אחר להמית uno ad mortem, & ומלא החבל להחיות, plenitudinem funiculi alterius ad vitam. Tandem additur, Moabitas inde ab illo tempore fuisse Davidis servos, tributum ferentes. Quis itaque dubitat num David percussisset angulos Moabi? Ipsum verbum מוחץ David has victorias carmine celebrans de se adhibet
 Pl.

Pf. XVIII, 38. & Pf. LX, 10. devictis Moabitibus & Idumæis insultans dicit, מואב סיר רוצי *Moab pollubrum meum*, ita vulgo, sed Doctissimus mihi que amicissimus juvenis H. SYPKENS egregie docuit, verba sic reddenda esse: *Moab est spina conculcationis meæ*. Orientales enim in Stylo sublimi hostes *Spinæ* appellant, quod armis, veluti spinis, horreant & pungant. Verb. רוצי propr. valet *conculcare, contundere, conculcare spinas est profligare hostes*; sic Moab a Davide dicitur *spina conculcationis*, quod populus Moabiticus ab ipso sit devictus, subactus, omnique nocendi vi privatus. Vide ejus *observat. miscellan. ad selecta V.T. loca*, summi SCHROEDERI auspiciis in lucem immittas p. 30. & seq. Metaphoram continuans addit David על-ארום אשליך נעלי *in Idumæam immittebam calceum meum*, significans & hanc veluti spinam, immisso calceo, a se fuisse conculcatam. vide *eund. p. 37*. Plausibilis sane & solida hæc est observatio; Moabitæ & Idumæi Israelitarum respectu vere horridæ erant spinæ: eas David primus conculcavit. Tandem vix dubium videtur, quin David eo loco ad Bileami vaticinium respexerit, maxime cum v. 14. dicat באלהים נעשה-חיל. Quemadmodum Moabitas, ita quoque *Idumæos* domuit 2 Sam. VIII, 14. 1 Chron. XVIII, 12. 13. Imo omnes vicinas & inimicas gentes 2 Sam. VIII, 11.

12. & fecit sibi מִשְׁמֵנִים *nomen* nobile & illustre ut v. 13. subegit כל-בני-שת qui sunt iidem, qui בני עולה audiunt 2 Sam. VII, 10.

§. 20.

His rite perpensis, apud veritatis amantes nullum superesse debet dubium de vaticinio nostro per Davidem impleto; nec tamen in solo Davide subsistere possumus: Subactio illa vicinarum gentium durabilis & perpetua non fuit, nec Idumæi tam arcte cum Judæis conjuncti, ut unum eundemque constituerent populum, cum potius ut servi tractarentur. *Moabitæ* post discessionem X tribuum obnoxii manserunt regno Ephraimitico, sed tantum usque ad *Achab* mortem: ab ejus enim filio *Joram* defecerunt 2 Reg. I, 1. Cap. III, 4. 5. Joram quidem, in societatem adscitis Regibus Judæ & Idumææ, Moabitas ad obedientiam cogere tentavit, magna etiam affecit clade, sed tamen voti compos factus non est 2 Reg. III, 27. *Idumæi* quoque defecerunt a Joram, Josaphati filio, συγχρόνως cognominis Jorami Israelitarum regis, ut narratur 2 VIII, 20. 2 Chron. XXI, 8. qui & ipse frustra eos sibi denuo subicere tentavit. Imo *Moabitæ* deinceps Israelitas incursionibus infestare ausi sunt 2 Reg. XIII, 20. una

cum Ammonitis & Idumæis expeditionem, licet infelicem, susceperunt contra Josaphatum 2 Chron. XX. sed feliciorum contra Achasum 2 Chron. XXVIII. 17. Deinde Idumæos magna quidem clade affecit Amazia, 2 Reg. XIV, 7. 2 Chron. XXV: additur enim, quod *סלע* *locum munitum*, ita appellatum, bello ceperit, eumque vocaverit *יקת אל*, quam vocem non satis recte intellexisse videntur interpretes, eam reddentes *obedientiam Dei*, vel *expectationem Dei* ex *יקה* *obedientia* & *אל* *Deus*. Mihi composita videtur ex *יקת*, quod idem cum *וקת*, Arabum *وقت* *præfinire, determinare* tempus aut locum, & *אל* *Deus*, adeoque *יקת אל* valet *præfinivit, determinavit, seu terminum posuit Deus*. Significat Amazia Deum hunc locum tamquam terminum posuisse Judæos inter & Idumæos. Porro cum Nebucadnezar Judæos, regnante Jojakimo rebellantes, subigebat, *Moabitæ* quoque eos afflixerunt 2 Reg. XXIV, 2. Post exilium Babylonicum pristinum adhuc obtinuerunt, & præter Syros nullos infestiores hostes habuerunt Judæi, quam *Idumæos, Ammonitas & Moabitas*. Hinc Deus per Amosum cap. I, II. Idumæis maximas denuntiat pœnas, quod *fratres suos, Judæos, insectati sint gladio, & quod resciderint*; quæ vis est verbi *שתת רחמו* *propinquitates suas uterinas*.

Voca-

Vocabul. רחמי ibi non significat *miserationes*, seu propr. *teneritudines*, sed *propinquitates uterinas*, id est, *cognationes fratrum*, uno utero procreatorum, a ling.

רחם uterus. Sic apud Arab. رحم, *uterus*, & hinc *propinquitas uterina*,

§. 21.

Quod ergo haecenus pleno ac perfecto oraculi nostri implemento deerat, praestiterunt *Maccabæi* Principes, qui hasce inimicas nationes ita prostraverunt, ut in posterum Judæis amplius non fuerint molestæ, quin & assumtis ritibus & religione Judaica, antea exosis, in unam cum iis gentem coaluerint. Ne jam de *Juda* & *Jonathane* eorumque victoriis dicam, JOANNES HYRCANUS vere iis attributis praeditus fuit, quæ in *Stella Sceptroque* requiruntur, & perfecte ea heroica facinora praestitit, eas de Moabitis, Idumæis aliisque inimicis nationibus reportavit victorias, quæ hic praedicuntur. Princeps sane fuit vere ἐπιφανής, melius eo nomine dignus, quam impius ille Syrorum tyrannus Antiochus, a nonnullis rectius ob res amenter gestas ἐπιμανής dictus, ut *Athenæus* inquit, *Deipnosoph. l. V. p. 193.* Sive enim vox ἐπιφανής notet *Illustrem*, talis revera fuit, seu ad pietatem respicias, cujus, ut & doctrinæ

D 2 respe-

respectu ecclesiæ Christi ab ORIGENE dicuntur
 Φωσηρες ἐν κόσμῳ *contra Cels.* l. 3. p. 128. seu
virtutes militares, vere se *faustum* præstitit
Sidus; sive *præsentem*, eo sensu quo veteres
 Deos *præsentem* & *conspicuos* appellarunt,
 quod VALESIIUS asserit ad *Eusebii hist. ec-*
cles. l. II, Cap. VI, p. 53. quatenus Deus
 per ipsum se quasi conspicuum & præsen-
 tem præbuit in gloria sua vindicanda per
 miraculosa facinora. Solebat Ille, heroico
 Spiritu divinitus animatus, παραδόξως ἐπιφαί-
 νειν τοῖς πολεμίοις, quæ POLYBII phrasis est l.
 V, p. 622. Vere quoque ὄπισθον *baculus* &
virga hostium fuit; vere Μακκαβαίος fuit,
 tamquam a ἄσπρον, *malleus* Syrorum ali-
 orumque hostium: *malleos* enim hosce Prin-
 cipes rectissime dixeris. A Syro macedonum
 tyrannide ita se liberavit, ut neque ὡς υπήκο-
 ος, neque ὡς φίλος ipsis quicquam præsta-
 ret. Quantus fuerit ex his JOSEPHI verbis
 conjicere licet, τριῶν τῶν μεγίστων ἀξίος ὑπο τῆ
 Θεῆ κριθεὶς, ἀρχῆς τῆ ἔθνης, καὶ τῆς ἀρχιερατι-
 κῆς τιμῆς, καὶ προφητείας, συνῆν γὰρ αὐτῷ τὸ θεῖον καὶ
 τὴν τῶν μελλόντων πρόγνωσιν παρέειχεν αὐτῷ τε εἰ-
 δέναι, καὶ προλέγειν ἕτως. ὥστε καὶ περὶ τῶν δύο
 τῶν πρεσβυτέρων αὐτῆ παιδῶν, ὅτι μὴ μενοῦσι τῶν
 πραγμάτων κύριοι, προεῖπεν. *Tribus maximis*
a Deo dignus judicatus principatu gentis,
Pontificali honore & vaticinatione. Fami-
liariter enim cum ipso versabatur Numen, fu-
turo-

turorumque præcognitionem & prædictionem ei ita præbebat, ut de duobus suis filiis natu majoribus prædixerit, non verum Dominos mansuros.

§. 22.

Hic jam illustrissimus Princeps, expeditione in Syriam facta, *Medabam* sexto mense non sine multo labore & incommodis cepit, *Idumææ* urbes *Adora* & *Marissam* expugnavit, *subactisque*, JOSEPHI verba sunt, omnibus *Idumæis*, permisit in regione sua manere, si pudenda circumcidere, *Judæisque* legibus uti vellent. Illi vero patriæ suæ amore tum circumcisionem admiserunt, tum vitam in cæteris similiter ac *Judæi* agere sustinuerunt. Addit: καὶ κείνος αὐτοῖς χρόνος ὑπέσχετο, ὡς εἶναι τὸ λοιπὸν Ἰσραηλίοις. Atque eo tempore ipsis contigit, ut deinceps *Judæi* essent. Quis his lectis dubitaret, num hoc tempore vere & in omni emphasi *Idumæa* facta fuerit *ירשה* & *Seir* *ירשה איבו* possessio hereditaria & peculium hostium ejus, id est, *Israelitarum*? potestne aliquid clarius requiri? Ullane prophetia est, cujus implementum evidentius in historia demonstrari possit? *Idumæa* non tantum devicta est a *Judæis*, non tantum tributum pendere coacta ut a *Davide*, sed tota *Judaicæ* reipublicæ inserta, non tantum quod ad regimen, sed & mores, *civiles* non tantum,

sed & *religiosos*, adeo ut Idumæi deinceps, nihil quicquam a Judæis differentes, prorsus unum populum, eandem cum ipsis constituerint nationem. Eventus singularis & paradoxus est, quod ipsa illa natio, quæ per omnia tempora internecino in Judæos odio flagraverat, semperque molesta iis fuerat, tandem eo fuerit redacta, ut cum exoso illo populo prorsus in unam gentem coalesceret. Quis hic Dei Omnis scientiam non adorat, qui tot seculis ante hoc Idumæorum fatum claris verbis per Bileamum prædixit? quis Sanctitatem & Justitiam, qua tandem hostes sui populi profligat? non tantum *Idumæos* subegit Hyrcanus, verum et *Moabitas*: urbs enim *Medeba*, cujus mentionem fecimus, in Moabitide sita est, & eo tempore præcipua ejus urbs erat, ut constat ex *Jes. X*, 2. ubi leg. *CL. VITRINGA*. Alii etiam Judæorum hostes sunt devicti, licet ultimam manum imposuerit, & quicquid pater reliquerat, perfecere *Alexander*, ut suo videbimus loco. Persequamur interim reliqua, phrasi עשה חיל comprehensa. Quam florens & beata hoc tempore Judæorum conditio esse cœperit, non opus est ut nunc demonstrem: alibi id jam præstiti. Quanta excelluerint fortitudine sub ducibus Maccabæis, omnibus quoque notum. *Divitiæ* quoque fuerunt longe
 rmaxi-

maximæ. Singulare est, quod narrat JOSEPHUS, *Hircanum aperto sepulchro Davidis, qui divitiis reges omnes anteibat, tria millia talentorum argenti inde extulisse.* Alibi dicit eum ἀπείρον τι πλῆθος χρημάτων collegisse, (a) hinc maximos etiam aluit exercitus, idque in Joanne nostro singulare: ἔτι πρῶτος Ἰσραηλίων ξενοτροφεῖν ἤρξατο, quod Judæorum primus externum militem alere cepit, quod institutum filius ejus Alexander secutus est. Id quod Romanos tempore secundi belli Punico primum fecisse auctor est LIVIUS l. XXIV, cap. 49. quod caput his verbis claudit. *Id modo ejus anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem ante, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt.* (b) Apud alias nationes sero ea invaluit consuetudo, ita apud Græcos ut vel ex hoc Comici joco conjicias.

D 4

τὶ

- (a) Sub Alexandri uxore, Alexandra, Judæorum gens adhuc erat valida & τὴν δύναμιν, καὶ τὰ ἐν τοῖς γαζοφυλακίαις χρήματα habebat JOSEPHUS A. l. XIII, C. XVI, imo illa mulier tantos alebat exercitus, ut finitimis tyrannis terrori esset, ibid.
- (b) Carthaginensibus id vitio vertit Scipio apud LIVIUM l. XXVIII, c. XLIV, Athenienses variis in locis a Demosthene traducuntur tamquam ignavi & timidi, quod primi exerci-

τὸ δ' ἐν Κορίνθῳ ξενικὸν οὐχ ἔτος τρεῖς;

V. ARISTOPHANES *Plut. v. 173.* conf. HARPOCRATION in voce ξενικόν. Mortalium verustissimi in omnibus, quod de opere rustico dicit PALÆPHATUS de *incredib. p. 16.* erant αὐτργαί, & nullos habebant milites, ipsi πανδημει in hostes ibant, dein ex suis nonnullos ad militiam seligere, majorem minoremque numerum pro ratione belli gerendi, tandem invalescente luxu peregrinos milites alere cœperunt. *Maccabæi* locupletes sui temporis Regum consuetudinem in eo imitari sunt, ut eo magis hostibus essent terribiles. Cæterum, quæ hætenus de Joanne Hyrcano narravi, petita sunt ex JOSEPHI *Antiq. Jud. l. XIII, Cap. VIII, IX & X.*

§. 23.

Pergamus nunc ad alteram vaticinii partem v. 19. his verbis comprehensam,
Tum

exercitum conductum & peregrinum haberent, sic v. gr. *orat. I, contra Philipp. §. VIII*, ubi legenda TOURELLI nota, qui ipsos Philosophos olim militiam frequentasse observat. §. IX, *Demosthenes* meminit istius exercitus peregrini Corinthi, cujus mentio est apud ARISTOPHANEM, sed fortius præclarus orator pro libertate loquebatur quam pugnat; ipse enim *αχιστο τὴν τάξιν ἀποδράς ἀίσχισα* PLUTARCHUS in *ejus vita p. 855.*

Tum dominabitur aliquis ex Jacobo, qui perdet reliquum ex urbe, vel ex Seir. Prouti in præcedentibus illustrissimi Principes, David & Joannes Hyrcanus, splendidissimis elogiis ornati, eorumque victoriæ de inimicis populis, Moabitis præcipue & Idumæis, sunt delineatæ; ita nunc sistitur *Dominator aliquis ex Jacobo*, qui quicquid hostium supererat, reliquias a prioribus relictas, perderet. Is ex mea sententia est ALEXANDER JANNÆUS, tam clare hic descriptus, ut mirum sit, neminem eum hic deprehendisse. Degener autem iste optimi parentis filius non describitur tamquam *illustre Sidus*, non ut *Rex æquus & Justus*, sed tamquam *Dominator immitis*, qui verus hujus Principis Character est, tam respectu ipsorum Judæorum, quin & propriæ domus, quam hostium, qui reliquos hostes a patre relictos subigeret. Inspiciamus verba textus, וַיִּרְדּוּ מֵעַקֵּב, (Verb. per apocopen scriptum est pro וַיִּרְדּוּ, *tum dominabitur aliquis ex Jacobo*, isque a prioribus diversus; nam quæ ei tribuuntur plane diversa sunt ab iis, quæ priores illi Heroes præstarent, ut mox videbimus. Verbum וַיִּרְדּוּ non satis intellexisse videntur Interpretes, id non de quolibet imperio, sed tantum de *dominio duro crudeli ac immiti* adhibetur: ea vis est in Arab. دُرٌّ, unde دُرٌّ, *durus. immotus*, est autem

D 5

tem ejusdem cognationis & originis cum
 רָרָה & רָרָה, quæ tria verba maxime in dete-
 riorem partem accipiuntur de vi & pernicie
 aliis illata, & si *auxilium* notant, semper
 tale innuitur auxilium fociis latum, quod
 cum hostium cæde & strage conjunctum est,
 Origo sita videretur in *calcando, conculcando*, (a)
 inde *aliquem conculcare*, id est, *opprimere*, inde
 idea immitis Domini suos cives conculcantis.
 In S. Scriptura verb, רָרָה ubique e tiam hanc
 vim exserit. Levit. XXVI, 17. וְרָרָה בְּכַמְסֵי
 וְשִׁנְאֵיכֶם & *imperium immitte in vos exer-*
cebunt osores vestri. Deus ibi comminatur
 Israelitis, quod, si leges Suas negligenter,
 tum alia experirentur mala, tum ab hosti-
 bus *gravioribus plagis percuterentur*; quæ
 vis est verbi נָפַח, vide SCHULTENS ad *Pro-*
verb. p. 22., ita ut cogerentur victi colla du-
 ro hostilis imperii jugo subdere, conf. Ezech.
 XXIX, 15. Jes. XIV, 6. De ipsius Messiae
 imperio quoque adhibitum reperies Ps. CX,
 2., sed inter hostes exercendo, his verbis:
 רָרָה בְּקִרְבֵי אֹיְבֵיךָ *dominare in medio hosti-*
um tuorum, hostes & rebelles vi subjiceret,
 in

(a) Genuinam hanc verbi רָרָה vim erudite
 demonstravit Cl. SCHROEDER de *vest. mul.*
Hebr. p. 378. quocum conferri potest LET-
 TE ad *Cant. Debora* p. 73. & in *noviss. ejus*
illustrat. p. 67.

Exeg. ad Num. XXIV. 17. 18. 19. 59

in contumaces iram ac indignationem Suam effunderet Pf. II, 9. nam populus ejus esset עם נרבת *populus spontaneus*, ex libero animi motu & generosa indole ei obediens. Hoc verbo etiam exprimitur imperium, quod Deus hominibus in bruta animantia concessit Gen. I, 28., quod, etsi crudele esse non debet, tamen ita recte dici poterat comparatione facta cum dominio inter homines: est enim imperium continens jus vitæ & necis, nec ullum animantium usum excludens. Ut plura excitemus loca opus non est. Et si jam titulus דרר *Dominatoris* sano sensu *Davidi*, *Hyrcano* quin & ipsi *Messiae* tribui potest, tamen nullus character horum Principum in eo est, imo iis dari non potest, nisi diserte ad hostes restringatur. Si quis v. gr. optimum aliquem Principem titulo *duri Dominatoris* absolute insigniret, propterea quod hostes inclementius tractasset, utique maxima eum afficeret injuria. Altercari non lubet, veritas sua se commendat luce: cum series orationis, tum attributa hujus Principis certissime nos ad *Alexandrum Jannæum* ducunt. Is vere *Dominus* erat eo sensu, quo Romanis illud exosum erat, & ab Augusto propterea prudenter rejectum, narrante SÆTONIO in *ejus vita*. Durus ac immitis, imo immanis crudelitatis erat Alexander non tantum in ho-

hostes, sed & in suos. In festo tabernaculorum *sex millia Judæorum interfecit*, sex annos cum propria gente bellavit & ipsorum Judæorum οὐκ ἔλαττον πέντε μυριάδας non minus quam *quinquaginta millia occidit*. JOSEPHUS *Antiq. l. XIII, Cap. XIII, §. 5.* Quare etiam cum tandem rogaret, quid facto opus esset, πάντες ἐβόησαν ἀποθανεῖν αὐτόν, omnes clamaverunt ut ipse moveretur *ibid.* Aliud immanis sævitiae exemplum exhibet JOSEPHUS *Ant. l. XIII, Cap. XIV, §. 1.* his verbis: *is vero, sc. Alexander, cum eorum, Judæorum, potentissimos in urbem Bethomam compulisset, eam oppugnat: capta urbe & iis potitus, Hierosoluma eos adducit, atque facinus patravit omnium immanissimum. Nam dum epularetur in conspicuo loco cum suis concubinis, imperat eorum circiter octingentos in crucem tolli: eisque adhuc viventibus eorum liberos & uxores in ipsorum conspectu jugulat.* Aliud rursus exemplum vide C. XIII, §. 3. Quis ergo miretur eum a Judæis διὰ τὴν τῆς ὀμότητος ὑπερβολὴν Θερακίδαν, *Thracidam* cognominatum fuisse? Vides ergo notam characteristicam imperii hujus Alexandri rectissime exprimi verbo קרר! His jam de causis dignus non erat degener æquissimi Principis filius, qui sub splendidissimis *Stellæ Sceprique* titulis comprehenderetur, atque una cum optimis Principibus Davide & Hyrcano in scenam

Exeg. ad Num. XXIV. 17. 18. 19. 61

nam produceretur: nec tamen prorsus omitti poterat, cum ipse, parentis victorias persecutus, hostes, hoc oraculo commemoratos, plene subegerit, & ea ceperit munimenta, quæ pater relinquere debuerat; præterea Judæorum imperium maximopere auxerit firmaveritque. Cæterum *septuag. Interpretes* alia puncta verbo ררר substituisse videntur, vertentes illud ἐξείργθησεται , quemadmodum etiam Chald. paraphr. quæ habet, *descendet*. Thema tunc erit רר *descendit*, quod verb. spec. adhibetur de *bellatore* in prælia descendente, SCHULTENS *orig. l. I, C. 7. §. 28.* ita. Sam. XXIX, 4. *Jef. XXXIV, 5.* Sensus sic bene se haberet, *tum aliquis ex Jacobo expeditionem suscipiet militarem*, quod recte quoque in Alexandrum quadraret: sed lectionem vulgatam, utpote magis emphaticam & accuratam, hic omnino retinendam, & quo dixi modo explicandam censuerim. Supplevi in versione vocem *aliquis*, cum orationis subjectum non diserte sit expressum. Israelem proxime præcedentem nemo facile suppleverit: sic foret: *Israel dominabitur ex Jacobo*, quod memorasse, est refutasse, quilibet videt id nullo posse tolerari modo. Alii *Edom*, & de rege *Herode Idumæo* cogitant; hoc orationis seriei est adverlum: sic incerta foret Prophetæ oratio; præterea Herodi nul-

lus

lus in hoc vaticinio locus esse potest, nam omnino requiritur, ut hic dominator ex *Jacobo ortus sit*, æque ut antea, *procedet Stella ex Jacobo*, dein, cum modo Idumæorum plenaria subjectio promissa sit Israeli, incommode nunc Herodes *Idumæus* tamquam Judæorum dominus introduceretur: id etiam adversum est vaticinii scopo, qui est felicitatem Israelitarum efferre: tandem nullo tolerabili sensu Herodes dici potest *perdidisse reliquos ex urbe*. De iisdem hic cogitare, qui tamquam *Stella & Sceptrum* descripti erant v. 17., multo quidem foret tolerabilius, sed ob attributorum diversitatem tamen, omnino hunc ab illis diversum statuo; priores Moabitas & Idumæos plane subigerent, præstitit id David & luculentius Hyrcanus, hic *reliquias perderet*, qui character, prælucente historiæ face, nos certissime ad *Alexandrum Jannæum* ducit: ne jam repetam, quæ de verbo ררה dixi.

§. 24.

Quidnam jam præstaret hic Dominator והאכיר, inquit vates, שרוד מעיר. Thema אכר propr. valet *secari, refecari*, quæ potestas est in Arab. وابد eodem cum ابد & ابد *disgregari, separari*; pr. אכר de *arbove excisa* adhibetur, inde æque ac Latin. *excindere* sumitur pro *totali ruina*, seu *interne-*
eina

cina clade delere; ita passim in S. S. occurrit, quare moras non necto, nec etiam reliquos verbi usus, a summo SCHULTENSIO ex hoc fonte derivatos, persequor. Tantum observo verb. אבר cum מן constructum læpè idem esse ac *fugare*, sic gentem אבר אבר מארצו valet eam ita e terra sua fugare ut deleatur: de hoc usu legatur Cl. J. W. SCHROEDER ad Ps X, p. 317. hinc אברים sunt *exules* Jes. XXVII, 13. Vocabul. שריר descendit th. שריר Arab سرت, quod propr. valet *perforando consuere*, ut recte observavit Doctiss. juvenis G. R. NANNINGA in *diff. phil. ad quaed. V. T. loca* sub Cl. SCHROEDERI auspiciis Groningæ edita p. 33; hinc שריר videtur notare *assumentum*, *partem assutam*, & inde in genere partem, quæ ad totum pertinet & de eo reliqua est. Saltem, quicquid etiam de hac originatione sit, de qua contendere nolim, id certum est שריר in usu significare *superstitem*, *reliquum* Num. XXI, 35. Jes I, 9. Jerem. XLIV, 14. &c. eum qui cladem & ruinam evadit; quod hic mihi sufficit. (a) Additur מעיר ex urbe, integra phrasis שריר מעיר האבר significat *superstites*, *reliquos exscindere*, *delere*, aut *fugare ex urbe*. Romani dicerent *belli reliqui-*
as

(a) שריר passim notat eum qui ex communi clade elapsus est SCHULT. ad Job. p. 527. ita & apud Arab. LETTE in *noviss. Cantici Deborahæ illustr.* p. 67.

as delere, quæ LIVII pbrasis est, debellare.
 שריד *reliquos* cum memoret vates, sponte
 intelligitur eos ita dici cum respectu ad cla-
 dem modo memoratam; descripserat tota-
 lem cladem Moabitarum & Idumæorum,
 nunc addit, post illam cladem aliquem Isra-
 elitarum Principem deleturum reliquos. Qui-
 libet intelligit eum loqui de iis qui ex istis
 hostibus invicti adhuc supererunt. Additur
 מעיר *ex urbe*, עיר hic collective/ sumen-
 dum est pro *urbibus*, in quo nihil difficile;
Hircanus nempe, etsi Idumæos, Moabitas
 aliosque hostes devicerat, tamen multæ ad-
 huc urbes munitæ illarum nationum resta-
 bant, quæ hæctenus ipsi obedientiam nega-
 bant; has vi cepit Alexander, & sic resi-
 duos ex urbibus delevit, vel eos ejiciendo
 & fugando, vel ad obedientiam cogendo
 impositis etiam præsiidiis militaribus. Forte
 unam etiam præ reliquis insignem urbem
 demonstrare voluit Vates, de quo nihil cer-
 ti affirmaverim. Res in genere satis ex histo-
 ria constat. Sic JOSEPHUS de Alexandro
Antiq. l. XIII, Cap. XIII, p. 672. καταστρε-
 ψάμενος δὲ τῶν Ἀραβῶν Μωαβίτας καὶ Γαλααδί-
 τας εἰς φόβον ἀπαγωγὴν, κατεπόρευσε καὶ Ἀμαθῦν-
 τα &c. *Cum Moabitas & Galaaditas, qui*
Arabes sunt, subegisset, ut inde tributum ex-
igeret, demolitus est etiam Amathunta: &
ejusdem libri Cap. XV, 8. 4. catalogum ex-
hibet urbium Syris Idumæis, Phœnicibus &
 Mo.

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 65

Moabitibus ademptarum tam per Hyrcanum quam Alexandrum. *In mediterraneis ad Idumæam Adora, Marissam, Samariam, montem Carmelum, & montem Itabyrium, Schytopolim, Gadara, Gaulonitidem, Seleuciam, Gabala. Moabitidas etiam tenebant Judæi Essebonem, Medaba, Lemba, Oronas, Telithonem, Zava, Cilicum vallem, & Pellam.* Ex ultima expeditione, in qua triennium consumserat, domum reversus, antea tantopere exofus, magno cum gaudio exceptus est *διὰ τὴν εὐπραγίαν, ob res feliciter gestas* ibid. §. 3. Cum dictis quæso nunc compara, quæ reliqui Interpretes *de deletione reliquiarum ex civitate conjecerunt.* Sunt qui sub voce *יְי* omnes omnino civitates comprehendunt, per Dominatorem hunc Messiam intelligentes, qui hic dicitur *omnes de civitatibus perditurus, quod omnes ex infidelibus fideles fierent;* alii cogitant de urbe Roma gentili, per Messiam devincenda: quæ æque facile negantur quam affirmantur, cum nulla probabili ratione nitantur: vera sententia prolata & demonstrata reliquæ sponte corruunt, quare tempore non abutar. Multo rectius alii de Idumææ civitatibus a Davide subactis cogitarunt. CL. MIEGIUS per *urbem* hic intelligit *Hierosolumam, Judææ metropolim, κατ' ἐξοχὴν* ita dictam, vel potius ipsam, *Judæorum rempu-*
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. 1. E bli

blicam: per *residuum ex urbe*, id quod pri-
scæ potestatis & auctoritatis in ea superfuit
tempore Messiae: *perdere residuum ex urbe*
ipsi est quantulascumque reliquias illas pe-
tus abolere, everta totaliter Judæorum re-
publica, quod recte putat vel ad Herodem
vel ad Christum transferri. Sed gratis assum-
pta hypothesis virum eruditum fefellit; non
hic de Judæis eorumque clade sed Idumæis
ac Moabitibus agitur: nullus hic Messiae, nul-
lus Herodi locus: nihil in toto oraculo ob-
vium, quod vel levissimam occasi-
onem de Hierosolyma cogitandi præbet,
tamquam delenda; contra Hierosolumam
hic contemplamur Imperatricem, ac reli-
quarum gentium ac urbium dominam:
qua dixi ratione phrasis *האכיר שריר מעיר*
recte explicatur. Si quem tamen illud *מעיר*
ita absolute positum paululum offendat, is
cogitet unam forsitan ex hac voce litteram
per librariorum errorem esse omissam, &
מעיר positam pro *משעיר* *ex Seir*, ut v. 18.
quemadmodum Num. XX, 16. quoque
pro *שעיר* occurrit *עיר*, quæ capitalis Cl.
VENEMÆ emendatio est, in critica etiam,
quod in nostræ ætatis Theologis rarissimum,
felicissimi, vide *Comment. ad Malach. p. 56.*

§. 25.

Ita oraculi sensu illustrato & ex im-
plemento confirmato, id unum de *Alexan-*
dro

quo ipsi auctor erat, ut se in Pharisaorum, qui sub religionis larva latentes apud plebem immensum quantum valebant, insinua-
ret gratiam, ut JOSEPHUS refert *Antiq. l. XIII, Cap. XV, p. 675*. Qua arte utinam multorum Principum mentes semper non fuissent imbutæ & fascinatæ Verissime dicit POLYBIUS in *excerpt. de virt. & vitiis p. 1383*. ἀναγκαζόμενοι ταῖς τῶν πραγμάτων μεταβολαῖς συμμετατίθεσθαι, τὴν ἐναντίαν τῇ φύσει πολ-
λακίς ἐμφαίνουσιν διαθεσιν ἔτι τῶν δυνατῶν πρὸς τὰς ἐν-
τός, ὥς μὴ οἶον ἐλεγχέσθαι τὰς φύσεις διὰ τῶν, τὸ δ' ἐναντίον ἐπισκοπεῖσθαι μάλλον. *Plerique Prin-*
cipes pro inclinationibus ac mutationibus tem-
porum flectere se ac convertere coacti, sæpe
numero longe diversum ab ingenio suo institu-
tum foris ostendunt: quare tantum abest, ut bu-
jusmodi factis eorum animus prodatur, quin
potius absconditur. (a) Ita tum fecit Alexan-
der, qui, licet capitalis Pharisaorum ho-
stis, tamen eorum amicitiam, tamquam
regni firmamentum, uxori commendavit.
Et si autem magna in Principibus virtus est
τῷ καιρῷ δαλεῦν ac subditorum ingeniis se ac-
commodare, tamen quantus sæpe sit ejus re-
gula

(a) Optime noverat Aratus, vir prudentissimus, τοὺς βασιλεῖς φύσει μὴ ἐδένα νομίζοντας ἢτε ἐχθρῶν, ἢτε φίλων, ταῖς δὲ τῷ συμφέροντος ψήφοις αἰετρεῦντας τὰς ἐχθρῶν καὶ φίλων. POLYBIUS l. 3. p. 186.

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 69

gulae abusus omnes norunt Sed quaerat quis, utrum talis propagandae verae religionis ratio, qualem secuti sunt Maccabaei, a Principe bono animo & zelo instituta, uti verbi gr. a *Carolo Magno* sec. 8. *Saxones & Hungari* ad Christiana sacra recipienda sunt compulsi, utrum illa, inquam, licita sit, & Joannis Hyrcani exemplo etiam defendi possit? Respondeo candide, ut hominem ingenum decet, multum interesse *persecutionem* inter *Epiphanicam & Maccabaeorum* institutum. *Antiochus* ferro, igne & summa vi Judaeos cogere tentabat, *Maccabaei* contra devictis nationibus optionem dabant, utrum mallet regiones patrias deferere, an vero religionem mutare. Si bellum hisce populis illatum fuit justum, quemadmodum justissimum fuit, quis neget victori integrum fuisse hanc aut similem devictis praescribere conditionem? Forte vetus rigidior Oeconomia hic etiam aliquid permittebat. In se tamen omnis vis & coactio in religione illicita est, homines tantum facit hypocritas: iudicium enim nostrum nullo modo cogi potest. Praeterea, cum religio peculiaris sit uniuscujusque hominis ad Deum relatio, nulli mortali in eam jus est, modo quiete sine factione nec laesa ullo modo obedientia legitimis magistratibus aut officiis civibus debitis exerceatur: modo con-

tra summi imperantis jussu tumultuose non diffeminetur. Non magis verum Dei cultum quam falsum violenter propagare licet: ea enim exceptione semel admitta, nullus persecutionum finis erit, quum quisque sibi veritatem tribuit. A Christianis ullo prætextu persecutiones in re religionis palliari summum maximeque detestandum nefas est, cum ipse Christus Dominus ejusque Apostoli se strenue iis opposuerint, expressis verbis omnem vim prohibuerint: cum Spirituali ac rationali hujus religionis genio prorsus adversæ sint. Sic suo exemplo horrendas martyrum pœnas probant. Ecquid enim mali fecerunt Romanorum Imperatores, cum Christianos, publicam tunc religionem deserentes, adhibita vi ad eam denuo compellere tentaverint, si in immorigeros exemplum statuerint, si ipsi illi Christiani, nunc rerum Domini, simile quid aut prorsus idem moliantur, imo quod multo pejus est? *Romani* enim Christianos tantum, religionem a publica & Gentili toto cælo differentem & ad ejus ruinam tendentem exercentes, in ipso ortu violenter opprimere aggrediebantur: *Christiani* vero in ejusdem religionis socios, sed in nonnullis dogmatibus aut ritibus a se dissentientes, in propria sua sæviunt viscera; *Romani* in Christianos, qui immanium criminum, etsi falso, postu-

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 71

stulabantur: *Christiani* in suos fratres, qui in conscientia ad nonnulla dogmata aut ritus privos se obligatos sentiunt, in vita innocuos, quin excellenti virtute conspicuos, animadvertunt severe. Rectissime ergo *Protestantes* qui dicuntur, se ab omni vi in re religionis alienos profitentur; nam si vel maxime ab uno alteroque hic peccatum fuisset, pessime tamen instituunt, qui id toto cætui imputant. Et utinam Dominus omnibus Spiritum mitem, lenem & vere piuum inspiraret! utinam omnes *Christiani*, quas contraxere, maculas tandem eluerent! utinam a Pharisaico fermento purgati ad priscam religionis simplicitatem & sinceritatem redirent! sed hæc hæctenus. Ad *Maccabeos* redeo, etsi ille religionis propagandi modus, eo quidem tempore magis excusandus, minime probandus est; Deus tamen mirifica Sua Providentia rem ita direxit, ut ita Suæ religionis gloriæ confu-leret. Nihil enim religioni Judaicæ gloriosius fere excogitari potest, quam quod illæ gentes, quæ vatiniانو odio eam semper persecutæ fuerant, nunc eo essent redactæ, ut ipsam illam religionem amplecterentur. Erat praterea in hac conversione præludium quasi & præparatio conversionis omnium gentium, sublato discrimine, per *Evangelium*.

Sic verum & genuinum oraculi Bile-
 amitici sensum, ut equidem opinor. pro-
 traxi in lucem, ejusque implementum ex
 historia demonstravi: nunc eundem per si-
 milia vaticinia, post multa intermedia secu-
 la eosdem eventus sub *Maccabæis* canentia,
 magis confirmare ac corroborare mihi ani-
 mus est. Primus prodeat ZEPHANIA, qui
cap. II, 8. & seq. Dei verbis atrociam Mo-
 abitarum & Ammonitarum crimina contra
 Judæos commissa atro notat carbone, &
 terribilem iis plenariæ vastationis & ruinae
 denunciatur pœnam, tandem in fine v. 9. addit
 שארית עמי יכזום ויתר גוי ינחלום
*reliquiæ populi mei diripient eos & reliquum
 gentis meæ possidebunt eos.* Reliquiæ popu-
 li mei, inquit Deus: *populus Dei* certe sunt
 Israelitæ, *reliquiæ ejus populi* sunt Judæi ex
 exilio Babylonico in patriam reduces, vide
 v. 7, illi jam *diriperent Moabitas.* Verb.
 כזו propr. *bumi traxit*, dein *deripuit*, cui
 Gr. *συλαῖν* perfecte respondet, notat *contu-
 meliose tractare*, & *opibus spoliare*, conf. V E-
 NEMA ad *Dan. XI, p. 233.* Qui jam id fece-
 runt? nulli alii Judæorum, quam qui sub
 Principibus Maccabæis floruerunt. Gentes
 illas variis præliis proffigarunt, contume-
 liose tractarunt ac spoliarunt *Judas & Io-
 natban*

nathan, vid. JOSEPHUS *Antiq. jud.* l. XII, Cap. VIII. Sed sequitur majus promissum, יתר נתי *reliquum gentis meæ*, iidem qui modo dicti erant שארית עמי, *possidebunt eos*, Hebr. ינחלום *cernent eos sibi hereditatem perpetuam, proprium peculium*, quæ vis est verbi נחל. Hoc præstiterunt Joannes Hyrcanus & Alexander, ut ex superioribus liquet. Attende nunc convenientiam, quod Bileam verbo ירש, id Zephania verbo נחל exprimit, Bileam quidem directe de Idumæis, sed una comprehendens Moabitas & Ammonitas, qui populi tempore Maccabæorum inter se fuerunt permixti. Deinde v. 11. sic pergit Propheta: *formidabilis Jehova contra illos, nempe Moabitas & Ammonitas, sane tabefaciet omnia numina istius terræ; tum incurvabunt se ipsi quisque ex loco suo, omnes oræ illarum gentium.* Hic clare prædicitur illos numinibus falsis rejectis, propria & gentili religione deserta, amplexuros veri Dei cultum seque Ei incurvaturos, id quod supra sub Maccabæis factum fuisse vidimus. Eleganter Deus dicitur *tabefacturus* numina istius terræ, id est, *sensim & quasi tabe aboliturus.* Ultima verba sunt כל ארצי הגוים *omnes oræ illarum gentium.* Vocem ארצי, quæ vulgo *insulam* notat, red-do *oram*, propr. est *flexus* a th. ארצי *flectere.* Hinc significat *oram extremam* regionis,

quæ undique circa eam cum flexu circumducitur, conf. Cl. VENEMA ad *Dan. XI*, p. 135. Sæpe quidem notat spec. *oram* regionis *maritimam*, & hinc tandem *insulam*, sed & sæpe accipitur de *ora* & limitibus terræ continentis *Jes. XX*, 6. *XLI*. 5. In hoc loco מִן sunt extremi limites terræ Moabitarum, qui per synecdochen sumuntur pro universa eorum regione, æque ut כָּל־גְּבוּל , regio vero per Metonymiam pro *incolis*. Cæterum quod hic מִן , id Bileamo בִּילְעָמוֹ . Singulare est in *Jonathane*, quod Dagonis templum una cum hominibus, qui eo confugerant, *Azoti* incendio delevit, & quod JOSEPHUS eum multis onustum spoliis Hierosolumam fuisse reversum his verbis scribit. $\text{ἀνέσρεψεν ἐκεῖθεν εἰς ἱεροσόλυμα, πολλὴν ἐπαγόμενος λείαν, ἣν ἐλάσεν ἐκεῖθεν νικήσας τὰς πολεμίας}$. Sed hæc ad Philistæos pertinent, de quibus *Zephanja* *hujus cap.*, v. 4. & seq.

§. 27.

Nunc AMOSI de *Idumæis* prædictionem expendamus, quæ habetur cap. IX, 12. Nempe postquam v. 8. destructionem & ruinam *regni peccantis*, id est Ephraimi & Iudæ, v. 9. dispersionem & afflictionem per Assyrios & Babylonios tamquam causas ejus efficientes memorasset, v. 10. ostendit

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 75

disset hanc procellam maxime in impios ac profanos incubituram, v. 11. aliam aperit scenam, & promittit Deum post exilium Babylonicum res Judæorum collapsas ita instauraturum, ut ad pristinam sub Davide felicitatem redirent, his verbis: כִּי־וַיִּבֶן הַהוּא אֶת־אֹהֶל־מִוֶּלֶד־דָּוִד הַנִּפְלֵת
illo die erigam tentorium Davidis collapsum. Tentorium Davidis est regnum Davidis, non quod Davidis posterius rursus in throno collocarentur, sed id ipsum regnum, quod olim Davidis fuerat, quod illo regnante gloriosum ac felicissimum erat, nunc vero collapsum, tenue & afflictum, Deus illo tempore denuo erigeret ac confirmaret, inque eo fere statu collocaret, quo fuerat regnante Davide. Phrasis illo die non exprimit Periodum exilium statim sequentem, sed tempus in genere post captivitatem Babylonicam, quo latiore sensu sæpe apud Prophetas obvium est. Additur - וְגִדַרְתִּי אֶת־פְּרִצֵיהֶן וְהִרְסֵיתִי אֶת־בְּנֵיהֶן כִּי־מִי עוֹלָם & obsepam rupturas eorum, & partes destructas ejus instaurabo, & edificabo illud sicut diebus pristinis. Quæ nunc sponte intelliguntur & in hunc sensum exeunt, Deum populum Judaicum ex statu vili & afflictio non tantum liberaturum, sed & felicitate, rerum omnium copia, plena libertate, quin & gloria, ac magna potentia ita ornaturum & mactaturum, ut eorum conditio

tio eam sub Davide fere æquaret: quemadmodum sub Maccabæis factum fuisse novimus, etsi plenissimum implementum per Messiam præstandum non excludo. Jam sequitur promissio de Idumæis tunc subjungendis v. 12. his verbis: למען יירשו את-שאריהם אדום *adeo ut hereditaturi sunt reliquias Edomi.* למען propr. valet *ad responsum*, sæpeque notat finem propter quem aliquid fit, sed hoc loco rectius redditur *adeo ut*, ita ut non *finis* indicetur, propter quem Davidis tentorium erigendum erat, sed *eventus* atque effectus hujus erectionis, ita sumitur *Obadj. v. 9.* Verb. ירש antea jam satis exposuimus. Propheta memorat שאריהם *reliquias Edomi*, ut significaret Idumæos multis cladibus bellicis ita esse debilitandos, ut ipsorum tandem non nisi tenues reliquiæ superessent. Jam vide mihi quæso convenientiam *Bileamur* inter & *Amosum*. Is dixerat, *tum erit Edom ירשה* & erit *Seir hostium ejus*, nempe *Israëlis*, *Hic יירשו* *reliquias Edomi*, uterque uno eodemque verbo utitur ad rem eandem denotandam. Nec tantum Idumæos bello subigerent, sed & כל-הגוים *omnes gentes illas vicinas & inimicas*, quas *Bileam* sub uno generali nomine *filiorum tumultus* complexus fuerat. Sequitur עליהם אשר נקרא שמי עליהם *super quibus nuncupabitur nomen meum.* Super gentes nuncupatur

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 77

patur nomen Dei, quando de Deo cognominantur, ita ut gentes Dei appellentur, Dei-que imperio sint subjectæ. Qua phrasi non tantum significatur, eas in Judæorum, inter quos Deus singulari modo imperium tenebat, ditionem redactum iri, sed multo potius illas veram religionem, cultum veri Dei, assumpturas, quemadmodum Idumæi & alii populi tempore Maccab. fecerunt. Sensus sublimior in conversione gentium ad Evangelium situs cum litterali rursus apte conjungitur. Sed OBADJAM audiamus, testem omni exceptione majorem, v 17. dicit: **וירשו בית יעקב מורשיהם**, & *hereditabunt domus Jacobi loca sua hereditaria*. Ferri potest illa versio, nec tamen genuinam mentem satis exprimere videtur, Malim ita: *subigent subactores suos, vel possidebunt eos, qui ipsos ex possessione violenter expulerunt*; quam vim verb. **ירש** sæpe habere supra notavi. **מורשיהם** mihi est *particip. in Hiphil conf. Jerem. XLIX, 2.* Sic sentis maximum acumen in dictione Prophetæ, qui v. 15. Edomo dixerat: *quemadmodum fecisti, fiet tibi confotum tuum, illud malum, quod tu aliis confovisti, & cumulare in eos congeffisti, redibit in caput tuum.* Hinc mox v. 18. domum Jacobi comparat cum igne, Josephi cum flamma,

ma, & Esavi cum *Stipula*, quæ ab illo igne
 & flamma ita combureretur, ut non am-
 plius esset שריד לבית עשו, *residuum domo*
Esavi: quod eodem fere modo dixerat
 Bileam: והאכיד שריד מעיר משעיר, *perdet residuum ex Seir*. Dein-
 de rursus v. 19. ירשו הנגב את-הר עשו
tamquam proprium peculium obtinebunt re-
gionem australem, montem Esavi & reliqua,
 quæ ibi memorantur, loca. Tandem
 ועלו מושיעים בהר ציון, *tum Servatores ad-*
scendent in montem Zionis. מושיעים propr.
 sunt *Amplificatores*, qui titulus Characte-
 rem augustorum Maccabæorum Principum
 egregie exhibet, qui populum Judaicum
 non tantum ex summis angustiis in spaci-
 osum libertatis campum eduxerunt, sed &
 ditionis & imperii terminos, devictis ho-
 stibus longe lateque extenderunt, ac am-
 plificarunt. *Illi adscendent in montem Zionis,*
 id est, ex bello reduces & victores magna
 cum pompa revertentur Hierosolumam, regni
 metropolim, ibi solium & tribunal erectu-
 ri, e quo devictis etiam gentibus jura di-
 cant, ut indicatur sequenti phrasi לשפט
 ל-שפט את-הר עשו *ad judicandum montem Esavi.*
 Hisce peractis *regnum erit Jehovæ.* Leviori
 sensu regnum intelligitur Theocraticum,
 cujus olim signum fuisse videretur corona illa
 εις ην Μωυσης τον Θεον εγραψε, *cui Moses nomen*
Dei inscripsit, ut auctor est JOSEPHUS
 An-

Exeg. ad Num. XXIV, 17. 18. 19. 79

Artiq. Jud. l. VIII, Cap. III, §. 8., hoc tempore rursus magis, cum Regnum & summum Sacerdotium penes unam eandemque personam esset, conspicuum; sed sublimiori regnum Dei spirituale per Messiam erigendum, quod eximie in N. T. dicitur ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, vel τῷ Θεῷ. Sic Propheta suam orationem in Messiae adventu, qui tempora Maccabaica exciperet ac proxime sequeretur, terminat. Sunt praeterea alia adhuc vaticinia, eadem Moabitarum, Idumaeorum ac Ammonitarum fata clarissime praedicentia, nemini non nota; sed cum haecenus prolata abunde sufficiant, in iis acquiesco.

F I N I S.

II.

JOANNIS NICOLAI RICHTERI
OBSERVATIO*)

AD

COL. II, 16. 17.

VIRI PLURIMUM REVERENDI

JOANNIS THEOPHILI ELSNERI

DUBIIS OPPOSITA.

§. I.

Cum ea sit Theologiæ typicæ ratio, ut
nullos agnoscat & admittat typos,
nisi vel ex disertis S. S. oraculis & probabi-
li horum explicatione haustos, vel ex aliis
di-

*) Non dubito quin Apologia hæc pl. Rev. & Doctissimi RICHTERI, qui ex *Rhebornensi* transiit ad Ecclesiam *Ernestivillanam* prope *Bipontum V. D. M* cuivis Erudito & mansueti Lectori gratissima erit, & vel ipsi, contra quem directa est, pl. Rev. & Doctissimo ELSNERO, tum ob judicii, quod ubique testatur, acumen, tum quod Doctissimi Adgressoris modestiam, comitatem & amo-

dictis, quibus quidem haud ita clara & expressa eorum deprehendimus vestigia, saniori tamen ratiocinio erutos: non erit facile, qui curatiorem horum locorum, quos typorum fontes plerumque existimamus, posteriorum imprimis, considerationem improbet atque damnet. Efficit enim hæc disquisitio, modo adhibita mentis acie instituatur, ut Theologiæ Typicæ limites, aliis latiores, aliis angustiores, magis magisque definiantur, neque adeo aut ulterius, quam par est, extendantur, aut arctioribus circumdentur cancellis. Quum igitur in his dictis insigniorem sibi vindicent locum hæc Pauli Apostoli verba, Col. II, 16. 17. exstantia, quæ ab Interpretibus typorum toties adduci solent: merito in quæstione existit, utrum illud revera tradant, quod plerumque in eis quærunt; atque adeo omnia, quæ

amorem veritatis plane adæquat. Altercationes enim Eruditorum hoc modo reciprocatae, ubi alter alteri verba dat minime aculeata sed plena existimationis & amoris, nec ex tripode pronunciat, tantum abest ut nauseam creare possint, ut potius cum voluptate legantur. Imo quemadmodum ex collisione filicum ignis, ita ex tali altercatione Veritas prodire consuevit. Judicent autem eruditi, quisnam horum Amicorum palmam reportaverit. ? N. B.

quæ Apostolus v. 16 enarrat, in typorum numerum referenda sint. Aliud ego quidem statuebam, atque aliam propterea horum verborum expositionem proponebam, æquis & eruditis hujus *Bibliothecæ* Lectoribus dijudicandam. Qua in re cum veritatis studio unice ductus sim, optaverimque, ut perspicaciores vel dubia mea, modo id mererentur, solverent, vel meliorem solidioremque proferrent interpretationem: non potui non impense lætari, cum viderem Virum pl. Reverendum, IOHANNEM THEOPHILUM ELSNERUM, Pastorem Ecclesiæ Fratrum Bohemorum Berolinensium dignissimum, *Classis* hujus *Bibl. primæ, Fasciculo tertio, N. III.* hanc operam suscepisse, atque ea quidem humanitate, ut vel hoc solo nomine dissensus doctissimi Viri mihi jucundissimus esse possit. Sed & alia sunt, quæ mihi in hac disquisitione admodum placuerunt. Quamquam enim ab hoc meo leniore Adversario adhucdum in plerisque dissentio; effecit tamen doctissimis suis dubiis & objectionibus, ut opinionem meam, acriori examini subjectam, hic illic paululum immutare, aliisque argumentis confirmare valeam. Quo igitur eodem ordine incedam, quem ipse Vir pl. reverendus recte elegit, & dubia expositioni meæ opposita eadem, qua Ipse usus est,

est, humanitate expendam, dicam *primum*, utrum argumenta mea, quibus vulgarem hujus dicti Apostolici interpretationem impugnare audebam, objectionibus eruditissimi ELSNERI corruisse arbitrer; *tum* ea, quæ Idem contra meam ipsius expositionem attulit, breviter examinabo; *denique* de nova Viri pl. rev. interpretatione pauca adiciam.

§. 2.

Animus mihi præcipue fuit ostendere, verba Apostoli, το δε σωμα του Χριστου, non denotare *Antitypum*, qui sit in Christo, sed *Ecclesiam*, corpus mysticum Servatoris. Quod ut probarem, viam mihi primum muniebam breviori disquisitione, utrum priora verba, εστι σκια των μελλοντων, ad omnia referri queant, quæ comma 16. complectitur. Qui enim notionem *antitypi* assumunt, quæ communis est omnium interpretatio, uno ore contendunt, singula, quæ commate 16. proponuntur, *esum*, *portionem*, *festa*, *novilunia*, *Sabbatha*, umbram dici futurorum, eorumque corpus sive *Antitypum* in Christo Ipsiusque regno quaerendum esse. Ego vero hoc temere asseri dicebam; esum enim carnis portionemque vini non fuisse futurorum typum, sed placitis Essenorum tribuendam esse ab his re-

bus abstinentiam; Apostoloque, si ad ea omnia respexisset, dicendum fuisset, *α̅* ^{εστὶ} ΠΑΝΤΑ, quemadmodum v. 22. expresse dicitur. Hæc vero oppugnavit Vir pl. reverendus. Primum enim respondet, Pronomen relativum *α̅* vix tantummodo ad postremam Apostoli vocem σαββατων (quod ego in sequentibus maxime urgebam) referri posse, *siquidem Apostolus Colossensibus suis non tantum a Sabbathis Iudeorum, verum etiam a reliquis allatis v. 16. institutis veteris Oeconomiae sese abstinere iussit, eo quod hæc omnia umbra tantummodo fuerint.* Esset, quod huic Erud. ELSNERI asserto accederem, si certum esset evictumque, his nostris verbis primario *avocare* voluisse Apostolum Colossenses ab observatione earum rerum, quas enarravit. Id vero est, de quo ego quidem valde dubito. Mea enim sententia ex primario suo scopo id agit Apostolus, (sicut ex ipsis verbis & loco parallelo Rom. XIV. probaveram) ut ipsis inculcet, nullius audienda esse iudicia; neque enim ulli licere, ipsos in tali causa *condemnare*: μη οὐν τις ὑμᾶς κρινετω. Annon etiam ex ipsis verbis satis clarum est, Colossenses ex Gentibus, quibuscum maxime colloquitur, illa omnia non observasse; carnem ergo comedisse, vinum bibisse, neque Iudeorum more festa, novilunia, sabbatha, cultu

cultu sacro profecutos esse? Sed erant inter ipsos ex Iudæis, qui singularem externæ pietatis speciem præ se ferebant, atque hos ad abstinentiam a carne & vino, ad observationem festorum, neomeniarum, sabbathorum adducere studebant, nullamque cum ipsis, nisi paria secum agerent & sibi dicto audientes essent, consuetudinem habere volebant. Hos quidem Apostolus corripit; horum illicitum & injustum ceteros a fictitia sua pietate adhuc alienos condemnandi morem damnat; hos supremum Servatoris dominium violare dicit; his clarius & apertius v. 18. 19. larvam detrahit. Alium igitur verborum Apostolicorum scopum, ac pl. ven. ELSNERUS ceterique Interpretes, mihi repræsentent. Nam ex horum sententia avocare voluit Apostolus Colossenses ab observatione illorum institutorum; ex mea vero id primario tantum his verbis agit, ut *condemnantes* reprehendat, nec ipsorum *judicium* audiendum esse edoceat. Recte me hoc statuere, particula ουν, quæ verba nostra proxime cum priori commate connectit, satis reddit probabile & indubium. Deum, ait Apostolus, principatus & potestates, h. e. in cathedra Moysi sedentes, auctoritate & potestate sua jubendi judicandique exuisse. Ex hoc argumentatur: μη ουν τις υμας κρινεται, i. e. hoc illu-

stre beneficium, hanc illustrem prærogativam novæ Oeconomiae, multo minus quam ex vobis, illam auctoritatem nullo jure sibi vindicantem, vobis eripere ne patiamini; hujus judicia & condemnationem nihili facite, cet. Consequitur quidem hinc quodammodo, nec jugum suscipiendum esse, cum ex legis Mosaicæ præceptis tum ex placitis humanis consistens, quod hi homines Colossensibus imponere cupiebant. Sed hoc verbis nostris probandi non erat primarius Apostoli animus. Quod ad legem Leviticam attinet, hujus abrogationem v. 14. jam demonstraverat. Quod ad dogmata humana, his demum a v. 20. omnem omnino vim obligandi abjudicat. Et num credamus, Apostolum sibi iterum probandum sumere, falsum esse & humanum inventum dogma, *μη γεννη*, v. 21. 22, si jam verbis nostris, quod Interpretes volunt, ostendisset, interdictum *της βρωσεως και ποσεως* nullius esse auctoritatis? Nam hoc *γεννησαι* cum *esu* illo & *potione*, idem omnino esse, nemo facile dubitaverit. Probandum ergo primum fuisset Viro pl. reverendo, cum ego quidem alium mihi scopum representaverim, in hoc me falli maxime, nec ab assumpto a ceteris scopo recedendum fuisse. Quod nisi factum est, nihil probat objectio.

§. 3.

Essenorum vero placitis interdictum *vis*
seruatus & moros tribuendum esse, ego qui-
 dem assereram, negat autem Adversarius
 meus humanissimus: *satis enim constare,*
 ait, *antiquis Israelitis haudquaquam licuisse,*
omnibus sine discrimine vesci; notam esse le-
gem de puris & impuris animantibus, nec
ignotum esse prohibitum, quo Naziræi Dei ab
omni omnino vino sese abstinere iussi sunt?
 Nota hæc esse, doctiss. ELSNERO facile
 concedo. Nec mihi hæc ignota fuerunt,
 quanquam verba Apostoli de eis non expli-
 cuerim. Verum enim vero causam meam
 jam egit Vir summe Venerandus & Cele-
 berrimus, NICOLAUS BARKEY, doctissi-
 mus hujus *Bibliothecæ* Editor, cujus Præ-
 ceptoris ad bustum devenerandi singularis in
 discipulum benevolentia & innumera bene-
 ficia nunquam ex animo meo excident. Is
 vero ex nexu & scopo hujus capituli de-
 monstravit, de Philosophorum Ascetico-
 rum inter Iudæos & gentes placitis Aposto-
 lum agere (a). Loquitur enim v. 8. de phi-

F 4 10-

(a) Negavit hoc non ita pridem doctissimus
 CHRISTIANUS ELIESER GENSELIUS, ad
Coloss. II, 8. seqq. pauca differens, cujus ipsum
 scriptum ad manus me non habere magno-
 pere doleo. Fortasse enim ea prolaturus
 sum, quæ GENSELIUS jam impugnavit.

lofophia inani & fraudulenta, quæ ex humanis traditionibus seu placitis hominum cum elementis mundi, h. e. Levitica lege, conjunctis consistat, doctrinaeque Evangelicæ repugnet. Complectitur ergo hæc Philosophia seu religio b), quam vitare Apostolus jubet, cum τὴν παραδεισιν τῶν ἀνθρώπων, τὰ σοῦχαια τοῦ κόσμου, quorum combinationem κενὴν ἀπάτην nominat. Quænam vero ad utramque dogmatum hujus philosophiæ classem pertineant, id ipse Apostolus a. v. 9. usque ad finem capitis satis clare & prolixè ostendit. Docet primum, totam Ecclesiam, latissime patentem, tanquam corpus cum Capite suo, Christo, conjunctam esse, cujus etiam Colossenses membra sint; insimulque Servatorem caput esse omnis principatus & potestatis, v. 9. 10. c): in hoc igitur suo Capite eminentissimo

b) Cf. cel. κῦρκε observatt. sacr. ad h. l.

c) Commata hæc duo 9 & 10, omnibus procul dubio insequentibus viam sternere debuerunt. Illa igitur si male exposuerimus, in his quoque aberrare nos oportebit, nec verum raticinii Apostolici nexum deprehendemus. Egi jam paucis de eis in disp. de termino donorum munerumque extraordinariorum ex verbis Pauli Eph. IV, 12. 13. eruto, præside summe Vener. & Cel. NICOLAÏ BARKEY Bremæ publice ventilata. Ostendi §. XX, τὸ πληρωμα τῆς Θεότητος sive τοῦ Θεοῦ esse

mo Gentiles credentes circumcisos esse, v.
II, circumcisionemque hoc minus ab ipsis

F 5 po-

esse nomen frequentius occurrens *totius ecclesie*, quæ dicitur *κατοικεῖν ἐν χριστῷ σαματικῶς*, h. e. cum Christo ut Capite, tanquam membra unius ejusdemque corporis, conjuncta esse, unamque personam moralem constituere. Gentiles quoque, Evangelio fidem habentes, hujus prærogativæ, integræ ecclesiæ competenti, participos factos esse, docetur proxime sequentibus verbis: *Et estis* (vos Gentiles) *in illo completi*, i. e. quoniam tanquam membra ecclesiæ cum Christo ut Capite conjuncti estis; illud, quod vobis per vos ipsos deest, obtinuitis. His addit Apostolus: *qui Caput est omnis principatus & potestatis*. Sed quo fine addit? Credo, ut edoceat, credentes novæ œconomiz nullis amplius, ut in priori œconomia, Iudicibus, seu legis exactoribus vindicibusque, sed proxime soli Servatori subjectos esse. Itaque priora verba viam muniunt ad ea, quæ v. II-14. dicuntur; hæc vero, quæ Apostolus prudenter adjecit, v. 15. ulterius declarantur. Ex eo, quod fideles membra Christi sunt, consequitur primum, circumcisionem ab ipsis postulari non posse; imputatur enim eis mors, sepultura & resurrectio Servatoris. Considerantur ob hanc imputationem tanquam jam mortui, qui corporis exuvias deposuerunt, tanquam resuscitati & in futuro viventes sæculo, ubi circumcisio locum habere nequit. Consequitur porro ex eo, quod fideles membra Servatoris existunt, ipsos Levitica lege non am-

postulari posse, cum mors, sepultura & resurrectio Servatoris ipsis imputetur, & propterea in iudicio divino habeantur tanquam mortui jam & resuscitati, neque adeo in hoc amplius, sed in futuro sæculo viventes. His duo consequentia addit Apostolus, quæ libertatem & a lege cæremoniali & a iugo auctoritatis iudicii humani in rebus conscientiæ demonstrant. *Deus deletit chirographum, nobis contrarium, e medioque sustulit,*

amplius obligari. Considerantur enim in iudicio divino tanquam cruci cum Christo affixi, qui ergo morte ab hac lege liberati sunt, quippe ad hunc tantummodo mundum & ad hanc vitam pertinente. Consequitur denique ex eadem veritate, fideles liberatos esse a iugo iudicii auctoritatisque humanæ in rebus conscientiæ. Quum enim Servator etiam caput sit omnis principatus & potestatis auctoritate sua exutæ; tantum abest, ut talibus iudiciis, quales in œconomia veteri obtinuerunt, fideles etiamnum subditi, ut potius solius Capitis sui eminentissimi & legi & iudicio subiecti sint. Optandum esset, ut ea, quæ ex hac conjunctione membrorum cum Capite in epistolis Pauli hic illic deducuntur, accuratius dilucidiusque, quam vulgo, exponantur, & in ordinem concinniore redigantur. Non dubito, multis locis lucem inde hand contemnendam accensum iri, quam tenebrarum nube circumfundunt. qui hæc dicta sensu tantum mystico exponunt.

stulit, cruci affixum. Quid hoc edocetur, nisi libertatem a lege cærimoniali ob mortem Servatoris nostri nobis esse a Deo concessam? *Exiit quoque principatus & potestates,* h. e. eos, quibus in cathedra Mosis sedendi & in rebus ad Mosaicam legem pertinentibus judicandi potestas commissa erat, auctoritate sua privavit. Quemadmodum igitur v. 14. probatur, legem cærimoniam abrogatam esse, neque ullam jam vim obligandi habere; ita v. 15. demonstratur, Christianos nullis amplius iudiciis spiritalibus, quales tempore legis constituti erant, subiectos esse, sed soli Servatori & Capiti suo, cuius membra sunt. Ex hoc, uti supra jam monui, prono alveo fluit, quod verbis nostris Apostolus proponit, scilicet non audienda atque nihili facienda esse eorum iudicia, qui ipsos condemnarent, quod ratione esus, potionis, festorum, neomeniarum ac sabbathorum paria secum agere recusarent.

Hic vero pedem paulisper figere & disquirere juvat, utrum hæc omnia, quorum Apostolus mentionem hic facit, ad legem cærimoniam pertineant. De festis, neomeniis ac sabbathis, de quibus infra quædam adnotabimus, nullum est dubium. Ergo hic tantum de *esu & potione* quæstio existit. Cum vero vox *βρωσις* actionem edendi,

di, non ipsum cibum, qui βρωμα dicitur, & ποσις actionem bibendi, non ipsum potum, qui πομα audit, denotet; quaeritur primum, quænam voces ad has subaudiendæ sint. Hoc vero ipse docet Apostolus loco vere parallelo Rom. XIV, quo collato præcipue *esum carnis & potionem vini* intelligi debere patet. Num vero ad omnem omnino carnem, an tantum ad carnem *impurorum animantium* respiciatur; in hoc quidem ab humanissimo meo Adversario dissentio, dum hic posterius, ego vero prius contendimus. Nec certe video, quid me ab hac mea sententia abducat. Quid enim clarius esse potest verbis Apostoli cap. cit. v. 21: Καλον το μη φαγειν κρεα, μηδε πινειν οινον? Aliter locutus esset Apostolus, si homines intellexisset, hoc tantum atque illo carnis genere vesci recusantes. Quid? quod eosdem, qui olera tantum comedebant, atque eos, qui omnibus sine discrimine vescebantur, diserte sibi invicem opponit v. 2: ος μεν πισευει φαγειν παντα, ο δε ασθενων λαχανα εσθιει. Quanam, quaeso, de causa de illis dicere potuisset Apostolus, ipsos nonnisi olera comedere, si tantum ad carnem impurorum animantium respexisset? In subsidium quoque vocare licet Tit. I, 14. 15. Quis enim lectis his verbis non videt, Paulum abstinentiam a cibis, quos

quos hominem polluere credebant, inter quos præcipue caro, referre ad Judaicas fabulas & præcepta humana? Confer. & 1 Tim. IV, 3. 4. Quodsi igitur hæc abstinencia a carne aliisque cibis ad fabulas Judaicas placitave humana pertinent, licetne eam ad Leviticam legem referre, solamque veritatem impurorum animantium carnem intelligere? Patet hinc, interdictum τῆς βρωσιως tanquam fabulam Judaicam & præceptum humanum ei Judæorum Sectæ adscribendum esse, quæ nulla plane carne nullisque cibis, quibus animam pollui credebatur, vescebatur. Hos vero, num Phariseos aut Sadducæos fuisse existimemus, an solos potius Essenos? Idem de πρου ποτιονε vini dicendum. Spectabat hoc interdictum, si ad Leviticam legem referatur, ad solos Naziræos, sed observante Cel. hujus *Bibliothecæ Editore*, nec inter Judæos paucissimos, nec facile inter Colossenses quærendos. Non potest igitur hoc loco nostro ex eadem lege explicari, quippe ubi de hominibus agitur, integram sectam constituentibus, aliosque in castra sua traducere cupientibus, quod Naziræis tribui nequit. Hos ergo Judæos, qui vino utendum non esse docebant, quos esse credamus, nisi solos Essenos, si eos aut Phariseos fuisse aut Sadducæos dicere nolimus? Et quanquam
 huic

huic suo præcepto humano nomen legis, ad solos Naziræos spectantis, forsan prætenderunt; probabile tamen videtur, illud primario ex Philosophia illa dimanasse, quæcum Leviticam legem conjungebant.

Idem Esseni exactissimam festorum, Neomeniarum, Sabbathorum observacionem postulabant, de qua hic nihil monendum est. Tribuitur etiam ipsis v. 18. *θρησκεία των αγγελων* d). Denique & abstinentiam

- d) Altius indagari meretur, utrum hæc *θρησκεία των αγγελων*, quod alii volunt, sit cultus ipsis Angelis exhibitus, an vero, quod alii statuunt, sanctitas Angelos imitari cupiens. Doct. GENSELIUS priori expositione, quam Anglus eruditissimus, PEIRCIUS, & ex hoc cel. MICHAELIS exornavit, rejecta, posteriorem stabilire annixus est scripto jam cit. Hoc non lecto nec allatas rationes dijudicare licet. Vereor tamen, ut hæc illis, quibus prior adstructa est, prævaleant pondere. Equidem arbitror, si voces *ταπεινοφροσυνη* & *θρησκεία των αγγελων*, non sine gravi ratione hic conjunctæ, ex mente GENSELII exponantur, Apostolum neutiquam hæc ipsa taxaturum fuisse, quod tamen facit. Quis sanus, multo minus Apostolus, rejiciat damnetque animum demisse sentientem, atque ad sanctitatem Angelorum aspirantem? Ergo dubium non est, Apostolum ad plane singularem *ταπεινοφροσυνην*, reprehensione dignam, respexisse. Hæc in eo constitisse mihi videtur, quod

tiam a matrimonio ab iisdem præceptam, & verbis v. 22. *μη αὐτῆ* indicatam esse, hoc minus dubito, quum ipse Apostolus ea ita exponat loco parallelo 1 Tim. IV, 3. Iam ergo si paucis dicere velimus, quænam sint dogmata illius Philosophiæ, quam ex elementis mundi & placitis humanis combinatam Apostolus vitare jubet: præceptum circumcisionis, observatio festorum, neomeniarum & sabbathorum ex Levitica lege; at interdictum esus & potionis & matrimonii, cultusque Angelis præstitus ex placitis humanis desumpta erant.

§. 4.

Quodsi igitur interdictum *της βωσσεως* & *ποσιως* placitis Essenorum humanis tribuen-

quod crederent, hominem adeo a Deo remotum ac tantæ humilitatis esse, ut ipsi, nullo interveniente, ad summum Numen accedere & preces fundere non liceat. Ex hac *ταπεινοφροσυνη* pullulavit cultus Angelorum, quem propterea in eo constitisse existimo, quod horum spirituum intercessione & ministerio opus esse arbitrabantur, si summo Numini animum tuum aperire velis, adeoque eos tanquam mediatores precatoresque venerabantur. Ex hac vero *γενεαλογια* fictæ Angelorum *Genealogia* ortum suum duxerunt, 1 Tim. I. 4; ad quas Apostolus præcipue digitum intendisse videtur verbis: *α μη εωραται εμβαρτυων.*

buendum est; per se patet, illud minime ab Apostolo tanquam *umbram futurorum* considerari e). Quin alia restat via, qua hoc ab
 obie-

e) Existimat quidem pl. rev. ELSNERUS in not. a, si mihi Hebr. IX, 10. in mentem venisset, me vix dubitare potuisse, Apostolum hic ad antiquas Israelitarum leges caerimoniales respexisse, non ad placita humana. At hæc obiectio nihil omnino probat. Possum enim eadem via incedens dicere: Si Adversario meo humanissimo Tit. I, 14. 15. & 1 Tim. IV, 3. 4. in mentem venisset, vix ac ne vix quidem dubitare potuisset, Apostolum hic ad dogmata humana respexisse, non ad legem caerimonialem. Sed videamus, ne quid præteream, utrum hic locus nostro vere parallelus deprehendatur. Loquitur hic Apostolus de oblationibus & sacrificiis, quæ conscientiam hominis consummare non potuerint, ac tantum βρωματα και ποματα, variis lotionibus & sanctificatione carnis consistentia, hominibus imposita fuerint. Quænam vero hæc βρωματα και ποματα? Nihil nisi cibi & potus, quibus in sacrificiorum oblatione aut fertis & libaminibus fruebantur; ut adeo minime Apostolus hoc loco ad discrimen illud ciborum purorum & impurorum, abstinentiamque Naziræorum a vino respiciat. Agit enim toto hoc capite de tabernaculo seu templo, deque iis, quæ in hoc peragi solebant, ad Christianos ex Iudæis loquens, qui totius cultus Levitici non ita facile oblivisci poterant, & præter cetera etiam sacrificia necessaria putabant. Sed in hac nostra ad

objectione Erud. ELSNERI vindicare ac tue-
ri valeo. Quærere enim possum ex Viro
pl. reverendo & ex ceteris, qui esum & po-
tionem umbram seu typum fuisse existi-
mant, utrum τὴν βρωσιν *esum omnium animan-
tium sine discrimine*, an tantum *animantium
purorum* significare credant. Si postero-
rem eligas conceptum: *nemo vos judicet in
esu animantium purorum*; hic sensus prove-
niet, nisi verbis vim inferre velimus: ne-
mo vos condemnet, quod nonnisi pura ani-
mantia, in lege permessa, comeditis. Quis
vero hunc sensum ferat? Sic enim ipse
Apostolus observationem legis cærimonia-
lis non improbaret. Solus igitur prior con-
ceptus

Colossenses epistola atque hoc speciatim ca-
pite, cujus locum explicare annitimur,
mentionis sacrificiorum nulla deprehendi-
mus vestigia, neque adeo Apostolus *sacri-
ficia* tanquam dogma illius Philosophiæ, ex
conjunctione Leviticæ legis placitorumque
humanorum ortæ, considerat. Quod qui-
dem, ni fallor, novum exhibet argumentum,
nonnisi de Essenis agi, quippe qui externæ
sanctitatis quam sacrificiorum studiosiores
erant. Cf. cel. CONR. IKENII *Antiquitt.
hebr.* P. I. Cap. VI. §. V. Locus igitur,
quem Doct. ELSNERUS in subsidium vocat,
neutiquam probare mihi videtur, nostro
etiam, de quo agimus, loco vocibus
βρωσιν καὶ ποσιν ad leges cærimoniales re-
spici.

ceptus assumi potest: *nemo vos iudicet in esu omnium animantium sine discrimine*; hoc est: nemo vos condemnet, quod posthabita lege caerimoniali, a qua morte Servatoris liberati sumus, omnium sine discrimine animantium carne vescimini. Sed quid jam, ex sententia Doct. ELSNERI ceterorumque Interpretum, de hac *βρωσι* omnium ciborum Apostolus praedicat? Hoc docet, *eam esse umbram* seu typum. Quod vero falsum esse non est, quod doceam. Talis enim esus in Oeconomia legis non existit, neque adeo ad umbram futurorum referri potuit. Atque idem de *ποσει* moneri potest. Quum haec potionem vini significet, id dicit Apostolus: *nemo vos iudicet in potione vini*, hoc est, nemo vos condemnet, quod vino modice utimini. Quid vero jam iterum de hac *ποσει*, salva, quam impugno, sententia, Apostolus asserit? *Haec potio vini est umbra*. Hanc expositionem nec Adversarius meus Doctissimus, nec ceteri Interpretes, quorum sententiam tuetur, admittere queunt. Dicant igitur necesse est, hanc *ποσει* esse legem, Naziræis vini potione interdicientem. Sed nec male ferent, hunc conceptum assensu meo me comprobare non posse, cum nullo prorsus nitatur fundamento. Vera igitur scripsisse etiamnum mihi videor, cum contenderem, verba, *α*

εσι σκια των μελλοντων, non posse ad omnia antecedentia referri, hoc magis, cum Apostolus alioquin dicturus fuisset: *α εσι ΠΑΝΤΑ*, quemadmodum v. 22. Existimat quidem Vir pl. Venerandus, hoc additamento v. 17. non opus fuisse, sicut v. 22, quippe ubi a commate 18. usque omnia repetenda sint. At pace Ipsius dixerim, voces *α εσι παντα* clarissime tantum ad proxime præcedentia pertinere: *μη αψη, μηδε γευση, μηδε θιγης*. Neque enim de cultu Angelorum v. 18, neque de homine caput non tenente v. 19, neque de præceptis mundi v. 20, sed tantum de iis, quæ ex placitis Essenorum non tangenda, non gustanda, non contrectanda erant, dici poterat, quod sint *εις φθοραν τη αποχρησει*. Quodsi igitur Apostolo opus visum est, ad tria hæc verba, quæ tamen proxime præcedebant, diserte dicere: *α εσι ΠΑΝΤΑ*; quid nostro, de quo disputamus, loco adjectione hujus vocis non opus fuisse dicamus, quippe ubi Apostolus de pluribus loquitur?

§. 5.

Iam ad ea pergo, quæ pl. rev. ELSNERUS §. suo 4. mihi opposuit. Ego quidem statuebam, non absque causa Apostolum dicere *α ΕΣΤΙ*, in *presenti*, non *præterito*: hoc enim eum indicare aut saltem con-

cedere, ea, de quibus loquitur, non solum fuisse, sed etiam adhuc esse, & porro fore typum; proptereaque ipsorum Antitypum dici non posse in Christo Eiusve regno apparuisse. Ipse ego haud diffiteor, infirmum fore hoc argumentum, nec multum roboris adlaturum esse, nisi alia adessent, quæ eidem probabilitatem conciliant. Eadem igitur de causa ejus hic defensionem suscipere mihi liceat. Revertitur vero ad illud Vir pl. reverendus, *propterea Apostolum loqui in presenti tempore, quia tunc, cum hæc scriberet, instituta veteris Oeconomiae, v. 16. memorata, adhuc durabant, & post destructum templum Hierosolymitanum demum penitus abrogata sunt.* Specie quidem hoc dubium non caret; attamen vario modo dissolvi poterit. Edocet clarissime ipse Apostolus v. 14, *Deum chirographum nobis contrarium, h. e. legem cærimoniam, delivisse e medioque sustulisse, cruci affixum.* Annon hæc satis dilucide ostendunt, instituta Leviticæ legis jam morte Servatoris nostri abrogata fuisse? Quis facta solutione & deletio chirographo hoc tamen jure perdurare contendat? Nisi igitur Apostolum sibi ipsi contradicentem tibi fingere velis; dicere non facile poteris, cum instituta illa tanquam talia considerare, quæ tum adhuc jure durarunt; scripsissetque mea quidem sen-

sententia, nisi aliud intendisset: *quæ omnia usque ad mortem Christi umbra fuerunt, in Ipso vero iam corpus adest.* Destructio templi Hierosolymitani efficiebat quidem, ut lex Levitica ex more veteri non amplius observari potuerit, utque homines Christiani ex Iudæis jam hoc lubentius omnibus illis cærimoniis nuncium mitterent. Sed certe Apostolus nusquam hunc legis finem terminumque fixit, cum eam ubique tanquam suo jam tempore abolitam abrogatamque consideret: quanquam fuerint, qui ipsi in hac re contradicere ausi sunt. Et quid? Si usque ad destructionem Hierosolymorum & Templi instituta illa perdurarunt, vel jure perdurarunt, vel minus. Si jure; cur ab observatione illorum Apostolus Colossenses avocavit? Si nullo jure; non erant amplius, sed fuerant umbra, cum tamen Paulus diserte dicat: *ὡς ἔστι σκία.* Quin ex eadem hypothese reddere debes voces *των μελλοντων* eorum, *quæ futura sunt*, non vero, quæ futura erant. Si vero tum, cum Apostolus hæc scriberet, nondum plenarie apparuerant ista *μελλοντα*, sed partim adhuc futura erant; quanquam, quæso, de causa iterum eos ab observatione institutorum illorum avocavit? Sed dicas hic: jure quidem hæc omnia jam abrogata fuisse, & præclare egisse, qui liberationem ab hoc jugo agnoscent-

res tantummodo ad normam Evangelii vitam suam instituerint: at animos multorum Iudæorum, quanquam in Christi castra transfuissent, præjudicata tamen opinione impeditos hoc beneficium non agnovisse, donec temporis successu & præsertim destructione templi in meliorem saniolemque sententiam ducti fuerint; quæ quidem cum in omnibus radices egisset, tum demum instituta illa actu cessasse. Quis vero credat, Apostolum ad hanc opinionem Evangelio contrariam his nostris verbis se accommodasse, cum tantopere eam eradicare studuerit f) ?

Provocat quidem Vir eruditissimus ad Hebr. IX, 13, ubi de sanguine taurorum dicatur, quod *ἁγιαζέει* sanctificet, in præsentem, quanquam Antitypus omnium sacrificiorum jam apparuerit. Ex hoc igitur consequi existimat, Apostolum instituta legis cari-

f) Conferri meretur Angli eruditissimi, GEOR-
GII BENSONIS, Abhandlung von der Abschaf-
fung des Ceremonialgesetzes, quæ exstat in
Ejusd. Paraphrastischen Erklärung und Anmer-
kungen über einige Bücher des Neuen Testa-
ments, atque explicationi epistolæ ad Ti-
tum adnexa est. Plura hic deprehendes le-
ctu dignissima, quæ sententiam meam con-
firmant. Hac de causa brevior hic esse
mihi licuit.

cærimonialis non ut actu abrogata, sed in posterum abroganda considerare. At pace Ipsius dixerim, hujus loci & nostri, de quo disputamus, insignem esse differentiam. Loquitur hic Apostolus ad Christianos ex Iudæis, quorum relapsus in Iudaismum metuendus fuit. Comparat sanguinem Servatoris cum sanguine taurorum, ostenditque, quanto ille hoc sit præstantior, cum hic nihil efficiat ac præstet, nisi sanctificationem carnis, adeoque eis, qui sacrificare pergant, externa tantum bona ac privilegia conciliet; ille vero conscientiam purget ab operibus mortuis, ad serviendum viventi Deo. Poterat igitur Apostolus tempore præsentis uti. Iudæus enim, qui, oblato jam Servatoris sacrificio, sacrificia offerebat, horum sanguine purgabatur, sed externe tantum g). Neutiquam igitur Apostolus his verbis docet, sanguinem taurorum tum adhuc Typum fuisse. Qui enim hoc dicere potuisset, cum clarissime edoceat, in sanguine Christi profuso ejus Antitypum deprehendi? Sed nostro loco diserte dicit, illa, quorum mentionem facit, etiam *in præsentis esse umbram seu typum*.

G 4

§. 6.

- g) Cf. cel. MICHAELIS Entwurf der typischen Gottesgelahrtheit p. 24. 25. 53 sq. ubi de externis bonis, ex sacrificiis ad sacrificantes redundantibus, egregie & nervose disserit, dictumque nostrum illustrat.

§. 6.

De voce *σκια* nulla nobis est controversia; neque enim ex hac, sicut ex duabus antecedentibus, dubium movere poteram. Sed ad vocem *των μελλοντων* denuo diversae sumus sententiae. Ego enim contendebam, omissum hic nomen substantivum non ex ingenio addendum, sed ex antecedentibus, si nihil obstat, repetendum esse. Nihil autem arbitrabar impedire, quo minus vocem *σαββατων* intelligere possis; quod & articulus *των* postulare mihi nunc videtur. Quodsi enim ad nomen *determinatum* in antecedentibus obvium non respexisset Apostolus, scripsisset modo: *αι εστι σκια μελλοντων*; saltem articulus non sine emphasi adpositus esse mihi videtur, quam vero emphasin in communi horum verborum interpretatione non deprehendes. Quæ pl. rev. ELSNERUS §. 5. huic meae observationi opposuit, cum modo ad §. suum 3. provocaverit, non est, quod operosius impugnem. Quodsi enim omnia, quæ v. 16. enarrantur, umbram seu typum fuisse dici non potest, certe nec voces *των μελλοντων*, quæ Viri Doctissimi est sententia, ad omnia illa referri poterunt. Et quid? Si nomen omissum tam facili negotio ex ingenio suppleri potuit, cur illud *αγαθων* Hebr. X, 1. pari modo non omisit Apostolus? At hic non
præ-

præcedebat, quod ad voces των μελλοντων intelligi poterat: ideoque ipsum nomen vere intellectum prudenter addidit. Quid ergo jam convenientius, utrum ex ingenio, aut quod perinde est, ex hoc loco των αγαθων supplere, an ex ipsis Apostoli verbis των σαββατων repetere? Conspirat quidem hic locus cum nostro dicto h); sed ad solven-

G 5 dam

- h) Non possum, quin de consensu hujus loci cum nostro paucula verba adjiciam. Dicitur *lex umbram habere futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem.* Constat, quod & pl. rev. ELSNERUS recte adnotavit in not. b, *σκια* a re pictoria desumptam esse, neque quidquam indicare, nisi adumbrationem, seu rudiorum obscuriorumque rei repræsentationem, *εικονα* vero ipsam imaginem elaboratam & absolutam. Itaque significat Apostolus, habere quidem legem figuram futurorum bonorum, sed obscuriorem & & minime perfectam; adeoque ipsam dilucidam & absolutam imaginem neutiquam in ea quærendam esse. Hæc vero ubi deprehenditur, nisi in Evangelio? quippe quod nobis futura bona, ad quæ sacrificio Christi, semel oblato, patefactus est aditus, non amplius obscuriori adumbratione, sed perspicua imagine repræsentat. Quænam igitur hæc *μελλοντα αγαθα*? Num ea, quibus jam in hac terra fruuntur fideles? At sic non amplius imagine delectarentur, sed ipsis rebus depictis, & imagine non amplius opus esset. Hinc dubium non est,
- futu-*

dam quæstionem, quale nomen subaudiendum sit, nisi e longinquo petere velimus, quod proxime adest, adhiberi non poterit.

§. 7.

De quo vero §. 6. Vir pl. reverendus adversus me disputavit, id paullo prolixius discutiendum est, cum hic tot tantosque Viros adversarios habeam. Ego enim, quæ veterum plurimorum fuit sententia, Sabbathum futuræ demum in cælo quietis typum esse assereram; unde dici non posse colligebam, ejus Antitypum in Servatore jam apparuisse. Quis vero est, qui nesciat, quantopere hæc quidem Sabbathi explicatio recentiorum multis displiceat? Videamus primum, quæ Doct. ELSNERUS opposuerit. *Addubitandum non est, ait, in Christo, seu potius ecclesia Ejus antiqua Iudæorum Sabbathu*

futura hæc bona esse eadem, quæ cap. VIII, 5. τα επουρανια, & cap. X, 34. κρειττων υπαρχουσιν εν ουρανοις και μενουσα dicuntur. Hæc lex Mosaica obscure, Evangelica vero doctrina perspicue repræsentat. Iam consensus hujus loci cum nostro dicto planus est & dilucidus. In utroque enim τα μελλοντα ea sunt, quæ nondum apparuerunt, sed futura esse pergunt. Nondum apparuit, quid futuri simus; scimus vero, quando apparuerit, nos similes futuros esse Deo: videbimus enim Eum, sicut est, 1 Ioh. III, 2.

batha caerimonialia implementum nacta & irrita facta fuisse, siquidem Oeconomia veteris fœderis, quoad sanctificationem Sabbathorum Israelitis multa imperaverit, quæ in Oeconomia novi fœderis revera sublata sint, ut res ad legem caerimonialem spectantes. Concedo, ea, quæ lex Levitica die sabbathi ad amissim atque omni rigore observare jubebat, temporibus novi fœderis sublata esse. Cum enim integra hæc lex morte Servatoris nostri irritata facta sit; nullæ omnino caerimoniæ ipsius excipiendæ sunt. Num vero inde consequitur, ipsius Sabbathi jam apparuisse Antitypum? Quodsi enim ita argumenteris: quidquid ad legem caerimonialem spectabat, & in Oeconomia nova revera abrogatum est, ejus Antitypus vel in Christo, vel in Ejus ecclesia jamjam apparuit; tum jure mihi expetam, ut nexum hujus propositionis, si pote, demonstrares. Quippe nullo prorsus fundamento hæc argumentandi ratio nititur. Multa enim sunt ad legem caerimonialem pertinentia, atque hodie abrogata, quæ implementum suum adhuc expectant, & in posterum demum obtinebunt. Neque quidquam probavit Vir pl. Reverendus, nisi eo ritu & cultu Sabbathum post mortem Christi non observandum esse, quem lex caerimonalis Judæis imposuerat. Caveamus vero, ne duram
 illam.

illam seu moleſtam & lætam ſolatiique plenam ejus faciem commiſceamus. Illa quidem evanuit, cum fideles novæ Oeconomiae, ſoluto redemptionis pretio, non amplius in continuo mortis metu verſentur. Hæc vero num pari modo diſparuerit, non docuit humaniſſimus meus Adverſarius, neque, quod vellem, oſtendit, qua ratione aut in Chriſto aut Ejus eccleſia jamjam impleta ſit. Non dubito tamen, Ipſum nonniſi eam amplecti, quam inſigne illud & Gœttingenſis Academiæ & totius orbis litterarii Decus, cel. MICHAELIS propoſuit & ornavit, explanationem Sabbathi typici, ad eamque præ ceteris forſan ablegaſſe. Fatendum quoque, hanc ſingulari veritatis ſpecie non deſtitutam eſſe, ſicuti tantum non omnia, quæ ab hoc maxime eximio & acutiſſimo Philologo proficiſcuntur. Quæ quidem unica cauſa eſt, cur hujus potius quam reliquarum mentionem hic faciam, eaque modeſte proponam, quæ illi obſtare, meam vero ſententiam confirmare mihi videntur. Quod ſi enim de probabiliore expoſitione dubitandum eſt, quanto magis de ceteris?

Docet vero cel. & eruditiff. MICHAELIS i), *Sabbathum generatim ſignificaffe, coli Deum unum, qui creationem cæli & terræ*
ab-

i) Vid. Ipſius *Compend. theol. typ.* jam cit. p. 121 ſq.

*absolverit, septimoque die ab operibus suis
 quieverit. Mallem ego hæc potius conyer-
 tere ac dicere, Sabbathum generatim in me-
 moriam revocasse, Deum unum, absoluto
 creationis opere, septimo die quievissè, ac
 propterea sancta veneratione colendum ef-
 se. Quies enim Creatoris præcipuum &
 palmarium hic est, quod vero secundum
 Celeberrimi Viri hypothesein minus esse vi-
 detur. Qua vero de causa Deus sapientis-
 simus voluit & jussit, ut hujus Suae quietis
 continuo recordarentur mortales? Annon
 sufficiebat, hos operis creationis indefinè i-
 ter memores esse, Eumque apud animum
 suum hoc reputantes sanctissime colere?
 Disquirendum igitur est, quidnam hæc Sua
 quiete, cujus mortales die Sabbathi inprimis
 recordari debebant, significare Deus volue-
 rit. Docet id Apostolus Hebr. IV, ubi in-
 troitum in requiem Dei credentibus certo fu-
 turum tanquam Antitypum Sabbathi confi-
 derat. Quænam vero hæc requies Dei sit,
 in quam fideles suo tempore introducendi
 sunt, de hoc quidem non omnibus eadem
 est sententia. Intelligit cel. MICHAELIS li-
 bertatem a cultu Levitico, seu quietem ab
 operibus legis. At cultus Sabbathi, inquit,
 qui proprie quiete a gravi labore præstatur,
 illum præfiguravit cultum, quem olim ultimo
 tempore Deo celi & terre præstitura erat
 Eccle-*

Ecclesia, qui observatione gravium officiorum non absolvitur, sed in quo nobis, abrogata servitute legis Leviticæ, ab operibus nostris quiescendum est. Supponit hæc expositio, non præscriptum institutumque fuisse Sabbathum, nisi concessio Israelitis in deserto manna: quod, licet a multis acriter defensum sit, minime tamen, collatis utrimque argumentis, verosimile viderur. Egregie hoc & satis copiose in aprico posuisse mihi videtur celeberrimus, dum viveret, Theologus Bremensis, CONRADUS IKENIUS, in Dissertt. suis de institutis & ceremoniis Legis Mosaicæ ante Mosen; quem cum compilare nolim, hoc tantum addo, neutiquam probabile videri, Deum solorum Israelitarum causa, modo ad adumbrandam mutabilem cærimoniam, sex dierum spatio opera sua absolvisse, septimoque, quem hac de causa sanctificaverit, quievissse. Quis sibi facile persuadeat, hoc Dei exemplum, (finem enim Creatoris in eligendo hoc tempore fuisse exemplum ab hominibus imitandum, Sacris litteris satis dilucide edocemur) non ad sublimius quid & excellentius spectasse, neque adeo, sicut creatio ad totum humanum genus pertinebat, hoc Dei exemplum omnibus mortalibus imitandum esse? Quod vero si verum est, quod IKENIUS

NIUS alique k) de antiquissima hac Sabbathi origine argumentis non paucis adstruxerunt, quibus quid solidi opponi queat, ego quidem non video : corruet quoque ea Sabbathi explicatio, quæ quietem hoc die observandam quietem ab operibus legis facilemve cultus divini tempore novi fœderis rationem significasse docet. Neque enim mihi persuadeam, Deum, antequam tulit legem ipsam, hujus abrogandæ instituisse typum. Posito etiam, non ita certa & indubia esse argumenta, pro cana illa Sabbathi antiquitate militantiâ; alia tamen sunt, quæ huic expositioni contrariantur. Instituiamus enim comparisonem Typi & Antitypi huic expositioni conformem, quæ plenarie sic se haberet : quemadmodum Deus sex diebus cœlum & terram absolvit, septimoque die quievit ; ita etiam exantlato labore, quem lex cærimonialis imposuerat, ab operibus hujus legis cessandum & quiescendum est. Sic igitur creationis opus Oeco-
no-

k) e. g. pl. rev. IOH. GOTTLIEB JACHMANNI
Diff. de Sabbatho ante legem Mosaicam existente, Lipsiæ A. 1748. publice ventilata.
 Conferri quoque meretur WILLIAM COOKE
Untersuchung der Religion und Tempel der Patriarchen und Druiden, a cel. IOH. PHIL.
 CASSEL in sermonem vernaculum translata, p. 18. sqq.

nomiam veterem adumbrare debuisset, laboremque in observatione caerimoniarum suscipiendum, quo quidem finito in quietem transeundum fuerit. Hunc vero creationis Antitypum admittamus? Nonne igitur eodem jure nobis dicere licebit, nec quietis Divinae Antitypum in cessatione ab operibus legis quaerendum esse? At dicas, sex illos dies ad opus creationis adhibitos nihil omnino significasse, sed nonnisi septimum. Huic vero asserto Sacrae litterae repugnant, quippe quae testantur, sicut Deus sex diebus caelum & terram creaverit, ita & mortalibus per totidem dies operandum esse; & quemadmodum Ille septimo die quieverit; ita & his ad exemplum Dei septimo die quiescendum esse. Quum ergo laborem & quietem disjungere non liceat, quo plenariam totius Antitypi ideam nobis formemus; hoc quoque expositioni illi, quam impugnare audeo admodum contrariatur, quod operans & quiescens unus idemque sit necesse est, cum idem Numen & creaverit & quieverit: id vero iterum ex eadem sententia dici nequit. Quibus enim quiescendum est, Christiani essent: qui autem operari sunt, Iudaei fuissent. Accedit, Apostolum loco supra citato Hebr. IV. diserte tradere, Sabbathum significare introitum in requiem *Dei*. Hoc enim signi-
fica.

ficatur sine dubio, eos, qui in Sabbathum antitypicum introducuntur, quietis sive beatitudinis Divinae participes factum iri. Nam quietem *Dei* eam Apostolus dicit, qua ipsum fruitur beatissimum Numen, quo certe quietem ab operibus legis referre non licet.

Quum igitur ea explicatio Sabbathi, quæ ceterarum a mea diversarum optima & speciosissima est, non immotis fundamentis niti videatur: certe nec video, qua ductus causa a sententia mea, quam pl. rev. ELSNERUS impugnavit, discedam. Alia quidem Sabbathi facies fuit in oeconomia patriarchali, alia in oeconomia legis, atque alia jam in Novi Fœderis oeconomia; sed nulla in adumbrato beneficio differentia. Qui in prima vixerunt homines oeconomia legem prægressa; sancto hoc Sabbatho, seu quiete a labore cultui divino impendenda, edocti sunt, futuram esse futuro sæculo quietem ab omnibus laboribus, molestiis, ærumnis in hac vita subeundis, ubi nullis agitati curis soli Numinis æterni cultui vacabunt: adeoque Deum non tantum ut Creatorem & præsentem Benefactorem, sed & præcipue ut futurum post exitum ex hac vita Benefactorem sancta veneratione colendum esse. Quemadmodum igitur labor per sex dies hebdomadis ad exemplum Dei suscipiendus molestiarum & labo-

rum hujus vitæ emblemata fuit: ita quies hos dies insecuta futuram in cælo quietem præfiguravit. Postquam autem lex promissioni superaddita fuerat; accesserunt quidem singularia quædam, antea non usitata: sed hæc significatio Sabbathi non abrogata atque irrita facta, sed tantum propius in his atque illis determinata fuit. Si conjecturæ aliquid hic dare mihi liceat; non absque sapienti consilio in ipso initio concessi manna Sabbathum solemniter ratione denuo inculcatum esse mihi videtur. Quum enim hic cibus de cælo delapsus die sancto colligi non potuerit, sed superiori die collectus ludæis comedendus fuerit; quum & ne sacrificia quidem mactare, & lignum in altari Iehovæ accendere hoc die liceret: videor mihi hic deprehendere veritatem maximi momenti adumbratam, jam in hac vita quærendum esse panem cælestem, Christum, si ex Eo vivere in æternum velis, Ioh. VI, 51; nullum pro æretice peccare perseverantibus post hanc vitam reliquum fore peccatis expiandis sacrificium, Hebr. X, 26; adeoque in hoc vitæ curriculo verum Servatoris sacrificium Deo offerendum, summoque Numini hodie serviendum esse, si olim in sanctam Ipsius requiem admitti velis. Nec prætereundum est, Sabbathum fœderis Sinaitici signum constitutum esse, Exod.

Exod. XXXI, 13. 16. 17. Quo cum Deus Israelitas sanctificaverit, h. e. a reliquis gentibus educatione ex Ægypto in Canaanem ut suum segregaverit populum; Sabbathum hoc quoque beneficium Divinum in memoriam ipsis continuo revocare debebat. Nec mirum. Nam hoc beneficio a tot tantisque laboribus miserisque liberati erant atque in terrestrem quietem ducti. Quanquam vero Sabbathum & hanc significationem tempore oeconomiae legalis induit, primaria tamen & originaria significatio neutiquam hac accessione sublata fuit. Neque enim requies, in quam per Iosuum ducti fuerant Iudaei, primo sensu ea erat, quam Sabbathum pollicebatur, sed quies fidelibus in hac terra viventibus adhuc futura; quae fide obtinetur, incredulitate negligitur, Hebr. IV, 8-12. Quid! quod hac transductione ex Ægypto & deserto in Canaanem ipsa in coeleste Sabbathum, coelestemque Canaanem ingrediendi ratio clarius depicta atque adumbrata fuit. Jam enim patebat, non per Moysen ejusque legem, sed per Antitypum Iosuae, verum Dei populum in caelum olim transductum iri; & quemadmodum corpora incredulorum in deserto ceciderunt, & soli credentes in Canaanem ingressi sunt: ita etiam iis, qui voci Evangelii, ad castra Servatoris & per hunc ad

quietem cœlestem vocanti, fidem denegant, in verum Canaanem & *αγαπαίον* illam Dei ingredi non licebit, sed iis tantum, qui Evangelio obtemperant. Ex his jam patet, utrum in œconomia novi fœderis Sabbathum penitus abrogatum esse existimem. Abrogatum esset, si boni adumbrati jam jam participes facti essemus, & Antitypus apparuisset. Adfuit quidem, qui introitum in quietem Canaanemve cœlestem paravit: sed sollemnis & simultanea Israelis spiritualis in eam introductio ultimo demum hujus ævi die futura est. Qui libertatem a Christo partam tam late extendunt, ut & observationem Sabbathi eo referant, sola hanc œconomia legis præceptam fuisse nullo fundamento supponunt. Neque profecto exinde, opinioni suæ robur concilient, quod dies hic festus ab Apostolis in primum hebdomadis translatus sit. Aliud enim est, transferre, aliud abrogare: nec ignotæ sunt causæ, quibus ducti leviolem hanc & in re ipsa nihil variantem immutationem Christi legati susceperunt. Patet quoque ex hætenus dictis, unde nostrum Sabbathum auctoritatem suam seu vim obligandi potissimum habeat. Non ex lege per Moſen lata, sed ex Dei exemplo, quo toti humano generi in creatione mundi præivit, cujusque Ipse sine dubio jam primis hominibus Interpretes existit.

§. 8.

Quod doct. ELSNERUS. §. 7. proposuit, præterire licet, cum ipse concesserit, non vilipendendum esse, casum secundum poni: το σωμα του χειρου; cum ex vulgari interpretatione dicendum fuisset: το δε σωμα ε χειρος vel εν τω χειρω; Ipse idcirco confitetur mecum, hanc omnino deferendam, aliamque commodiorem magisque idoneam posteriorum verborum expositionem quaerendam esse. Quod vero ultimo loco dubium inde formaveram, quod nullum plane existat argumentum, vocem σωμα, frequentius licet occurrentem, in epistolis Pauli, vel ceterorum Apostolorum, pro antitypo poni; quod argumentum unicum ex opposito sumatum corruat, si demonstretur, aliam quoque notionem huc quadrare; quod eadem vox eodem hoc capite bis designet Ecclesiam, nec minus locis parallelis, in Epistola hac & ad Ephesios passim obviis, unde hunc significatum mittendum non esse arbitrarer, nisi primum probetur, consequi ex eo aliquid, quod aut cum connectione, aut scopo aut aliis rebus consistere nequeat: hoc, inquam, dubium hic intactum reliquit Vir pl. reverendus, atque infra demum §. 10. aperuit, quid sentiat.

Expensis igitur obiectionibus, quas humanissimus ELSNERUS argumentis meis, quibus vulgarem horum verborum interpretationem impugnare audebam, opposuit; jam ea, quæ contra meam ipsius expositionem attulit, quam fieri potest brevissime examinabo. Sunt vero duo, quapropter expositionem meam rejiciendam esse scribit: 1) *quia omnem omnino Typi & Antitypi rationem in sermone Apostolico removeat, cum tamen vox græca sua tale quid nobis suppeditet, & particula δὲ, quæ anthebesin indicare solet, idem confirmet.* Nescio, cur humanissimus meus Adversarius adeo generatim pronunciet, me nullam prorsus Typi & Antitypi rationem habere, cum tamen de Sabbatho id satis dilucide & diserte docuerim. Sed corrigit se Ipse vir pl. rev. in not. b, atque id tantummodo male habet, quod in ceteris rebus nec Typum nec Antitypum agnoscam; Sabbathique significationem male exponam. Multa, quæ hic responderi poterant, in antecedentibus jam occupata sunt, quæ hic non repeto. Alia tantum adiungo, quibus hic locum destinaveram. Atque id primum vellem, doct. ELSNERUS me edocuisset, quidnam βραβις & νοβις & novilunia adumbraverint, quod in

in Christo & Ejus regno impletum sit. Sed hanc operam supervacaneam ratus est, *quia multi viri docti id jam pridem perspicue docuerint.* Utinam hac generaliore responsione acquiescere possem! At quæ vulgo de his rebus scripserunt, neutiquam ita comparata sunt, ut convictionem pariant. Quod ad *Cibum* pertinet; posito tantisper, ad interdictum impurorum ciborum respici; neminem novi, qui meliorem fanioremque ejus explicationem tradiderit, quam Ill. MICHAELIS in peregregio suo *Compend. theol. typ.* p. 85. seq. Sed Ipse de eadem quodammodo dubitat, atque adeo hoc minus ægré feret Vir Eruditissimus, si alii de ea dubii sunt & incerti. Equidem arbitror Ipsum Deum interdictum impurorum ciborum exposuisse clarissime. Act. X, 10-16. 28. Annon enim ex his verbis satis dilucide apparet, cibos impuros emblema fuisse gentilium, qui in oeconomia legis impuri & profani habendi erant a Iudæis, quorum confortio & consuetudine facile contaminari possent? Quod igitur Petrus animalia impura mactare & edere a Deo jussus esset; hoc perspicue edocebatur, non jam amplius gentes impuras habendas, sed his pari modo ac Iudæis in ecclesiam patere aditum. Quis vero sibi persuadeat, in visu illo Petri cibos impuros significationis fuisse diversæ

ab illa, quam Deus originarie cum illis conjunxerat. Quodsi ergo interdictum horum ciborum tantum emblemata fuit fugiendi gentilium commercii; quis illud umbram fuisse existimet, cujus ipsum corpus in Christo aut Ejus ecclesia apparuerit?

Iam videamus, quid de *Potu* sentiendum sit. Posito, quod pl. rev ELSNERUS contendit, ad abstinentiam a vino Naziræis præceptam respici; quid hæc significavit? Quem typum Viri docti in ea monstrarunt? Ill. MICHAELIS lib. cit. p. 101. *Naziræus*, inquit, *tanquam lugens vini abstemius esse debuit.* Quid probabilius hac expositione, quid sanius? Ergo hæc abstinentia continuæ Naziræorum tristitiæ & mceroris emblemata fuit. Num vero hujus tristitiæ Antitypum in ecclesia Christi deprehendimus? Quis ergo sibi persuadeat, Apostolum hoc interdictum ad *σκιαν των μελλοντων* referre?

De *Festis & Neomeniis* ut multa dicam, non opus est. Quum enim *esus & potio* ad umbram futurorum non pertineant; ratio plane non ad est, cur jam a vocibus *επιμαγει εορτης* typos recenseri existimemus; sed longe convenientius est, ut via tutissima incedentes Sabbatha tantum hic umbram vocari dicamus. Non nego, hæc atque illa festa Typum fuisse. Id tantum nego, Apostolum nostro loco id nos docere. *Noviluniorum*
Anti-

Antitypum ill. MICHAELIS lib. cit. plane intactum reliquit: ex quo jure meritoque suspicari licet, Virum doctissimum pari modo dubitasse, num figuram futurorum habuerint. Legi relegique GEORG. LUD. RHODII *diff. de Noviluniorum apud Hebræos sacris*, ubi hæc materies dedita opera pertractatur. Sed discessi ab hac lectione minime convictus: neque enim Viri beate defuncti in minutissimis typum quærendi ratio arridere mihi potuit.

Quum ergo intricatiorem nodum non solverit doct. ELSNERUS, sc. qua ratione esus & potio & novilunia in ecclesia Christi nacta sint implementum: sane nec ægre ferre poterit, quod in his rebus Typi & Antitypi rationem removerim. Aliud vero de Sabbathis mihi statuendum fuit, quippe quæ Paulus umbram futurorum esse diserte affirmat. Sed alia jam quæstio existit, utrum vox *συνια* horum *Antitypum* denoter. Hoc ego negaveram, Adversarius vero meus ex voce *συνια* & particula *δε*, quæ antithesin indicare solet, contrarium asserti mei patere arbitratur. At ex sola voce *συνια* nihil, mea quidem sententia, exsculpi potest. Notat enim *adumbrationem*, qualem pictores, imaginem picturi, delineare solent. Cum hæc notio omnium consensu voci *συνια* Hebr. X, 1. tribuenda sit, quis neget, eam & hic ap-
 H 5 pli-

plicandam esse, nisi quid obstet. Quid vero obstat? Nihil, credunt, nisi vocem *σῶμα*, quæ, uti particula *δε* satis clare edoceat, umbræ illi opponatur. At ejusmodi oppositionem ego quidem in his verbis non video, sed longe aliam, hanc scilicet: nemo vos condemnet in -- negotio -- Sabbathorum: quæ quidem Sabbathata umbra etiamnum sunt futurorum Sabbathorum; sed Ecclesia est Christi; h. e. quamvis verum sit, quod illi, qui vos condemnant, inprimis prætendunt, Sabbathata futuræ quietis etiamnum typum esse; minime tamen jus ipsis exinde derivare licet, vos condemnandi, cum Ecclesia Christi sit, quæ Ipsi immediate subiecta nullos præter Eum iudices agnoscit. Conspirat hæc expositio, uti prolixius ostenderam, cum loco vere parallelo Rom. XIV, ubi Apostolus eodem argumento, a supremo Servatoris dominio desumpto, eorum linguam compressit, qui in membra Christi in causâ earundem rerum illicitum ferre iudicium haud erubescabant. Itaque nec ex voce *σῶμα*, nec ex particula *δε* consequitur, *το σῶμα* significare *Antitypum*. Et quanam, quæso, de causâ opuserat, posteriora hæc verba addere, cum jam prioribus *Antitypum* Apostolus satis clare indicaverit? Dicens enim: *ἀ ἐσι σῶμα των μελων των*, hoc ipso luce clarius significat; hæc

μελλοντα esse ipsum Antitypum. Si dicas, Apostolum posterioribus verbis tantum indicare voluisse, ubinam hæc futura quaerenda sint; tum aliter, ut ego quidem arbitror, animum suum expressisset. Dixisset procul dubio: αἱ εἰσι σκια, το δε σωμα του χρισου, vel αἱ εἰσι σκια των μελλοντων, ταυτα δε του χρισου; vel, το δε σωμα τουτων του χρισου. Quum igitur prioribus jam verbis & Typum & Antitypum proposuerit Apostolus, annon jure suspicari licet, voci σωμα alium significatum tribuendum esse? Præsertim cum notio *Antitypi* nullo profus nitatur fundamento, nisi quod eam ex opposito elucere perperam contendunt. At *corpus Christi* ecclesiam toties appellari, quis ignorat? Quis igitur frequentissimum hunc significatum hic quoque locum habere non suspicetur; præsertim cum & v. 9. & 19. vox σωμα eadem plane significatione occurrat. Sed fefellit, nisi ego fallor, Interpretes illa opinio, ubi umbra sit, ibi & corpus esse debere, haud cogitantes, σκιαν etiam adumbrationem denotare, seu primas lineas, quas pictores ducere solent, cujus oppositum hic non est σωμα sed εικων.

§. 10.

Alteram objectionem inde petiit Vir pl. venerandus, quod *Apostolus procul dubio dixisset:*

υμεις

ὑμῖς γὰρ ἐσὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ; si expositio mea locum habere posset. Sufficiet, si ad hæc paucis respondeam, Paulum particula γὰρ procul dubio usurum fuisse, nisi simul ad objectionem primariam, quam οἱ κείνοτες illi prætendebant, sc. Sabbathata typum esse futuræ quietis, respexisset. Concedit igitur quidem, quod isti imprimis ratione horum Sabbathorum in ore gerere solebant, ut justitiam iudicii sui in alios lati probarent. Sed ostendit simul, jus propterea ipsis minime competere, in eos ferendi iudicium, qui in ecclesiam, cuius Servator solus Dominus & Iudex, tanquam membra recepti sint. Hoc nexu particula δὲ & posuit & debuit uti Apostolus. Quod vero non dicit: ὑμῖς ἐσὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ; id propterea non factum, quoniam Colossenses non totum corpus, sed tantum pauciora ejus membra fuerunt. Constat enim, sæpissime integram tantummodo ecclesiam illustri hoc nomine insigniri.

§. II.

Iam denique ad propriam doct. ELSNERI, quam §. II. in medium protulit, interpretationem deveniendum est. Convenit hæc quidem cum vulgari horum verborum expositione, quatenus omnia v. 16. memorata in typorum numerum refert, & in

in regno seu ecclesia Christi impleta esse vult; sed posteriora Apostoli verba alia ratione exponit. 1) Nam ex Viri pl. rev. sententia ellipsis statuenda est, qua suppleta ita verba se habent: *το δε σωμα του χριστου εστι σωμα.* Fatendum omnino est, hac ratione difficultatem non minimam, qua vulgaris opinio premitur, sublatam esse. Quum enim differant Christus & Ejus regnum; dicere non potuisset Apostolus, corpus esse in Illo, si in hoc solo quærendum sit. Num vero omnis omnino nodus hac Viri venerandi expositione solutus sit, longe alia quæstio est. Non repeto, quæ in antecedentibus uberius adstruxi. Hæc enim si fundamento non carent, quod Lectoris judicio commissum sit; certe nec omnia illa in Typorum numero haberi, nec posteriora Apostoli verba de Antitypo eorum exponi poterunt. Duo hic tantum colophonis loco adiicio, quæ cum vulgarem, tum maxime pl. rev. ELSNERI explicationem suspectam reddunt. Primum quidem admodum dubito, dici commode potuisse *το ΣΩΜΑ της βρωσεως, της ποσεως, εορτης, της νεμενίας, των σαββατων.* Concedo, *σκιαν* ejusmodi rebus haud inconcinne adscribi posse; sed tunc non
um-

1) Simile tamen aliquid habet auctor observat. XIII, T. VI. observatt. Hal. q. 114. cf. WOLFIUS ad h. l.

umbram, qualis a corpore formatur, sed adumbrationem aut rudiorum figuram, plenioris & absolutæ imaginis capacem, hoc vocabulum significat, Probetur igitur hæc locutio, nec solum ex arte oratoria, via perquam facili, excusetur. Loca a Wolfio ex Auctoribus græcis adducta nihil probant. Neque enim est quæstio, utrum Græci *σκια* & *σῶμα* tanquam opposita coniungant; sed an eodem significato de similibus rebus has voces adhibeant. Alterum, quod maxime doct. mei Adversarii sententiæ adversatur, hoc quidem est, Apostolum, si vocem *σῶμα* duplici significato induisset, eam non semel, quod facit, sed *bis* positurum fuisse. Grata fuisset hæc repetitio, nec tantum grata, sed & maxime necessaria, si alium sensum his verbis tribuere non debebamus. Rarissima reor esse exempla, quibus una eademque vox duplici significato eodem commate adhibetur: sed plane nullum proflare crediderim, cuiusmodi hic statuitur, ubi vocabulum, quocum duplex notio coniungenda, semel tamen omissum est. Taceo, expositionem pl. rev. ELSNERI non ab omni contradictione immunem mihi videri. Patet hoc ex Paraphrasi ipsius verborum Apostolicorum, quam partim afferro: *Ne quis igitur vos iudicet*

dicet in cibo — utpote quæ omnia sunt umbra futurorum bonorum, corpus vero, umbra hancce antiqua prædictum seu adumbratum, est Christi corpus, ecclesiæ, sive vos fideles Colossenses & omnes confessores Christi. Ergo Antitypus illarum rerum jam sunt futura bona, jam fideles in oeconomia nova. Sed futurorum bonorum & fidelium magnam esse differentiam. non est, quod doceam.

III.

ELIÆ PALAIRET, *)

REVERENDISS. IN DEO PATRI, JOAN-
NI, BANGORII EPISCOPO A SACRIS,
ET IN REGIA D. JACOBI ÆDE
VICARII

AUCTORES
SACRI CLASSICI
MATTHÆUS.

Cap. I, v. 18. Μνησέυθεισης γὰρ τῆς μητρος
αὐτοῦ Μαργίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐ-
τοὺς, ἐυρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα.) Notandum voculam
Γὰρ redundare. Sic & apud alios. *Ari-*
stoph. Plut. act. 2. sc. 3. p. 40. Κατηγορεῖς γὰρ
πρὶν

*) Nomen Reverendi & Doctissimi PALAIRETI
in Republica litteraria, præsertim quoad
Litteraturam Græcam & Criticam Novi Te-
stamenti adeo inclytum est ex observationi-
bus ejus Philologico-Criticis in Sacros No-
vi Fœderis libros, emissis Lugduni Batavo-
rum 1752, dum Pastorem Ecclesiæ Gallicæ
Tornacensem agebat, ut nullus dubitem
quin quæ ad vindicandum stylum librorum
Sacrorum Classicum, hic immensa ad invi-
diam usque lectione Scriptt. Græcorum &
inde-

πρὶν μαθεῖν τὸ πρῶγμα. *Accusas, priusquam
anquisiveris rem meam. Item Aeschyl.
Agam. v. 14. φόβος γὰρ ἀνδ' ὕπνου παρασατεῖ.
Metus somni vice mihi adstat: ubi Schol. πε-
ρισσὸς ὁ γὰρ.* Similiter *Enim* redundat apud
Plaut. Cas. Aët. 2. Sc. 6. v. 20. Dicam ENIM,
*mea vultsa, de istac Casina huic nostro villico
gratiam facias,*

Redundat insuper verbum εὐρεθῆναι in
hoc loco, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, pro Ἐν γασ-
τρὶ εἶχεν. *Euripid. Hec. v. 269. Ἄδικουσα θ'*
*ἡμῶν ἔδεν ἤττον εὐρέθη: pro ἠδίκησε. Injuriosa
non minus quam nos fuit. Sic Dionys. Ha-
licarn. p. 431. Ἐὰν δὲ φερακίζαν ὑμῶς εὐρε-
θῶ, κησάσθε ὅ, τι βούλεσθε: pro ἐφενάκισα.
Si vos deceperim, tractate me, prout volu-
eritis.*

Notanda ellipsis in Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐ-
τοὺς. Sc. eis ὀμιλίαν. Nobis præit *Diodor.
Sicul.*

indefessa cura protulit, Viri in hoc studi-
orum genere exercitati cum voluptate ex-
cepturi sint. Lucubrationes omnes, quæ
Evangelia absolvunt, ad prelum paratas fi-
dei meæ jam commisit Cel. Auctor, pede-
dentim Deo volente, Bibliothecam hanc
exornaturas. Ut ceteros quoque N. F. li-
bros ita feliciter animo & corpore vegetus
absolvere possit. multaque luce Sacra Ora-
cula illustret, est quod amice & candide
voveo. N. B.

Sicul. l. 3. p. 227. Συνελθοῦσαν εἰς ὀμιλίαν αὐ-
τῷ λάθρα, καὶ γενομένην ἔγκυον, ἐπιγνωσθῆναι - -
υπο τῶν γονέων. *Clam cum venisset in congres-*
sum cum eo, prægñans facta esse deprehendi-
tur a parentibus.

Vs. 20. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος - - τὸ
γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἔστιν ἅγιον.)
Hipparebus in Opuscul. Mytholog. p. 671.
Διὸ ταῦτα μὲν ἐνθυμηθέντες - - ἐν εὐθυμίᾳ διάζομεν
γενναίως φέροντες τὰ προσπίπτοντα. *Qua propter*
hæc animo volventes - - bono animo vivemus,
fortiter ferentes quæ acciderint. Τὸ γεννηθὲν
est Infans. Ita quoque usurpavit *Athenago-*
ras Legat. p. 135. Ἐκτιθέναι μὲν τὸ γεννηθὲν.
Exponere infantem.

Vs. 22. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ
τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου.) ὅλον προ πάντων. Sic ὅλαι
προ πάντων dixit *Herodian. l. 7. p. 330.* Οὐσίαι
τε ὅλαι πλουσίων ἀνδρῶν διηρπάγησαν. *Bonaque*
omnia divitum direpta fuerunt, Ultima phra-
sis occurrit apud *Dionys. Halicarn. l. 7. p.*
437. Ἐδήλωσαν αὐτῷ τοὺς ἐν τῇ βούλῃ ρηθέντας λό-
γους ὑπὸ τοῦ Μαρκίου: *Indicavit ipsi verba di-*
cta in curia a Marcio.

Vs. 23. Ὁ ἔστι μεθερμηνευόμενον.) *Di-*
onys. Halicarn. l. 4. p. 270. Τοῦτο μεθερμηνευό-
μενον - - συμβέλλει ἢ προβούλλει δύναται δηλῶν.
Quod, si interpretari velimus, consules sive
proconsules significat. Item *Diodor. l. 1. p.*
16. Τὸ δ' ὑγρὸν ὀνομάσαι λέγουσι τοὺς παλαιὸς ὡκε-
άνην

άνην, ὁ μεθερμηνεύμενον μὲν εἶναι τροφήν μητέρας
Humorem priscos oceanum vocasse ajunt,
quod ex interpretatione alimonia mater est.

Cap. II, v. 1. μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα.) *Optime Camero vertit priora verba Magi orientales. Eodem sensu occurrit præpositio Ἀπὸ apud Matth. c. 21. v. 11. Ἄκτορ. c. 10. v. 23. & c. 17. v. 13. Damagetus in Antholog. Gr. l. 1. epigr. 6. p. 4. Ἀπὸ Μεσσάνιας - - εἰμι παλαισάς. A Messana - - luctator sum. Idem ibid. l. 4. c. 8. epigr. 9. p. 449. Εἶη τὸν ἀπ' Ἀργεὸς ἀνὴρα νικῶν. Liceat virum Argivum vincere. Alteram quoque phrasin exhibet Philostrati Apoll. epist. 76. p. 408. Εἶκος εἰς πόλιν - - παραγενέσθαι. Par erat in urbem - - venire. Item Antonius Liberal. c. 20. p. 158. Παραγενομενος δὲ εἰς Βαβυλώνα. Cum venisset Babylonem.*

VI 2. Καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ.) Non opus est ut cum aliis *Codd.* legamus προσκυνῆσαι αὐτόν. Proba est lectio, in qua frustra Hebraicam constructionem somniarunt *Leusdenus, Pasor, Wyssius & alii.* Eodem modo loquitur elegantiss. *Aelian.* hist. animal. l. 10. c. 24. quide *Accipitre,* quem Tentyritæ colunt, ait: Ταῦτι τοι καὶ προσκυνοῦσι. *Hunc quoque adorant.* Insuper velim notari, particulam καὶ ante ἤλθομεν. plerumque languide *Et* verti. Redde potius, *Propterea, Quare, Ideo.* Sic & apud *Longum Pa-*

Storal. l. 3. p. 86. Γαλήνη δὲ ἦν, καὶ ἐρέσσειν ἔδο-
κει. *Malacia erat, quare remigare visum fuit.*
Adde *Philodemum* in Antholog. Gr. l. 7.
epigr. 89. p. 608

Ἐξίθι μαρτυρίην γὰρ ἔρωι μόνος οὐκ ἐφίλησεν
Ἐμπνεν, καὶ τύκτην κλείε', Φιλαινί, θύραν.

*Exi: testimonium enim solus amor non
amat*

*Vivum: quare affabre factam claude,
Phileni, januam.*

Item *Anacreont* ode 26. v. 9.

Τέρπει μέ κ' Ἀφροδίτα,
καὶ πάλιν θέλω χορεύειν.

*Delectat me Venus,
Quare iterum volo saltare.*

Vs. 3. Ἀκούσας δὲ Ἡρώδης - - ἑταρὰ χθι.)
Pro Ἀκούσας δὲ τοῦτο. vel ταῦτα. *Xenoph.*
Ephes: l. 2. p. 25. Ἀκούσας ὁ λεύκων δακρυῶν
ἐπλήθη. Auditis. (sc. his) Leucor lacry-
mis oppletus est. Plenius loquitur Aelian.
var. hist. l. 12. c. 9. Τοῦτο ἐκεῖνος ἀκούσας - -
ἀπῆλθεν - - τῆς πατρίδος. Ille, hoc audito - -
cessit patria. Et Anacreon ode 3. Ἐλέησα,
ταῦτ' ἀκούσας. Misertus sum, his auditis.

Vs. 4. Καὶ συναγαγὼν πάντας - - ἐκυνθάνε-
το παρ' αὐτῶν.) In συναγαγὼν supple eis ταῦτο.
Polyæn. l. 4. p. 337. Συναγαγὼν (sc. eis ταῦ-
τό.)

τὸ) τοῦ φίλου. *Coactis* (sc. *in unum*) *amicis*,
Integre loquitur Plutarch. apud Stobæum
Serm. 149. p. 516. Τὸν φίλον συναγαγὼν εἰς
ταῦτό, διελύσασα τὴν Φιλίαν πρὸς αὐτὸς Amicis in
unum coactis, amicitiam cum illis dirupit.
 Adde pro altera phrasi *Dionys. Halicarn.*
l. 9. p. 617. Ἐντολὰς αὐτοῖς δόντες πυρρᾶνεσθαι
παρὰ τῶν ἡγεμόνων, πρότερον κοινῇ γνώμῃ τὰ λησῆρια
ἔξαποσέλλουσιν. Injungentes illis rogare prin-
cipes populi, num communi consilio latrocinia
emitterentur.

Vs. 6. Καὶ σὺ Βηθλεεμ, γῆ Ἰδᾶ -- ἐν τοῖς
ἡγεμόσιν Ἰδᾶ.) Frustra sunt alii Codd. qui
pro γῆ Ἰδᾶ legunt. τῆς Ἰδαίας. Hic γῆ po-
nitur pro Πόλις. Eodem sensu occurrit
Matth. c. 10. v. 15. & c. 14. v. 34. ut &
apud Septuaginta Interpretes Jeremia. c.
34. v. 22. Καὶ ἐπιστρέψω αὐτὰς εἰς τὴν γῆν ταυτην.
Et ipsos redire faciam in hanc civitatem.
 Adde *Aeschyl. Sept. contra Theb. v. 105.*

τί ῥέξεις; προδώσεις
 τὰν σὰν γᾶν;

Quid facies? prodetne tuam urbem?
 ubi *Schol. τὸ γᾶν per πόλιν rectissime exponit*
 Jam ostendimus, per τοῖς ἡγεμόσιν, *Primarias*
civitates Jude intelligendas esse. Adde
Dionys. Halicarn. l. 1. p. 7. qui de urbe Ro-
ma loquens, ita pergit, τὴν ἡγεμόνα γῆς καὶ
θαλάσσης ἀπάσης πόλιν, ἣν νῦν κατοικοῦσι Ρωμαί-

οι, παλαιότατοι τῶν μνημονευομένων λέγονται καταχεῖν Βάρβαροι Σικελοί. *Urbem terræ marisque totius ducem, quam nunc Romani habitant, primi omni in memoria tenuisse dicuntur Barbari Siculi.*

Vs. 7. Λάθρα καλέσας αὐτούς.) Nimirum conspicui erant *Magi*, quam ut hæc verba de simplici *vocatione ad colloquium* intelligerentur. Καλέσας elliptice ponitur pro καλέσας ἐπ' ἄριστον, vel ἐπὶ δεῖπνον, vel ἐπὶ ἐστίασιν. Ita quoque absolute loquitur *Plutarch.* de Garrul. p. 511. Ἐκάλεσας αὐτόν; ἔγωγε εἶπεν. *Invitastine ipsum?* omnino, inquit. Et *Xenoph.* Memor. l. 2, p. 600. Ὅποτε θύοι, ἐκάλει. *Quoties rem sacram faciebat, invitabat.* Plenius habent alii. *Aristoph.* Avib. p. 614. Τους' πρεσβεις ἐπ' ἄριστον καλῶ. *Legatos ad cœnam voco.* Item *Dionys.* Halican. l. 2. p. 122. Καλεῖν αὐτούς' ἐπὶ δεῖπνον. *Vocare ipsos ad cœnam.* Ut & *Appian.* Alexandr. de bell. Civ. l. 1. p. 678. Ἐπὶ ἐστίασιν ἐκάλει Νορβανόν' τε καὶ τοὺς συνόντας. *Ad epulum vocat Norbanum, & qui cum eo erant.*

Vs. 8. Καὶ πέμψας αὐτούς' - - εἶπε - - ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδὸς.) Sic *Achill.* Tat. l. 6. p. 385. Τότε μὲν οὖν εἰπὼν ἐξετάσειν περὶ τῶν εἰρημένων. *Tum vero affirmans, se anquisiturum in ea, quæ dicta fuerunt.* Ceterum heic loci πέμψας, ut monuit magnus *Grotius*,
pro

pro προπέμψας ponitur. Sic *Aeschyl. Eum.*
v. 12.

Πέμπουσι δὲ αὐτὸν, καὶ σεβίζουσιν μέγα.
Deducunt autem illum, & colunt magnopere.

Vs. 9. Οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως ἐπε-
ρεύθησαν, καὶ ἰδὲ ὁ αἰσὴρ - - ἔσῃ ἐπάνω οὐ ἦν τὸ
παιδίον.) *Hic ἀκούσαντες verterem Obtempe-*
rantes. Ita quoque accipitur. Matth. c. 18.
v. 15. Ἐὰν σε ἀκούσῃ. *Sitibi obtemperaverit.*
Et Marci, c. 6. v. 20. Καὶ ἀκούσας αὐτοῦ πολ-
λά ἐποίει. Et obtemperans ipsi multa faciebat.
Sic Aelian. var. hist. l. 3. c. 16. Ὅτι λυσίτε-
λέσερον ἐστὶ τῶν Ἀθηναίων ἀκχεῖν. Utilius esse
Atheniensibus obtemperare. Item Homer. odyf.
η. v. 11.

Θεῷ δ' ὡς δῆμος ἀκουεν.

Et veluti Deo populus obtemperabat.

Adde *Hesiod. ἐργ. v. 213. Σὺ δ' ἀκουε δί-*
κης. Tu vero obtempera iustitiae: ubi Tzet-
zes, ἀκουε.) πειθόμενος ἔσο. Notandum in-
super pro ἔσῃ in aliis *Codd. ἐσᾶθη* reperiri,
quod merum glossema est Amanuensium,
qui forte non intellexerunt ellipsin, quæ
hic obtinet. ἔσῃ ponitur pro ἔσῃ ἐαυτὸν, *Col-*
locavit se. Sic Herodian l. 4. p. 178. In al-
tera parte nobilissimorum & patriciorum pu-
ero-

erorum χορός ἔθηκε. sc. ἑαυτον: *chorus collocavit.* sc. se.

Vs. 13. Φεύγε εἰς Αἴγυπτον - - τοῦ ἀπολέσαι αὐτό. *Antonin. Liberal. c. 28. p. 224.* Ἐφυγον πάντες εἰς τὴν Αἴγυπτον. Pro τοῦ ἀπολέσαι in quodam *Cod.* legitur τοῦ ἀποτειναι. Est glossa. *Herodian. l. 6. p. 275.* Ἐπονθάνοντο τοὺς οἰκείους ὑπὸ Γερμανίων ἀπλωλότας. *Audiebant suos a Germanis occisos esse.*

Vs. 14. Παρέλαθε - - νυκτός.) Statuit *Pasor* in *Lex.* νυκτός adverbialiter poni. Quis tales pugas non stupet? Datur ellipsis pro Διὰ νυκτός, vel Νυκτός ἐπιστάσης. *Polyæn. l. 1. p. 79.* Νυκτός ἐπεπλέων. *Nocte navigans.* *Plenius Anacreon ode 8.* Διὰ νυκτός ἔγναθεύδων. Et *Aelian. hist. animal. l. 9. c. 13.* Νυκτός δ' ἐπιστάσης ἀδμήλων ἀπολαύσων. *Nocte oborta, se invicem fruuntur.*

Vs. 15. Ἔως τῆς τελευτῆς Ἡρώδου.) Τελευτή, *Finis*, sc. βίης, vel ζωῆς. *Diogen. Laërt. l. 2. c. 10.* Μετὰ τὴν Σωκράτους τελευτὴν. sc. βίης, vel ζωῆς. Addit *Philostrat. vita Apoll. l. 1. p. 36.* Τελευτὴν ὑποπτεύσας τοῦ βίης. *Finem suspicatus vitæ.* Et incertus Auctor in *Antholog. Gr. l. 1. c. 90. epigr. 2.*

Ὡ ζωῆς ἀόριστος ἐν ἀνθρώποις τελευτή.

O vitæ indefinitus inter homines finis!

Vs. 16. Ἐθυμώθη λίαν.) Verbum hoc semel tantum occurrit in N. T. *Lucilius* in *An-*

Antheolog. Gr. l. 2. c. 32. epigr. 2. τῶ πα-
τρὶ θυμῶδεϊς. *Callimach.* epigr. 25.

— — Ἄνδρ' δέ ἰππεῖ
Θυμῶδεϊς. — —

Vf. 18. Καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι.) Pri-
mo observandum καὶ poni pro ἠ, *Quæ.*
Sic occurrere solet apud Sacros & Profanos
Auctores. *Matth.* c. 11. v. 16. & 17. Ὁμοί-
α ἐσι παιδαρίοις - - καὶ λέγουσιν. *Similis est pu-*
eris - - qui dicunt, ubi ex mera glossa qui-
dam *Cod.* apud *cl. Wetsten.* pro καὶ legit ᾱ,
quam lectionem *Syrus Interpres* secutus est.
Similiter *Matth.* c. 15. v. 30. Καὶ ἐθεράπευσεν
αὐτούς. *Qui sanavit eos.* Item c. 24 v. 39.
καὶ ἦρεν ἅπαντας. *Quod (diluvium) abstulit*
omnes. Adde *Aelian.* hist. animal. l. 1. c. 1.
καλεῖται τις Διομήδεια νῆσος, καὶ ἐρωδίας ἔχει πολ-
λοῦς. *Vocatur quædam Diomedea insula,*
quæ ardeas habet multas. Et *Lucian.* opp.
T. 3. p. 247. Μετὰ σέ δέ ἐ' Ἀδείμαντος ἦν - - καὶ
με - - παρέπεμψε χειραγωγῶν. *Post te vero*
Adimantus erat - qui me - - manu preben-
sum ducebat.

Deinde οὐκ ἤθελε vertendum esse, *Non*
potuit, jam ostendimus. Ulterius patebit
ex sequentibus. *Pausan.* l. 3. p. 277. de
simulachris quibusdam loquens ait: ταῦτα
θάλασσα ἀποκινεῖν οὐκ ἔδδει. *Hæc mare detur-*
bare non potest. Sic *Aristoph.* Avib. v. 582.

introducitur quendam dicentem, Οὐκ ἐθέλησει
 μά' Δι. *Non poterit per Jovem;* ubi Schol.
 Οὐκ ἐθέλησει) ἀντί τοῦ, Οὐ δυνήσετα. Sic & So-
 lon in Poët. Gnomie. p. 137.

Οὕτω δὲ μόνον κακὸν ἔρχετα οἴκαδ' ἐκάσω,
 Λυλίοι δὲ τ' ἔχειν οὐκ ἐθέλουσι θύραι.

*Sic publicum malum cuiuslibet ædes occupat,
 neque vestibulares illud possunt excludere fores.*

Vs. 19. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἡρώδου.) In τελευ-
 τήσαντος supple αἰῶνα, vel βίον, vel τὸ ζῆν. Ellipti-
 ca exempla passim occurrunt. Plene loqui-
 tur Herodot. l. 1. Πρὶν ἂν τελευτήσαντα καλῶς τὸν
 αἰῶνα πύθωμαι. *Præiusquam præclare eum fi-
 nivisse ævum suum rescivero.* Item Dionys.
 Halicarn. l. 1. p. 39. Ἐκεῖ ἠλέγουσι τελευτήσαι
 τὸν βίον. *Illic dicunt eum finivisse vitam.* Nec
 non Artemidorus Oneirocrit. l. 1. c. 60. p.
 51. τὸ ζῆν τελευτήσαντες ἀφίζονται: *Finita vita
 abibunt.*

Vs. 20. Τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.) Elegans
 periphrasis, pro τὸ παιδίον. Ita quoque in
 aliis locis, ut Acton c. 14, v. 2. Γὰρ ψυχὰς
 τῶν ἔθνῶν, pro τὰ ἔθνη. Rom. c. 2. v. 9.
 ἐπὶ πάσαν ψυχὴν ἀνθρώπου, pro Ἐπὶ πάντα ἀν-
 θρωπον. Similiter Antipbilus in Antholog.
 Gr. l. 1. c. 35. epigr. 2.

-- -- Ψυχὰς ἀνδρῶν κέρθεσιν ηρεθίσας:
Animas hominum lucris inescati:

Pro

Pro Ἀνδρῶν. Item *Euripid. Hecuba* v. 84.

Ποῦ ποῦτε θεῖαν Ἑλένου ψυχάν
 εἰδῶ; -- -- --

*Ubi tandem divinam Heleni animam
 -- -- conspiciam?*

pro θεῖον Ἑλένον. Hinc ibi *Paraphrast.* θεῖαν Ἑλένου ψυχάν) περιφρασεύσας ἀντί τῆ τόν Ἑλένον.

Vs. 23. Κατάκησεν εἰς πόλιν - - - ὅτι Ναζαρεθαῖος κληθήσεται.) Primo εἰς πόλιν, pro ἐν πόλει. Ea permutatio præpositionis frequentissima est. Sic *Ioann.* c. 1. v. 18. Ὡς εἰς τὸν κόλπον, pro ἐν τῷ κόλπῳ. Adde *Diodor. Sicul.* l. 3. p. 226. Εἰς ὄρος (pro ἐν ὄρει) ἐκθεῖναι. *In monte exponere.* Similiter *Pindar.* olymp. ode 10. v. 1231 & 1233.

- - - Ἴδε πατρίδα
 βαθὺν εἰς ὄχετον ἄτας - -

- - - *Vidit patriam
 Profundo in gurgite calamitatis - -*

pro ἐν βαθεῖ ὄχετῳ. *Dionys. Halicarn.* l. 2. p. 132. Ἀπέφαινε νῆς τὴν βούλην: pro ἐν τῇ βούλῃ. *Declaravit in Senatu.* Idem apud Latinos obtinet. *Aul. Gell. Noct. Artic.* l. 1. c. 19. *Libri tres in sacrarium* (pro *in sacrario*) *conditi Sibyllini appellati.* Itemque *Plaut. Cas. act.* 2. Sc. 3. v. 26. *Ubi in lustra* (pro *in lustris jacuisti?*

Dein-

Deinde τὸ κληθήσεται pro ἔσεσθαι poni jam post alios ostendimus. Hæc pauca insuper habeto. *Euripid. Alc. v. 331.*

- - Καὶ θανοῦσ' ἐμή γυνή
Μὴν κεκλήσῃ - - -

- - *Et mortua mea uxor
Sola eris - - -*

Nec non *Aeschyl. Sept. contra Theb. v. 933.*

Δυσδαίμων σφὶν ἂ τεκούσα
Πρὸ πιασῶν γυναικῶν, ὀπίσσει
Τεκνογόνοι κέκληνται.

*Infelix quæ eos peperit
Pro omnibus feminis, quotquot
Prolifera fuerunt.*

Cap. III, v. 2. Καὶ λέγων - - ἤγγικε.) Nihil languide λέγων vertitur *dicens*, cum potius *altiori voce clamans* significet. Sic *Matth. c. 27. v. 29. λέγοντες, χαῖρε. Clamantes, Salve!* Sic & apud *Dionys. Perieget. v. 702 & 704.*

Καὶ μετὰ Ἀηνάων ἱερὸν χοῦρον ἐσήσαντο,
Εὐοῖ Βάκχε λέγοντες - - - - -

*Atque cum Lenæis sacram choræam du-
xerunt,*

Euoë Bacche! clamantes - - -

Eodem sensu usurpatur τὸ *Dicere* apud Latinos. *Ovid. Fast. l. 4. v. 456.*

Me

- - *Me miseram! filia, dixit, ubi es?*

ubi alii *Codd.* ex mera glossa pro *dixit* legunt *clamat*.

Merito cl. *Homborgius* vertit τὸ ἡγγικε, *appropinquat*; præteritum enim pro præfenti ponitur. Sic *Ioann.* c. 1. v. 34. μαμαρτύρηκα, pro μαρτυρῶ. Et c. 5. v. 45. εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίζατε, pro ἐλπίζετε. Adde *Xenophont.* *Ephes.* l. 2. p. 26. ἔχω μὲν -- τὴν εὐνοίαν τὴν σὴν, κὶ ἐβουλόμην διαφερόντως, ὑπὸ σου πεπίστωκα. *Novi equidem benevolentiam tuam, & me eminenter a te amari confido.*

Vs. 5. Τότε ἐξεπρεύετο πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα καὶ πᾶσα ἡ Ἰουδαία.) Eodem modo loquuntur *Exotici.* *Philostat.* vita *Apoll.* l. 4. p. 147. Οὕτως ἐς τὸ ἱερόν τοῦτο ζυνεφοῖτα ἡ κρήτη. *Ita ad hoc templum confluebat Creta.* Item *Appion Plistonices* apud *Aul. Gell.* *Noct. Attic.* l. 7. c. 9. Διεχείτο δ' ἄρα ἡ Ῥώμη καὶ πᾶσα Ἰταλία θεάσασθαι ἰχθύν. *Confluebat igitur Roma & tota Italia ad videndum piscem.*

Vs. 9. Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς.) Pro καὶ μὴ λέξητε ἐν ἑαυτοῖς, solet eleganter pleonastice usurpari verbum *δοκεῖν*. Sic *Lucæ* c. 22. v. 24. Τὶς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων; pro ἐστὶ μείζων. *1 Cor.* c. 7. v. 40. Δοκῶ δὲ καὶ γὰρ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν; pro καὶ γὰρ ἔχω. Item *ibid.* c. 11. v. 16. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι; pro φιλόνομος ἐστὶ. *Galat.* c. 3. v. 4. Εἰ τις δοκεῖ

ἀλλ' ὅς πεποιθέναι ἐν σαρκί: pro πέποιθεν ἐν σαρκί.
Hebr. c. 4. v. 1. Δοκῆ τις ἐξ ὑμῶν ὑσερηκέναι:
 pro ὑσερηκῆ. *Ibid.* c. 12. v. 11. Οὐ δοκεῖ χαρᾶς
 εἶναι: pro Οὐ χαρᾶς ἐστίν. Sic & *Euripid. Alc.*
 v. 82.

- - - Πείθου λόγοις

Ἐμοῖσιν εἶπερ ὄρθά σοι δωκῶ λέγειν.

.. - - - *Obtempera verbis*

Meis, si quidem recta tibi dico:

pro ὄρθά σοι λέγω. Similiter *Chariton.* l. 4.
 p. 73. Ὅς δὴ καὶ μέγιστος εἶναι δοκεῖ: pro μέγιστος
 ἐστίν. *Qui sane maximus est.*

Vs. 10. Ἦδη δὲ καὶ.) i. e. *Quin etiam.*
 Sic *Xenoph. Ephes.* l. 1. p. 5. Ἦδη δὲ καὶ τῶν
 παρθένοις ὑπερόντων καταφρονοῦσα. *Quin etiam*
ea, quæ virgines decent, despiciens. Item
Diogen. Laërt. l. 8. c. 1. Ἦδη δὲ καὶ εἰς παροι-
 μίαν ἐχώρησεν. *Quin etiam in proverbium*
cessit.

Vs. 12. Οὐ τὸ πῦρον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.) Sc.
 ἐστίν. Eadem ellipsis occurrit apud *Philostrat.*
Icon. p. 888. Πηλὸς δὲ οὗτος προβέβληται φοινί-
 κῆν φάρος, μάχαιρα δὲ αὐτῷ - - ἐν χερσίν. Sc.
 ἐστίν. *Peleus autem iste purpureum pallium*
promittit, & gladius ipsi - - in manibus.
 Sc. est.

Vs. 14. Διεκώλυεν αὐτὸν - - καὶ σὺ ἔρχη πρὸς
 με;) Non opus est in Διεκώλυεν *emphasin*
 quandam statuere cum *Beza*; quasi esset,
 Ob-

Obnixe prohibuit. Significat simpliciter *Prohibuit.* Sic *Dionys. Halicarn.* l. 9. p. 610. Τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δεῖσθαι παρεσκευασμένους διεκώλυε. *Eos, qui pro ipso deprecari parabant, prohibuit.* Et *Diodorus Sicul.* l. 5. p. 346. de Tyrrhenis loquens, qui coloniam in insulam quandam mittere moliebantur, loquens, addit: Διεκώλυσαν αὐτοὺς Καρχηδόνιοι. *Prohibuerunt eos Carthaginenses.*

Simili emphasi τὸ Καί σύ usurpatur apud *Aelian.* var. hist. l. 9. c. 20. qui narrat, cum Aristippus, oborta tempestate, turbaretur, quosdam dixisse, καὶ σύ δίδοικας ὡς οἱ πολλοί; *Et tu times quemadmodum vulgus?*

Vs. 15. Πρέπον ἐσιν.) Similiter *Lysias* orat. 18. p. 318. Νῦν δὲ πρέπον ἐστὶ καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι μου. *Nunc autem decet, vos me quoque audire.* Et *Sophocl.* apud *Stobæum Florileg.* tit. 110. p. 459. Ἐστὶ θεηνεῖσθαι πρέπον. *Lugeri decet.*

Vs. 17. Οὗτος ἐστὶν ὁ υἱὸς μου ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.) Ἀγαπητὸς est *Unicus.* Ita & *Matth.* c. 12. v. 18. Ἴδου ὁ παῖς μου - ὁ ἀγαπητὸς μου. Similiter apud *LXX.*, qui vocem *Hebræam*, quæ *Unicum* significat, per ἀγαπητὸς expriment, ut *Ierem.* c. 6. 26. & *Genes.* c. 22. v. 2. Λάβε τὸν υἱὸν σε τὸν ἀγαπητὸν. h. e. *unicum.* Patet ex *Aquila*, qui pro τὸν ἀγαπητον usurpavit τὸ μονογενῆ. Adde *Diodor. Sicul.* l. 1. p. 83. qui notat *Aegyptios regem*

regem suum fato functum per aliquot dies lugere, κατὰπερ ἀγαπητοῦ τέκνου τελευτήσαντος: *Quasi unicus filius mortuus esset.*

Deinde observandum τὸ Εὐδόκησα hic pro praesenti Εὐδοκῶ, citra *Hebraismum*, quem quidam invita minerva somniarunt, usurpari. Similiter *Matth.* c. i. v. 20. Ενθυμηθέντος: & c. v. 46. Ἀγαπήσατε: pro quibus alii *Codd.* legunt Ἐνθυμουμένου, Ἀγαπᾶτε, quæ meram glossam redolent. Simili modo Aoristi occurrunt apud Exoticos. *Aelian.* hist. animal. l. i. c. 2. Ὅταν θῆλυ συλλάβωσιν, ἔδησαν (pro δέξαι) καὶ ἐπισύρουσιν. *Cum femellam comprehenderunt, ligaverunt* (pro ligant) ἔ' trabunt. Id. ibid. c. 3. Ἀτρεμοῦντος μὲν ἔχει τὴν ἀγρᾶν, κινηθέντος δὲ ἀνεχώρησε: pro ἀναχωρεῖ. *Si immotus maneat, hunc prædam sibi facit, si vero moveatur, discessit: pro discedit.* Adde *Sophocl. Aj. flag.* v. 536.

Ἐπίνεσ' ἔργον καὶ πρῶνοϊαν ἦν ἔθου.

Laudavi factum, ἔ' diligentiam, quam adbibuisti.

Pro *Laudo.* Patet ex *Schol.* Ἐπήνεσα) ἀντί τοῦ Ἐπεινώ

Cap. IV v. 1. Εἰς τὴν ἔρημον.) Sc. χώραν. Addit *Diodor. Sicul.* l. 4. p. 263. Πολλὰ κατὰ τὴν ἔρημον χώραν. *Multa per desertam regionem,*

Vs. 2. (Τσερον ἐπέινωσε.) Pro χρόνω ὕσερον.
Diogen. Laërt. l. 6. c. 1. ὕσερον δὲ παρέβαλε
Σωκράτει. Tandem se Socrati applicuit. Ple-
nius loquitur Antonin. Liber. c. 4. p. 30.
χρόνω δ' ὕσερον - - ἐλθεῖν. Tandem vero - - ve-
nisse. Et Achill. Tatius. l. 8. p. 479 χρόνω
δέ ὕσερον χαρίζεται τὸ χωρίον τῇ Ἀρτέμιδι. Tan-
dem vero donat agrum Dianæ.

Vs. 3. (Οἱ λίθοι οὗτοι.) Hic Hebraismum
 repperit *Camero. Frustra est. Cinnamus.*
l. 4. p. 301. Ὅσις δὲ ὁ λίθος οὗτος - - ὁ λόγος
ὁξῆς διηγῆσεται. Qualis autem hic fuerit la-
pis - - sequens narratio ostendet. Item Dio-
nyf. Halicarn. l. 3. p. 183. Ταῦτα διαπραξά-
μενος ὁ βασιλεὺς οὗτος. Cum hæc perpetrasset
hicce Rex.

Vs. 4. (Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος.)
 Eandem phrasin exhibet *Isocrat. Panathen.*
p. 370. Οὐκ ἀγαπῶ ζῶν ἐπὶ ταυτοῖς. Non con-
tentus sum ex his vivens.

Vs. 5. (Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος.)
Beza vertit παραλαμβάνει, acceptum transtulit,
 & inter Hebraismos refert, ubi; verbum al-
 terum altero comprehenditur. Nugæ!
 Παραλαμβάνειν est *secum assumere, secum du-*
cere. Sic Antonin. Liberal. c. 21. p. 84. Πα-
ραλαβὼν τὴν κόρην - secum ducens puellam.
 Item *Xenoph. Ephes. l. 3. p. 40. Παραλαβὼν*
δέ αὐτὸν τὰ μὲν πρῶτα κατὰ κλεισον εἶχε. secum
ducens ipsum, primo occlusum tenuit.

Vs. 6. *Οτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται
περὶ σου - - μὴ ποτε προσκίψῃς πρὸς λίθον τὸν ποδα
σου.) Prior phrasis occurrit apud *Achill.*
Tat. l. 6. p. 391. Ἐγὼ δὲ ἐντελαμένους αὐ-
τοῖς περὶ τῆς Λευκίππης - - τὴν ψυχὴν εἶχον ἐπὶ τρυ-
πάνης ἐλπίδος καὶ φόβου. *Ego autem, cum præ-*
cepissem illis de Leucippe - - angebar animo
spe metuque. Altera apud *Appian. Alexan-*
dr. de bel. Syr. p. 190. ubi narrat, Seleu-
cum, cum Babyloniam obiret, Προσκίψαι
πρὸς λίθον, καὶ τοῦ λίθου ἀνασκαφέντος ἀγκυραν
ὀφθῆναι. *Offendisse ad lapidem, & lapide ef-*
fosso anchoram apparuisse.

Vs. 12. *Οτι Ἰωάννης παρεδόθη.) Sc. εἰρκτῆ,
vel eis τὸ δεσμωτήριον. Patet ex *Cinnamo* l. 2.
p. 67. Διὰ τοῦτο ἀποψηφισθεῖς - - εἰρκτῆ παρεδόθη.
Propter hoc condemnatus - - carceri traditus
est. Et ex *Dionys. Halicarn.* l. 11. p. 726.
Παραδοθεὶς εἰς τὸ δεσμωτήριον, αὐθήμερον ἀποθνήσ-
κει. *In carcerem traditus eodem die moritur.*

Vs. 13. Τὴν παραθαλασσίαν.) Est inter
ἅπαξ λεγόμενα hæc vox. *Palæphat.* de Incre-
dibil. p. 36. Ἐληίζετο τὰ παραθαλάσσια χωρία.
Deprædabatur ad mare sitas regiones. Ad-
de *Diodor. Sicul.* l. 12. p. 509. Πολλὴν γῶραν
τῆς παραθαλαττίας δηώσας. *Multam regionem*
maritimam incurfans.

Vs. 15. Πέραν τοῦ Ἰορδάνου.) *Dionys. Ha-*
licarn. l. 1. p. 22. narrat Tyrrenum in
Italiam delatum expulisse Pelasgos, non ex
omni-

omnibus urbibus, sed ex iis, quæ πέραν ἦσαν τοῦ Τιβέριος: *trans Tiberim erant.*

Vs. 16. Ὁ καθήμενος ἐν σκότει -- ἐν χώρᾳ καὶ σκία θανάτου.) Jam ostendimus in verbo καθῆσθαι *Lugendi* latere significationem. Sic *Herodot.* l. 1. p. 19. de Croeso dicit: Ἐπὶ δύο ἔτεσιν ἐν πύθει μεγάλῳ καθῆσα τοῦ παιδὸς ἐσημένους. *Duos annos in luctu magno sedebat filio orbatus.* Possimus etiam *Habitandi* significationem admittere. Patet ex *Lucæ* c. 21. v. 35. Ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. Item ex *LXX.* ut 2. *Reg.* c. 18. 8. edit. Complut. Ὅτε ἐκαθήμην ἐν Γεδσῶρ: pro quo, quod merum glossema est, legitur in Vaticano exemplari, Ἐν τῷ οἰκεῖν με ἐν Γεδσῶρ. Denique notetur *Hendiadys* in verbis Ἐν χώρᾳ καὶ σκία θανάτου, pro Ἐν χώρᾳ σκιώδει θανάτου, *In regione umbrosa mortis.* Sic 1 *Tim.* c. 3. v. 15. Στύλος καὶ ἔδραϊωμα, pro Στύλος ἔδραϊος. Adde *Syrach.* c. 7. v. 18. Ἐκδίκησις ἀσεβοῦς πυρὸς καὶ σκώληξ, pro πυρώδης σκώληξ. *Punitio impii est ignis & vermis,* pro *ignitus vermis.*

Vs. 17. Ἀπὸ τότε.) Sc. χρόνου. Plenius *Dionys.* *Halicarn.* l. 3. p. 176. Ἐν τῷ τότε συνεβη χρόνῳ. *Tum temporis accidit.* Et *Isocrat.* *Orat. amartyr.* p. 600. Ἐν τῷ τότε χρόνῳ ποιῆσαι. *Tunc temporis fecisse.*

Vs. 18. Παρὰ τὴν θάλασσαν.) Alii *Codd.* pro Παρὰ legunt Περί. *Proba est lectio.*

Aelian. var. hist. l. 3. c. 1. Παρ' ἐκότερα δὲ τοῦ ποταμοῦ αἱ διατριβαὶ εἰσιν. Ad utrumque latus fluvii sunt recessus. Item Homer. Il. α. v. 34. Βῆ δ' ἀκέων παρὰ θῖνα. Ibat autem tacitus prope littus: ubi Moschorul. παρὰ θῖνα.) παρὰ ἑνταῦθα τὸ πλησίον.

Vs. 24. Καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πικίλαις νόσοις καὶ βασάνοις συνεχόμεους.) Dionys. Halicarn. l. 9. p. 583. Τοιούτοις συνεχόμενοι κακοῖς οἱ ὑπατοὶ πέμπουσι. Talibus constricti malis consules mittunt. Et Diodor. Sicul. l. 3. p. 196. de pediculari morbo loquens, ait: Ὁ συνεχόμενος τῷ πάθει, βιαώτερον ἀμύττει τοῖς ὄνυξι. Qui morbo isto constrictus est, violentius se lacerat unguibus. Priori autem formula utitur Philippides in Stobæi Florileg. tit. 145. p. 471.

Οὐ χαλεπὸν ἐστὶ τῷ κακῶς διακειμένῳ
εἰπεῖν - - - μὴ κακῶς ἔχει.

*Non difficile est male jacenti
Dicere - - - ne male te habeas.*

Vs. 25. Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί.) Dionys. Halicarn. l. 11. p. 703. ἠκολούθει δ' αὐτῷ πολὺς μὲν ἑταίρων ὄχλος. Sequebatur ipsum sodalium multitudo magna. Id. ibid. p. 719. ἠκολούθει δ' αὐτοῖς καὶ ἄλλος ὄχλος δημοτῶν ἑκ ὀλίγας. Sequebatur et eos alia plebejorum multitudo haud pauca.

Gap.

Cap. V. v. 1. Ἀνάβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταί.) Ponitur eīs τὸ ὄρος pro eīs τὴν ὄρος, *in aliquem montem.* Sic I. *Theff.* c. 4. v. 6. Ἐν τῷ πράγματι, pro Ἐν τινὶ πράγματι. Similiter Ὁ pro τὴν usurpavit *Aelian.* var. hist. l. 1. c. 25. Βί δε τῷ δοκεῖ. *Si alicui visum fuit.* Et *Diogen. Laërt.* l. 6. c. 5. Παρακαλῶν περὶ τοῦ. *Intercedens pro aliquo.* Item *Diodor. Sicul.* l. 1. p. 27. Ταύτην δὲ ὑπὸ τοῦ δήποτε φθαρθεῖσαν ἔγκυον γενέσθαι. *Hanc autem ab aliquo scilicet vitiatam pręgnantem evasisse.* Nec non *Libanius* epist. 227. Ἄν ὑπὸ τοῦ παύηται. *Si ab aliquo ledatur.*

Structuram, quę in ultimis verbis prostat, imitantur Exotici, pro καθίσαντι αὐτῷ προσήλθον. *Philostrat.* vita Apoll. l. 3. ὑπανισταμένου δε τοῦ Ἀπολλωνίῳ, κατεῖχεν αὐτόν. *Assurgente Appollonio, retinuit ipsum.* Item *Polyæn.* l. 6. p. 546. Παιδὶς γεννηθέντος, αὐτῷ μέδων ὄνομα τίθεσθαι. *Nato filio, ipsi nomen impositurus.*

Ἔ. 6. Διψῶντες τὴν δικαιοσύνην.) Διψῶν est *Cupere.* Hinc *Suidas* Ἐδιψῆσεν exponit per Ἐπεθύμησεν. Quare & apud *Eustath.* ad II. α. p. 254. edit. Florent. Πολυδιψίον explicatur per Πολυπόθητον, *Valde concupitum.* Adde *Aelian.* hist. animal. l. 1. c. 5. Τὴν ὄσμιναν ἀποθέρσασαι διψῶν. *Chordam consumere cupiens.* Et *Antipatr.* in Epigr. inedito. Ἰδρῶ διψή-

διψήσασα πιεῖν τεόν. *Sudorem cupiens bibere tuum.* Subjunge ex Latinis *Cicer. ad Quint. Fr l. 3. epist. 5. Nec honores sitio. Et Tuscul. Quæst. l. 5. c. 6. Ardentius sitire voluptates.*

Vs. 9. Εἰρηνοποιοί.) Vox hæc ἀπαξ λεγομένη est. Occurrit apud *Dion. Cass. l. 44. p. 266. Γυμνός, ὁ εἰρηνοποιός. Nudus, pacificus.*

Vs. 11. καὶ διώξωσι -- ἐνεκὲν ἐμοῦ.) Hic *Διώκειν est Accusare. Proprie Persequi in judicio, idque elliptice pro Διώκειν τὴν δίκην, & adhuc plenius, pro Διώκειν κατὰ τὴν δίκην. Aristoph. Equit. act. 1. sc. 2. p. 308. Διώξωμαί σε δειλίας: pro Διώξωμαί σε τὴν δίκην. Persequar te (sc. in judicio) ob timiditatem: ubi Schol. Διώξωμαι) κατηγορήσω. Isocrat. de Permut. p. 478. Ἱεροσουλίας ἕτερον διώκων. Sc. τὴν δίκην. De Sacrilegio alium persequens. Sc. in judicio. Plenius Id. adv. Call, p. 558. Ἐκεῖνος δὲ ἐχθρὸς ὢν Καλλιμάχῳ τῶ νῦν ἐμέ διώκοντι τὴν δίκην, ἀπηντήσεν ἀργύριον φέροντι. Ille vero inimicus Callimacho, qui me nunc persequitur in judicio, obviam factus fuit, argentum ferenti. Adde Homer. Il. α. v. 173.*

-- -- Οὐδέ σ' ἐγαγε
Δίσομαι εἵνεκ' ἐμεῖο μένειν. --

-- -- Neque ego te
Rogo gratia mei manere, --

Vs.

Vf. 12. Ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς . . . οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.) Πολὺς pro Μέγας. *Aelian. var. hist. l. 1. c. 19.* Αἰτίαν τῆς ἀπωλείας γενέσθαι τὴν πολλὴν τρυφὴν. *Exitii causam fuisse magnum luxum.* Et *Polyæn. l. 2. p. 143.* Δεῖαν ἀγῶνι πολλήν. *Prædam agens magnam.*

Post verba τοὺς πρὸ ὑμῶν, supplent ὑπάρχουσαι. *Cod. Cantabrig. & Irenæus.* Est merum supplementum. Possis & βεβιωκότας, vel γενομένους supplere. Patet ex *Diodoro Siculo l. 15. p. 4.* Οἱ μὲν γὰρ πρὸ αὐτῶν βεβιωκότες - - τὴν τηλικαύτην κατεκτήσαντο δόξαν. *Nam qui ante hos vixerunt - acquisiverunt tam insignem gloriam.* Adde *Dionys. Halicarn. l. 4. p. 235.* Πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ γενομένοι βασιλεῖς. *Omnes, qui ante ipsum fuerunt, reges.* Elliptice autem loquitur *Diodor. Sicul. l. 1. p. 75.* Χρηστότητι πολὺ διαφέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ. Sc. βεβιωκότων, vel γενομένων. *Benignitate multum præstans iis, qui ante ipsum.* Sc. vixerant.

Vf. 14. Πόλις - - ἐπάνω ὄρους κειμένη.) h. e. sita. Sic *Philostrat. vita Apoll. l. 3. p. 137.* Πόλιν δὲ ἐπ' αὐτοῦ κειῖσθαι Πάτταλα. *Et ad id (ostium) urbem Pattalam sitam esse.* Et *Dionys. Perieget. v. 335.*

- - - Ἐν δὲ οἱ ἄκρη
 Στηλάων Ἀλύβη κείται μία, - -

- - - *In ea autem promontorium
Columnarum Alyba sita est una.* - -

Vs. 15. Οὐδέ καί σοι λύχνον - - - καὶ λάμπει.) Nova sententia est, quare Οὐδέ hic idem est ac Οὐ, Non. Ita quoque reperitur & apud alios. *Dio Cass. l. 41. p. 174.* Περί γὰρ τούτων οὐδέ ἐξέσι τινὲ ἀρχὴν πύθεσθαι τι. *De iis enim non licet cuiquam omnino consulere quid.* Sic & *Libanius epist. 39. p. 19.* Καὶ γὰρ οὐδ' ὄνομα ἄλλως οὗτος ἐσιν, ἀλλ' ὄντως ἐπιστάμενος ἄγειν. *Non enim is nomen mentitur, sed recte instituire didicit.* Similiter *Nec pro Non usurpavit Plaut. Mostell. act. I. Sc. 3. v. 83. Nec recte si illi dixeris.* Item *Cicero ad Famil. l. 10. epist. 1. Furnium nostrum tanti ate fieri - - nec miror.*

Notandum præterea καὶ ante λάμπει, poni pro ἵνα *Ut*, quemadmodum & v. 29. Καὶ μὴ ἔλον τὸ σῶμα βληθῆ εἰς γειναν. Item c. 6. v. 33. Καὶ ταῦτα πάντα. c. 13. v. 15. Καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Adde *Marc. c. 4. v. 12.* Καὶ ἀφεθῆ. *Ioann. c. 4. v. 34.* Καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. *Acton. c. 1. v. 8.* καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες. *Hebr. c. 12. 9.* Καὶ ζήσομεν. *Apocal. c. 1. v. 6.* Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς *Subjunge Joel. c. 3. v. 3.* Τὰ κοράσια ἐπώλαν ἀντί τοῦ οἴνου. καὶ ἔπινον. h. e. *ut biberent.* Item. *Libanium epist. 355. p. 174.* Πείθων αὐτον ἄς ἀρκεῖτε γελάσαι καὶ φιλήσαι τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ ἔγκλημα λέλυται. *Persuadens tibi, suffice*

ceve si rideas & osculeris caput, ut accusatio solvatur.

Vs. 16. Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν.)
Οὕτω hic per Propterea vertendum est, uti
Lucæ, c. 24. v. 26. Καὶ οὕτως, Et propterea.
Item. Rom. c. 1. v. 15. Οὕτω τὸ κατ' ἐμε &c.
c. 6. v. 11. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, &c. 1 Cor. c. 15.
v. 44. Οὕτω καὶ γέγραπται. Apocal. c. 3.
v. 16. Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ. Similiter
Theognis v. 191. pravus pravorum matrimo-
niorum sequelas memorans, ait:

Οὕτω μὴ θαύμαζε γένος - - ἀσέων
Μαυροῦθαι - - -

Propterea ne mirere - - cives
Deperire - - -

Denique quemadmodum heic loci φῶς dicitur λαμπειν, sic & Ἐπιλάμπειν Homero hym. in Mercur. v. 140. Φῶς ἐπέλαμπε σελήνης. *Lux splendebat lunæ.*

Vs. 17. Καταλύσαι τὸν νόμον.) Diodor. Sicul. l. 13. p. 567. Ὅτι τοὺς ἰδίους αὐτὸς καταλύει νόμους. Quod ipse proprias leges solvat.
Item Dio Cass. l. 56. p. 573. Τὸν νόμον, τὸν περὶ τῶν μὴ γαμάντων - - καταλυθῆναι ἠξίου.
Legem in conjugii expertes latus - - antiquari rogarunt.

Vs. 23. Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου.)
Jam ostendimus οὖν redundare. Sic & apud

Aeschyl. *Agam.* v. 533. Καὶ γὰρ οὖν πρέπει.
Et enim decet. Sic & *Igitur* redundat apud
Plaut. *Capreiv.* act. 4. sc. 2. v. 91. *Igi-*
tur olim si advenissem, magis tu tum istuc di-
ceres. Notandum insuper τὸ δῶρον poni pro
 τὴν θυσίαν, ex usu τῶν LXX. Sic *Genes.* c.
 14. v. 5. ex *Mf. Clem.* Ἐπὶ τοῖς δώροις αὐ-
 τοῦ οὐ προσέειπε: pro quo in exemplari *Vatic.*
 legitur Ἐπὶ ταῖς θυσίαις.

Vf. 25. μήποτε σε παραδῶ ὁ ἀντίδικος τῷ
 κριτῇ, καὶ ὁ κριτὴς σε παραδῶ τῷ ὑπρέτῃ, καὶ εἰς
 φυλακὴν βληθήσῃ.) Omnes hujus versus for-
 mulæ prostant apud *Exoticos.* *Aphthonius*
 p. 88. Πᾶς ἔν ὃν διοίσει τὸν μοιχὸν ἀνελεῖν, ἢ πα-
 ραδοῦναι τοῖς κρίνευσιν: *Qui igitur non intererit*
adulterum occidere, vel tradere iudicibus.
Item Heliodor. l. 1. p. 25. Οἱ δὲ τῷ δημίῳ πα-
 ραδιδόσαι — ἐδοκίμαζον. *Alii carnifici me tradere*
censebant. Et *Lucilius* in *Antholog.* Gr. l.
 2. c. 37. epigr. 1. p. 234. εἰς φυλακὴν βλη-
 θεῖς - - ὠμολόγησε φόνον. *In carcerem conje-*
ctus - - fassus est cædem.

Vf. 32. Παρεκτὸς λόγου προνοίας.) Elegans
Græcismus, uti jam ostendimus, pro Πα-
 ρεκτὸς προνοίας. Sic & *Julian.* orat. 1. p. 14.
 Καὶ οὐδὲν διάφορον προσῆν εἰς παιδείας λόγον (pro
 εἰς παιδείαν) τοῖς ἡγεμόσι. *Nec insigne quic-*
quam ad virtutis rationem (pro ad virtutem)
principibus erat.

Vf.

Vs. 23. Ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὄρκους
 σ8.) Ἀποδώσεις, *Reddes. h. e. Persolvetes.*
 Eodem sensu apud *Diodor. Sicul* l. 4. p. 293.
 τοῖς μεγάλοις θεοῖς τὰς ἐυχὰς ἀποδόντας - - ἀναθεῖ-
 ναι τὰς Φιάλας εἰς τὸ τέμενος. *Magnis Diis vo-*
ta cum persolvissent, phialas reposuisse in ta-
no. Simili modo *Reddere*, pro *Persolvere*
 usurpavit *Propert.* l. 2. eleg. 21. v. 59.

Tu quoniam es, mea Lux, magno demissa
periculo,
Munera Dianæ debita redde choros.

Vs. 34. Μὴ ὀμόσαι ὀλωσ.) *Supple* θέλε-
 τε. *Ne jurare omnino, Sc. velitis. h. e. Ne*
juretis. Sic *Demonax* apud *Stobæum* serm.
 44. p. 150. Θνητοὶ γεγοῶτες μὴ φοβεῖν (sc.
 θέλετε) ὑπὲρ θεῶν. *Mortales cum fitis, ne*
sapere (sc. velitis) supra Deos. Item *Ae-*
schyl. *Prom. vinc.* v. 711. Οἷς μὴ πλάζειν.
Quibus ne propinquare, sc. velis. ubi debol.
 μὴ θελε πλησιάζειν.

Vs. 38. Ὀφθαλμὸν ἀντί ἰφθαλμοῦ.) Si-
 mili structura utitur *Antipater* in *Antholog.*
Gr. l. 6. c. 11. epigr. 2. Ἀπέτισεν -- ἀνθ' αἵμα-
 τος αἶμα. *Luit pro sanguine sanguinem.* Et
Aeschyl. *Choeph.* v. 310.

Ἀντί δὲ πληγῆς Φονίας Φονίαν
 Πληγὴν τινέτω. - - -
Pro mortifera plaga mortiferam
Plagam sustineat. - - -

Vs.

Vs. 43. Λγαπήσεις τὸν πλησίον σου.) Ut constet antithesis, quæ hoc in versu obtinet, videtur ita debere verti, *Diliges amicum tuum*. Eodem sensu ὁ Πλησίον usurpavit *Symmachus* in *Proverb.* c. 6. v. 1. Ἐὰν ἐγγυήσῃ σὸν πλησίον. *Si sponderis pro amico tuo*. Ibi *septuaginta* pro σὸν πλησίον adhibent σὸν φίλον.

Vs. 46. τίνα μισθὸν ἔχετε.) *Achill. Tat.* l. 5. p. 345. Μισθὸν τῆς αἰχμύνης ἔχουσι. *Mercedem flagitii obtinent*. Item *Antiphilus* in *Antholog.* Gr. l. 1, c. 40. epigr. 5. p. 89.

- - - Ἐξ αἰλὸς εἰς γῆν
Νηξάμενος, φόβου μισθὸν ἔχω θάνατον.

- - - *E mari in terram*
Enatans, transvectionis mercedem habeo mortem.

Vs. 47. Καὶ εἰάν ἀσπάζεσθε τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν μόνον, τί περισσοῦ ποιεῖτε.) *Primo jam ostendimus Ἀσπάζεσθαι heic loci significare Benevolo Ἔ amico prosequi animo*. Ita quoque occurrit apud *Aristoph.* *Plut.* v. 743. Τὸν πλοῦτον ἠσπάζοντο: ubi appositissime *Schol.* ἠσπάζοντο.) ἤγαγον ἐφιλοφροοῦντο. Deinde videtur per τοὺς ἀδελφούς intelligendos esse *amicos*, quare in aliis *Codd.* legitur τοὺς φίλους, quod meram glossam redolet. Eodem quoque sensu reperitur hæc vox apud τοὺς *LXX.*
in

in *Cantico Salomon*. c. 5. v. 2. Μεθύθητε ἀδελφοί. h. e. amici, ut patet ex textu Hebræo.

Cap, VI, v. 4. Ἄυτὸς ἀποδώσει σοὶ ἐν τῷ φανερωῷ.) Ἄυτὸς. h. e. sponte, ultro. Ita & *Ioann*. c. 16. v. 27. Ἄυτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς. *Spon- te enim pater diligit vos*. Ubi vide quæ dedimus. Adde *Oppian*. Hal. l. 4. v. 125. qui sic de scaris: Ἐς βρόχον αὐταὶ ἵενται. *In laqueos sponte deveniunt*. Id. *Cyneg*. l. 2. v. 80. Ἐπὶ δῆλον αὐτὸς ἰκάνει. *Contra hostem sponte venit*. Ultimam phrasin habet *Dionys*. *Halicarn*. l. 2. p. 99. Τοὺς τραχήλους ἀπέκοψον ἐν τῷ φανερωῷ. *Cervices amputabant in propatulo*. Item *Diogen*. *Laërt*. l. 6. p. 656. Ἄνδρὶ ἐν τῷ φανερωῷ συνεγένετο. *Cum viro in pro- patulo congregiebatur*.

Vs. 6. Κλείσας τὴν θύραν.) *Philodemus* in *Anthol*. Gr. l. 7. epigr. 89. p. 608. Κλείε Φιλανὶ θύραν. *Claude Phileni januam*.

Vs. 7. Ἐν τῇ πολυλογίᾳ.) *Vox semel le- cta* in N. T. occurrit apud *Heliodor*. l. 5. p. 254. Το γὰρ ξενὸν τοῦ καιροῦ πολυλογίαν οὐκ ἐπιδέχεται. *Non enim angustia temporis pro- lixitatem verborum admittit*.

Vs. 13. εἰς τοὺς αἰῶνας.) Formulam hanc merito ab *Hebraismi* labe vindicavit cl. Au- ctor. *Parerg*. sacr. p. 26. *Supple ἅπαντας*. Patet ex *Isocrate* *Hel*. laud. p. 347. Πάρεδρον εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα κατεστήσατο. *Assessorem in omne seculum constituit*. Elliptice dixit

Anti-

Antipater in *Anthol. Gr.* l. 4. c. 27. epigr. 9. p. 505. Εἰς αἰῶνας, Ὀμῆρε - - αἰεὶδῆ. *In secula, Homere - - celebraris.* Sic etiam apud Latinos, teste *Iustino* l. 2. c. 4. *In ævum*, pro *In omne ævum* occurrit. Confer *Horat.* carm. l. 4. od. 14. v. 3.

Vs. 26. Τὰ πετεινα τοῦ οὐρανοῦ.) h. e. *aëris.* Sic c. 16. v. 3. Στυγνάζων ὁ οὐρανός, pro quo ex mera *Glossa* alii *Codd.* legunt αἰῆ. Sic *Alcæus* in *Poët. Lyric.* p. 394. Τεῖ μὲν ὁ Ζεὺς, ἐν δ' οὐρανῷ μέγας χεῖμων. *Pluit quidem Iupiter, Et in aere magna est procella.*

Vs. 28. καταμάθετε.) Verbum hoc semel in *N. T.* occurrens habet *Diodor. Sicul.* l. 4. p. 295. Τοὺς Ἀργοναυτάς - - καταμάθοντας τὸ πῦρ - - ἐρῆσαι δρόμῳ πρὸς τὴν πόλιν. *Argonautas - - cum conspexissent ignem - - cito cursu tendisse ad urbem.*

Vs. 29. Περιεβαλετο.) *Polyæn.* l. 4. p. 344. οἱ δὲ κυάνεα - - περιβέβληντο. *Alii coeruleis - - amicti erant.* Et *Dionys. Halicarn.* l. 4. p. 216. Ἐσθῆτα πιναρὰν περιβεβλημένος. *sordida veste amictus.*

Vs. 34. Ἀρετὸν - - ἡ κακία αὐτῆς.) Pro Ἀρετὸν πρᾶγμα, vel χρῆμα. Sic *Libanius* epist. 9. p. 3. Φροντὶς καλὸν. Sc. πρᾶγμα, vel χρῆμα. *Cura præclarum est, sc. negotium.* Item *Dio Cass.* l. 56. p. 573. Ἄριστον (sc. πρᾶγμα, vel χρῆμα) γυνὴ σωφρων. *Optimum*

mum (Sc. negotium) est mulier pudica. Similiter. Anacreon ode 56. v. 12.

Ἱερὸν γὰρ ἐστὶ Φοῖβος

Κιθάρη - - -

Sacrum enim est Phœbi

Cithara - - -

pro Ἱερὸν πρᾶγμα, vel χρῆμα. Plenius alii locuti sunt. *Synesius* apud *Suid.* τ. 1. p. 691. Ὅτι γὰρ ἐστὶν ἀλήθεια πρᾶγμα ἐγκείμενον. *Non enim est veritas negotium obvium. Et Lucian.* adv. Indoct. p. 392. Σκόπει τοίνυν, ὡς Ἱερὸν χρῆμα ἢ συμβουλὴ. *Proinde considera, quam sacrum sit negotium consilium.*

Cap. VII. v. 5. Ἐκβαλε - - καὶ τότε διαβλέψεις.) Præcedente Imperativo subsequitur Futurum διαβλέψεις, pro Imperativo διάβλεψον, monente *Bebelio de Phr. N. T.* §. 10. Sic quoque plane apud *Epidet.* *Enchirid.* c. 40. Τάξον τινὰ ἤδη χαρακτῆρα σαυτῶ καὶ τύπον, ὃν φυλάξεις (pro Φύλαξον) ἐπιτε σαυτοῦ ὧν, καὶ ἀδελφώπαις ἐντυγχάνων. *Præscribe jam formam quandam tibi ἔσ' legem, quam custodies (pro custodi) cum tecum es, vel cum hominibus congrederis. Adde Libanum* epist. 125. p. 101. Διεξελθὼν, ἃ συνοιδά σοι, γυμνὸς ἔφη, πορεύου, καὶ πενίαν οὐ μέμψου: pro μέμψου. *Enarrans ea, quorum tibi conscius sum, nudus dixi, proficiscere, ἔσ' paupertatem tuam non accusabis. pro accusa.*

Vs.

Vs. 11. Οἶδατε - - δίδοναι) Ex elegantiori Græcismo, pro Δεδοτε, *Datis*. Jam aliquot exempla dedimus. Adde *Libanium* epist. 158. p. 78. Ὁ δὲ ἀρχοντας ἀγαθούς οἶδε θαυμάζειν: pro θαυμάζει. *Ille autem magistratus bonos suspicit.*

Vs. 13. Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης.) *Apollodorus Gelous* apud *Stobæum* Serm. 38. p. 128.

- - - Οὐδέ εἰς

Τέκτων ὀχυρὰν οὕτω ἐπιησεν θύραν,
Δι' ἧς γαλῆ καὶ μοιχὸς οὐκ εἰσέρχεται.

- - - Ne quidem unus

Faber munitam adeo fecit januam,
Per quam felis & moechus non ingredi-
antur.

Vs. 24. Οἰκοδόμησε τὴν οἰκίαν.) Sic *Dio Cassius* l. 55. p. 556. Ὁ δὲ Αὐγύστος, τὴν οἰκίαν οἰκοδομήσας, ἐδημοσίωσε πᾶσαν. *Augustus autem domum ædificatam publicam omnino fecit.*

Vs. 25. Καὶ ἐπνευσαν ἀνεμοί, καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ. - - τεθεμελιώτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.) Pro Προσέπεσον alii *Codd.* legunt προσέπηξαν. Optima est lectio recepta. *Dio Cass.* l. 48. p. 386. Ἄνεμος μέγας προσπεσῶν πολλὰς τῶν νεῶν - - προσήραξε. *Vebemens ventus irruens multas navium - - allisit.* Et *Polyæn.* l. 1.

l. i. p. 89. Ἀέμου προσπεσόντες ἑπαμμεγέθους.
Vento irruente valde magno. Ceterum τεθε-
 μελίωτο, omisso augmento, pro ἑτεθεμελίω-
 το. Id Græcis frequentissimum est. Item
Polyæn. l. i. p. 7. Ἴππον ἑπειος πείησεν, pro
 ἐπείησεν. *Equum Epeus fecit.* Nec non *Bi-*
on. Idyl. 3. v. 6. Τὸν ἔρωτα δίδασκον, pro ἐδί-
 δασκον. *Amorem docebam.*

Vs. 27. Ἡ πτώσις.) *Bis tantum heic lo-*
ci, & *Luce* c. 2. v. 34. *Heliodor.* l. 9. p.
 413. Ὡσε χθαμαλωτέραν γενέσθαι τῆς λίμνης τῆς
 πῶσιν. *Ut ruina stagno inferior fieret.* Id.
 p. 421. Κατὰ τὴν πῶσιν κυλινθηθέντων. *In rui-*
na devolutis.

Cap. VIII. v. 1. Καταβάντι δὲ αὐτῶ ἀπὸ
 τοῦ ὄρους.) *Dionys.* *Halicarn.* l. i. p. 65. κα-
 ταβάντες ἀπὸ τοῦ Παλαντίου τῆς κορυφῆς. *De-*
scendentes a Palantini vertice. Et *Appian.*
Alexandr. de bel. Parth. p. 283. καταβαίνου-
 σι - - ἀπὸ λόφων. *Descendunt - - a collibus.*

Vs. 3. Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα.) *Dio, Cas-*
sus l. 42. p. 212. Ἐκτείνας τὴν χεῖρα - - τὴν
 γῆν - - κατεφίλησε. *Extendens manum - - ter-*
ram - - osculatus est.

Vs. 18. Ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν.) *Incertus*
Auctor in *Anthol. Gr.* l. 2. c. 13. epigr. 22.
 p. 206. Μέλων εἰς τὸ πέραν ἀπτεῖναι. *Cis tran-*
siturus.

Vs. 19. Καὶ προσελθὼν - - εἶπεν αὐτῶ.)
Serinus apud *Stobæum* *Serm.* 146. p. 483.
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. I. L. Πρὸ:

Πρόσελθὼν δὲ τις τῶν Λυδῶν, ὃ βασιλεῦ, εἶπεν,
 πάντων ἐπὶ γῆς καλῶν ὁ ἥλιος τοῖς ἀνθρώποις αἰτιος.
Accedens quidam Lydorum, o rex, dixit,
omnium in terra bonorum autor est homini-
bus sol.

Vs. 22. Θάψαι τοὺς νεκροὺς.) *Aelian. var.*
hist. l. 4. c. 1. Τοὺς νεκροὺς ἐν βύρσαις θάπτουσι.
Mortuos in pellibus sepeliunt. Et Sophocl.
Antig. v. 248.

- - Τὸν νεκρὸν τις αἰτίας
 Θάψας βέβηκε; - - -
 - - *Mortuum quis jam*
Sepeliens abiit? - - -

Vs. 24. Σεισμὸς μέγας ἐγένετο - - αὐτὸς δὲ
 ἐκάθειδε.) *Aelian. hist. animal. l. 11. c. 19.*
Νύκτωρ γίνεται σεισμὸς. Noctu terræ motus fit.
 Notandum Δὲ, ante ἐκάθειδε, *Attamen* si-
 gnificare. Sic & apud *Libanium* epist. 18.
 p. 5. Σοὶ τῆς ἀρχῆς ὁ χρόνος τὰς οἰκίας πεποίηκε
 πάλαι, ἀδικοῦντι μὲν οὐδένα, λαμβάνοντι δέ. *Ti-*
bi præfectura tempus ex domibus urbes com-
paravit, neminem quidem lædenti, attamen
accipienti.

Vs. 25. ἤγειραν αὐτὸν, λέγοντες, κύριε,
 σῶσον ἡμᾶς, ἀποκλύμεθα.) *Primo ἤγειραν. Sc.*
ἐξ ὕπνου. Meleager in Antholog. Gr. l. 7.
epigr. 9. p. 583. Σύγκοιτον ἐγείρας, Sc. ἐξ
ὕπνου. Postquam conjugem excitaveris. Sc.
e somno. Plene Homer. Il. E. v. 422. Ἐξ ὕπ-

νου - - οἰκῆας ἐγειρη. *E somno - - domesticos excitet.* Deinde ἀποκλύμεθα significat *In pereundi periculo sumus.* Similiter Incertus Auctor in *Antholog. Gr.* l. 7. epigr. 200. p. 630.

Εἰ τοὺς ἐν πελάγῳ σώσεις, κύπρι, καί με τὸν
ἐν γῆ

Ναυηγὸν Φιλίης σώσον ἀποκλύμενον.

*Si eos, qui in pelago sunt servas, Venus,
me quoque in terra*

Naufragum amicitia serva, cum in pereundi periculo sim.

Vf. 32. Κατὰ τοῦ κρημνοῦ.) *Dionys. Halicarn.* l. 9. p. 596. Κατὰ κρημνοῦ βαλεῖν. *De præcipitio dejicere.* Et *Epictet. Enchir.* c. 61. Κατὰ κρημνοῦ - - Φέρεσθαι. *De præcipitio - - ferri.*

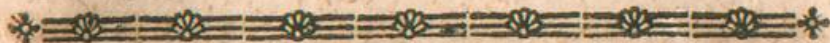
Vf. 33. Ἀπήγγειλαν πάντα, καὶ τὰ τῶν δαμονιζομένων.) *Primo Ἀπήγγειλαν πάντα, Sc. τὰ συμβεβηκότα. h. e. Quæ contigerunt.* Ad dicitur *I. Maccab.* c. 4. v. 26. Ἀπήγγειλαν πάντα τὰ συμβεβηκότα. Deinde pro καὶ τὰ τῶν δαμόνων legitur in *Cod. Cantabrig.* κατὰ τῶν δαμονιζομένων, quasi sensus esset, *annuntiarunt omnia de Dæmoniis.* Optima est recepta lectio, & necessaria. Hic καὶ notat *Præcipue, Præsertim.* Ita quoque *Marci* c. 16. v. 7. Καὶ τῷ Πέτρῳ. *Præcipue Petro.* Et *Actor.* c. 1. v. 14. Καὶ Μαρίᾳ. *Præcipue Ma-*

Marix. Adde 3 Reg. c. 11. v. 1. Καὶ ἔλαβε
 γυναῖκας ἀποτρίας, καὶ τὴν θυγατέρα Φαραώ. h. e.
præcipue filiam Pharao. Et Herodot. l. 2.
 c. 66. Συρέονται πᾶν τὸ σῶμα, καὶ τὴν κεφαλὴν.
Raduntur toto corpore, præcipue capite.

Vs. 34. Πᾶσα ἡ πόλις ἐξῆλθεν.) Sic Urbs
 dicitur ξυνελθεῖν, apud Philostrat. vita Apoll.
 l. 6. c. 34. p. 272. Συνελθοῦσα δὲ ἡ πόλις ἐκέ-
 ϑηεν ὑπὲρ τῶν μεγίστων. *Congregata vero urbs
 ei supplicaverat de rebus maximi momenti.*

*Cetera in Matthæum ad Fasciculi sequen-
 tis N. 1. reservavimus.*

IV.

JOH. CAR. BONNET,

SCHOLÆ APUD TABERNAMONTANOS

MAGISTRI ET V. D. M.

OBSERVATIO EXEGETICA

AD

MATTH. III, 7.

§. I.

Variis hujus loci interpretationibus, quas singulas adferre & impugnare, cum longum, tum usus foret perexigui, novam superaddere liceat; si vero nova est, quam egomet nondum legi. Multa enim veterum recoquuntur, quæ nova putantur ab illis, qui ea iterum propinant. Sed vel vetus sit mea Observatio, vel aliquid novitatis habeat; si modo vera est. Age vero, ne præfari videar, rem proponam.

§. 2.

Narrat divus Evangelista Matthæus, quod & Lucas cap. III. 3. seqq. iisdem fe-

L 3

re

re verbis memoriae tradit, extirpasse Joannem Baptistam, qui Judæos, ut pœnitentiam agerent, adhortatus sit, neque id eum irritò fecisse conatu: Magnam enim confluisse hominum multitudinem, Hierosoly-mam imprimis atque Jordani incolentium ripas, qui peccata sua confessi, adeoque quam ille postulaverat, pœnitentiam agentes, ab eo baptizari voluerint. Hujus numeri multos de Pharisæorum ac Sadducæorum grege fuisse, adjicit solus Matthæus, innuit tamen idem & Lucas, dum eos ὄχλους, i. e. *mixtas diversarum sectarum turbas nominat*. Quos quidem tanto accedentes numero, ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ i. e. eo fine, ut, prægressa jam pœnitentia, a Joanne baptizarentur, lætus adspiciens Baptista, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελέτης ὄφιδος; h. e. *Propagines viperarum, quis ostendit vobis effugere iram futuram?*

§. 3.

Disquirimus primum, quos Ioannes Γεννήματα ἐχιδνῶν appellaverit? Deinde, quisnam sensus sit additæ quæstionis?

Viperarum progenies illam, quæ & multos Pharisæorum ac Sadducæorum comprehendebat, turbam; non autem, quod quidam volunt, exclusis Pharisæis atque Sad-

Sadducæis, alios esse, qui a Luca c. III, 7. ὄχλοι οἱ ἐκπαρευόμενοι βαπτισθῆναι nominantur, quippe qui ab illa mixta nostra turba, collatis locis, minime diversi deprehenduntur, naturalis vocum series abunde confirmat. Hos vero, simulata pietate, vel hostili animo venisse, vel etiam illos Sacerdotes fuisse atque Levitas, quos d. Ioannes Evangelista, cap. I, 19. Hierosolyma misfos esse retulit, ut, quisnam sit Ioannes B., cognoscerent; quæ singula alii aliique statuunt, id tantum discriminis habere videntur, ut aliud alio falsosimilius sit, unumque longius a veritate recedat atque alterum.

§. 4.

Quod si enim hostili eos animo accessisse dixeris; vocula ἐπὶ contra vertenda foret, ad quod satis respondit *Raphelius*. Si illos vero ficta sanctitate adfuisse contenderis, simul concedas oportet, & reliquos omnes, quotquot præter Pharisæos atque Sadducæos aderant, ejusdem hypocrisæos fuisse reos, eoque subsequentem Baptistæ increpationem, (si quidem increpatio foret,) meruisse: ὄχλοι enim alloquitur Luc. d. 1. Quis autem tales haud pœnitentes a Ioanne, ejus rei optime gnaro, baptizatos fuisse affirmaverit? Quid multa? Ellipsis illa duriuscula est, & maximopere, ut demon-

stretur, opus habet. Quid? quod Ioannes admonet eosdem, ut fructus ferant huius suæ *μεταβολῆς αἰτίαις*. Qui vero resipuerunt, soli resipiscentiæ fructus edere possunt, neque hi hypocritæ sunt. Non autem intelligendos esse legatos Iudæorum Hierosolymitanorum quos Io. Ev. cap. I, 24. ex Pharisæis fuisse scriptum reliquit, cum ex eo liquet, quod non simul Sadducæos etiam legatorum aliquos fuisse narratur, cum quod multos huius generis hominum adfuisse legimus: nam pauci legatorum munere funguntur; turbas legare, risum moveret: tum universa utriusque historiae series maximam earundem innuit differentiam.

§. 5.

Dices: qui hos quæso *Viperarum progenies* appellat Baptista, qui vera atque haut fucata ornati probitate, animoque vere pœnitente aderant, ut baptismatis symbolo jamjam peccata sua abluta quasi & a Deo sibi condonata esse certiores fierent, & confirmarentur? Certum est, quod respondeam. Appellatio hæc, num ob præjudicatam opinionem, num aliam ob causam? adhuc indigni aliquid pœnitentium hominum persona continere videbatur. Sed ego quidem, impiorum ac perditorum parentum filium,
illo-

illorum vero moribus abstinentem dici, non vituperationem esse, sed potius laudi posse verti, duxerim. Notandum enim est, non ipsos *viperas* nuncupari, sed *progenies viperarum*. Harum vero compellationum maximam differentiam esse, non est, quod dubitemus, ubi, quod divus Evangelista noster c. XXIII, 33. commemoravit, contulerimus: quo in loco Salvator Optimus haud pœnitentes Pharisæos atque Scribas ὄφεις, γενήματα ἰχιδνῶν alloquitur. Hi nempe & improborum fuerunt filii, & ipsi majorum præmebant vestigia. Illaudabili uti parente minime dedecori ducitur, dummodo tute virtutum ac pietatis laudem consequaris. Quisquis vero mali corvi malum est ovum, habet, -cujus se pudeat.

§. 6.

Interrogat Baptista: Τίς ὑπέδειξεν κ. τ. λ. Sensus facilis videtur. Mirabatur Ioannes, tantopere sibi applaudi, totque reperiri, qui ipsi dicto audientes, peccata sua confiteantur & abhorreant, quoque id baptismatis usu publice testentur, certatim accurrant, cum neutiquam id sperandum videretur, si quidem propago sint majorum corruptis moribus, atque perditissimorum, qui viperæ magis, quam homines dici mereantur. Ideoque mirabundus, simulque

L 5 lætus,

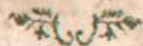
lætus, *quisnam fuit*, interrogat Vir sanctus: *qui indicavit vobis & exemplum*, (*ὁπιδειγμα*) quasi præivit, *ut jam pœnitentia acta effugiatis iram futuram?* Miror sane, tanta vos frequentia ad me confluere; vix ac ne vix quidem eos me audituros esse credideram, quorum majores quoscumque ad se missos Prophetas tantopere persecuti, omneque bonum abominati sunt: præcipue quod ad illos inter vos pertinet, qui præterea iis sese manciparunt hæresibus, quæ nullam salubrem admittere videbantur admonitionem. Qui igitur sit, ut tantopere meam superetis spem atque opinionem? *Quare*, ita pergit Baptista commate subsequenti, cum res præter opinionem, ac perpetuam gentis vestræ consuetudinem cecidit, *edite jam fructus, qui hac vestra resipiscencia digni sunt*, eique conveniunt: *re ipsa μετανοίαν*, mentis ac studiorum vestrorum immutationem, adeo a majorum studiis differentium, testamini; neque enim sufficit, quod ore pœnitere vos peccatorum vestrorum confitemini; factis comprobare oportet, cet.

§. 7.

At dubium moves ex Luc. VII, 29. 30., ubi relatum legimus, universum populum baptizari voluisse a Joanne, exceptis tantum Pharisæis ac Legisperitis. Habeo, quod

quod respondeam. Pharifæi non opponuntur Legisperitis. Alii enim Legisperiti Sadducæi erant, alii Pharifæi, alii denique Effeni. Sensus igitur est: Pharifæi iique Legisperiti s. præcipue illi, qui ultra Pharifæorum vulgus sibi sapere videbantur, aspernabantur Baptistam. Neque enim hic omnes & singulos Pharifæos putari inde facile colligere potes, quod hinc inde aliquos illorum, licet omnium paucissimos, respuisse deprehendimus. Pharifæos E. absolute poni vides; quia, si horum ingentem numerum, (aliæ enim sectæ ab iis numero longe superabantur,) baptizatorum vero miram respicias paucitatem, fere nullos baptizatos fuisse & pœnitentiam egisse affirmare posse videmur. Præcipue quod ad illos pertinet, qui supra plebis suæ sectæ fæces eminere volebant. §. 8.

Quod si ita rem concipias, L. B., evanescere simul videbis illud dubium ex Matth. XXIII, 33. cuius Vir doctissimus *Fr. Spanhemius P.* in *Dub: Evang. Part. III. p. m. 115. seq.* meminuit; omniaque conspirabunt amicissime. Cæterum tuum esto iudicium de qualicunque hac mea observatione. Vbi indigna quidem, quæ adoptetur, at quæ legatur tamen digna visa fuerit; satis habebō, & quo Tecum meliora in posterum communicem, operam dabo.

V.

SERIES
PROFESSORUM REGIORUM
IN ACADEMIA
UPSALENSIS

NUNC QUAM MAXIME DOCENTIUM

Theologi.

MATTHIAS ASP, S. Theol. D. Prof. Primarius
& Archi-Præpositus.

GABRIEL MATHESIUS, S. Th. D. & Prof. O.

LAURENTIUS HYDREN, S. Th. D. & Prof. O.

NICOLAUS WALLERIUS, S. Th. D. & Prof. O.
& Kalsenianus. *)

JOHANNES J. AMNELL, S. Th. Prof. O.

Juris Consulti.

DANIEL SOLANDER, J. U. D. Juris Patrii & Ro-
mani Prof. O.

ANDREAS BERCH. Jurispr. Oecon, & Comm.
Prof. O.

NICOLAUS RISELL, Juris Publ. præsertim Suec:
Prof. O.

Medi-

*) Quam honorificum sit Nomen *Kalseniani* Professoris, cum Venerabili hominum pari, ex quo originem suam ducit, tum Viro max. Reverendo NIC. WALLERIO, hunc titulum gerenti, sequentia probabunt Programmata Academiæ Regiæ Upsalensis, quæ amicitiae & liberalitati S. R. Amnellii debeo. N. B.

Medici.

CAROLUS LINNÆUS, M. D. sacræ Regiæ Majestatis
Archiater, Medic. & Botan. Prof. O. & Eques
Aur. de stella Polari.

SAMUEL AURIVILLIUS, Med. Reg. Anat. & Me-
dic. Practicæ Prof. O.

Philosophi.

PETRUS EKERMAN, Eloquentiæ Prof. O,

JOHANNES IHRE, Reg. Canc, Confiliarius, Eloq,
& Polit. Prof. O. & Skytt. & Eques Aur. de
stella Polari.

MARTINUS STROEMER, Astronomiæ Prof. O. *Abiit
hic Caroli-coronam universæ illic Informationi pu-
blicæ præesse jussus.*

LAURENTIUS DAHLMAN, Moral, & Polit. Prof. O.

JOHANNES GOTSCHALK WALLERIUS, Chemiæ,
Metall. & Pharm. Prof. O.

JONAS MELDERCREUTZ, Matheseos Inf. Prof. O.

CAROLUS FR. GEORGII, Historiarum Prof. O.

CAROLUS AURIVILLIUS, Poeseos Prof. O.

CAROLUS ASP, Logices & Metaph. Prof. O.

SAMUEL DURÆUS, Physices Prof. O.

BIRGERUS FRONDIN, Regiæ Bibliothecæ Aca-
demicæ Præfectus Ord.

JOHANNES LÆSTBOHM, Oeconomæ Practicæ.
Prof. O. & Borgstroemianus.

ERICUS HESSELGREN, Linguarum Orient. Prof. O.

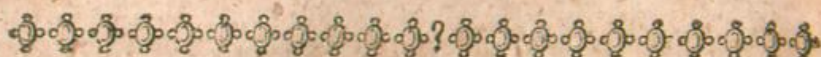
DANIEL MELANDER, Astronomiæ Prof. O.

JOHANNES FLODERUS, Græc. Litt. Prof. O.

FRIDERICUS MALLET, Astronomiæ Observator.

GUSTAVUS ANTONIUS BOUDRIE, Academiæ
Regiæ Secretarius.

SERIES
PROFESSORUM IN ACADEMIA CAROLINA
LUNDENSIS

Theologi.

AMBROSIUS WESTRING, S. Th. D. & Prof. Prim.
nec non Templi Cathedralis Præpositus. *)
JONAS WÆHLIN, S. Th. D. & Prof. O.
CAROLUS JESPERUS BENZELIUS, S. Th. D. &
Prof. O.
GUSTAVUS ERNESTUS A BILDSTEIN, S. Th.
D. & Prof. O.

Juris consultus.

LARS JOHAN COLLING, Juris Patrii & Rom,
Prof. Reg. & Ord. Assessor Extr. Acad.
Elect. Mog. Scient. Util.

Medici.

GUSTAVUS HARMENS, M. D. Med. & Phil. Ex-
per. Prof. O,
EBERHARDUS ROSEN, R. C. M. Assessor: Med.
Pract. Prof. O.

Philosophi.

SVEN BRING, Hist. Prof. Reg. O. & Ac. R. EE.
LL. M.
JOHAN NELANDER, Jur. nat. & Moral. Prof.
Reg. O.

10-

*) Hic ni fallor, ante aliquot menses mortuus est.

in Academ. Carol. Lundensi. 175

LARS LIEDBECK, Matheſeos Prof. Reg. O.

SVEN J. MUNTHE, L. L. OO. & Græcæ Prof.
Reg. O.

JOHAN CORYLANDER, S. Th. D. & Bibliothe-
carius.

LARS LAUREL, Phil. Theor. Prof. Membrum
Acad. Scient. Suec.

JOHAN. H. BURMESTER, Eloq. & Poefeos Prof.
O.

ERICUS GUSTAVUS LIDBECK, Hiſt. Nat. Prof.
Reg. O. Director Plant. Scan. & mem-
brum Acad. Scient, Suec.

CLAUDIUS WICKERT TROZELIUS, Oecon.
Prof. Reg. & O.

JONAS WÄHLIN, M. D., Regius Medicus &
Chemiæ Prof. O.

VII.

INDEX
PROFESSORUM ACADEMIÆ
ABOENSIS

Theologi.

SAMUEL PRYSS, S. Theol. D. & Prof. prim. & Archipræpositus.

JOHANNES TILLANDER, S. Theol. D. & Prof. O.
CAROLUS ABRAHAMUS CLEWBERG, S. Th. P. O.

Juris Consultus.

OLAVUS PRYSS, J. D. & Prof. O.

Medicus.

JOHANNES LECHE, M. D. & Prof. O.

Philosophi

ALGOTHUS A SCARIN, Histor. & philos. Civilis Prof. O. nec non Acad. Bibliothecarius.

HENRICUS HASSEL, Eloquentiæ Prof. O.
CAROLUS MESTERTON, S. Th. D. & Philos. primæ & Rationalis Prof. Reg. & O.

PETRUS KALM, Oeconom. Prof. O. & horti Acad. Præfectus.

JACOB. GADOLIN, S. Theol. D. & Physices Prof. O.

ISAAC ROSS, S. S. Lit. Prof. Reg. O.

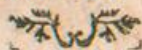
MARTINUS JOHANNES WALLERIUS, Mathes. Prof. Reg. & O.

PETRUS ADRIANUS GADD, Director Oecon. Reg. nec non Chemiæ Prof. O.

Extraordinarii.

WILHELMUS ROBERTUS NÆEF, S. Theol. Adjunctus & Poeseos Prof. Extra O.

JACOBUS J. HAARTMAN, Philos. & Hist. Litter. Prof. Reg. & Extra O.

VIII.

MAGNIS*)

LITERARUM PATRONIS, HOSPITIBUSQUE

CVJVSQVŒ ORDINIS,

PATRIBUS ITEM AC CIVIBUS

ACADEMICIS ET URBICIS,

RECTOR ACADEMIÆ UPSALENSIS,

JOHANNES J. AMNELL,

GR. LIT. PROFESSOR REG. ORD.

S. ET O.

Pleraque licet vaga sint ac volatica in hominum ritibus, ut quos. non in secula aut lustra, sed in annos, in menses atque dies, defultoria levitate, mutari cernimus; sic tamen fateamur, oportet,

*) Programmata hæc duo seq. satis ostendunt Reverendissimi quondam Episcopi, ANDRÆE KALSENII, nec minus Nobilissimæ ejus Conjugis ELISABETÆ LEMOINE insignia in Academiam Upsalensem, Sueciam, quin & in rem totius Christianæ Ecclesiæ merita. Dignissimus ergo erat, cui Summa Regis sententia nunquam intermorituram memoriam decerneret, & hunc in finem constituta Professione Theologica Regia & Kalseniana monumentum ære perennius erigeretur. Ita jam quotannis Angli suum celebrant BOYLEUM, & STOLPIUM suum

tet, tacito populorum consensu, quorumdam sal-
 tim institutorum non æque commutabilem ac va-
 riam esse rationem: haut dubie, quod ista, præ
 ceteris, nullo non tempore sua commendarit &
 manifestior utilitas, & naturalis quasi condecen-
 tia. Quid justius, quidve consonum magis, quam
 ut civibus, de publica re immortaliter promeritis,
 quorumque insigniori operæ fructum etiam ube-
 rem acceptum relaturi sint posteris, suus post fata
 habeatur honos? Et quid ex usu magis esse possit,
 quam ut τὸ τῶν θανόντων γίρας conspicati, qui sunt
 in vivis, ad eximia defunctorum decora honeste
 æmulanda accendantur? Hinc est, quod non heri
 demum aut nudius tertius cœperit, nec vero de-
 fierit postmodo funebrium laudationum mos hone-
 stissimus. Ita prius multo in Hellade increbuisse
 ἐπιταφίης λόγους, quam quidem certior historia Græ-
 ca incipiat, nos edocet PHILOSTRATUS, quando
 in *Heroicis* suis, jam tum ætate belli Troici ritum
 huncce Grajis usitatum, *Mnesthei* confirmat exem-
 plo, *Ajacem* Telamonium funebri sermone cele-
 bran-

Belgæ, suumque *Sueci* gratissimo animo ΚΑΙ-
 ΣΕΝΙΟΥΜ venerantur. Celebrent itaque & hunc
 Virorum Pietate & Liberalitate illustrium
Ternionem exteri, divitesque ἀρετοὶ sin-
 gularum gentium & provinciarum se pati-
 antur his exemplis, in omne ævum memo-
 randis, excitari, ut talibus vel similibus
 Institutis commoda sanctioris religionis,
 vel aliarum scientiarum, quin etiam Academi-
 arum aut scholarum promoveant, & ubi
 publici rerum gerendarum nervi deficiunt,
 veluti in terris truculento bello tot annos
 exhaustis, religioni, & Academiis Scho-
 lisque publicis munificentia sua succurrant.
 N. B.

brantis. Nec vero sine delectu singulari designatos olim in Græcia Rhetoras, qui sepulcorum hominum decora resque egregie gestas e cathedra suggestove decenter exponerent, annalium produnt monumenta. Sic apud *THUCYDIDEM*, in horum funere, qui bello ceciderant Peloponnesiaco, ἀντὶς ἡρημένος ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅς ἂν γνώμη τε δοκῆ μὴ ἀξύνετος εἶναι, καὶ ἀξιώματι προήκη, λέγει ἐπ' αὐτοῖς ἐπαινοῦ τὸν πρέποντα - - προελθῶν ἀπὸ τῶ σήματος ἐπὶ βῆμα ὑψηλὸν πεποιημένον, ὅπως ἀκούοιτο ὡς ἐπιπλείστον τῶ ὄμιλῳ. Grajorum discipulos atque imitatores Romanos haut sero eundem hunc adoptasse morem, satis commonstrat funebris in *Brutum oratio Valerii Poplicolæ*, quam in hujus vita memorat *PLUTARCHUS*. Et hac quidem ex parte adeo non leves mobilesque exstiterunt vel Græci deinceps ac Latini, vel, qui hodie florent, populi cultiores. ut, per tot secula, a majoribus ad ferros nepotes derivatus hic mos, demumque & a gentibus, Christiana sacra amplexis, studiose servatus, apud nos perennet etiamnum, neque in posterum facile sit desiturus.

Quintus agitur annus, ex quo Reip. sacræ, civili, literariæ, permultis Sibi nominibus jam diu devinctissimæ, supremum dixit vale, Deo reddendam pie placideque efflans animam, magnæ, dum vixit, in *S: M: R: M: M: TEM* fidei *VIR*, Vestmanorum ac Dalecarlorum *EPISCOPUS*, & Sacri Synedrii Arosiensis *PRÆSES* Celebratissimus, Reverendissimus *DOCTOR*, *DOMINUS ANDREAS KALSENIUS*; quem aliquanto post, in S. æde diætæ sedis Episcopalis honorificentissime tumulatum, inter acerbissimos planctus, uti par erat, dilaudare non prætermiserunt, indulgentissimo orbatæ Ephoro, Musæ Arosiensis. Cum his paria omnino sensere Upsalenses nostræ, Magni *VIRI* in literatum orbem universum, atque in hanc inprimis

mis Academiam, ingentia promerita per silentium
 veneratæ hæctenus, nunc vero etiam palam lo-
 quunturæ; loquunturæ, inquam, in præsens, quæ,
 donec perstabit res Academica, loqui non absistet,
 quibus nos decedentes trademus lampada, Patrum
 Civiumque nostratium posteritas. Non meum est,
 huic perituræ tradere chartulæ vitam illustri VIR-
 RI, quam victuris literarum monumentis mandave-
 re jam alii, alii mox mandabunt. Id unum, quod
 nunquam satis dicitur, ego nunc dicam: Hunc
 Nostrum non sibi vixisse ac suis, sed Patriæ, sed
 Ecclesiæ, sed Camenis; Quem & gravissimum Præ-
 sulem, causarumque Sui fori arbitrum, juris at-
 que ordinis longe servantissimum, & bonorum ar-
 tium æstimatorum ac Patronum munificentissimum,
 novimus omnes, qui domi nostræ non sumus ho-
 spites. Probe viderat prudentissimus VIR, nus-
 quam defore Marones, ubi Mæcenates fuerint;
 nec vero cum ingenuis artibus harumque alumnis
 satis belle agi, si quando Pallas *laudatur & alget*.
 Hinc Ille non adprobatione sola, non consilio, non
 cohortatione monitove suo, (quamquam id etiam,)
 sed re sua, sed præsentissima ope, juvit Musas ac
 sublevavit. Ita suas illas Sætrenses acidulas Aca-
 demicæ Regiæ Upsalensi proprias esse iussit Noster,
 una cum rei salutaris illic gerendæ nervo, pecu-
 nia videlicet, his, quibus opes fortuna, natura
 sanitatem corporis negavit, alendis curandisque
 pie dicata. Nempe, quum emissum jamdiu vide-
 ret e Machaonum Upsalensium scholis numerosissi-
 mum examen Medicorum, Aulæ Regiæ, provin-
 ciis, urbibus & agris, Academiis denique dato-
 rum; eorumque non jam in Belgio, sed in Svecia,
 in Academia patria, Doctoratus adeptorum insi-
 gnia: his illius scientiæ incrementis nobiscum læ-
 tatus Noster, quam studiosissime id egit, ut, no-
 va experiendi opportunitate concessa, apud nos
 & in

& in cœpto flore perfisteret, & ultra provehere-
 tur ars medica. Nec tamen sibi judicavit satis *VIRI*
 summe benefici pietas, quæ ad corporis valetu-
 dinem conferant, studia insigniter promovisse, nisi
 novo etiam, eoque maxime salutari instituto, gra-
 viores sumtus suos requirente, mentis sanitati con-
 sultum iretur. Ordinariam loquor *S. Theologiæ*
Professionem Regiam & Kalsenianam, ab optimo
LEGATORE, dum vita fuit, sapienter ordinatam,
 & demum post Ipsius excessum, vergente superio-
 ri anno, a *S. R. MTE* clementissime confirmatam;
 qua prænotionès *Theologicæ* adversum empæctas,
 ratione vel plane non usos, vel abusos turpiter, sobrie
 solideque vindicentur. Sed ea de realias. Superest
 unum, quod adjiciam. Ut propemodum non de-
 siderent in vivis *VIRUM* hunc, ceteroqui multo
 desideratissimum, nostræ Camenæ, superstes facit
VIDUA Nobilissima, sui sexus rarum decus, *DINA*
ELISABET LEMOINE; quæ a probata Sibi
 voluntate morientis *MARITI*, vel gravioribus,
 quæ ingruere dein videbantur, impedimentis, ne
 transversum quidem unguem dimoveri se passa,
 nulli curæ, sumtui nulli parcat, dummodo cum
 suavissimo Conjuge, quemadmodum per omnem
 vitam, ita post hujus etiam fata, unum penitus
 atque idem sentire Sibi sit integrum. Quam-
 obrem amborum *CONJUGUM* bene merentissimo-
 rum cognatas fociare laudes, sui semper officii
 noster ducet Helicon, Sed vero, quæ levissime
 adtigi, copiose persequetur & ornate, delectus a
 Senatu Academico Orator primarum in dicendo
 partium, Isque futurus adeo, si quis alius, com-
 munis nostri in Reverendiss. *b. m. EPISCOPUM*
amoris & observantiæ, nunquam intermorituræ,
 gravissimus facundissimusque interpres, Vir Maxi-
 me Reverendus & Amplissimus, *Dn. Dr. MATTHI-*
AS ASP, Reg. & Ordin. *S. Theol. Profess. Celeber-*
 M 3 rimus;

182 Programma Upsal. Primum.

rimus; publice dicturus pro rostris CAROLINE
 ædis, crastini diei hora X antemeridiana. Quam
 vellemus, ut in parentalibus hisce venerari co-
 ram liceret Academiæ Regiæ CANCELLARIUM; Il-
 lustrissimum, S. R. M:IS Regniq̃ue Sviogoth. SE-
 NATOREM, Reg. Collegii Nomothetici PRÆSIDEM,
 R. R. que O. O. EQ. ac COMMEND. Excellentissi-
 mum COMITEM, DN. CAROLUM EHRENPREUS;
 Quem, præterquam quod Ipse fœvit in dies no-
 stro bene facere Heliconi, paria suscipientibus ali-
 is, inque his KALSENIANÆ liberalitati, maxi-
 mum statuere pretium, nostrum neminem præte-
 rit. Cum vero nobis in præsens oporteat esse satis,
 vel absenti maximo Mæcenati nostro probari Mu-
 sarum Upsalensium in beatos EVERGETÆ Manes
 pietatem; mirifice nos reficit concepta animis fi-
 ducia, fore, ut, quæ Tua erga τὸν ΜΑΧΑΡΙΤΗΝ fuit
 amicitia, quæque in chorum nostrum est indulgen-
 tia singularis, Regni Sviogothici ARCHIEPISCOPE
 & Athenæi Regii PROCANCELLARIE Eminentif-
 sime, Reverendissime PATER, DN. DR. HENRICE
 BENZELI; sollemnibus hisce funereis magnus in-
 teris ΜΟΥΣΗΕΥΣ. Te vero etiam, pro summa,
 qua in Parnassium agmen es, facilitate, GUBER-
 NATOR Uplandiarum, ac R. O. de Stella Polari
 COMMENDATOR, Perillustris & Generosissime
 BARO, DNE CAROLE VON GROOTH; Vos item,
 cujuscunque dignitatis HOSPITES, illustrem ac
 perhonorificam præsentiam Vestram funebri huic
 officio commodetis, quam studiosissime rogo quæ-
 soque. Vestram denique, PATRES Civesque, fre-
 quentiam, non est, quod sollicitus ambiam; ut
 quos, tacente me, pia causa ad panegyrim hanc
 exsequialem per se sit invitatura. P. P, Upsalis,
 VI Maji, MDCCLV.

IX.

LITERARUM PATRONIS,
HOSPITIBUS,
PATRIBUSQUE AC CIVIBUS
ACADEMICIS ET URBIBUS
R E C T O R
ACADEMIÆ UPSALENSIS,
JOHANNES J. AMNELL,
S. ET O.

Sanioris Philosophiæ in Theologia usus uti nullo non tempore longe patuit, ita longissime patet latissimeque nostro hoc seculo, quo quidem Divinissimam laceffunt veritatem solito plures adversarii, atque in his non modo quibus falsa, sed & quibus nulla est religio. Unde factum, ut, quæ prius etiam utilissima fuerunt sanctioris litteraturæ subsidia, nunc denique necessaria omnino evaserint. Est, quocum decertent hodie nostri, *Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum*; idque, Lernææ instar hydræ, πολυκάεθηρον. Atheismus utpote, cum ceteris in confinio positis erroribus. Sunt vero etiam ex hostibus, qui eximie liberales sibi videantur, quando existere Deum ita largiuntur, ut Divinam rerum omnium conditarum curam & custodiam vel pernegent, vel certe vocent in dubium; Deistæ, Fatalistæ, neque multum ab his recedentes quidam διωρισμένοι. Accedunt Irreligionarii non unius generis,

vis, & Antiscripturarii; Naturalistæ item, qui rationem Divinarum rerum faciunt reginam, quique ne famulam quidem esse sinunt, Pietistæ & Herrnhutiani. Denique sunt, qui in amplectendis erroribus ita cunctentur, ut interim æque dubia iisdem sit ipsa veritas; Scepticos loquor, quique, his fere vicini, religionum ἀδιαφορίαν irreligiose tuentur, & cogitandi libertatem licentiose crepant, Indifferentistas. Taceo reliquam Fanaticorum turbam ac Pseudochristianorum,

- - non mihi quos numero comprehendere fas est.

Ergo quis ambigat, quin sanctorum literarum alumnis, ut ad Theologicas ἀρχαίας veræque religionis vindicias rite accingantur, multa opus sit præparatione in his potissimum partibus, quæ demonstrandæ religionis Christianæ veritati viam aperiant, & instar fundamenti reliquam piorum dogmatum molem sustineant? In explanandis ejuscemodi veritatibus sitæ sunt *Prænotiones*, quas vocant, *Theologica*, superioris quidem ævi doctoribus haut neglectæ, sed recenti demum ætate operosius excultæ a summis magistris, qui, compendiaria & generali Theologiæ revelatæ protheoria, systematis jam diu præmitti solita, non contenti, prænotiones illas in justæ scientiæ formam redigere cœperunt. Quod quidem institutum ita se probavit jam pridem Civi inter Britanncs nobili ac præclare docto, ROBERTO BOYLE, eximio sui sæculi suæque gentis ornamento, ut de suo ære annum stipendium liberalissime addiceret Theologo, octo quotannis habituro lectiones, quibus Christianæ religionis veritas adversum Atheos, Paganos, Judæos, Muhammedanos, cet., adfereretur: id quod præstitit egregie, cui muneris hoc datum erat, Vir percelebris, RICHARDUS BENTLEY, cujus de *stultitia Atheismi* conciones octo, MDCXCII recitatæ, & Anglorum vernacula, &, per interpretes, Latina

tina aliisque dein linguis, non sine magno eruditum adplausu, in lucem prodire. Ceterum BOYLEO nec sincera pietate, nec serio disciplinæ sanctioris provehendæ nisi, nec vero munificentia insigni concessit Reverendissimus b. m. Episcopus Arosiensis, Dn. Dr. ANDREAS KALSENIUS, Academiæ Regiæ Upsalensi amplissimam legans pecuniæ summam, unde annum redeat salarium novo Professori Theologo, prænotionibus, quas dixi, quæque ex his pendent, veræ religionis adversum tot hostes vindiciis, peculiarem daturam operam. Ut vero Magni hujus Viri supremæ voluntati, bonis piisque omnibus acceptissimæ, primo quoque tempore fieret satis, incredibili studio egit Vidua Conjux Nobilissima, & Ea quidem liberalissimi pietissimique Mariti æmula, Dna ELISABET LEMOINE; Cujus devotissimis precibus id Clementissime dedit S. R. M: Tas, ut ex hoc tempore Facultati Theologiæ Upsalensi accedat novus ille *Professor Ordinarius Regius & Kalsenianus*, cui communia jura sint ac privilegia cum ceteris ejus Facultatis ad hanc Academiam, Regia constitutis auctoritate, Doctoribus publicis: idque ea lege, ut non stata solum hora in acroaterio Academico prænotiones Theologicas publice tradat, sed & opusculum aliquod, prælectionum suarum argumento lucem feneraturum, in annos singulos typis divulget. Huncce in modum, posteaquam de novo instituto sensa sua subjectissime aperuerat jussus Academiæ nostræ Senatus, Clementissimeque super hæc admissum erat consilium Cancellarii ad Regiam hanc Academiam Illustrissimi, S. R. M:is Regnique Senatoris, Reg. Collegii Nomothetici Præsidis, O. O.que R. R. Eq. & Commendat. Excellentissimi Comitum, D:NI CAROLI EHRENPREUS, Qui neque heic ardentiori suo de Academia immortaliter promerendi studio deest-

Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. I. N se

se voluit; S. R. M. sententia Clementissime lata d. XX Decembr. superioris anni, æternam esse jussit B. Legatoris memoriam, quam tradat posteris *monumentum ere perennius*, Professio Theologiæ Regia & Kalseniana. Id vero minime silendum, quod, cum S. R. M: Nobilissimæ Kalseniæ Viduæ Clementissime jus concessisset & facultatem novum hunc Professore Theologum denominandi, Hæc, supremo b. Conjugis desiderio convenienter, devotissima commendatione sua muneri huic admovendum voluerit illum, quem quidem ipsum, tamquam multiplicibus conspicuum promeritis, atque ad hæc imprimis nova munia natum factamque, non potuisset non subjectissime commendare Senatus Academicus, si suarum id jam fuisset partium. Virum loquor Maxime Reverendum Amplissimumque, Philosophiæ Theoreticæ in Academia nostra hucusque Professore, Dn. DR. NICOLAUM WALLERIUM; quem diplomate Clementissime dato d. XIV Jan. hujus ineuntis anni novam arduamque provinciam illam adire jussit PATRIÆ PATER *Augustissimus, Serenissimus Princeps*, ADOLPHUS FRIDERICUS, Suiogothorum REX Potentissimus. Itaque, quod tum Christiano cœtui, tum literato orbi universo, tum vero imprimis Ecclesiæ & Academiæ patriæ felix sit, auspiciatum & salutare! primi Professoris REGII & KALSENIANI inaugurandi sollempnia indicturus, Vobis, Patres Conscripti, veteranum sisto Collegam exploratissimæ fidei, WALLERIUM Nostrum; eumque Philosophum pariter ac Theologum, editis compluribus limatissimi ingenii monumentis, domi forisque celeberrimum: qui, posteaquam scientias Philosophicas, quæ novo muneri jam capessendo necessarium substernunt fundamentum, mira cum laude sua, novennium heic tradidit, jam demum in Theologorum referendus

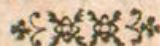
dus ordinem, latiore campum pristinis deliciis,
 in multiplicem coetus Christiani usum converten-
 dis, apertum post hæc inveniet. Quæ vero duce
 optimo jam diu gavisa es, Lectiss. Juventus Aca-
 demica, in posterum quoque veterem agnosces Ma-
 gistrum, veritates, quas de rebus Divinis & sana
 ratio suggerit & sanior revelatio, junctim Tibi-
 met inculcaturum. Quum autem in eo jam sit,
 ut nova adeat munia Vir Maxime Reverendus, de-
 signatus S. Theologiæ Professor Ordinarius Regi-
 us & Kalsenianus, crastinæ lucis hora X anteme-
 rid. in acroaterio majori Carolino, pererudita ora-
 tione, *naturalismo pseudo-Christianorum* iturus obvi-
 am; qua decet, animi reverentia abs Te petimus,
 Reverendissime Pater, Regni Sviogoth. Archie-
 piscope & Regii hujus Lycei Procancellarie Emi-
 nentissime, Dn. Dr. HENRICE BENZELI, digneris,
 pro singulari, quo & in saluberrimum illud novæ
 Professionis institutum, & in Theologum pariter
 nostrum, ferri Te novimus, studio & favore, exo-
 ptatissima præsentia Tua huic panegyri præcipuum
 decus addere. Tu quoque, Liber Baro Perillustris
 & Generosissime, Gubernator Uplandiarum, &
 R. O. de Stella Boreali Commendator Splendidif-
 sime, Dne CAROLE VON GROOTH, quæ Tua est
 in Heliconam nostrum, & in Celeberrimum WAL-
 LERIUM, propensior voluntas, hisce interesse
 velis sollempnibus, qua par est, observantia rogo
 atque obtestor. Vos itidem, cujuscunque loci at-
 que ordinis Hospites, Patres item ac Cives Aca-
 demici & Urbici, faciles Oratori nostro ac fre-
 quentes adeste. Ille vero etiam, perorata gravi
 causa, omnibus ac singulis nostrum vota præbit
 ardentissima, pro Patria, PATRIÆQUE PA-
 TRE & MATRE Clementissimis, itemque pro
 AUGUSTA DOMO, junctis animis nuncu-
 panda. P. P. Upsalis, VIII Maji, MDCCLV.

X.

MUNIFICENTIA NOBIL. ET AMPLISSIMI
PETRI MOGGII,
 DOMINI IN RENESSE,
 DUM VIVERET, NOMINE NOBILISSIMORUM
 ET PRÆPOTENT. ORDINUM ZELANDIÆ,
 AD POTENTISSIMOS ORDINES
 FŒDERATI BELGII DELEGATI,
 LAUDATA.

Infignorem Excellentissimi MOGGII Liberalitatem
 & Munificentiam, propensiusque: Ipsius studi-
 um haud exiguam divitiarum Illi concessarum par-
 tem conferendi in emolumentum Reipublicæ, cu-
 jus ex primariis Civis fuit, Sacræ & Litterariæ
 vel Civilis, hac occasione, post laudatam *Kalsenii*
 Liberalitatem. silentio penitus præterire nefas fo-
 ret. Is enim ante paucos annos ad hos simileve
 usus, instituto in omne ævum memorando, ex ære
 suo, ni fallor, Summam 420000 florenorum Bel-
 gicorum legavit, commisitque Instituti hujus lau-
 dandi rationem & curam Nobilissimis & Præpo-
 tentibus Zelandiæ Ordinibus. Habent igitur *Zelandi*
mei inter majores suos MOGGIUM, Virum
 munificentissimum, Ternioni Virorum Liberalissi-
 morum, præcedentibus Programmatis memorato-
 rum, omnino æquiparandum, & jure meritoque
 associandum, cujus insignia hac in parte promeri-
 ta quotannis celebrent. Quid de liberalissimo hoc
 legato *Moggiano* statuerint, Nobilissimi & Præpo-
 tentes negotii hujus arbitri, nondum in comper-
 to est; quamprimum autem id rescivero, L. B.
 communicabo. N. B.

BIBLIOTHECA

BREMENSIS

NOVA

HISTORICO-PHILOLOGICO-
THEOLOGICA

CLASSIS TERTIÆ
FASCICVLVS SECVNDVS.

BREMÆ & AMSTELODAMI

Sumptibus Bibliopolarum

G. W. RUMPII & H. VIEROOT.

MDCCLXIII.

LIBRARIUS

BRITANNIA

NOVA

HISTORICO-PHILOLOGICO

THEOLOGICA

CLASSIS TERTIAE

VASCIPERVS SECVNDVS

G. W. RUMMEL & H. VIERROT

MDCCCLXIII

VIRO
VENERABILI
HERMANNO VENEMAE
THEOLOGO FRANEQUERANO
ET
HISTORIAE ECCLESIASTICAE
PROFESSORI CELEBRATISSIMO,
CUI
QUAM MULTA DEBEANT
HISTORIA SACRA ET PROFANA,
VATICINIORUM SACRORUM
LIMATIOR EXEGESIS
ET
CRITICA SACRA,
AUCTORITATEM HUMANAM EXUENS,
ET NON MINUS SUPERSTITIONI
QUAM PROTERVÆ LIBERTATI
MODUM PONENS,
HAUD IGNORAT ORBIS LITTERATUS,
OCTAVUM HUNC
BIBLIOTHECÆ
BREM. NOVÆ
FASCICULUM
SACRUM FACIT,

PRO

PRO LUMINE MANIFESTO,
quo
CANTICA PSALMORUM,
ET VATICINIA IACOBI,
DANIELIS ET MALACHIAE
COLLUSTRAVIT,
PUBLICE GRATIAS AGIT,
UTQUE NON SOLEM
COMMENTARIIS,
QUI IAM PRELA EXERCENT,
IN RELIQUOS PSALMORUM
ET IEREMIAE LIBROS,
SED ETIAM
ALIIS QUAMPLURIMIS SCRIPTIS,
ORACULA DIVINA ILLUSTRANTIBUS,
VEL HISTORIAM SACRAM
DILUCIDIUS EXPONENTIBUS
ORBEM CHRISTIANUM
SIBI DEVINCIRE PERGAT,
ET, SI POTE,
EX DIVITE QUOQUE SUA PENU
BIBLIOTHECAE HUIC
FAVEAT,
CUM VOTO
OMNIGENAE FELICITATIS,
ENIXE ROGAT

EDITOR.

ELENCHUS
OPUSCULORUM
FASCICULI SECUNDI
CLASSIS TERTIÆ.

- I. ELIÆ PALAIRET, *Continuatio Aucto-
rum Sacrorum Classicorum, & quidem
MATTHÆI* pag. 189.
- II. JOANNIS CHRISTOPHORI HAREN-
BERGII, *Spicilegium Primum ad
Diatriben de Pericopis Biblicis recte
constituendis,* pag. 239.
- III. EIUDEM *Spicilegium Alterum*
pag. 284.
- IV.

IV. HENRICI HEISEN, *Professoris, Bibliothecarii & Pedagogiarche Bremensis*, dissertatio philologica prior, qua τὸ ἐκ πίστεως Paulo, cæterisque Primis Evangelii Præconibus, τὸ δὲ eis πιστῶν eorum Auditoribus vindicatur.

pag. 334.

V. BENIAMINIS KENNICOTT, *Relatio de Collatione Hebraicorum Codicum Manuscriptorum Veteris Testamenti.*

pag. 380.

L. ELIÆ

I.
ELIAE PALAIRET,
CONTINUATIO
AUCTORUM SACRORUM
CLASSICORUM

ET QUIDEM
MATTHÆI. *)

ap. IX. v. 2. Καὶ ἐμβαίς εἰς τὸ πλοῖον.) Polyæn. l. i. p. 60. Εἰς τὰς τριήρεις ἐμβαίνειν. *Triremem conscendere.* Et Incertus Auctor in *Antholog. Gr.* l. 2. c. 13. epigr. 22. p. 260. Εἰς προθμειὸν ἐμβαίνει. *Navem trajectoriam conscendit.*

Vs.

*) V. Fasciculi præcedentis p. 128.

Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. II. O

Vs. 11. Διάτι μετὰ τῶν τελωνῶν - - ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;) Non tantum apud Judæos, sed etiam apud Græcos aliosque male audiebant *Publicani*. Unde *Musonius* apud *Stobæum* Serm. 16. p. 58. narrat, Theocritum, cum rogaretur, quænam essent sævissimæ feræ, respondisse: Ἐν μὲν τοῖς ὄρεσιν ἀρκταὶ καὶ λέοντες. ἐν δὲ ταῖς πόλεσιν τελωναὶ καὶ συκοφαντοὶ. *In montibus quidem ursi & leones, in urbibus vero publicani & sycophantæ.*

Vs. 12. Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχυρόντες ἰατροῦ.) *Diodor. Sicul.* l. 5. p. 315. Ἐπερωτῶσι τίνες εἰσι, καὶ τίνων χρεῖαν ἔχουσιν. *Sciscitantur, qui sint, & quibus opus habeant.* Item *Diogen. Laërt.* l. 2. c. 12. Δοκεῖς μοι χρεῖαν ἔχειν ἱματίος καινοῦ. *Videris mihi opus habere veste nova.* Deinde verbum ἰσχύειν, est *Bene valere*, & opponitur τῷ κακῶς ἔχειν. *Hippocrat. aphor. Sect. 2. §. 8.* Ἦν ἐκ νόσου τροφὴν λαμβάνων τις μὴ ἰσχύῃ, σημαίνει ὅτι πλείονε τροφῇ τὸ σῶμα ἐνδέεται. *Si a morbo cibum quis capiens, non bene valeat, indicat copiosiori cibo corpus indigere.*

Vs. 13. Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν.) *Verre, Misericordiam gratam acceptamque habeo, sed non Sacrificium.* Primo verbum θέλειν eo sensu occurrit apud *Athenagoram* p. 5. Θυσίας καταγουσιν, ἅς ἂν ἐδέλωσιν ἀνθρώποι. *Victimas offerunt, quas gratas acceptasque habuerint homines.* Deinde καὶ ἐν, pro

pro *sed non*, etiam occurrit apud alios. Sic
Museus v. l. 232.

- - Ἦδη κυανόπεπλος ἀνέδραμε νυκτὸς ὁμίχλη.
 Ἄνδρασιν ὑπνον ἀγούσα, καὶ οὐ ποθέοντι Λεάν-
 δρω.

- - *Jam atrata cucurrit noctis caligo*
Viris somnium afferens, sed non amanti
Leandro.

Ceterum pulchre in legibus suis obser-
 vat Pythagoras, notante *Diodoro Siculo* l.
 12. p. 491. *incolas debere inter alia ἔχειν δὲ*
καὶ τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ
Χαιρόντων ταῖς τῶν πονηρῶν θυσίαις τε ἢ δαιπάναις,
ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ κα-
λαῖς ἐπιτηδεύσεσι; habere quoque animos ab
omni vitiorum labe purgatos; Siquidem Dii
non sacrificiis ἔ' impensis pravorum, sed ju-
stis ἔ' honestis bonorum virorum moribus gau-
deant.

Vs. 15. Ἐφ' ὅσον.) χρόνον addunt ex me-
 ra ellipsis restitutione varii *Codd.* Sic *Phi-*
lostrat. vita Apoll. l. 2. p. 61. Ἐφ' ὅσον τῷ
 ἀνθρώπῳ δοκεῖ. *Quamdiu homini placet.* Et
Achill. Tat. l. 5. p. 295. Ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ
 καλεται. *Quamdiu anima fervescit.*

Vs. 18. λέγων. ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἀρτι ἐτε-
λεύτησεν.) Frequenter ὅτι post *Dicendi*
verba redundare solet: sic noster c. 9. vs. 33.
λέγοντες. ὅτι οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραὴλ.
Item Marci c. 1. vs. 15. καὶ λέγων. ὅτι πε-

πλήρωται ὁ καιρὸς. Et vs. 37. & 40. Adde
c. 3. vs. 11. & 21. Similiter *Diodor. Sicul.*
l. 14. p. 660. Εἰσαχθέντες δ' εἰς τὸ συνέδριον
εἶπον, ὅτι λέγει βασιλεὺς Ἀρταξέρξης. *Introducti
autem in senatum dicunt, dicit rex Arta-
xerxes.*

Notandum turpiter se dare plerasque
versiones, vertentes τὸ Ἐτελεύτησεν, *Mortua
est.* Eam autem non mortuam fuisse, pa-
tet ex *Marci* c. 5. vs. 23. ubi puellæ pater
dicit, ὅτι τὸ θυγάτριόν μου ἐχάτως ἔχει. Verten-
dum igitur Ἐτελεύτησεν, *In moriendi pericu-
lo est.* Sæpius hæc *Periculi* notio obtinet
in verbis. Sic *Matth.* c. 8. vs. 25. Ἄπλη-
λύμεθα. *In pereundi periculo sumus:* ubi,
quæ dedimus, vide sis. Item *Lucæ* c. 5.
vs. 6. Διεῖρήγνυτο. *In rumpendi periculo erant.*
Et c. 8. vs. 42. Ἀπέθνησκεν. *In moriendi
periculo erat.* Idem apud profanos Aucto-
res in usu est. 1. *Maccab.* c. 1. vs. 5. de *Ale-
xandro:* Ἔγνων ὅτι ἀποθνήσκει. *Novi, quod
in moriendi periculo sit.* Adde *Cicer.* de
Div. 1. 2. c. 66. *Quum Ptolomæus familia-
ris ejus in prælio telo venenato ictus esset, eo-
que vulnere moreretur. i. e. in moriendi pe-
riculo esset.*

Vs. 21. Σωθήσομαι.) Sc. ἐκ τῆς νόσος. *Dio-
dor. Sicul.* l. 1. p. 30. de *Iside* loquens, ob-
servat multos a medicis, propter morbi
difficultatem desperatos, ὑπὸ παντὸς σώζεσθαι.

Sc.

Sc. ἐκ τῆς νόσου. *Illius ope liberari*: Sc. a morbo. Plenius Id. ibid. p. 93. Ὑπὲρ τῶν παιδίων - - ἐκ τῆς νόσου σωθεντων. *Pro liberis - - a morbo liberatis.*

Vf. 35. ἐν τῷ λαῷ.) *Perperam in aliis Codd. omittitur illud ἐν.* Denotat *Coram*. Sic *Dio Cassius* l. 54. p. 260. λέγω δὲ ἐν εἰδόσιν. *Loquor enim coram conscis.*

Cap. X. v. 1. Ἐξουσίαν πνευμάτων.) h. e. *Potestatem in Spiritus*. Citra necessitatem varii *Codd.* κατὰ πνευμάτων legunt. Eodem modo loquuti sunt Veteres. *Herodian.* l. 5. p. 248. τὰς τῶν ἔθνων ἐξουσίαν ἐνεχείρισε. *Populorum potestatem tradebat.* & l. 3. p. 144. Διελών - - τὴν τοῦ ἔθνους ἐξουσίαν. *Dividens gentis potestatem.*

Vf. 8. δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.) *Xenoph.* *Ephes.* l. 1. p. 20. Δυνησόμεθα δὲ αὐτοῦς - - λαβεῖν δωρεὰν. *Hos poterimus - - accipere gratis.* Adde *Dionys. Halicarn.* l. 4. p. 206. τὴν δὲ Ὀκρυσίαν - - δίδωσι δωρεὰν τῇ ἑορτῇ γυναικί. *Ocrisiam vero - - dono dedit uxori.*

Vf. 16. Ἐγὼ ἀποστέλω ὑμᾶς - - ἐν μέσῳ λύκων.) *Pro eis μέσον.* *Exempla jam dedimus*; *Quibus accide Ammonium vita Aristot.* p. 2. Στελλεται ἐν Ἀθήναις: *pro eis Ἀθήνας. Venit Athenas.* Id. p. 4. Ἐπανέρχεται - - ἐν Μακεδονίᾳ: *pro eis Μακεδονίαν. Redit*

in Macedoniam. Plura qui velit, adeat cl. Schraderum ad *Museum* p. 266.

Vs. 17. Ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.) Optime vidit *Lucas Brugens.* τῶν poni pro τούτων: *Ab his hominibus.* Sic *Matth.* c. 27. vs. 28. Ἀπὸ τῶν δύο. h. e. τούτων, inquit *Schmidius.* Similiter πύς pro πύτης occurrit apud *Aristoph.* *Avib.* p. 560.

Κάνα πυθώμεθα τοὺς δέ, τίνες ποτε,
Καὶ πῶθεν - - -
Et interrogemus hos, quinam sint,
Et unde - - -

Vs. 22. Ἔσεθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων.) *Aelian.* var. hist. l. 10. c. 22. *Μισηθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου.* *Alexandro invisus.* Et *Euripid.* in *Jone* v. 596.

- - - Τῶν μὲν οἰδυνάτων ὑπὸ
μισηθόμεθα - - -
- - - *A tenuioribus quidem*
Odio habebimur - - -

Vs. 23. Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς.) Egregie vim verbi Διώκειν post *Erasm.* *Schmid.* ex *Herod.* enucleavit cl. *Rapbelius*, qui ostendit, significare, aliquem eo adigere, ut urbem relinquere, & in exilium abire cogatur. Sic *Polyen.* l. 5. p. 455. Οὕτω τοὺς βλασφημοῦντας μαθητῶν, οὓς μὲν ἀπέκτεινεν, οὓς δὲ ἐδίωξεν. *Ita cognitis obtreſſatoribus, hos interfecit, illos exilio multavit.* *Id.* l. 8. p. 759. Ῥωμαῖοι Κορίθ-
λανον

λαίον ἰδιώξαν. *Romani Coriolanum exilio mul-*
ctarunt.

Vs. 21. Καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόν-
των - - τὸν δυνάμενον ἢ ψυχὴν ἢ σῶμα ἀπο-
λέσαι.) Simile ferme quid de *Furiis* dici-
tur apud *Dionys. Halicarn.* l. 8. p. 507. ubi
Coss. aliquis Romanorum dicit: *Credo ter-*
rribiles istas Furias, quæ, ut tu quoque, Mi-
nuci, monuisti, facinorosis sunt implacabi-
les, τότε μοι παρακολουθήσειν, ψυχὴν τε ἢ σῶ-
μα αἰκίζόμενας: Tunc me subsecuturas esse,
ut animam & corpus excrucient, si prodide-
ro eos, qui me servarunt. Priorem phrasin
habet Theophrast. charact. c. 26. φοβείτο
ἀπὸ ἐνυπνίου τινος. Metuit sibi ab aliquo somnio.
Sic & Catullus carm. 16. v. 9. Verum a te
metuo.

Vs. 29. Ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν.) *Homer.*
Odyf. o vs. 300. Οὐπ' ἀνευ θεοῦ ἐπταπὸ δέξιός
ἔρρις. Non sine Dei nutu volavit dextera avis.
Adde Aeschyl. Pers. vs. 164.

ὄον (ὄλβον) Δαρείος ἤρρι οὐκ ἀνευ θεῶν πνὸς.
Quam (felicitatem) Davius intulit non
sine Deorum alicujus nutu.

Vs. 30. Ἡριδμημένοι εἰσι.) *In numero*
sunt. h. e. Curæ cordique sunt. Sic Dio
Cassius l. 56. p. 587. Ἐπειγὲ ὁ συνάρχων αὐτοῦ
Γαῖος Καπίτων ἢ πᾶνυ τινάδως ἠριδμεῖτο. Quan-
doquidem ipsius collega Cajus Capito tantum

obiter curabatur. Eodem sensu occurrit τὸ
ἐναριθμῆσαι apud Euripid. Oreste vs. 622.

Εἰ τοῦ μόν' ἐχθρὸς ἐναριθμῆ.

Si meam inimicitiam curas.

ubi Schol. ἐναριθμῆ) ἀντί τοῦ φροντίζη, καὶ ἐν
φροντῖδι ἔχεις. Hinc ἄνηριθμος *Is est, qui*
non curatur, qui despectus est, apud So-
phocl. Aj. flag. vs. 607. Μίμνω ἀνήριθμος;
Ubi Schol. ἀνήριθμος) ἐν οὐδενὶ ἀριθμῶ ταπλό-
μενος, ἀλλὰ παρερριμμένος.

Vf. 35. Διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς
αὐτοῦ.) *Quis non ridet plerasque Versio-*
nes vertentes τὸ ἄνθρωπον per hominem? Au-
titheſis verborum ostendit esse *filium*. Ita
quoque hæc vox occurrit apud τοὺς LXX,
Deuter. c. 22. vs. 30. Οὐ λήψεται ἄνθρωπος
τὴν γυναῖκα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. *Non capiet filius*
uxorem patris sui. Et Sirach c. 3. 13. Ἦγὰρ
δόξα ἀνθρώπου ἐκ πῆς πατρὸς αὐτοῦ. *Gloria*
enim filii ex honore patris sui est.

Vf. 39. Ὁ εὐρών τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει
αὐτήν.) Primo notandum verba Ὁ εὐρών,
non solum esse vertenda, *qui servaverit,*
sed etiam pressius, *qui servare voluerit,* ut
patet ex Marci c. 9. vs. 35. quæ *Volendi*
significatio in aliis quoque verbis obtinet.
Sic Matth. c. 26. vs. 18. Ποιῶ τὸ πάχα, *Vo-*
lo celebrare pascha. Item c. 13. vs. 58. Οὐκ
ἐποίησεν, *Noluit facere.* Et c. 3. vs. 14. Διε-
κώλυεν, *Prohibere volebat.* Adde Ioann. c. 9.

VS.

vs. 27. Καὶ οὐκ ἠκούσατε, *sed nolulistis intelligere.* Sic & apud Sophocl. Aj. frag. v. 1147.

Δίκαια γὰρ τὸν δ'εὐτυχεῖν κτείναντά με;

Æquumne est, ut is, qui me occidere voluit, prosperet?

Item Sophocl. Trachin. vs. 1210. Οἶα μ' εἰργασαι; *Qualia mihi facere vis?* Pater ex Schol. εἰργασαι) θέλεις ἐργάσασθαι. Denique Lucan. l. 1. vs. 351.

Detrahimus dominos urbi servire paratæ: ubi appositissime Scholiast. exponit *Detrahere per Detrahere volumus.* Denique phrasıs ἀπλλύειν ψυχὴν reperitur apud Achill. Tat. l. 3. p. 213. Ἴνα μὴ τὴν ψυχὴν μόνον ἀπλέσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ταφὴν. *Ut non solum animam amitteret, sed etiam sepulturam.* Ita quoque Plaut. Amph. act. 1. Sc. 1. v. 85. *Animam amittunt, priusquam demigrent loco.*

Vs. 41. μισθὸν - - λήφεται.) Dionys. Halicarn. l. 2. p. 106. μισθὸν τῆς προδοσίας λαβοῦσα. *Mercede proditionis accepta.* Et Antiphilus in Antholog. gr. l. 3. c. 10. epigr. 5. Ὅφρα λαβοὶ μισθὸν ἐφημέριον. *Ut accipiat mercedem diurnam.*

Cap. XI. Vs. 4. Εἶπεν αὐτοῖς. πρηνεῖς ἀπαγγείλατε τῷ Ἰωάννῃ ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε.) Simile ferme quid dicit Scipio apud Polyæn. l. 8. p. 727. Cum comprehendisset aliquot Carthaginensium speculatores, eos more Romano plectere noluit, sed exercitum

universum circumire jussit; quo facto, ἀπεργείλατε, εἶπεν, ἀπεδέξαθε, πρὸς τὸν πέμψαντα ὑμᾶς. *Renunciate, inquit, ea quæ vidistis, ei qui vos misit.*

Vs. 7. ἤρξατο - - λέγειν.) Pro ἔλεγε, *Dicebat.* Solet ita plus vice simplici verbum ἄρχεσθαι ante aliud verbum redundare. Vid. c. 12. v. 1. Καὶ ἤρξαντο τίλλειν, pro καὶ ἐπῆλον, c. 16. v. 22. ἤρξατο ἐπιτιμᾶν, pro ἐπιτίμησε. *Marc.* c. 6. v. 7. Καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποπέμψαι, pro καὶ αὐτοὺς ἀπέπεμψεν. *Luc.* c. 3. v. 8. Μὴ ἀρξήσθε λέγειν, pro μὴ λέγετε. *Joann.* c. 13. v. 5. ἤρξατο νίπτειν, pro ἐνίπτειν. *Actor.* c. 1. v. 1: Ὡς ἤρξατο - - ποιῆν καὶ διδάσκειν, pro Ὡς ἐπέκει καὶ ἐδίδασκεν. cf. c. 18. v. 26. c. 19. v. 8. Similiter apud τοὺς LXX *Genes.* c. 2. v. 13. Ὡς ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι, pro ἐποίησε. 1. *Paralipom.* c. 1. v. 15. Οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας, pro ἦν γίγας. Idem apud Latinos obtinet. *Phædr.* 1. 2. 25. *Corripere cepit singulas:* pro *Corripuit.* Et *Terent. Andr.* 5. 1. 2. *Satis periculi capi adire:* pro *adii.*

Vs. 10. Ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σε.) *Diodor. Sicul.* 1. 2. p. 128. Κατασκεύασεν ὁδοὺς πολυτελεῖς. *Paravit vias magnis impensis.* Item *Libanius epist.* 62. p. 32. Κατασκευάζων ὁδὸν τινα βαρῆθρου χαλεπωτέραν. *Parans viam barathro tristiore.*

Vs. 12. ἀρπάζουσιν αὐτήν.) *Dionys. Halicarn.* 1. 1. p. 81. Ταῖς ἀρχαῖς ἀρπάζοντες μάλ-

λεν ἢ λαμβάνοντες. *Imperium rapientes magis quam accipientes.* Et *Appian. Alexandr. de bel. Syr. p. 187.* Τῆς ἀρχῆς ἀρπαζομένης ὑπὸ αἰδοτέρων. *Imperio ab alienis rapto.*

Vs. 18. Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης μὴτε ἐσθίων, μὴτε πίνων.) Pro Ἰωάννης γὰρ μὴτε ἦσθιεν, μὴτε ἔπινεν. Iam ostendimus verbum Ἐρχεσθαι quandoque redundare. Sic apud *Dion. Cass. l. 43. p. 362.* αὐτόν τε ἐκείνον παρ' ὀλίγον ἦλθον ἀπεχρήσασθαι; pro παρ' ὀλίγον ἀπεχρήσαντο. *Ipsium parum abfuit quin interficerent.* Adde *Nicarchum in Antholog. Gr. l. 2. c. 6. epigr. 5.*

Εἰς Ῥόδον εἰ πλεῖστοι τις Ὀλυμπικὸν ἦλθεν ἐρωτῶν.

pro ἐρωτῆσε. *Rhodum an navigaret aliquis Olympicum interrogavit.* Similiter *Sedulius carm. l. 2.*

- - - *Agnus*

Ecce Dei veniens peccatum tollere mundi: pro tollens. Sic *ibis carpere*, pro *Carpes* dixit *Propert. l. 6. 33.*

Seu pedibus terras, seu pontum carpere remis

Ibis, Et accepti pars eris imperii.

Vs. 25. Νηπίοις.) Sc. τέκνοις. Plene *Dionys. Halicarn. l. 2. p. 110.* Ἐχουσαι - - τέκνα νηπίω. *Habentes - - infantes liberos.* Et *Homer. Il. ζ. vs. 94.* Αἰε' ἐλεήσει - - νηπίω τέκνα. *Si miserata fuerit - - infantes liberos.*

Vs.

Vs. 26. Ναὶ ὁ πατήρ.) Nominativus pro Vocativo, ὦ πάτερ. Sic *Libanius* epist. 218 p. 104. Ἄγε εἴν ὦ φίλος (pro φίλε) ἰῶ τὸ θραῦμα. *Agedum*, o amicus (pro amice) *medere huic vulnere*.

Cag. XII. Vs. 5. Ἄναιπτοι εἰσι.) Bis tantum hic & vs. 7. occurrit hæc vox. Usurpavit *Aeschyl.* *Choephor.* vs. 873. Ὅπως δοκῶμεν τῶν δ' ἀναιπαι κακῶν εἶναι. *Ut videamur horum insontes malorum esse.* Et *Dionys.* *Halicarn.* l. 1. p. 63. Ἐφη παντὸς ἀναιπτος εἶναι τοῦ λεγομένου. *Dixit se totius dicti insontem esse.*

Vs. 9. Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν.) Eodem fere modo loquitur *Cinnamus* l. 4. p. 149. Ὁ δὲ . . . ἐκεῖθεν μετέβη, καὶ ἐπὶ Βάριον ἦλθεν. *Ille autem . . . prætergressus inde ad urbem Barin venit.*

Vs. 11. Ἐὰν ἐμπεσῇ εἰς βόθρον.) *Dio-gen.* *Laërt.* l. 1. c. 1. narrat Thaletem astruientem, εἰς βόθρον ἐμπεσεῖν. *In foveam incidisse.* Incertus Auctor in *Antholog. Gr.* l. 2. c. 5. epigr. 7. Ἐμπίπτως ἀλμυρον εἰς πέλαγος. *Incidens in salsum pelagus.*

Vs. 12. Ὡσε ἔξεισι.) Ὡσε pro Οὖν, *Igitur.* Similiter apud alios. *Liban.* epist. 27. p. 12. Ὡσε θαρραλῶν, ἴδιον γράφε *Igitur animum sumito & scribe.* Et *Diodor. Sicul.* l. 11. p. 408. Ὡσε μὴ νόμιζε . . . ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἠτιον

ἢ τὸν κινδυνεύσειν. *Igitur ne putes - - eos pro sua libertate minus periclitaturos esse.* Item *Dionys. Halicarn. l. 8. p. 508.* Πολέμου καὶ εἰρήνης αὐτοὶ κύριοι. ὥστε παρὰ τούτων αἰτεῖσθε εἴτε ἀνοχὰς, εἴτε διαπραγὰς. *Belli & pacis hi arbitri sunt; igitur ab iis petite vel inducias, vel pacem.*

Vs. 16. Ἴνα μὴ φανερόν αὐτὸν ποιήσωσιν.) *Dionys. Halicarn. l. 2. p. 124.* Αὐτὰ δὲ - - - φανεράν δυνάμενα ποιῆσαι πᾶσαν τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνδρός - - ἐργῶν. *Illa autem quæ possunt viri propositum manifestum facere - - dicam.* Sic *Id. l. 3. p. 141.* Τοῦτο δὲ φανερόν αὐτοῖς ποιεῖν. *Hoc autem ipsis manifestum facere.*

Vs. 19. Ἐρίσει.) *Verbum semel tantum lectum habet Philonides apud Stobæum Florileg, p. 141.* Ἄπαν ἐρίζεις, καὶ συνίεις οὐδέ εἶν. *De omnire disceptas, quamvis ne hilum quidem intelligens.* Et *Aristid. t. 1. p. 148.* Ὑπὲρ τῆς πόλεως θεοὶ - - ἤρισαν. *De urbe Dii - - disceptarunt.*

Vs. 20. Ἔως ἂν ἐκβαλῆ εἰς νίκος τὴν κρίσιν.) *Conf. in h. l. Observationes nostras, ubi ita hæc verba explicanda statuimus: Usque quo explosit victoria sua (h. e. resurrectione) iudicium capitale. Sc. crucis, quod subiturus erat. Ostendimus verbum Ἐκβάλλειν, inter alia, significare, Explodere, Exsibilare, & ita Ejicere; quod scil. a theatro desumptum sit, ubi quicquid spectatoribus displicebat, dice*

dicebatur ἐκβάλλεσθαι. Eodem sensu usurpavit *Libanius* epist. 217. p. 104. τὸ δὲ ὅλας ἐκβαλεῖν τὰς χάριτας οὐχ, ἐπιηκιδν. *Charitas autem prorsus explodere Græcos non decet.*

Vs. 25. Πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καὶ ἑαυτῆς οὐ σαθῆσται.) Idem exprimit *Appianus Claudius* apud *Dionys. Halicarn.* l. 9. p. 560. Μίαν εἶναι λέγων τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀρχαίου κατάλυσιν, εἰάν σασιάζουσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἄνδρες. *Unam esse dicens collegii dissolutionem, si inter se diffideant viri.*

Vs. 30. Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ.) h. e. *Qui a partibus meis non stat. Qui partes meas non sequitur.* Sic *Dionys. Halicarn.* l. 7. p. 420.. Καὶ ἦν ὁ δῆμος μετ' ἐκείνου. *Et stabat populus a partibus ejus.* Et *Isocrates Panegyri.* p. 148. Πόλεων τὰς πλείστας οἱ μετ' ἡμῶν ὄντες ἔχουσι. *Civitates plurimas possident, qui a partibus nostris stant.*

Vs. 36. Ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον.) *Alii Codd. pro περὶ legunt ὑπὲρ.* Proba est recepta lectio. Pater ex *Diodoro Siculo* l. 12. p. 502. Ζητῶ πῶς ἂν δυναίμην ἀποδῶναι τὸν περὶ τούτων λόγον. *Apud me considero, quomodo possim de his rationem dare.*

Vs. 37. Καὶ ἐκ τῶν λόγων.) Καὶ hic significat *Vel*, unde ex mera *Glossa* alii *Codd.* legunt ἢ. Sic & *Marci* c. 4. vs. 27. καὶ καθεύδει ἢ ἐγείρεται. h. e. *Vel surgit.* Item *Philipp.* c. 4. vs. 16. Ἀπαξ ἢ δις. h. e. *vel*

vel bis. Adde Athenagor. p. 2. Καὶ οὐδεὶς
 αὐτῶν νόμῳ ἢ φόβῳ δίκης - - μὴ σέργειν τὰ πέ-
 τρια εἰργεται. Et nemo eorum, lege vel me-
 tu pœnæ - - ut a majoribus suis accepta in-
 stituta colere pergat, abstinetur. Denique
 ἐκ τῶν λόγων recte veritur, Propter verba.
 Simili sensu τὸ Ἐκ occurrit apud Aeschyl.
 Agam. vs. 1232. Ἐκ τῶν δὲ ποινῶν Φημι βου-
 λεύειν πῶνα. Propter hæc aliquem dico medi-
 tari pœnas. Ita quoque Et pro Vel usur-
 patur Latinis. Tibull. i. 10. 49.

*Illā velim rapida Volcanus carmina flam-
 ma*

Torreat, Ἐ liquidā delet amnis aqua.

Vs. 40. (Ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς.) Verte
 simpliciter In terra. Καρδία redundat, uti
 & Jonæ c. 2. vs. 4. Ἀπέριψάς με εἰς βάθην
 καρδίας θαλάσσης. Abjecisti me in profunda-
 tes maris.

Vs. 41. Ἄνδρες Νινευῖται· - καὶ ἰδὲ, πλείον
 ἰῶνα ᾧδε.) Simili pleonasmo loquitur Pal-
 ladas in Antholog. Gr. l. i. c. 83. epigr. 2.
 Ἐλληνες ἔσμεν ἄνδρες. Et Dionys. Perieget.
 vs. 362.

Ἀγχι δὲ Λευκανοὶ καὶ Βρέντιοι ἄνδρες ἔασι.

Prope vero Lucani Ἐ Brentii vivi sunt.

Ultimam formulam usurpavit Aeschyl.
 Chæph. vs. 57.

- - - - Τὸ δ' εὐτυχεῖν

Τὸ δ' ἐν βροτοῖς θεῶν τε, καὶ θεῶν πλεον.

Pro-

- - - - *Prosperere agere,*
Hoc inter mortales Deus est, & plus
quam Deus.

Vs. 42, Βασίλισσα.) Vox proba, quæ frustra ab aliis impetita fuit. *Heraclit. de Incredibil. p. 71. Σύνουσίας ἀρέχθαι τὴν βασίλισσαν. Coitum appetivisse reginam. Et Aelian. var. hist. fragm. p. 770. Τρικορυφία βασίλισσα. Triplicem galeæ cristam gerens regina.*

Vs. 44. Ἐπιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου.) Alii *Codd. Ἰπιστρέψω* legunt. Proba est lectio recepta, pro *Ἐπιστρέψω ὀπίσω εἰς τὸν οἶκόν μου. Appian. Alexandr. de bel. Parth. p. 265. Ἐπιστρέψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. In Italiam reversus est. Plene habet Aelian. var. hist. l. I. c. 6. Ἐπιστρέψασαι ὀπίσω εἰς ἡδὴ. Revertentes ad sua loca.*

Vs. 45. Ἐπὶ αἰτέρα πνεύματα - - καὶ γίνονται τὰ ἔσχατα - - χειρονα.) Ἐπὶ αἰτέρα significat hic *Plures spiritus. Sic i Reg. c. 2. v. 5. Στείρα ἔτεκεν ἐπὶ αἰτέρα. Sterilis peperit plures h. e. πλεισους, uti vertit Symmachus. Deinde in Ἐσχατα supple αἰτυχήματα, vel κακὰ. Plene Aristid. t. I. p. 192. Δέχεται - - Θηβαίης ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις αἰτυχήμασι. Recipit - - Thebanos in extremis miseriis. Item Ioseph. Oper. t. 2. p. 3. Ὁ περι τῶν ἐσχάτων κακῶν κινδυνος. Miseriae extremae discrimen. Simili pravo sensu *Ultima bella dixit Sabinus epist. I, v. 22.**

Men.

- - *Mendaci celantur robore Achivi,
Et Phrygas in miseros ultima bella fe-
runt.*

Cap. XIII. v. I. (Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.)
Omnes Versiones prave dant Ἐν, *In*, cum
vertendum sit *Post*. Ita quoque occurrit
apud τοὺς LXX. *Ecclesiast. c. XI. v. I.* Ὅτι ἐν
πλήθει ἡμερῶν εὐρήσεις αὐτόν. *Etenim invenies
post multitudinem dierum. h. e. post mul-
tos dies.* Et *Esaïæ, c. I6. v. 14.* Ἐν τρισὶν ἔτε-
σιν -- ἀτιμασθήσεται ἡδοξα Μωάβ. *Post tres an-
nos -- contemnetur gloria Moab.*

Vs. 2. Ὀχλοὶ πολλοί, ὡς αὐτόν -- καθ' ἡμέρας
καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἰσῆκει.) *Primo*
notanda ellipsis, pro ὄχλου οὕτω πολλοί, ὡς.
Turbæ adeo multæ, ut. Sophocl. Antig.
v. 1369. Γνώμης γὰρ οὐκ ἀπειρός (pro οὕτως
ἀπειρός) ὡς ἀμείρανται. *Sapientia enim non
est destituta (Sc. adeo) ut peccet.* Plenius
loquitur *Aeschines Orator apud Stobæum*
Serm. p. 231. Οὕτως ἰσχυρὸν ἐστὶν ἀλήθεια, ὡς
πάντων ἐπικρατεῖν τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν. *Adeo*
*validum quid est veritas, ut superet omnes
humanas cogitationes.* Item *Diodor. Sicul.*
l. I. p. 38. Ἡ καταφορά -- οὕτως ἐστὶν ὀξεῖα καὶ
βίαιος, ὡς δοκεῖν μηδὲν βέλους διαφερεῖν. *Im-
petus -- adeo concitatus ἔ' violentus est, ut
a sagittæ impetu nihil differre videatur.* Ul-
timam phrasin levi differentia imitatur *Mo-
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. II. P schus*

*scbus Idyl. 2. v. 48. "Εσασαν ἐπ' ὄφρουσ αἰγίω-
λοιο. Stabant in supercilio littoris.*

*Vs. 5. 'Επί τὰ πετρώδη -- δια τὸ μὴ βάθος
ἔχειν.) Τὰ πετρώδη. Sc. χωρία. Addit Phi-
lostrat. vita Apoll. l. 3. p. 136. Τελευτῶν --
εἰς χωρία πετρώδη. Desinens -- in loca petro-
sa. Ultima verba illustrat Diodor. Sicul. l.
3. p. 221. Τῆς θαλάσσης βάθος ἔχουσιν -- βρό-
μῳ μεγάλῳ παραπλησίον ἦχον ἔξῃσι. *Mari pro-
funditatem habente -- magni instar fremitus
sonum edit.**

*Vs. 15. 'Επαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ
τούτου -- μήποτε ἰδῶσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἢ τοῖς
οἰσὶν ἀκούσωσι.) Verbum Παχύνεσθαι, quod
proprie ad corpus pertinet, eleganter ad
mentem transfertur. Apud Philostrat. vita
Apoll. l. 1. p. 10. dicitur Apollonius reje-
cisse ἐμφύχους βρώσεις, ὡς -- τὸν νοῦν παχυνού-
σας: animalium esum, ut -- qui mentem
redderet pinguem. h. e. stupidam, stolidam.
Hinc Παχὺς, Pinguis, absolute ponitur, pro
Παχὺς τὴν διάνοιαν, Pinguis mente. h. e. Stu-
pidus, stolidus. Vide Aristoph. Nub. act.
3. sc. 1. coll. Herodiano l. 2. p. 97. Voca-
bulum autem Καρδία, Cor, de Intellektu ci-
tra Hebraismum usurpari, ostenderunt
Pfochen. Diatr. §. 127. Anna Fabri ad Ana-
creont. ode 2 v. 6. & cl. Elsner. obs. sacr. ad
h. l. Eodem sensu voce Cor usus est Clau-
dian. Eutrop. l. 2. v. 47.*

Adeo.

... Adeone vetusi

Quisquam cordis erit? - - -

Denique merito duas ultimas formulas ab Hebraismo contra *Bezam* aliosque vindicavit doctiss. *Georg. Vindic. l. 3. c. 4. p. 357. Homer. II. μ. v. 442. Οἱ δ' οὐρασι πάντες ἄκουον. Illi autem auribus omnes audiverunt. Id. ibid. τ. v. 27.*

- - - Ἀλέξανδρον - - -

Ὁφθαλμοῖσιν ἰδῶν - - -

- - - Alexandrum - - -

Oculis cernens. - - -

Vs. 17. Πολλοὶ προφήται - - ἐπεθύμησαν ἰδεῖν } Πολλοὶ pro Πάντες, uti recte *Euthymius* ad h. l. monuit. Ita quoque *Rom. c. 9. 15. Οἱ πολλοὶ ἀπέθανον. Ibid. v. 19. Ἀμαρτωλοὶ κατεσάθησαν οἱ πολλοί. Lucian. Op. t. 1. p. 44. Μάρτυρα γὰρ σε παρασήσαοθαι πρὸς πῶς πολλοὺς ἐθέλω. Te enim testem apud omnes sistere volo. Similiter Πολλὰ pro Πάντα dixit *Euripid. Hec. v. 279.**

Ἡ δ' ἀντι πολλῶν ἐστὶ μοι παραψυχή.

Hæc pro omnibus rebus est mihi solatium.

Ita quoque videtur *Multis* pro *Omnibus* usurpasse *Horat. carm. l. i. ode 24. v. 9 Multis ille bonis flebilis occidit. Adde Liban. epist. 119. Ἐγὼ δέ σε ἐπιθυμῶν ἰδεῖν, ἢ θῆν ἰδῶν. Ego te videre desiderans, gavisus sum videns. Et Xenophont.*

Ephes. l. i. p. 4. Ἀνθία τὴν Ἀβροκόμην ἐπιθύμει
ιδεῖν. *Anthia Abrocomam cupiebat videre.*

Vs. 20. Μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτὸν.) Λαμβάνειν hic significat *cum obsequio amplecti.* Ita *Maxim. Tyr. diss. 37. p. 362.* Ἐπαινέει τις φιλοσοφίαν; ἢ οὐ λαμβάνει. *Laudat quis philosophiam? atqui non amplectitur.* Eodem sensu τὸ *Accipere* occurrit apud *Flor. l. i. c. 2.* *Hæc omnia quasi monitu Deæ Egeriæ, quo magis Barbari acciperent.* Prior phrasıs occurrit apud *Polyæn. l. 5. p. 456.* Συνθεόντες μετὰ χαρᾶς. *Concurrentes cum gaudio.*

Vs. 29. Ἄμα αὐτῷ.) *Antonin. Liberal. c. 41. p. 326.* Ἄμα αὐτῷ ἐπὶ τὴν ἀλώπεκα βῆναι. *Cum ipso contra vulpem exire.* Et *Homer. odys. λ. v. 387.*

- - - ὄσσαι ἄ μ' αὐτῷ

- - - θείνον - - -

- - - *Quotquot cum ipso*

- - - *perierunt* - - -

Vs. 30. Συναυξάνεσθαι ἀμφοτέρω.) *Egrege hoc verbum de Urbium incremento usurpavit Demosthen. apud Stobæum Serm. 161. p. 417.* Συναυξάνεσθαι δὲ τὴν πόλιν πῆς τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν πολιτεύμασι. *Crescere oportet civitatem bonorum civium administratiónibus.*

Vs. 35. Ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.) *Vox Καταβολή proprie Iactum significat; cum ve-*

ro *Fundamentum* denotat, elliptice usurpatur pro καταβολή θεμελίας. Patet ex *Ocello Lucano* c. 4. Οἷον ἐπὶ οἰκοδομίας θεμελίας καταβολή. *Quemadmodum ad ædificandam domum (necessarius est) fundamenti jactus.*

Vf. 36. Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολήν.) In alio *Cod.* apud *Millium* legitur Διασάφησον pro Φράσον, quod glossam redolet. Sic *Palæphat.* p. 27. Εἰκὸς δὲ ' - Φράσαι Ὀδυσσεὶ τοὺς χρόνους. *Verosimile autem est - eum Ulyssi exposuisse tempora.* Et *Isocrat.* *Areopag.* p. 250. Τὰς δὲ αἰτίας οὐ Φράζω. *Causas autem non expono.*

Vf. 46. Πολυτιμον μαργαρίτην.) *Vox* Πολύτιμος bis tantum hic & *Ioann.* c. 12. v. 3. occurrit. *Heliodor.* l. 1. p. 7. Λιθῶν πολυτίμων. Et *Herodian.* l. 1. p. 56. Λιθοῖς πολυτίμοις. *Lapidibus pretiosis.*

Vf. 47. Σαγήνη.) *Vox* semel lecta. *Phavorinus* Philosophus apud *Stobæum* *Serm.* 148. p. 504. Τὰ θηρία τὴν σαγήνην ὑποχωροῦντες. *Animalia e verriculum declinantia.* Et *Aelian.* *hist. animal.* l. 11. c. 12. Ὅσον ἐπὶ πλησιάζει σαγήνη. *Non amplius appropinquat ad verriculum.*

Vf. 48. Ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν.) *Palæphat.* p. 10. Ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τοὺς ἵππους. *cum equis imposuisset.* Et *Appian.* *Alexandr. de bel. Hisp.* p. 444. Τὴν στρατιάν ἀνε-

ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὰς μηχανάς. *Exercitum perduxit ad machinas.* Adde *Numer. c. 23. v. 4.* Ἀνεβίβασα μόρον· ἐπὶ τὸν βωμόν.

Vf. 54. Ὡσε ἐκπλήττεσθαι αὐτούς, ἢ λέγειν πῶθεν τοῦτω ἡ σοφία ἢ αἱ δυνάμεις;) Sic *Aelianus var. hist. l. 5. c. 7.* Ἐνταῦθα, Φασίν, ἐκπλαγῆναι ἢ τὸν Ἀλέξανδρον; ἢ εἰπεῖν, ὅτι μείζονας ἀντιπάλους Κάλαιος κατηγωνίσασθαι. *Tum, prout, etiam Alexandrum percussum fuisse, & dixisse, Calanum potentiores adversarios debellasse.* Ferme cum ultima sententia conspirat, quod habet *Philostrat. l. 4. c. 31. p. 170.* de Appollonio Tyanensi loquens: Περὶ τούτων ἀπὸ τῆς κρηπίδος τοῦ νεῶ διελέγετο, πόντος ἐκπλήττων, οὐ ταῖς διανοαῖς μένον, ἀλλὰ ἢ ταῖς ἰδέαις τοῦ λόγου. *De his (virtutibus) e templi crepidine differebat, percellens omnes, non solum sententiis, sed etiam dicendi genere.*

Cap. XIV. v. 4. Οὐκ ἔξει σοι ἔχειν αὐτήν.) *Achill Tat. l. 4. p. 221.* Οὐκ ἔξει σοι παρελθεῖν εἰς τὸ νεῶν. *Non licet tibi ingredi templum.* Item *Appian. Alexandr. de bell. Civil. l. 1. p. 619.* Οἷς οὐκ ἔξην ψῆφον - - φέρειν. *Quibus non licebat calculum - - ferre.* Notanda ellipsis in ἔχειν αὐτήν. Sc. ὡς γυναῖκα γαμετήν. Patet ex *Diodoro Siculo l. 4. p. 305.* Μυθολογοῦσι Διάνυσον - - ἔχειν αὐτήν (Ἀριάδνην) ὡς γυναῖκα γαμετήν. *Fabulantur Bacchum - - ipsam (Ariadnen) uxoris loco habuisse.*

Vs. 5. Ὅτι ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.) Lan-
 guide Versiones illud ὡς per *Velut* expri-
 munt. Significat *Vere*, *Revera*, idque el-
 liptice pro ὡς ἀληθῶς. Similiter in aliis lo-
 cis. ut *Marci* c. 6. v. 15. Ἡ ὡς εἰς τῶν προφη-
 τῶν. i. e. *vel re vera unus prophetarum*. Sic
Joann. c. 1. v. 14. Ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός.
 Et *Philipp.* c. 2. v. 8. Ὡς ἄνθρωπος. Vide
 quæ ad hæc duo ultima loca dedimus. Simi-
 liter *Nebem.* c. 7. v. 2. Ὅτι αὐτὸς ὡς ἀνὴρ ἀλη-
 θῆς. *Quia ipse revera erat vir verax*. Ple-
 nius loquuti sunt *Isocrat.* *Areopag.* p. 255.
 Ἐξ ὧν περὶ χρεὶ κρίνειν τοὺς ὡς ἀληθῶς εὐ πράττοντας.
*Ex quibus judicandum est eos re vera recte age-
 re.* Item *Diogen. Laërt.* l. 4. p. 438. Ἦν
 ὡς ἀληθῶς ὁ Βίων - , σοφίης πικίλος. *Erat re-
 vera Bion - - Sophista callidus.* Nec non
Iamblich. apud *Stobæum* *Serm.* 211. p. 709.
 Θεὸς ἦν τις ὡς ἀληθῶς. *Deus revera aliquis
 erat.*

Vs. 6. Γενεσίων δὲ ἀγομένων.) Vox *Gene-
 σίων* semel insuper occurrit *Marci* c. 6. v. 21.
 ubi pro *Γενεσίαις* alii *Codd.* ex mera glossa
Γενεθλίοις legunt. Occurrit apud *Dion. Cass.*
 l. 47. p. 337. Ταῖ γενέσια αὐτοῦ δαφνηφοροῦντας --
 ἑορτάζειν ἢ ἀγκασαν. *Natales ejus coronatos --
 celebrare eos cægerunt.* Et paulo post sub
 finem. Ἐληφίσαντο τῇ προπρωίᾳ τὰ γενέσια ἀγαλ-
 λεῖσθαι. *Decreverunt pridie ejus diei natales
 celebrare.* Ceterum verbum Ἀγεῖσθαι pro
 P 4 Cele-

Celebrari apud Exoticos quoque occurrit. *Dionys. Halicarn.* l. 2. p. 129. ἑορτὴ δ' αὐτῶν ἐστὶ - - ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀγομένη. *Festum eorum - per multos dies celebratur.* Et *Dion Cass.* l. 54. p. 545. Ταῦτά δὲ δὴ Ἀύγουσταλια, ἃ καὶ νῦν ἀγορεύονται, πρῶτον ἐκ δόγματος ἐπέλεθον. *Augustalia etiam, quæ nunc celebrantur, tunc ex Senatus consulto acta sunt.*

Vs. 7. Μεθ' ὅρκου ὠμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι.) *Dionys. Halicarn.* l. 7. p. 453. Μεθ' ὅρκου τὴν ψῆφον ἐπιφέρειν. *Cum juramento calculum ferre.* Id. l. 11. p. 730. Μεθ' ὅρκου δικασάντες. *Cum juramento judicantes.* Adde *Diodor. Sicul.* l. 13. p. 627. Δύναμιν πολλὴν ὠμολόγησαν δῶσαι. *Copias multas promiserunt se daturus.* Id. l. 14. p. 645. Ὁμολόγησεν αὐτοῖς δῶσαι χρήματα. *Promisit se ipsis daturum pecunias.*

Vs. 12. Καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ) *Pro* ἐλθόντες alii *Codd.* ex mera glossa ἀπελθόντες dant. Sæpius simplex ἔρχεσθαι *pro* ἀπέρχεσθαι occurrere solet. Sic *Homer. odyss.* v. 281. Ἐρχεο πεισόμενος. *Abi interrogaturus;* ubi *Schol.* ἔρχεο) ἀπέρχεο. Nec non *Euripid. Hec.* v. 286.

- - - ἔλθῶν δεις Ἀχαικὸν στρατὸν,
Παρηγόρησον - - -

- - *Abiens vero ad Græcum exercitum,*
Admone - - -

ubi

ubi quoque *Paraphrast.* Ἐλθὼν) Ἀπελθὼν
 δὲ εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἑλλήνων.

Vs. 13. Ἠκολούθησαν πεζῆ.) VOX Πεζῆ
 semel tantum legitur. *Diodor. Sicul.* l. 1.
 p. 35. Πεζῆ πορευθῆναι. *Pedestri itinere permeare.*
 Et *Philostat.* vita Apoll. l. 2. p. 56.
 ubi Cameli dicuntur aquam Πεζῆ διαβαίνειν.
Pedibus transire.

Vs. 19. Ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν.) *Philo-*
lostrat. vita, Apoll. l. 4. p. 183. Ἀναβλέ-
 ψας εἰς τὸν οὐρανόν, ἔσαι π, ἔφη, μέγα. *Oculis in*
cælum sublatis, magnum quid, inquit, erit.
 Item *Aelian.* hist. animal. l. 1. c. 22. Οὐτε
 εἰς οὐρανὸν ἀναβλεπόντες. *Neque in cælum suspi-*
cientes.

Vs. 21. Χωρὶς γυναικῶν.) h. e. *Præter*
feminas. Sic *Dionys.* *Halicarn.* l. 5. p. 313.
 Ἐλαβον ἔχ χεῖματα, χωρὶς ὧν οἱ στρατιῶται διήσπα-
 σαν. *Ceperunt ἔ pecunias, præter ea, quæ*
militēs rapuerant. Id. *ibid.* p. 340. Χωρὶς
 τῶν ἐν ταῖς μάχαις ἀπολυμένων. *Præter eos, qui*
in præliis perierunt.

Vs. 24. τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσ-
 σης ἦν - - ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἀνεμος.) Ex mera
 glossa, qua restituitur ellipsis, *Cod. Cantabr.*
 legit εἰς μέσον pro μέσον. Id autem iterum
 pro ἐν μέσῳ ponitur. Plenius loquitur *Iulianus*
 in *Antholog.* Gr. l. 4. c. 12. epigr. 4.
 p. 462,

Ἄρεα καὶ Παφίην ὁ ζωγράφος ἐς μέσον οἴκου

- - - γέγραφε - -

Martem & Venerem pictor in medio do-
mus

- - - *depinxit.* - -

Adde *Polyæn.* l. 5. p. 484. Παραφυλάξας ἀνε-
μου ἐναντίον. *Captato vento adverso.* Et *He-*
raclid. Pontic. allegor. *Homer.* p. 422.
Ἐναντίων ἐσηκότεων ἀνέμων. *Adversis stantibus*
ventis.

Vs. 31. Eis τί ἐδίσσασας;) *Lucian.* in *An-*
tholog. Gr. l. 2. c. 2. epigr. 1. p. 186. Eis τί
μάτην νίπεις δέμας Ἰνδικόν; *Ad quid frustra la-*
vas corpus Indicum? Et *Nicarchus* ibid. c.
30. epigr. 1. p. 225. Ἐς τί μάχεσθε; *Ad*
quid pugnatis? Verbum δισσάζω bis tantum
hic & c. 28. v. 17. occurrit. Illud usurpat
Diodor. Sicul. l. 4. p. 306. Θήσεως δισσάζοντος
περὶ τῆς διαβολῆς. *Theseo in dubium vocante*
hanc calumniam. Nec non *Dio Cass.* l. 48.
p. 383. Δισσάζουτος ὄν τοῦ Καίσαρος - - ἀπεκρί-
ναντο. *Dubius cum Caesar esset - - respon-*
derunt.

Cap. XV. v. 1. Οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων γραμ-
ματεῖς) *Præposui* Ἄπὸ indicat *istos scri-*
bas fuisse Hierosolymitanos. Ita quoque oc-
currit apud *Diodor. Sicul.* l. 14. p. 706. τοὺς
ἀπὸ Πελοποννήσου - - εἴασαν ἀπελθεῖν. *Pelo-*
ponnesios - - siverunt abire. Confer cl. *Schra-*
derum ad Musæum p. 257.

Vs.

Vs. 2. Διατί -- παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν.) Priorem phrasin habet *Dionys. Halicarn.* l. 8. p. 498. Διατί πολεμεῖς ἡμῖν; *Quare nobis bellum inferis?* Alteras quoque alii. *Tymneus* in *Anthol. Gr.* l. 3. c. 5. epigr. 33. τὸν παραβαίντα νόμους -- ἔκτανε. *Transgressum leges -- occidit.* Item *Dionys. Halicarn.* l. 2. p. 106. Παραβῆναι τὰς ὁμολογίας. *Transgredi pacta.* Adde *Homer.* *odyl.* β. v. 267. χεῖρας νιψάμενος -- εὐχίτ' Ἀθῆνῃ. *Manus lotus -- precatus est Minervam.* Nec non *Hesiod.* *op.* v. 741. χεῖρας νιψάμενος -- ὕδατι λευκῷ. *Manus lotus -- aqua limpida.* Ceterum per *πρεσβύτεροι* intelliguntur *Majores.* Eodem sensu adhibuit *Porphyrius* *instit.* p. 1. Περιόσομαι διὰ βραχέων -- τὰ παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις ἐπελθεῖν. *Conabor brevibus -- quæ a Majoribus tradita sunt, exponere.*

Vs. 4. Ὁ κακολογῶν πατέρα.) *Diogen. Laërt.* l. 1. c. 2. Μὴ κακολογεῖν τοὺς πλησίον. *Non maledicere proximis.* Item *Isocrat.* *Archid.* p. 235. Μηδὲν οὖν ἐνδῶμεν τοῖς εἰθισμένοις ἡμᾶς κακολογεῖν. *Nihil igitur iis, qui nobis maledicere assueti sunt, ansæ præbeamus.*

Vs. 6. Ἦκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.) *Dionys. Halicarn.* l. 2. p. 131. Ἐὰν μὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς δόξῃ πεπραχθεῖ (εἰρήνην) νόμους, ἀκυροῦν. *Si juxta sacras leges non esse facta*
(πραχ)

(pax) videatur, irritam reddere. Sic inter Apocryphos Esdras c. 6. v. 32. Ἐὰν παραβῶσι π τῶν γεγραμμένων ἢ ἀκυρώσωσι. Si transgrediantur quid earum, quæ scripta sunt, & irritum reddant.

Vs. 7. Προεφήτευσε περὶ ὑμῶν.) Themistius Orat. I. p. 16. Πάντα ταῦτα συγγέγραπται τῷ Φιλοσόφῳ οὐδὲν τίμιον - - προφητέοντι περὶ τοῦδε τοῦ βασιλέως. Omnia hæc conscripta sunt a philosopho, qui nihil dignum - - prædixit de hoc principe.

Vs. 11. Ἀλλὰ τὸ ἐκπρορευόμενον ἐκ τοῦ σώματος.) Levi differentia eodem modo loquitur Theognis v. 609:

- - Οὐδέ τι καλὸν ὅτι ψεῦδος προσομάρη
ἄνδρῃ, καὶ ἐξέλθῃ πρῶτον ἀπὸ σώματος.

Neque quicquam pulcrum est ei, quem mendacium comitatur, viro, etsi primum exierit ex ore.

Vs. 19. Κλοπαί.) Vox bis tantum hic & Marci c. 7. v. 22. Libanius epist. 18. p. 6. κλοπᾶς μὲν ἂν σε πλείον ἐφην ἀφελάναι. A furto te longe abesse dicerem. Et Longus pastoral. l. 2. p. 42. Ὁμολόγει γὰρ οὐδεὶς τὴν κλοπὴν. Confitebatur enim nemo furtum.

Vs. 20. Ἀνίπτοις χερσίν.) Diogenian. centur. I. §. 43. Ἀνίπτοις χερσίν. Illotis manibus. Et Hesiod. op. v. 724. Λεῖβεῖν αἰδοπε εἶνον χερσίν ἀνίπτοις. Libare nigrum vinum illotis manibus.

Vs.

Vs. 24. Εἰς τὰ πρόβατα.) Εἰς pro Πρὸς.
 Sic & apud alios. Ita incertus Auctor
Dissert. Moral. in Opuscul. Mythologic. p.
728. Ἄ τις -- παιδίον εἰς Πέρσας ἀποπέμψαι. Si
quis -- infantem ad Persas mittat. Item
Xenoph. Ephes. l. 1. p. 8. Πέμπουσιν -- εἰς θε-
οὺς. Mittunt ad Deos. Denique Appian.
Alexandr. de bel. Pun. p. 29. Ἐσέπεμπεν ὡς εἰς
φίλους. Mittit ut ad amicos.

Vs. 26. οὐκ ἐσι καλόν.) Alii Codd. ex
 mera glossa legunt. Οὐκ ἔξεσι. Optima
 phrasis est, quam & alii habent. *Libanius*
epist. 218. p. 104. Ἄλλὰ τὸ μὲν οὐκ ἐκείνω, τὸ
δε οὐ σοὶ καλόν. Sed alterum quidem non illum,
alterum vero te non decet. Sic Bion. Idyl.
p. 204. Οὐ καλόν --, ποτε τέκτονα Φαιτῆν. Non
decet -- ad fabrum ventitare. Et Dionys,
Halicarn. l. 9. p. 603. Ρωμαῖοι δὲ τὰ ὅμοια
ὑμῖν δεδρακότες, εὐ καλόν. Romanos vero idem
vobis fecisse non decet.

Vs. 27. Ἡ δὲ εἶπε. Ναὶ κύριε.) Opti-
 me post *Pricæum* pronunciauit cl. *Elsnerus*
 Ναὶ esse particulam concedentis. Verten-
 dum igitur *Esto*. Sic etiam occurrit apud
Apthonium p. 96. Nonne igitur a ratione
alienum est, omnia iudicem admittere, aut
habere, solam hanc legem (Scil. in adulteros
latam) omnium calculum recusare iudicium?
 Ναὶ, φησιν, ἀλλὰ μεγάλα τῶν μοιχῶν ἀδικήμα-
 τῶν.

τα. *Esto, inquit quis, sed magnæ sunt adulterorum injuriæ.*

Vs. 29. Ἐκάθητο ἐκεί.) Nullus video quare omnes versiones ferme in Ἐκάθητο *Sedendi* significationem sectentur, cum *Commorandi* aptior sit. *Libanius* epist. 46. p. 23. Εἰ με ἐν Κιλικίᾳ καθήμενοι κινεῖν ἐπιρᾶσθε. *Si in Cilicia commorantes me vocare tentaretis.* Ut & epist. 119. p. 65. Περὶ τὸν Εὐβουλον οὐκ ὀλίγων καθήμενων. *Apud Eubulum paucis commorantibus.*

Vs. 30. Καὶ ἔρριψαν αὐτοὺς περὰ πόδας τοῦ Ἰησοῦ.) *Aelian.* var. hist. l. 1. c. 21. Περιελόμενος τὸν δακτύλιον ἔρριψεν ἀδήλως περὶ τοὺς πόδας, ὃν ἔτυχε φορῶν. *Detractum anulum, quem gestabat, clam abjecit ad pedes.*

Vs. 34. Πόσους ἀρετοὺς ἔχετε;) Πόσους. Sc. τὸν ἀριθμὸν. Plene habet *Diogen. Laërt.* l. 2. p. 266. Πρὸς δὲ τὸν εἰπόντα ποῖα τὰ ἀγαθὰ, ἐκύθητο πόσα τὸν ἀριθμὸν; *Dicente quodam complura esse bona, rogabat quot numero?*

Cap. XVI. v. 2. Λέγετε. Εὐδία πυρράζει γὰρ ὁ οὐρανός.) *Vox eudia semel tantum legitur. Philostrat.* vita Apoll. l. 4. p. 146. Μετὰ εὐδίας τε ἢ εὐπλίας. *Cum serenitate favente navigatione.* Eleganter quoque figurato sensu hac voce usus est *Sotion* apud *Stob.* Serm. 64. p. 243. Οἱ κόλακες ἐν εὐδίας παραμένουσιν. *Adulatores in sereno rerum statu permanent apud aliquem.* Ultima verba

vertere possis sole rubescit cælum, quomodo loquitur Avienus orb. descript. v. 13.

- - - Matutino quæ cælum Sole rubescit.

Vs. 3. καὶ πρωί.) Proba lectio, pro qua ex mera glossa alii Codd. legunt καὶ πρωίας. Aristoph. Vesp. 480. Ἦκειν εἶπη πρωί. Venire jusserit mane. Et Hesiod. op. v. 462. Πρωί μάλα σπεύδων.

Vs. 7. Λέγοντες - - ὅτι ἐλάβομεν.) Sæpiuscule solet redundare vocula ὅτι post Dicendi verba, sequente primæ Personæ verbo. Similiter Marci c. 2. v. 12. Ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν. Et c. 8. v. 16. Λέγοντες ὅτι ἀγρους οὐκ ἔχομεν. Adde Diodor. Sicul. l. 12. p. 507. Τοῦ δὲ Περικλέους εἰπόντος, ὅτι τὴν περὶ τῶν χρημάτων ἀπολογίαν αἰτούμενος, ζητῶ πῶς ἂν δυνάμην ἀποδοῦναι τὸν περὶ τούτων λόγον. Pericle dicente, rationem pecuniarum expedire jussus, tecum disquiro, quamam via illam reddere possim. Similiter Dion Cass. l. 43. p. 235. αὐτὸν - - εἰπεῖν, ὅτι ἐγὼ μὲν χαρίζομαι τοῦτον ὑμῖν. Ipsum - - dixisse, ego quidem concedo huncce vobis. Ut & l. 47. p. 331. Ἐνος γοῦν τινὸς κεφαλὴν ἰδὼν, εἶπεν ὅτι τοῦτον οὐκ ἠπίσάμην. Cujusdam capite conspecto, dixit, hocce non novi.

Vs. 18. Καὶ πόλαι ἄρα οὐ κατιχύουσιν αὐτῆς.) Notandum in τῷ Κατιχύουσιν latere Potent-

Potentialem significationem, ut sit *prævalent*, sic *prævalere poterunt*. Sic *Matth.* c. 12. v. 31. Ἀφεθήσεται, *Remitti poterit*. Et c. 16. v. 26. Ἡτι δάσει, h. e. *dare poterit*. Sic *Dionys. Halicarn.* l. 1. p. 5. Ὀν (νόμον) οὐδεὶς κωτελεύσει χρόνος. *Quam (legem) nullum abolere poterit tempus*. Et *Aschyl.* *Perf.* v. 93.

Δολόμητιν δ' ἀπάταν Θεοῦ

Τίς ἀνὴρ θνατός ἀλύξει.

Dolosam fraudem Dei quis vir mortalis evitabit? pro *evitare poterit*. Ceterum *Veteres* quoque *Tartaro Πύλας Ostia* tribuerunt. *Julianus* in *Antholog.* Gr. l. 3. c. 25. epigr. 19.

- - - Πύλας κρατέροιο Βερέθρου

Ὅμμασιν ἀγρύωνοις τρισσέ Φύλασσε κύων.

- - - *Ostia robusti inferni*

Oculis vigilibus triplex custodi canis.

Vs. 22. Ἠρέξατο ἐπιτιμαῖν.) Pro *ἐπιτιμήσε*. Jam aliquot exempla dedimus supra c. 11. v. 7. Sic *Dion Cassius* l. 47. p. 351. Οἱ μὲν (ποταμοὶ) παντάπασιν ἐξέλιπον, οἱ δ' ἀναπέλιν ῥεῖν ἤρξαντο. *Hi (fluvii) omnino defecerunt, illi retro fluere inceperunt: pro retro fluxerunt*. Similiter *spectare incipiam* pro *spectabo*, dixit *Propert.* l. 3. 15.

*Inque sinu caræ nixus spectare puellæ
Incipiam, & titulis oppida capta
legam.*

Vs.

Vs. 24. Ὅπισω μου ἐλθεῖν.) Hic frustra Hellenismum statuit illustr. Grotius. Patet ex Palæphato de Incredib. p. 40. Ἐλθὼν δὲ ὁ Περσεύς ὀπίσω αὐτῶν - - φησὶ δεῖξαι αὐτῶ τον Γοργόνα. *Persæus vero eas sequens - - jussit sibi ostendere Gorgonem.*

Vs. 25. τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σώσει.) *Achill. Tat. l. 5. p. 337. Σώσεις γάρ μου τὴν ψυχὴν. Servabis enim vitam meam. Item Lysias orat. 5. p. 75. Σώσας τὴν αὐτοῦ ψυχὴν. Servata sua vita.*

Vs. 26. Τὶ γὰρ ὠφελεῖται - - ζημιωθῆ.) *Utrumque usurpavit Isæus orat. 4. p. 433. Τὶ ἡμεῖς ὠφελούμεθα νικήσαντες, ἢ τί οὗτος ἐζημιώθη ἠττιθεῖς; Quid commodi nobis erit vincentibus, aut quid damni accipiet victus?*

Vs. 28. Ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.) Hic Ἐρχεσθαι significare *Abire*, ostenderunt *cl. Raphelius & Alberti.* Idem quoque jam notavimus supra c. 14. v. 12. Huic explicationi obstare præpositionem Ἐν prout doctiss. *Wolfburgius* obs. sacr. p. 38. pro qua *eis* tum debuisset extare. Hic bonus dormitat *Homerus.* Ἐν pro *eis* sexcenties occurrit. Aliquot exempla dedimus supra c. 10. v. 16. quibus adde *Ammonium* vita *Aristot.* p. 3. Ὁ δὲ γε Ἀριστοτέλης ἐρχεται ἐν τῇ των Μακεδόνων πόλει: pro *eis* πολιν. *Aristoteles venit in Macedonum urbem.* Id. *ibid.* ad

fin. Ἦλθεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Χαλκίδι. *Venit Aristoteles in Chalcidem.* Sic *Phædrus* l. 5. c. 2. *In conspectu meo (pro conspectum meum) audet venire.*

Cap. XVII. v. 1. Κατ' ἰδίαν.) Sic *Dionys. Halicarn.* l. 10. p. 680. Ἄ κατ' ἰδίαν ἐπιτιθέων διεπέλει. *Quæ seorsim continuo exercebat.*

Vs. 2. Ἐλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.) Sic *Oculi* dicuntur λαμπεῖν apud *Long. Pastoral.* l. 4. p. 127. Δάμπουσι δὲ ὑπὸ ταῖς οφθάλμοις οἱ ὀφθαλμοί. *Fulgent oculi sub superciliis.*

Vs. 9. Μιδεὶ ἐίπητε τὸ ὄραμα.) Sic *Callimach. epigr.* 2. Εἰπέ τις - - τὸν μόνον *Aliquis mihi indicavit - - tuam mortem.* Et *Philostrat. vita Apoll.* l. 3. p. 113. Σὺ δ' ἂν εἶποις, ἔφη, τὸ πρῶτον σῶμα. *Tu autem, inquit, prius indica corpus.*

Vs. 11. Ἀποκαταστήσει πάντα.) *Herodian.* l. 2. p. 84. Ταῖς ἐκείνου εἰκόνας ἀποκαταστήσαντες. *Restitutis ejus imaginibus.* Et *Dio-gen. Laert.* l. 2. c. 18. Τὴν δημοκρατίαν ἀποκαταστήσαι. *Rempubicam restituere.*

Vs. 12. Μένει πύργειν.) *Incertus Auctor in Poet. Gnomie.* p. 219. Μένει δ' ἕκαστον τοῦθ' ὅπερ μέλει παθεῖν. *Manet unumquemque id, quod passurus est.*

Vs. 14. Γουπετῶν αὐτῶ.) *Phurnutus de nat. Deor.* p. 154. Καὶ τὰς Διτὰς ὁ ποιητὴς ἔφη Διὸς θυγατέρας εἶναι, χωλὰς μὲν οὔσας, δια-

διὰ τὸ πίνειν τοὺς γονυπετοῦντας. *Narrat quoque poeta Litas filias esse Iovis, claudas vero, quod cadere soleant, qui genua flectunt.*

Vf. 15. Καὶ κακῶς πάσχει.) Ex mera Glossa alii Codd. legunt, κακῶς ἔχει. Liban. epist. 153. p. 76. Ἐκ ἰπικείας, ἢ τοῦ πίνεσθαι κακῶς ἐνταῦθα ἦκει. Præ æquitate sua, Ἔ quod male patitur, eo devenit. Id. epist. 165. p. 81. Παρὰ δὲ τῶν ἰαχόντων εἰ μὴ πάσχει κακῶς. Si ab iis, qui plurimum possunt, non male patitur. Item Aeschyl. Prom. vinct. v. 749.

- - - Κρεῖσσον γὰρ εἰσάπαξ θανεῖν,
ἢ τὰς αἰπάσας ἡμέρας πάσχειν κακῶς.
- - - *Melius enim est semel mori,
Quam omnibus vitæ diebus male pati.*

Vf. 18. Ἐπετίμησεν αὐτῶ.) Diogen. Laërt. l. 2. c. 18. Ἐὼς Ἀσκληπιάδης ἐπετίμησεν αὐτῶ. Usque dum Asclepiades objurgaverit ipsum. Et Aelian. var. hist. l. 11. c. 9. Ἐπιτιμώντων αὐτῶ τῶν φίλων. Objurgantibus ipsum amicis.

Vf. 21. Τοῦτο δὲ τὸ γένος.) Γένος pro εἶδος. Ita quoque occurrit apud Hesiod. op. v. 11. Οὐκ ἄρα μόνον ἔην ἐρίδων γένος. Non sane una est contentionum species: ubi Moschopulus, ἐρίδων γένος.) τὸ γένος ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ εἶδος.

Cap. XVIII. v. 2. Ἐσησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐ-
τῶν.) Sic plane *Appian. Alexandrin. de bel.*
syr. p. 172. Ἴση δ' αὐτοῦς ἐν μέσῳ. *Collocat au-*
tem eos in medio.

Vf. 6. Συμφέροι αὐτῶ, ἵνα - - καταπονπι-
θῆ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης.) *Polyæn. 1. 2.*
p. 208. Ὡς ὑμῖν συμφέροι. *Prout vobis ex-*
pedit. Et *Dionys. Halicarn. 1. 3. p. 169.*
Ὡς ὑμῖν συνέφερον. *Prout nobis expediebat.*
Similiter *Appian. Alexandrin. de bel. Pun.*
p. 5. qui narrat, Carthaginenses jussisse
triremium præfectos Xanthippum μετὰ τῶν
συμπλεοντων Λακωνίων καταπονπισαι: *cum Laco-*
nibus una navigantibus submergere. Deni-
que *Julian. in Antholog. Gr. 1. 4. c. 8. epigr.*
23. p. 451. Πέσεις ἐν πελάγεσσι θαλάσσης. *Ceci-*
deris in profunditates maris.

Vf. 7. Οὐαί τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων.
ἀνάγκη γὰρ ἐσιν - - πλὴν οὐαί τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεί-
νῳ.) Hic ἀπὸ *Ob, Propter* significat, non
ex Hebraismo, ut cl. *Olearius* voluit, quem
merito refutavit doct. *Georgius Vindic. 1.*
2. c. 2. p. 150. *Dionys. Halicarn. 1. 9. p. 616.*
Παραβαίνειν ταῖς - - ὁμολογίας ἀπὸ πιαύτης αἰπ-
ας. *Violare fœdera - - ob talem causam.*
Dicitur Charmus vimineum baculum dedi-
casse Neptuno, apud *Philodemum* in *An-*
thol. Gr. 6. c. 2. epigr. 1. p. 547. Νίκης - -
ἀπ' Ἰσθμιάδος. *Victoriam - - ob Isthmiacam.*
Adde *Euripid. Oreste v. 197.*

- - - Ἀπὸ δ' ὄλεσας
 Πατέρα, τέκνα τὰδε
 Σέθεν ἀφ' αἵματος.
 - - - *Perdidisti enim
 Patrem, & liberos hosce
 Tui propter eadem:*

ubi *Paraphrast.* exponit ἀφ' αἵματος per Δία
 τοῦ σοῦ αἵματος. Formula Ἀνάγκη ἐστὶ occur-
 rit etiam apud alios. *Menander* apud *Stob.*
Serm. 191. p. 650 Ἀνάγκη γὰρ γυναῖκ' εἶναι
 κακὴν. *Necesse enim est, feminam aliquid
 mali esse.* Item *Isocrat.* de *Permut.* p. 496.
 Ἀνάγκη γὰρ ἐστὶ - - - μικρὰ παραλελειφθαι. *Ne-
 cesse enim est - - parva relicta esse.* Deni-
 que Πλὴν hic pro Πλὴν ὁμως, *Attamen,*
Herodian. l. 4. p. 206. Ἡ δὲ σύγ-
 κλητος, οὐκ ἀγνοοῦντες μὲν τὰ πεπραγμένα, - - -
 πλὴν δεῖ καὶ κολακεία ψηφίζονται αὐτῷ πάσης τιμᾶς
 ἐπινικίας. *At Senatus, quamquam totius ne-
 gotii non ignarus - - - tamen metu atque
 adulatione cunctos illi victoriæ honores decer-
 nit.* Plenius *Hevaclides Allegor. Homer.*
 p. 429. Πλὴν ὁμως τον ἀριθμὸν - - τῶν ἔργων οὐκ
 ἀπίστον ἢ θέρειος ὄρος πεποίηκεν. *Attamen hunc
 numerum - - rerum gestarum haud incredi-
 bilem æstiva dies reddidit.*

Vs. 12. Ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς ζητεῖ το πλαι-
 νώμενον.) *Dionys. Halicarn.* l. 8. p. 511.
 Ἐπορεύοντο ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆς Μαρκίης μητρος. *Va-
 dunt*

thunt ad ædes Marcii matris. Et Cinnamus hist. l. 4. p. 180. Ὡς ἐπὶ Βρειτέσιον ἐπρέυστο. Ad Brentesium vadit. Nec non Longus Past. l. 1. p. 22. Καὶ ἐπὶ τὴν ἀδουσα μινύει τὴν συμφορὰν, ὅπ βούε ζῆτι πεπλανημένας. Etiamnum canendo sue jacturæ indicium facit, quod quærat vaccas errabundas.

Vs. 13. Ὅπ χαίρει ἐπ' αὐτῷ.) Dion Cass. l. 54. p. 529. Οὐτωγε ἐκενος ἐπ' αὐτῷ ἔχαρει. Adeo ille hac de re gavisus est. Item Dionys. Halicarn. l. 3. p. 157. Οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς χαίρει. Non ob hæc bona gaudes. Et Incertus Auctor in Antholog. Gr. l. 1 c. 37. epigr. 4. p. 74.

- - - Ἄλλος ἐπ' αὐτῷ

Χαίρει. - - -

- - - *Alius ob ipsum*

Gaudebit. - - -

Vs. 15. Μεταξὺ σὲ καὶ αὐτοῦ.) Anonymus Auctor de Incredibil. c. 10. Ὅθεν ἐδόθη μῦθος, κρῖναι αὐτὸν μεταξὺ Παλλάδος καὶ Ἥρας καὶ Ἀφροδίτης. Hinc fabulæ datus locus, eum (Paridem) inter Palladem, Junonem & Venerem sententiam dixisse,

Vs. 16. Δύο μαρτύρων ἢ τριῶν.) Diogen. Laert. l. 7. c. 15. Οὐ μὴν οὐδέ μετὰ πλείονων δύο ἢ τριῶν περιεπάτει. Neque cum pluribus duobus vel tribus ambulabat. Et Herodian. l. 7.

l. 7. p. 324. Δύο δὲ ἢ τρεῖς - - - εἰς τὸ συνέδριον
εἰσῆλθον. *Duo vero vel tres - - Senatium
ingressi sunt.*

Vs. 17. Εὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν.) Hoc tan-
tum versu occurrit verbum Παρακούειν. *Cebes*
tab. p. 168. Ὑμεῖς οὖν προσέχετε, ἕ μὴ παρακούετε.
Vos autem attendite, neque audire negetis. Et
Philostrat. epist. 28. p. 927. Ἐὰν δὲ παρα-
κούῃ, κατακαύσατε. Sin audire noluerit, com-
burite.

Vs. 19. Γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς
μου.) *Alii Codd. ex mera glossa pro Γενήσε-*
ται legunt Δοθήσεται. Elegans phrasis est,
quæ & apud alios occurrit, citra Hebrais-
mum, ut docta cerebra somniant. *Ae-*
lian. var. hist. l. 9. c. 25. εἰ δὲ ἀπογεῖς σπερμα-
των, παρ' ἐμοῦ σοὶ γενέσθω. Si eges seminum,
de meo impetres, Similiter Libanius epist.
68. p. 36. Γενέσθω ταινον αὐτῷ παρ' ὑμῶν, ὡ παρ'
ἐκείνων. Obtineat igitur a vobis, quæ ab istis
obtinuit.

Vs. 20. Δύο ἢ τρεῖς.) Formula hæc
Parvum numerum indicat. Eodem quo-
que sensu occurrit apud *Ioseph. contra Ap-*
pion. l. 2. §. 32. p. 490. Δύο ἢ τρεῖς ἔγνω τις
προδότας γενομένους τῶν νόμων. Quisque novit duos
tresve proditores legum fuisse.

Vs. 21. Ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμέ.) *Appian.*
Alexandr. de bel. Syr. p. 148. Ρωμαίων ἀ-
δέν - - ἐς αἰῶνες Καρχηδονίους ἀμαρτόντων. Ro-
ma

manis nihil - - in alios Carthaginienses peccantibus. Et *Sophocl. in Stobæi florileg. tit. 27. p. 121.*

- - φυλάσσεται

- - - εἰς θεὸς ἀμαρτάνειν.

- - - *Evitat*

- - - *in Deos peccare.*

Vs. 25. Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ.) h. e.
Non valente illo, cum non posset. Ita in aliis
 locis occurrit. Ἐχειν pro δυναθῆαι. *Lucæ.*
c. 14. v. 14. Ὅπουκ ἐχουσιν. Quod non pos-
sint. Item *Ioann. c. 8. v. 6. Ἴνα ἔχωσι.*
Ut possent. Et *Ephes. c. 4. v. 28. Ἴνα ἔχη.*
Ut possit. Adde *Proverb. c. 3. v. 27. Ἡνί-*
κα ἔχη ἡ χεὶρ σου βοηθεῖν. Quum potest manus
tua auxiliari. Similiter *Dionys. Halicarn.*
l. 1. p. 19. Οὐκ εἶχον τὰ λεγόμενα συμβαλεῖν. Non
poterant dicta intelligere. Item *Avistoph.*
Plut. p. 22. Οὐκ εἶχεν - - οὐδὲν λαβεῖν. Non
poterat - - quicquam capere. Eodem mo-
 do τὸ *Habere* pro *Posse* usurpavit *Tertullian.*
Apologetic. c. 37. p. 307. Si inimicos - - -
jubemur diligere, quem habemus odisse?

Vs. 30. Ἀπὸ δὲ τὸ ὀφειλόμενον.) Diodor.
Sicul. l. 13. p. 617. τοῖς μὲν φρουροῦσι τὴν πό-
λιν - - εἰπέδωκε τοὺς ὀφειλομένους μισθοὺς. Præ-
sidiis urbis - - exsolvit debitas mercedes.

Vs. 31. Διασαφῆσαν τῶν κριῶν αὐτῶν πάντα.)
Διασαφῆν semel tantum occurrit. Dionys.
Halicarn. l. 6. p. 410. Ταῖ δέξαντα τῆ βουλή διε-
 σάφη-

σάφηναν. *Placita Senatui exposuerunt.*
 Item *Diog. Laert.* l. 6. c. 2. Ὡς καὶ αὐτὸς ἐν
 ταῖς ἐπιστολαῖς διασαφεῖ. *Quemadmodum &*
ipse in epistolis declarat. Nec non *Homeri*
vitz Auctor p. 354. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ ἀγαθὰ, ὧν
 ἐφιενται οἱ ἄνθρωποι, - - ἐν πολλοῖς διασαφεῖ.
Quanam igitur bona expetantur ab homini-
bus - - in multis exponit.

Cap. XIX. v. 3. Κατὰ πᾶσαν αἰτίαν.)
 Κατὰ, *Ob, Propter.* Sic *Dion Cass.* l. 49.
 p. 402. Οἱ μὲν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συνε-
 λέγησαν. *Hi quidem ob ejus patris glori-*
am - - convenerunt. Et *Diodor. Sicul.* l. 12
 p. 491. Κατὰ παιδείαν τεθαυμασμένος. *Ob eru-*
ditionem admirandus. Ceterum pro αἰτίαν
 alii *Codd.* αἰμαρτίαν legunt. Id glossam re-
 dolet. Αἰτία eodem sensu occurrit *Matth.*
 c. 27. v. 37. καὶ ἐπέθηκεν - - τὴν αἰτίαν αὐτοῦ.
 Et *Aclor.* c. 25. v. 18. Ὀυδεμίαν αἰτίαν ἐπέ-
 φερον. Adde *Herodian.* 6. 1. 15. Καίτοι π-
 νῶν μεγίστας αἰτίας ὑποπεσόντων. *Quamvis qui-*
dam maximis criminibus impegerint.

Vs. 4. Ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς, ἄρσεν ἢ θῆλυ
 ἐποίησεν αὐτοὺς;) Ἀπ' ἀρχῆς. Sc. κόσμου,
 vel κτίσεως. Patet ex *Matth.* c. 24. v. 21.
 Ἀπ' ἀρχῆς κόσμου. *Marci* c. 13. v. 19. Ἀπ'
 ἀρχῆς κτίσεως. Et 2. *Petri* c. 3. v. 4. Elli-
 ptice loquitur *Xenophanes* apud *Stob.* edit.
Grotii p. 141. Ἄυτοι ἀπ' ἀρχῆς (sc. κόσμου,
 vel κτίσεως) πάντα θεοὶ θνητοῖς παρέδειξαν. *Ipsi*

Dii ab initio (Sc. mundi, vel creationis) omnia mortalibus ostenderunt. Hic conferri merentur verba Cæsaris Augusti apud Dion. Cass. l. 56. p. 573. qui inter alia hæc populo Romano dicit. 'Ο πρώτος ἢ μέγιστος ἐκεῖνος θεός, ὁ πετηνάμενος ἡμᾶς, διχῆτε διείλε τὸ θνητὸν γένος, ἢ τὸ μὲν ἄρρεν αὐτοῦ, τὸ δὲ θῆλυ ἀποδείξας, εἰρωτα ἢ ἀνάγκην σφισὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους συνουσίας ἐπέβαλε, ἢ γόνιμον τὴν ὀμιλίαν αὐτῶν ἐποίησε. Primus iste ac maximus Deus, qui nos condidit, humanum genus in duas partes cum secuisset, ac masculam unam, muliebrem alteram fecisset, amorem eis ac necessitatem coitus inter se indidit, ac facundam eorum consuetudinem reddidit.

Vs. 8. Πρὸς τὴν σκληροκαρδιαν.) Πρὸς, Ob, Propter. Aliquot jam dedimus exempla, quibus adde Aeschyl. Prom. Vinc. v. 1042.

*Πρὸς ταῦτ' ἐπ' ἐμοὶ εἰπέσθω μὲν
Πρὸς ἀμφήκης βόσρυχος.
Ob hæc in me projiciatur
Ignis anceps capillitium.*

ubi Schol. Πρὸς ταῦτ') Δια τοῦτο. Similiter Latinis usurparur Ad pro Ob, Propter. Confer cl. Drakenborch. ad Liv. 45. 39. 8.

Vs. 11. τὸν λόγον τοῦτον.) h. e. Hanc rem. Itaque vox hæc usurpatur Marci c. 1. v. 45. Διαφημίζειν τὸν λόγον. Evulgare rem.

rem. Sic & apud *Aeschyl.* *Perf.* v. 343. ubi nuntius quidam, expeditione navali descripta, addit: ὦ δ' ἔχει λόγος. Sic se habet res. Anonymus Auctor de *Incredibil.* c. 13. Ὁ φαέθων τὸν πῦ ἡλίου δρόμον ἐπεκμηρατο - - ἀλλὰ ἀπελῶς τὸν λόγον ἀπολιπὼν ἀπέθανεν. *Phaeton Solis cursum observabat - - sed re infecta obiit.*

Vs. 20. Ἐκ νεότητος μου.) *Antonin. Liberal.* c. 22. p. 180. Ἐκ νεότητος - - θεολαβίς. *A puero - - ratione privatus. Nec non Homer.* II. ξ. v. 85.

- - - οἷσιν ἄρα ζεὺς

Ἐκ νεότητος ἔδωκε - - πάλυπυείν

Ἄργαλέες πλέμους. - - -

- - - *Quibus Iupiter*

A puero concessit - - - conficere

Ardua bella. - - -

Vs. 21. Πώλησίν σε τὰ ὑπάρχοντα - - ἢ ἔξεις θησαυρον ἐν οὐρανῶ.) Ταῦ ὑπάρχοντα. Sc. ἀγαθὰ.) *Heraclitus de Incredibil.* p. 69. Ταῦ ὑπάρχοντα κατέφαγε. *Bona sua comedit. Plenius Aristotel.* apud *Stobæum Serm.* 28. p. 81. Χρηθῆαι καλῶς πῖς ὑπαρχουσιν ἀγαθοῖς. *Uti recte bonis suis.* Sequentem formulam usurpavit *Alexander Magnus* apud *Eund.* *Serm.* 214. p. 722. qui ἐρωτηθεὶς ὑπὸ πινός, πῦ τοὺς θησαυροὺς ἔχεις; δεῖξας τοὺς φίλους, ἔφη, ἐν

ἐν τούτοις, *Rogatus ab aliquo, ubi tuos thesauros habes? ostensis amicis, in his inquit.*

Vf. 22. Ἀπιδε λυπούμενος, ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.) *Ex elegantiori Græcismo Ἀπιδε λυπούμενος, ponitur pro Ἐλυπηθη. Evasit contristatus h. e. contristatus est. Sic Libanius epist. 351. p. 171. Καίρῳ εἰς πλοῦτον πάλαι λαθῶν, ἀπιδεν ἔχων (pro εἶχεν) ἔπαινον ἀντί χρημάτων. Occasionem ditescendi jam pridem nactus, evasit obtinens (pro obtinuit) laudem pro opibus. Adde Eund. epist. 159. p. 78. Θεὸς δὲ σαυτὸν ἐν Παλαιστίνῃ κτήματα ἔχειν. Pone vero, te in Palæstina possidere bona. Et Homer. Odys. α. v. 402. κτήματα δ' αὐτὸς ἔχοις. Bona vero ipse habeas. Denique Ἦν ἔχων, pro εἶχε. Sic Dion Cass. l. 46. p. 323. Εἴτινα (ἀρχὴν) ἀρα ἔχων ἦν: pro εἶχε. Si quam (dignitatem) erat gerens: pro gerebat.*

Cap. XX. v. 3. Καὶ ἐξελθὼν περὶ τὴν τρίτην ὥραν, εἶδεν ἀλλοὺς ἐσῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς.) Supple ἡμέρας post ὥραν. Addit Appian. Alexandr. de bel. Civ. l. 2. p. 748. Περί τρίτην ὥραν ἡμέρας ἦγε τὸ κράτιστον τῆς στρατίας. Circa tertiam horam diei duxit robur exercitus. Ultimam formulam habet Philostrat. Heroic p. 661. Ἀπνοι τε καὶ ἀργοὶ ἐσίζουσιν, ὡς ἄσπερο γεγραμμένοι. Nil facientes & otiosi stabant, velut picti.

Vf.

Vs. 6. Τι ὦδε ἐσήκατε;) Perite *Quid ita, sive hoc modo statis?* vertit cl. Alberti. Similiter *Philostrat. vita Apoll. l. 3. p. 106.* ὦδε Δάμις ἐξηγείται. *Ita Damis narrat. Item Achill. Tatius l. 1. p. 11.* Ὁ δὲ ἀρχεται τοῦ λεγεῖν ὦδε. *Ille autem incipit loqui hoc modo.* Nec non *Marcus Argentarius in Antholog. Gr. l. 4. c. 7. epigr. 20. p. 444.* ὦδε μ' ἔδησε Μύρων. *Sic me ligavit Myron.*

Vs. 8. Καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθόν.) *Aelian. var. hist. l. 13. c. 2.* Οὐ χρεῖσόν οἱ μισθὸν ἀπέδωκεν. *Non bonam ei mercedem dedit. Sic Polyæn. l. 4. p. 384.* Ἐκάσῳ - - τὸν μισθὸν ἀπέδιδου. *Cuique - mercedem dedit. Et Libanius epist. 140. p. 71.* Νῦν ὄντως μοι τοὺς μισθοὺς ἀπέδωκας. *Nunc vere mihi mercedem dedisti.*

Vs. 12. Τοῖς βασιάσαι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας.) *Cinnamus hist. l. 4. p. 176* Ὡς μὴ αὐτοὶ τῶν εἰς δεῦρο καμάτων τὸ βάρος βασιάσαντες, ἐπι τῶν ἐκ τῆς νίκης αγαθῶν - ἐπικοινωνεῖν ἔχομεν. *Ne cum totam molem laborum sustinuerimus, postea bona victorie - - communicare debeamus.*

Vs. 15. Ἐν τοῖς ἐμοῖς.) h. e. *In meis rebus, sive bonis.* Sic *Longus Pastoral. l. 3. p. 98.* Οὐδενὸς εἰμὶ τῶν ἐμῶν κύριος. *Nullius rerum mearum sum dominus. Item Isocrat. Trapezit. p. 541.* Ἐγὼν αὐτὸν ἐπιβουλεύοντα τοῖς ἐμοῖς. *Animadverti ipsum insidiari bonis meis.*
Ut

Ut & *Dionys. Halicarn.* l. 11. p. 697. Ἀνασκευασάμενος τὰ ἑμὰ - - εἰς Σαβίνους ἀπέμει. *Collectis bonis meis - - ad Sabinos concedo.*

Vs. 16. Οὕτως ἔσονται οἱ ἔχρατοι πρῶτοι, ἢ οἱ πρῶτοι ἔχρατοι.) *Notat Polyænus* l. 6. p. 553. *Philopœmenen existimasse, non decere ducem Phalangem præcedere, unde erat τότε μὲν ἐν πρώτοις, τότε δὲ ἐν ἐχράτοις. Tunc inter primos, tunc inter ultimos.*

Vs. 17. Ἀναβαίνων - - εἰς Ἱεροσόλυμα.) *Polyænus* l. 3. p. 260. Ἐς Θράκην ἀναβαίς. *In Thraciam adscendens. Et Antonin. Liberal.* c. 40. p. 312. Εἰς Κεφαλληνίαν ἀνέβη. *In Cephalleniam adscendit.*

Vs. 21. Ἐκ δεξιῶν, ἐξ εὐωνύμων.) *Dionys. Halicarn.* l. 5. p. 296. Ἐξ εὐωνύμων μὲν καὶ δεξιῶν ἔχοντι πρόβλημα τον πόταμον. *A sinistra & dextra habenti fluvium ut propugnaculum. Et Diodor. Sicul.* l. 1. p. 57. memorat duas statuas in aliquo templo, τὸν μὲν ἐκ δεξιῶν, τὸν δὲ ἐξ εὐωνύμων. *Alteram a dextra, alteram a sinistra.*

Vs. 22. Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλω πιεῖν :) *Aelian, var. hist.* l. 12. c. 1. Ἐτυχε μὲν ἀπο δείπνου ὄν, ἢ πιεῖν ἔμελλε κατὰ τὸν τροπὸν τὸν Περσικόν. *Erant jam ille cena usus, ac bibiturus more Persico. Pro Πιεῖν ποτήριον eodem sensu figurato Κρατήρα ἐκπίπειν dixit Aeschylus Agamn.* v. 1406.

Τοσῶνδε κρατήρ' ἐν δόμοις κακῶν ἔδε
Πλήσας αἰραίων, αὐτὸς ἐκπίνει μολῶν.

*Tantum pateram in ædibus malo-
rum iste
Cum implevisset divorum, ipse ebibit re-
versus.*

Vf. 23. Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοί-
μασαι) Ἄλλ' οἷς. h. e. *Nisi quibus.* Sic *Mar-
ci* c. 9. v. 8. Ὅυκεπ αὐδενᾶ εἶδόν, ἀλλ' αὐτὸν Ἰησοῦν.
Alii *Codd.* ex mera glossa pro ἀλλ' αὐτὸν legunt
εἰ μὴ. *Diog. Laërt.* Procem. p. 12. Μηδένας
γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἢ θεόν. *Nullum
enim sapientem esse hominem, nisi Deum so-
lum.* Et *Herodian.* l. 2. p. 67. αἴτιος δὲ τοῦ
τοιούτου θανάτου οὐκ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς αὐτῷ. *Ve-
rum causa talis mortis nemo alius, nisi ipse
sibi fuit.* Verbum autem Δοῦναι *Conceden-
di* sensu & apud alios occurrit. *Aeschyl.*
Agamemn. v. 1344.

- - Πόλιν μὲν εἶλεν ἔδοσαν
Μάκαρες Πριάμου. - - -

- - *Urbem capere dederunt
Immortales Priami.* - - -

Sic & *Dare* pro *Concedere*, apud *Statium.*
Theb. l. 3. v. 283.

- - - *Quid me Tyrio sociare marito,
- - - Infauftisque dadas Hymenæis?*

Vf.

Vs. 25. Ὅτι οἱ ἄρχοντες - - κατακυριεύουσιν αὐτῶν, ἢ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.) Verbum κατακυριεύειν occurrit apud *Cinnam.* hist. l. 4. p. 258. Ὅυτε σοι, περιοντων ἡμῶν, κατακυριεύειν δυνατὰ ἔσαι. *Neque tibi, viventibus nobis, dominari possibile erit.* Hic μεγάλοι sunt *Potentēs.* - Ita quoque usurpavit in epigrammate Solon apud *Diogen. Laert.* l. 1. c. 2. Ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλις ἔλλυται. *Viris potentibus urbs perditur.*

Vs. 26. Ἄλλ' ὅς εαν θέλη ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἐσὼ ὑμῶν διάκονος.) Primo notandum μέγας hic poni pro μέγιστος, *maximus.* Ita sæpe Positivus pro superlativo occurrere solet. *Matth.* c. 5. 19. Οὗτος μέγας κληθήσεται. *Ille maximus erit.* Item c. 22. v. 36. Ποία ἐντολή μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ. *Quodnam præceptum est maximum in lege?* Et ibid. v. 38. Αὕτη ἐστὶ - - μεγάλη ἐντολή. *Hocce est - - maximum præceptum.* Item apud τοὺς *LXX.* *Genes.* c. 6. v. 9. τέλειος (pro τελειώτατος) ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ. *Cum esset perfectissimus in sua generatione.* Et *Cantic.* c. 1. v. 8. Ἡ καλὴ (pro καλίστη) ἐν γυναίξιν. *Pulcherrima inter feminas.* Deinde ὅς εαν θέλη μέγας γενέσθαι ex elegantiori Græcismo ponitur, pro ὅς εαν μέγας γένηται, ita ut redundet verbum θέλειν ante aliud. Sic *Lucæ,* c. 20. v. 46. τῶν θελοντων περιπατεῖν ἐν σολαῖς h. e. τῶν περιπατούντων, *Ioann.* c. 5. v.

35. Ἵμεῖς δὲ ἠθέλησατε ἀγαθιασθεῖναι. h. e.
 Ἵμεῖς δὲ ἠγαθίασθητε. Item c. 7. v. 17. Ἐάν
 τις θέλει τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆν. h. e. Ἐάν τις ποιῆ.
 Et c. 8. v. 44. Θέλετε ποιῆν. h. e. Ποιῆτε.
 Ut & Acton. c. 2. v. 12. Τί ἄν θέλοι πῦτο εἶ-
 ναι. h. e. Τί ἄν πῦτο εἶη. Addamus Profano-
 rum exempla. Aeschyl. Prometh. vinc. v.
 781.

- - - Τὴν δ' ἐμοί χάριν
 θέσθαι θέλησον - - -
 - - - *Hanc autem mihi gratiam
 Concedas.* - - -

Item Euripid. Oreste v. 921.

Ὅς εἶπ' Ὀρέστην παῖδα πῆν Ἀγαμέμνονος
 Στεφανοῦν, ὃς ἠθέλησε τιμῶρεν πατρί.
*Qui censuit Orestem filium Agamem-
 nonis
 Coronandum, quod ultus sit patrem.*

Adde Dion. Cass. l. 49. p. 417. Ἐπειδὴ Λού-
 κίος τις Ἀσύλλιος - - τὴν ἀρχὴν - - ἀφείναι ἠθέλησε,
 πῶν υἱὸν αὐτοῦ ἀνταπέδειξε. *Quum Lucius qui-
 dam Asyllius - - magistratum - - abdicaret,
 filium ejus suffecit ei.* Apud Latinos quo-
 que *Velle* ante aliud verbum redundat, Ovid.
 Heroid. epist. 21. v. 139.

*Si tibi conjugium volui promittere nostrum,
 Exige polliciti debita jura tori:*
 pro *Si promisi.* Sic in Antiqua Inscriptione
 apud Gruter. DCCCCXVI. 12.

Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. H. R Ro-

*Rogo. per. Deos. superos. inferosque.
ni.*

Velitis. ossa. mea. violare.

pro ni violetis: ubi obiter notes ni ex vetustiori usu pro ne usurpari.

Vs. 28. Δούσαι - - λύτρον.) Eadem phrasi utitur Leonidas in Anthol. Gr. l. 4. c. 12. epigr. 55. p. 471.

- - - Ὅν περὶ Φρύνη

Δερχόμενος, σφετέρων λυτρον ἔδοκε πύθων.

- - - Quem apud Phryzen

Cernens, sui pretium solutionis dedit amoris.

Vs. 30. Ἐλέησον ἡμᾶς κύριε.) Sic Naufragus apud Achill. Tatium l. 3. p. 165. Ἐλέησον δέσποινι Ποσειδῶν. Miserere domine Neptune. Nec non captiva quædam apud Eund. l. 5. p. 319. Ἐλέησον με δέσποινα. Miserere mei domina.

Reliqua ad Matthæum dabit sequens Fasciculus.

II.

JOANNIS CHRISTOPHORI
HARENBERGII,

SPICILEGIUM PRIMUM

AD DIATRIBEN*)

DE

PERICOPIS BIBLICIS
RECTE CONSTITUENDIS

§. I.

In pericoparum, a LXX Sacris litteris insertarum, numero conspicitur id, quod legitur GEN. XLVI, 27. ubi ipsi intexuerunt vel potius librarii numero *Septuagenario*, qui est in fonte ebraeo, suum *מֵטֵעַ*, *quinque*, ut indicaverint, 75. posteros Iacobi ingressos fuisse eis *מֵצֵרִימָה*, ebr. מצרימה. Adiungimus, ut 75. hos *מֵטֵעַ* LXX posteros, quos in ebraeo deprehendimus tantum fuisse septuaginta, merito hisce id, quod

R 2

Ale.

*) *conf. Cl. II. Fasc. II. N. 1. & Fasc. III. N. 1.*

Alexandrinus, græcus Interpres, ut vulgo existimatur, addidit inciso 20. ibidem. En græca verba ipsa: 'Εγένοντο δε υιοί Μαννασση. Ἐς ἔπλεν αὐτῷ ἡ παιδικὴ ἡ Σύρα, τὸν Μαχίρ. Μαχίρ δὲ ἐγέννησε τὸν Γαλααδ. 'Τοί δὲ 'Εφραίμ, ἀδελφῆ. Μαννασση, Σουταλαάμ καὶ Ταάμ. υιοί δὲ Σουταλαάμ, Εδέμ. Nati erant filii Mannasse, quos pepererat ei ipsa uxor secundaria Syra, Machirum. Machir vero generaverat Galaadum. Filii autem Ephraim, fratris Mannasse erant Sutalaam & Taam; filii vero Sutalaami Edem. Menassi fuisse filium Machirum & ex hoc natum Gileadum, intelligimus ex Ios. XVII, 1. 3. & Num. XXVI, 20. Ephraimo erant filii Schutelab & Tachan, Num. XXVI, 35. In hoc loco illis duobus Ephraimi filiis additur præterea Bichri, utriusque interpositus. Præterea ibidem docemur v. 36, Schute-lahho fuisse filium Eran huiusque Erani filios. Is, qui additamentum illud Gen XLVI. 20, inseruit, locum Num. XXVI, 35, legit mutilatum in græco suo codice, siquidem in Codicibus græcis quamplurimis hæc verba græca, ad ebræum fontem revocata, ὁ Σουταλαί τῷ Βεχέρ, δῆμος ὁ Βέχερ desiderantur. ORIGENES hæc verba græca, ubi LXX. Interpretum manca erat nec omnibus verbis ebræi fontis respondebat, olim interpretationi Alexandrinorum inseruit,

ruit, quemadmodum ipse testis est a), ex *Theodotionis* vel alius interpretis græci versione; ibique adposuit asteriscum. Varia enim menda iam ante *Origenem* illapsa fuisse versioni LXX, *Io. Ern.* GRABIUS copiose docuit in *Dissertatione de Vitiis LXX Interpretum Versioni ante Origenis ævum illatis, ac remediis ab ipso in hexapla editione adhibitis.* In Codice *Alexandrino* LXX, quem *Grabi*us in lucem emisit *Annæ Britannorum Reginae* iussu, legitur ille *Becher.* Num. XXVI, 35. Syra concubina, quam legimus in LXX, memorata *Gen. XLVI, 20*, enata fuit ex *Aramjab*, ex qua *Menaffes* genuit filium *Esrielem*. *1. Chron. VIII (VII), 14.* LXX hunc locum sic in græcum transtulerunt: 'Τοι Μανασση, Εσρηλη, ον ετεκε η παιδακη αυτη η Συρα, ετεκε πιν Μαχηε πατερα Γαλααδ. Videtur illa *haarammijab* sive *Syra* peperisse *Machirum* æque ac *Afrielem*. Nisi horum utrumque *Interpres Alexandrinus* habuisset pro viro eoque uno & eodem, numerum suum 75 patriarchalem turbasset, ac 76 homines, *Iacobi* posteros, in suam redegisset summam. Ut verbo dicam, autor additamentorum græcorum in *Gen. XLVI, 20, 27.* famæ suæ

R 3

pa-

a) *Comment. in Matthæum* To. I. *Opp. graecolat.* p. 381.

parum consuluit. Nam numerus filiorum Menassis & Ephraimi maior fuit opinione ipsius, ac quinarium numerum satis excedit. Sunt b), qui putant, Stephanum *Act.* VII, 14. sectatum fuisse opinionem Interpretis Alexandrini, & ex hac lectores, melius auditores, docuisse illum numerum 75 hominum, quos Iosephus, tum patrem suum tum patris familiam omnem, ad sese arcessiverit in regionem Gosen. Meum non est iam monere, Stephanum Palæstino sermone usum fuisse in sua ad adversarios apologia, ac eam ob causam ex Interprete Alexandrino græco prorsus nihil adtulisse in lucem. Lucas vero, Hellenista Iudæus, adhibuit interpretationem illam LXX passim. An vero in *Act.* VII, 14. ad hanc sese conformaverit, quæri potest. Mihi fit vero simile, additam illam *Gen.* XLVI, 20. pericopam non fuisse a prima Interpretis manu, nec necessum est arbitremur, olim Lucam interpretem sermonis Stephani, 75. *ψύχας* indicasse, ex Cananæa in Gosenitidem transmigrantes. Posterius elucet ex Codicibus bene multis notæque sat bonæ, qui

b) *La Genealogie de Iesus Christ*, Matth. I, 1. Luc. III, 23. p. 152. a Leide 1683, 8. *Histoire universelle depuis le commencement du Monde iusqu' au present* To. II. L. I. c. 7. p. 163, f.

qui habent loco verborum ἐβδομήκοντες πέν-
 τε. *Ephrem* legit, *Septuaginta πάντας omnes*.
 GROTIUS & BEZA illud πέντε, *quinque*,
 prorsus omiserunt. Personæ Septuaginta
 leguntur apud LXX *Deut. X, 22*. Cur ipsi
 hoc loco omisissent *quinque*, si hunc nume-
 rum putassent divina accuratione niti? Ir-
 repit itaque illud πέντε ex margine in con-
 textum *Gen. XLVI, 27*. & margini fuit
 illitum ex additamento seu glossemate falso
 v. 20. Personæ 70 colliguntur ex *Gen.*
XLVI, 8. -- 25, si v. 15. numeras 33 homi-
 nes; si vero uxores c) filiorum Iacobi,
 quæ tunc vivebat adhuc, ad calculum haud
 vocas, remanebunt tantum personæ 66,
 prouti traditur *Gen. XLVI, 26*. Ne mo-
 neamus, Menassen & Ephraïmum cum Ia-
 cobo non demigrasse in Aegyptum, quod
 dici videtur v. 26, 27, illud memoratu
 dignum est, quod Moses tantum modo di-
 xit; istos omnes venisse *Mizraïmah*, id est,
prope Aegyptum. Territorium enim in-
 ferioris Aegypti, circa urbem *Mizraïm*,
Mazor, *Mizr* seu *Mesr* situm, ætate Mo-
 sis adpellationem *Mizraïm* tulit. Urbs
 hæc, ad alveum Bubasticum posita, anno
 640 a Mohammedanis capta & post hæc
Fustata dicta fuit, quod nomen nondum

R 4

fuit

-) Hæc vocantur *filiae* Iacobi improprie, proprie
 autem *Dina* v. 15.

fuit extinctum. Ad testimonium cito *ELMACINUM Hist. Saracen. L. I, p. 28, f. & ABULPHARAGIUM Dynast. IX, p. 178.* Circa hanc urbem erat regio Gosen, pars *nomi Arabiae* iuxta orientalem Bubastici alveiripam, ubi tractus maior Cusch, Cuschhan, Casiotis, exorsus, ad boream & orientem solem sese porro diffundebat. Ipse Iosephus venit in terram Gosen ad patrem *Gen. XLVI, 29.* Iosepho defuncto sedes ibidem ceperunt Menasseh & Ephraim cum familiis suis. Ephraimidae inde varias in Palæstinam tentarunt incursiones. *I Chron. VII, 21.* Nec de Menassidis & eorum idem studentium conaris videtur dubitandum, siquidem Israëlidæ in regione Gosen vitam Nomadum fuerunt sectati. Adscititiam adigimus pericopam; dabitur nunc transpositam.

§. 2.

Cel. VENEMA *) in censu pericoparum transpositarum refert caput *Geneseos quintum*, idque collocandum esse censet inter

*) Nimirum hæc sunt S. Venerabilis VENEMÆ verba in *Dissertatione*, quæ est selectarum ad S. S. V. & N. T. Tomi I. Partis II. Leoyardicæ emissarum a. 1747. *Secunda* p. 26. "Hujus Sexti Geneseos capitis prima pericopa, octo primos versus complexa, eum
"cap.

inter GEN. VI, 8. & 9. Qui genealogiam Patriarcharum antediluvianorum, quæ totum Caput quintum explet, ex consilio *Vennæ* ante VI, 9. ponunt ac initium capituli VI. cum fine capituli IV coniungunt inter legendum, lucem quandam sibi exoriri sentiunt, & eis ad liquidum adparet series geneologiæ, desinens in hæc verba Gen. VI, 9. ואלה תלדות נוח, & hæc quidem iam recensitæ generis propagationes, ad Noachum usque decurrentes, sunt, quas enarravimus. Sic omnia sunt plana & expedita. Si se junxeris contra Caput quintum a nexu cum Gen. VI, 9; omnia adparent hispida & hiulca. Noli quærere exactam & accuratam pericopes huius positionem in Alexandrina interpretatione græca. Vetusior enim ea est positio hac Interpretis cura, ad vertenda ebraica in græcum applicata. Dedimus ita pericopes transpositæ exemplum, plures ejusmodi dari haud admodum dubitantes. Vocabula singula a librariis nonnumquam olim fuisse transpo-

R 5

spo-

“cap. IV. est connectenda, tanquam ad eandem Schedulam Patriarchalem pertinens,
 “(ex ejusmodi enim Schedis constare librum Gen. jam est observatum) capite
 “quinto, quod novam continet schedam,
 “per parenthesin inserto. Ex quo nexus
 “historiæ clarius conspicitur. N. B.

spofita, intelligitur ex Pfalmo alphabetico
XXV, 2. ubi legendum בכ בטחתי אלהי d)

§. 3.

Deest subinde in versionibus id, quod eodem gaudet initio congruenter enuntiato, quod præcedit vel sequitur. In codice latino antiquo *Vercellensi* leguntur LUC. XXII, 19. 21. hæc: *Hoc est corpus meum. Attamen ecce manus proditoris mei mecum super mensam.* Quæ interiecta sunt in græco, non habet, a codice *Veronensi* & *Brixienfi* haud aliena. Si quæramus rationem defectus illius in codice *Vercellensi*, nil adparet in caussa omissionis librario fuisse præter similitudinem initii enuntiatorum duorum. Dum enim librarius inspexit illud τὸ ἐστὶ τὸ σῶμα μου, hoc est corpus meum; & perfunctorie deinceps oculos direxit in illud τὸ ἐστὶ τὸ ποτήριον, hoc poculum, credidit festinanter, sese muneri descriptoris proprio fecisse satis. Incisum *Lucæ* XXIII. 17. plane abest a codicibus antiquis latinis *Vercellensi*, *Veronensi* & *Brixienfi*, ante
Hie-

d) Nisi hoc fiat, littera altera alphabethica contra mentem auctoris primi perit. In inciso proxime priori *Iehovah* ponitur post vocabulum אלהי, unde videtur intelligi, in inciso secundo vocabulum *Elohai* ponendum esse post *becha*. Sensui tamen inde nihil subducitur.

Hieronymi interpretationem N. T. latinam adornatis. Si circumspicimus omissionis rationem, non succurrit animo alia, præterquam hæc; in græco codice uno atque altero, unde versiones illæ fuerunt compositæ ac profectæ, librarium ob similitudinem enuntiatorum duorum initialem omisisse prius enuntiatum. Initium enim v. 17. & 18. in græco capit primordia a syllaba AN. Quanto facilius omissioni eiusmodi locus potuit fieri seu relinqui, si librario observatæ fuerunt plures syllabæ, plures initiales eadem duorum enuntiatorum, quorum alterum alteri fuit contiguum? Videntur utique librarii tempore insectationum, quas Maximianus Christianis crudelissime molitus fuit, interpretationes ac descriptiones suas festinata opera adornasse, quum iussi essent ipsi idiographa Evangelistarum & Apostolorum præsidibus tradere, ut ea comburerentur. Ex Perfide igitur & regionibus extra orbem Romanum tunc positis conquirendi sunt codices Græci & Latini, e quibus a posteritate de dicto illo i Ioannis V, 7. iudicia sunt facienda, præcipue quum istud habeatur in Latinis Patribus antiquioribus, & eodem initio enuntiatum constet, ac incisum sequens. Benedictionem Moses videtur Simeoni denegasse DEUT. XXXIII. At, nisi fallor, ea legitur v. 11, & ommissa fuit

fuit iam olim a librario formula præmissa, *לשמעון נאמן*. Incisi enim hujus ratio est a priori enuntiato prorsus diversa tum numero eorum, qui compellatur, tum modulo structuræ sermonis.

§. 4.

Adferuntur subinde a Iudæorum doctoribus initia pericoparum, licet ex eis initiis id haud liqueat, quod ipsi eunt demonstratum, & quod demum in verbis pericopæ sequentibus, si ea expenduntur & adduntur, continetur. Ita ACT. XIII, 33. resurrectionis Christi veritas ex verbis Psalmi II, 7. *Tu es filius meus, hodie genui Te*, corroboratur. Spectant isthæc verba, per sese considerata, ad æternam Filii Dei a Patre genituram seu generationem, non ad resurrectionem Christi, e morte redivivi. At id, quod initia illius pericopæ deinceps sequitur, indicio est, fore, ut Messia mundus omnis subjiciatur & per hujus potestatem gubernetur omnis per terras universas ecclesia. Hoc autem fieri non poterat, si Iesus Messias morti obnoxius permanisset nec resumisset vitam. An potuissent Reges obsequii initiationem præstare Iesu Messia, nisi ipse revixisset ac capessisset regnum in universam tellurem?

§. 5.

Pericopæ complectuntur interdum ea, quæ evenerunt seu adparuerunt. Hæc vero vel in sensus externos & per eos in mentem ipsam incurrerunt, vel in visione interna contigerunt. Nisi res sensu perceptas ita discernamus, prolabamur in errores necessum est. *Ezechiel* sæpius fuit in spiritu seu ecstasi, ac a Spiritu huc illuc est ductus, quum pedem loco haud extulit. Multa vidit *Ioannes* in visione, quum fuit ἐν πνεύματι, quæ eodem modo extrinsecus haud evenerunt, quo illa fieri vidit. Ita in visione *Zachariæ* *Satanas* ad dextram Angeli *Iehovæ* adparuit *Zach. III, 1. 2.* Confer *I Reg. XXII, 22.* Stilo visionibus proprio debentur ea, quæ legimus *Iob. II, 1-7.* Ita *Ioannes* in visione conspexit diabolum, in cælo cum *Michaele* præliantem. *APOC. XII, 7.* Hieroglyphica ævi vetustissimi, quo litteræ alphabeticæ nondum erant inventæ, fuerunt postea materies rerum, quæ in visionibus viris sanctis adparuerunt. Et ideo stilus visionibus familiaris seu hieroglyphicus etiam extra visionum argumenta ævo pervetusto est consuetus, & passim in imaginibus, a Platone aliisque subinde adlatis, lectoribus repræsentatur. Eodem fortassis referenda est disceptatio *Michaelis* cum *Satana* de *Mosis* corpore, quod

quod Satana invito paullo post hujus sepul-
 turam in cælos fuit sublatum, testibus ve-
 tustis Ebræorum membraniseu voluminibus.
 Commemorare hoc loco libet ea, quæ ad
 eum eventum spectant, quo Iesus a Diabolo
 tentatus fuisse perhibetur. Nemini id com-
 pertum fuit, quod in ea tentatione fuit ge-
 stum, nisi Iesu ipsi, qui eam in loco ab homi-
 nibus vacuo ad occidentalem Jordanis ripam
 perpeffus est. Ipso solo revelante & com-
 municante postea cum suis, isthæc in noti-
 tiam hominum venerunt. Lucas eam po-
 tissime persecutus fuit copiose. Hic nar-
 ravit, III, 1-13. Iesum *spiritu* ductum fu-
 isse in eremum per dies quadraginta & a
 diabolo tentatum. (nec illis diebus edisse
 quicquam; eis vero ad finem perductis rur-
 sus cœpisse esurire). Tentationem ipsam
 sic describit. *Tum diabolus* Iesu tres ten-
 tationis insultus opposuit; at repulsus fuit
 ab Eo, qui a Spiritu sancto erat unctus &
 eo erat plenus, licet ab Angelis bonis de-
 relictus ad id exiguum tempus. Diabolus
 eum non duxit per aëra vel ad loca passim
 editissima. In fastigio enim templi stare
 poterat nemo. Si Iesum duxisset diabolus
 in alias templi pinnas seu Mæniana & ex-
 dras, indubie istum obtulisset conspectui
 hominum, ibi confidentium vel conspicuus,
 vel inconspicuus. Si prius factum esset,
 Iesus

Iesus a Iudæorum primoribus fuisset con-
 vitis ideo exagitatus. Si posterius conti-
 gisset, Iesum omnes pro maniaco habuissent.
 Si audiissent adfessores colloquium, ipsi fu-
 issent præ meru dilapsi. An hoc tacuissent
 Evangelistæ? An Iudæi unquam leguntur
 hæc obiecisse Sospitatori? In altissimo quo-
 vis monte nemo potest alteri unico tem-
 poris puncto monstrare universi orbis ter-
 rarum vel Palæstinæ regna eorumque deli-
 cias. At in visione id omnino fieri pote-
 rat. Accedit, quod Iesus nobis exemplum
 reliquit tentationis Satanicæ gloriosum in
 modum exantlatæ, peccati quippe expers.
 Adde, quod ipse usque quaque tentatus
 fuit, *sicut nos*. At neminem Christiano-
 rum diabolus unquam ducere potest pro
 arbitrio in montes & exedras, quamdiu
 ipsi ratione gaudent sana. Quis enim un-
 quam exempla eiusmodi probata satis &
 & vera audivit vel vidit? Discedente Sa-
 tana, visio fuit finita. Tunc Angeli boni
 ad Iesum redierunt, & ipse revertit in Ga-
 lileam. Nisi veriti fuissent Theologi, ne
 Iesus peccatis maculatus fuisse videretur,
 quam primum gesta isthæc tentatio intra vi-
 sionem fuisset, hanc dudum secuti fuissent
 interpretandi viam. At metu isto vacui in
 aurem utramvis ipsi poterant dormire.
 Zacharias enim & Micha æque cacodæmo-
 nem

nem in visione viderunt & audierunt sermocinatum, immo ipse Ioannes eum vidit bella cientem; nec tamen mens eorum inde fuit contraminata. Nolim tamen aliorum sententiis obstrepere vel officere. Deligat quisque, per me enim licet, quod vero est maxime consentaneum. Virtutibus enim cerrasse satius est, quam interpretatorum divortis, hac illac se aperientibus. Referenda hæc quidem sunt ad pericoparum expositionem magis quam earum ordinationem. Nisi tamen singularium pericoparum interpretatio insitit firmo calco, earum constitutio non potest recte conformari. Paucula sunt, quæ b. Io. Iac. RAMBACHIIUS e) de pericopis maioribus ac minoribus adigit. Multa in hoc gurgite restant, in quo rari nantes adparent.

§. 6.

Pericopa esse turbata videtur APOC. I, 4-8. Structura enim orationis, ab omnibus Codicibus exhibita. If. NEWTONUS & IO. IAC. WETSTENIUS sibi persuaserunt, turbationem structuræ vel esse indicium inscitiae scribendi, vel munimentum contra hostes evangelii, in quorum manus

e) *Institut. hermeneut. sacrae* L. II, c. 2. §. 7, p. 117, f.

& oculos casu quodam epistola Iohannis Apocalyptrica incurrere potuisset. Utraque ratio mihi videtur esse ficulnea & Divino scriptori parum consentanea. Quin potius redimus in memoriam generis scribendi, quod nonnumquam veteribus probatum fuit. Ipsi enim paginam diuidebant in columnas duas, si obiectiones & oppositas eis responsiones tractabant, aut aliquid volebant quasi per adnotationes illustrare, quod intra periodi unius aut alterius cancellos erat conclusum. Nisi ex professo commentaturus essem de hoc argumento, iam essem longior & primo quidem de more illo ex ævo prisco differerem, deinceps vero causam exemplis ex Paulo & aliunde decerptis corroborarem. Inpræsens pauca hæc modo subiungere liber, donec fidem datam præstem. Veteres & Græci & Latini protographa sua sæpius sic adornabant, & lineas scripti sui ita instruebant, ut aliquid superscribi posset, quod barbaris sæculis *interlineare* adpellatum fuit: aut ad dextram vel sinistram scripti in membrana, ad dimidiam fere latitudinis partem, spatium relinquebant vacuum, in quod cogitata posteriora vel etiam illustrationes eorum, quæ iam scripta erant, conscribere seu exarare possent. De priori modo mentionem faciunt PLINIUS *Secundus* L. VII, ep. 12.

& SÜETONIUS in *Nerone*. Specimina veteris ejusmodi scripturæ restant in libris musicis, in quibus ad *Guidonis Aretini* ætatem usque litteræ, quæ erant notæ musicæ, supra scriptæ sunt. Posterioris modi exemplum haud unum lectori offertur a *Bern. de MONTFAUCON* in *Paleographia græca* p. 188. 214. 229. Si quos librarii codices conferrent inter sese, ac in altero invenirent versiculum, vel enuntiatum, quod in uno haud legebatur, ad oram scribebant membranæ id, quod excidisse vel deesse videbatur. Si auctor quæstiones & interrogationes scriberet, eis responsiones subiecturus, interrogationum initia fere ad dimidium lineæ inchoabat, ut lectori natura enuntiationum diluceret. Si idem enuntiata esset illustraturus vel ea strictius coerciturus, membranæ dimidium reservabat illustrationibus adiiciendis. Ei, qui scholia auctoribus adiungebant, hunc in primis servabant modum. Qui epistolas scribebant, quibus argumenta copiosiora tractabantur, eodem more in alteram partem membranæ ea conferebant, quæ ad enuntiata clarius exponenda vel intra cancellos suos revocanda faciebant. Ita enim id, quod per sese videbatur longissima tractatione persequendum, concisè & magis ἐν συνόψει repræsentare sibi poterant lectores.

Paulo Apostolo hunc morem in epistolis nonnullis curæ fuisse, res ipsa loquitur. Specimina darem luculenta, nisi hoc in clivo egregie sudasset pl. Reverendus vir *Frid. WITTINGIUS*, ecclesiastes ad S. Michaëlis Hildenesheimii primarius, in libro germanice scripto editoque Brunsvici ac Hildesiae 1761, 4. sub titulo: *Erläuterung der Lehrart Pauli*. Nisi descriptores librarii, præcipue qui cum Euthalio epistolas Pauli in stichos diviserunt, veterem scribendi migrassent morem, ætati nostræ plura exempla exarandi bipartito membranam fuissent retervata.

§. 7.

Documenta diligentiae criticæ, ad argumentum nostrum spectantis, dedisset plura *Frid. WITTINGIUS*, nisi hoc anno 1763, 12 Ian. præmatura morte fuisset interceptus. Adiungere tamen nonnihil mihi libet de pericopis, quæ enuntiationibus orationem interpolantibus videntur laborare. Sunt, qui hæc enuntiata, si conficiant *propositionem*, adpellant *parentheses*, & ea ipsa credunt scripta esse ad instar reliquarum enuntiationum, quibus nulla intervenit alia enuntiatio, seu, ut vulgo adpellant, *propositio incidens*. Malim, si liceat, sic statuere, ut existimem, maiores

propositiones incidentes, vel commata, versus marginem ad latus fuisse scriptas ab auctoribus, seu magis ad sinistram contextus oram olim esse exaratas, tum ad sensum lectoribus clare exhibendum, tum ad ea discernenda, quæ a lectoribus haud erant confundenda, Separanda autem mihi videntur ab his enuntiatis, orationem interpolantibus, *glossemata* criticorum, olim ex margine in contextum orationis adscita, quæ tamen sæpius ibi arbitror a quibusdam deprehendi, ubi locum non habent. Offeram lectori aliquot utriusque speciei exempla. En ea, quæ leguntur EBR. VI, 9. *πεπίσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ, τὰ κρείττονα καὶ ἔχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ ἔτω λαλῶμεν.* *Persuademus vero nobis maxime de vobis, dilecti, meliora & ea quidem, quæ saluti sunt adfinia.* Non credit auctor, ipsos fore ex eis, qui cum Iudæis a Iesu averfis in perniciem instantem Iudæis rebellantibus, sint ruituri. Ad illud *ἔχόμενα* scripsit quidam in marginem, *εἰ καὶ ἔτω λαλῶμεν; an etiam sic loquimur? an hæc dictio est satis græca?* Scire debuerat censor, dici id *ἔχόμενον*, quod alteri cohæret & confine est. Auctore prorsus id enuntiatum, fini adiectum, est indignum. Cur enim hic ita non loqueretur vel sensum exprimeret, quemadmodum fecerat? Et cur persuasionem suam certio-

certiorem Auctor paullo post coniecisset in
 aleam dubitationis? Dixisset sane sic idem
 ac hoc: Persuasi sumus de vobis meliora,
 nec tamen persuasi sumus, nam fortasse di-
 eendum non est, nos esse persuasos. *) *Hu-*
noldus Plettenberg, e Societate Iesu, in *Intro-*
ductione ad Ius Canonicum, *Hildesii* 1692,
 8. edita, ad vocabulum *Ieremiam* Matth.
 XXVII, 9. habet hæc c. 12. p. 120. "*Mal-*
 "*donatus* non sine fundamento asserit, Mat-
 "*thæum nullius Prophetæ nomen retulif-*
 "*se - - alium vero scriptorem, quod puta-*
 "*ret Hieremiæ citari testimonium, illius*
 "*nomen proprium addidisse, tum quia Au-*
 "*gustinus de Consensu Evang. III, 7. testa-*
 "*tur, suo tempore in multis codicibus nul-*
 "*lum nominatum fuisse prophetam, tum*
 "*quia in versione Syriaca nomen Hieremiæ*
 "*non legitur., Cur Christ. SCHOETTGE-*
 "*NIUS verba Apoc. VIII, 3. 4. legi solita,*
 "*τῆς προσευχῆς τῶν ἁγίων, pro glossemate in*
 "*Horis Hebraicis p. III4. reputaverit, ra-*
 "*tiones apud ipsum videndæ sunt & pen-*
 "*sandæ. Alibi glossemata venantur & de-*
 "*prehendunt critici, ubi ea non inveniun-*
 "*tur. Dabimus exemplum. Leguntur hæc*
 "*GAL. II, 4. 5. Δια δὲ τὰς παρεισάκτας ψευδαδέλ-*
 "*φας, οἵτινες παρεισήλθον καὶ πειρασάσαι τὴν ἐλευθε-*

S 3

*) Alia vice ostendere animus est, verba hæc, si vel
 textui relinquuntur, sensum fundere satis
 congruentem, N. B.

ρίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς κα-
 ταδραλώσωσιν οἷς, εἰς τὴν ἄραν ἔξαμεν τῇ ὑπο-
 ταγῇ. - *At propter fratres falso sic di-*
ctos, qui in ecclesias subreperunt aliorum
opera, subingressi exploratum libertatem no-
stram a iugo caeremoniarum Iudaico, quam
in professione religionis Messiae Iesu habemus,
ut nos in servitutum traderent suis, nequi-
dem ad brevem temporis moram cessimus per
obsequium - - Illud τῇ ὑποταγῇ ad casum spe-
ctat sextum. At quid sibi velit οἷς, dif-
ficile visum fuit Criticis definitum. Fuerunt
igitur, qui utrumque vocabulum οἷς εἰς tol-
lere & in marginem reicere maluerunt,
unde in contextum videatur adscitum. At
sensus Apostoli non innotescit nec scopo
scribentis fit satis, nisi retineatur utrumque.
Et οἷς hoc loco ob eandem rationem non
reddendum est quibus, sed suis, contractum
quippe ex εἰς, suos. Illustrari possunt alia
etiam loca, si remedio eidem nonnumquam
relinquatur locus. At iam ad potiora pro-
gredimur, daturi enuntiata longiora, qui-
bus oratio sacra est interpolata in tabulis
Fæderis novi, quærentes antea, an illud
 רמנ ען ששל *omissum est Deut. XXXIII,*
 11? *Ut enim librarii aliquid contextui*
aliunde potuerint inferere, ita per eam-
dem imbecillitatem humanam videntur ali-
quid omittere potuisse. Liceat tamen his
 in

in præsens haud immorari. Ad N. T.
enuntiata provehimur interpolantia.

§. 8.

Suffecerint instituto nostro paucula
exempla. Scribemus ea sic protinus, ut le-
ctor, quid velimus significare, intelligere
queat. Forma scriptionis nostræ reddet
omnia satis luculenta. ROM. I, I.

παυλος δαδλος Ιησυχ Χριστη, κλητος.

Αποστολος, αφωρισμενος εις ευαγγελιον Θεου,

2. Ο προσπηγγειλατο δια των προφητων αυτη
εν γραφαις αγιαις,

3. περι τη υιου αυτη,

τη γενομενη εκ σπερματος Δαβιδ κατα
σαρκα,

4. Τη ορισθεντος υιου Θεου εν δυναμει, κατα
πνευμα αγιωσυνης, εξ αναστασεως νε-
κρων,

Ιησυχ Χριστη τη κυριου ημων,

5. δι ε ελαβομεν χαριν και αποστολην εις υπα-
κοην πιστεως εν πασι τοις εθνεσιν, υπερ τη
ονοματος αυτη,

6. εν οις εσε και υμεις κλητοι Ιησυχ Χριστη,

7. πασι τοις υσιν εν Ρωμη - - -

III. 6. Μη γενοιτο. επει πως κρινει ο Θεος τον
κοσμον;

7. *Si enim veritas Dei (evangelium) per
mendacem meam (pristinam doctrinae
Pharisaicae) professionem (misericor-
dia Dei in melius mutatam) redunda-*

vit ad gloriam Eius, cur porro etiam ego tamquam facinorosus & maleficiorum plenus traducor?

8. Et num, ut obtreccamur & quemadmodum nonnulli dicunt nos dicere: *Faciamus mala, ut (inde) eveniant bona*, horum, (qui mihi sic obtreccant,) iudicium iustitiæ consentaneum est? a)

Neminem fugit, pro κτες non raro dici ὄς.

IV, 13. Ου γαρ δια νομῆ ἢ ἐπαγγελίᾳ τῷ Ἀβραάμ ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ,

Το κληρονομον αὐτοῦ εἶναι τῶ κόσμῳ, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως, (*sed ex fiducia, quæ iustitiam conciliat; obtigit.*)

14. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νομῆ, ἐκ νομῆ κληρονομοῦ (εἰσι,) κεκενωταὶ ἢ πίσις, καὶ κατηρηγῆται ἡ ἐπαγγελία.

15. Ὁ γὰρ νομος ὀργὴν κατεργάζεται. Ὁ γὰρ ἐκ ἐστὶ νομος, ἔδε (ἐστὶ) παρὰ βῆσις.

16. Διὰ τὸ ἐκ πίστεως (ἢ ἐπαγγελίᾳ), ἵνα κατὰ χάριν (ἢ), *obtingit*, εἰς τὸ εἰναί βιβῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, ἔυ.

a) A persona prima singulari deslectitur ad primam pluralem, & commate 9 Paulus personam induit Iudæorum, quibus prærogativam, in iudicio Dei stabilem denegat.

αν τω εκ τς νομς μονον; an illis posteris, qui,
ex lege tantum omni Mosaica
sperant & sectantur iustitiam, co-
ram Deo, exclusis ceteris?

αλλα και τω εκ πειως Αβρααμ, quin vero po-
tius posteris ex fide, quali instru-
ctus fuit Abraham, ος εστι πατηρ παν-
των ημων. - - Sic αλλα alibi adhi-
bitum, e. g. Marc. IX. 8.

V. 8. Συνιησε δε την εαυτε αγαπην εις ημους ο
Θεος, οτι ετι αμαρτωλων οντων ημων,
Χριστος υπερ ημων απεδανε.

6. Ετι γαρ Χριστος, εντων ημων αδενων, κα-
τω καιρον υπερ ασεβων απεδανε.

7. Μολις γαρ υπερ δικαίς τις αποθανειται,
υπερ γαρ τς αγαθς ταχα τις και τολ-
μα αποθανειν. (At pro eis, qui
sceleribus maximisque peccatis
cooperti sunt, numquam alias
quis suscipit necem.) En maxi-
me commendabilem Dei in nos
amorem!

9. Πολλω εν μαλλον - -

Examini aliorum probo & sincero hæc con-
secrata sunt. Qui considerabunt nervos
& summam doctrinæ Paulinæ, ei non suc-
censebunt mihi, quod IV, 14. repeto il-

Iud h) *ex vobis*, non definiens, utrum id potius sit subaudiendum, an contextui sit inferendum. Mihi, posterius tentaturo, certe Codices, quantum intellexi, suffragantur nulli. Id vero Paulus hoc loco docet præcipue, iustificationem peccatoris coram Deo, non proficisci ex lege, quam quippe nemo peccato corruptus exacte implet, ideoque non oriri c) ex debito. Hæc est ratio, cur parrem commatis 16 putem esse quæstionem.

Mirum videri potest, quid causæ fuerit, cur commata 6. 7. capitis quinti antecedere videantur comma Octavum. Admiratio autem hæc concidit, quamprimum nobis fit verisimile, incisa illa duo in latere fuisse adscripta, ut, quia multum spatii occuparunt, in margine paullo supra lineam incisi octavi ceperint primordium. Sed librarius, qui unum contextum ex commatibus singulis, collegit & composuit, ad hoc momentum haud videtur adtendisse. Viderur

b) Ob membranarum amplitudinem olim opus erat dictans librario. Ni iste moneret plane, idem repetita vice scribendum esse, hic illud semel duntaxat, scribebat, quod bis scribendum.

c) Debitum designo pactionis, divinitus propositæ per legem, addita Dei pœna in delicturos.

detur haud fecus illud καὶ τοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων *Ebr.* IV, 3. referendum esse ad finem incisi sequentis. Librarius olim ex latere verba illa scripsit eo, quo non debebat, loco. Adjicerem alia exempla satis luculenta, nisi censorum suffragia & rationes in contrarium adlatas vel patentes prius expectare statuissem. Praestat enim, in hisce esse cautiorem & timidiorem quam audaciorem. An in Pentateucho Mosaico locus postea passim fuerit datus inferendo uni alterive indicio, scripta illustranti, quæri solet. *Herm. WITSIUS* Misc. S. l. I. c. 14. id factum esse *Gen.* XIV, 14. XIII, 18. XXIII, 19. XXXV, 27. XXXVII, 14. *Ex.* XVI, 35. *Deut.* III, 14. non negat. Sed M. *Io. Christ.* MEHLHORNIIUS, d), id esse concedendum, infitiat.

§. 9.

Vellicat nunc aurem *Anglus* doctissimus, qui haud ita pridem in *Ephemeridibus Anglicis* e) periodos capitum I. & II. *Genesios* ita disposuit, uti ex hoc schemate elucet. *Gen.* I, 1-10. 14. 15. 16. 17. 18. 13.

d) In gründlicher Erklärung der heil. Schrift Altes Testaments I Band p. 71, f. Leipzig, 1738 4,

e) *Gentleman-Magazin.*

13. 11. 12. 19. II, 9. 8. 10. 11. 12. 13. 14.
 I, 20-25 II, 4. 5. 6. II, 7. 1. 28. 29. 30.
 II, 19. 20. 18. 21. 22-25. I, 31. II, 1. 2.
 3. 15. 16. 17. In periodis ita collocatis
 ordinem faciliorem atque commodiorem
 lectoribus offerri plerumque, negare haud
 sustinemus. At longe alia est quæstio, an
 Mosis collocatio eiusmodi sit tribuenda, an
 dispositio hæc fuerit a primo scriptore qui-
 dem profecta, successu autem temporis tur-
 bata & huc illuc dispersa. *Alexandrini &*
Samaritanus Interpretes certe eum sequun-
 tur periodorum ordinem, quem adhuc te-
 nemus, in creationis historia in sermo-
 nem suum conversa, ut credibile sit, Esram,
 diligentissimum ac Divinum scriptorem seu
 descriptorem, dictum *Sopher* f), qui sum-
 mam Pentateuchi prælegit reversis ex exi-
 lio Israëlitis g) & enarravit h.), non inve-
 nisse duo prima Geneseos capita alio ordi-
 ne scripta, ac eo, quo nunc disposita ad-
 parent. Vocabulo *Sopher* certe semper ea
 fuit potestas, ut dictorum vel scriptorum au-
 ctorem i), priora fideliter repetentem dicta vel
 scripta, designet. Qui in synedriis Iudæorum
 scribebant, qui dicta iudicum, reos vel ab-
 fol-

f) *Esr.* VII, 11. 12. *Nehem.* VIII, 9. 13.

g) *Nehem.* VIII, 8. 18.

h) *Nehem.* IX, 6. f.

i) *1 Chron.* XXIV. 6.

solventium vel condemnantium, Icalamo excipiebant, vulgo a nobis adpellati *Secretarii*, vocabantur *Sopherim*, teste libro mischino *Sanbedrin IV*, 3. aliisque passim locis suffragantibus. Eidem Iudæi eos, qui Pentateuchum Mosis describunt, nomine insigniunt iam olim eodem. Non est credibile, Pentateuchum ante Esram alio periorum ordine fuisse unquam descriptum, ac eo, quo Esra eum ad posteros transmissit. Nam ante ipsum numquam effluxerunt anni quinquaginta, quin Mosis libri fuerint k) publice tractati & lecti a sacerdotibus ac hominibus peritis. Quis hosce in turbandum ordinem eorum, quæ antea erant scripta, consensisse credet? Mosis nomen posteris suis perpetuo erat tam venerabile, ut nemini potestas esset immittendi in ejus scripta ordinem enuntiatorum novam. Nec fuit eorum quisquam, cui dubitatio suborta placuit, Pentateuchum vel ex parte vel ex toto ab alio, ac Mose, initio scriptum fuisse l). Apostoli eum universum Mofi tribuerunt *Act. XV*, 21. 2. *Cor. III*, 14. 15. præeunte Messia Iesu Io. V,

k) *Ios.* I, 7. 8. XI, 23. XXIII, 6. XXIV, 26.
 1 *Reg.* XI. 3. 2 *Chron.* XXIII, 4. XXV,
 4. XXVI, 5. XXIX, 15. XXXI, 21. 2
Reg. XXII, 8. XXXV, 12. *Dan.* IX, 13.
 l) *Herm. WITSIUS Miscellan. sacr.* I, 14.

V, 46. 47. *Marc.* XII, 19. confer *Rom.* X, 5. Ipse *Samaritanus* Pantateuchus uterque nostram sententiam confirmat m). Quum vero Moses ea ætate haud vixerit, qua evenerunt illa, quæ primo Pentateuchi libro exponuntur; non possumus non opinari, Mosē hæc litteris memoriæ prodidisse vel ex Dei revelatione vel ex scriptis aliorum, qui ante ipsum vixerunt. Quid, quantum & quomodo Mosi ea fuerint exaranda, nutui supremo utique in acceptis ipse referre debuit, eo quod scripta fœderis prioris erant θεοπνευστα & λόγια Θεῶν, oracula, divinitus scriptoribus inspirata. *Rom.* III, 2. 2 *Tim.* III, 15. 16. Quæ ad *historiam creationis* universi referenda sunt, profluxere procul dubio ex Dei revelantis benignitate. Nemo tamen contendere ausit, Mosi ea demum fuisse divinitus patefacta, quæ ad creationem, paradisi originem, statum utriusque hominis primi & purum & fœdatum, ad Patriarcharum gesta, & promissiones Dei haud unas spectabant. Intererat enim Protoplastorum nosse & suam & reliquarum rerum originem, creatarum in ipsorum commoda & oblectamenta. Intererat primorum parentum nosse, quid in paradiso potissimum observare & fugere deberent. Intererat postero-

m) *Sal. DEYLINGIUS Observation. sacr. P. I.*
p. 7. f.

sterorum Adami haud oblivisci originem mali moralis ac semina physici mali inde enascentis. Intererat ipsorum nosse progenitores suos Deique in probos munificentiam benignam; in improbos vero ac rebelles pœnam, diluvio ipso fecundam. Ante Iosephum quidem in Aegypto Proregem, inter progenitores ipsius, litteræ nondum exstiterant alphabeticæ. Ante harum tamen inventionem usus obtinuerat hieroglyphicorum signorum, quæ n) per familias propagabantur & in Aegypto a Regibus constituebantur. Primores familiarum & in Aegypto Antistites sacrorum eam sibi reservaverant curam, ut traderent hieroglyphica semel statuta, servarent, auferrent, & eorum beneficio gesta ad posteros transmitterent. At nomina hominum propria signis istis exprimi haud poterant. Recursandum igitur erat ad memoriam, qua id complectendum & adservandum sæpiusque repetendum erat, quod ab oblivione vindicandum esse videbatur. Inde solemnioribus in conventibus sacris, quibus capita familiarum præerant, sacrificia adiungentes, memoriter modulabantur familiares, qui aderant, pericopas nunquam obliviscendas, primo quidem historiam

n) Copiose de eis exposui in *Nützlichen Sammlungen* 1757. Hannover. p. 1433. f.

riam o) creationis, una modulatione comprehensam; tum vero felicitatem primorum hominum eiusque ruinam; deinde seriem progenitorum suorum, &c. Ex *Theogoniis* priscis variarum nationum, præcipue Aegyptiorum, Phœnicum, Persarum, Græcorum, hæc patescunt p), licet *Theogoniis* illis Philosophi & Poëtæ passim cogitata sua & imagines novas successu temporis inseruerint, prouti ex Ovidio, Virgilio ac ipso Hesiodo satis superque intelligitur. De Sileno hæc VIRGILIUS *Eclogæ* VI habet:

“ - - Canebat, uti magnum per inane
coacta

“Semina terrarumque animæque maris-
que fuissent,

“Et liquidi simul ignis: ut his exordia
primis

“Omnia & ipse tener mundi concreve-
rit orbis:

“Tum durare solum & discludere Ne-
rea ponto

“Cæpe-

o) EUSEBIUS *Praepar. Evangel.* I. 10. CUD-
WORTH, *Intell. System.* p. 319.

p) *Algemene Historie*, tweede Stuck van het
eerste deel. Inleiding p. 30. f. 1735. 4.
Nova Acta Erud. Supplem. To. VI. Sect.
4. p. 151. f.

“ceperit & rerum paulatim sumere
formas :

“Iamque novum terræ stupeant luceſce-
re ſolem,

“altius atque cadant ſummotis nubibus
imbres :

“Incipiant ſilvæ cum primum ſurgere,
cumque

“rara per ignotos errent animalia montes.

“Hinc lapides Pyrrhæ iactos, Saturnia
regna,

“Caucaſeasque refert volucres furtumque
Promethei.

SIMPLICIUS, magnam eſſe ſimilitudinem
inter Moſaicam & Aegyptiorum priſcam
de creatione rerum narrationem, intellexit
q). Dum vero adiecit iudicium ſuum, il-
lam ex hieroglyphicis horum emanaffe
perhibens, vero abſimilia ſuffragio ſuo fuit
dignatus. Aegyptiorum enim historia ad
origines rerum haud pertigit, & ea mythis
involuta exhibuit, quæ apud Moſen clara
ſunt & luculentis verbis expreſſa. Facile
autem intellectu eſt, pericopam, quæ crea-
tionem univerſi complectitur, eſſe inſtar
peculiaris opusculi & deſinere in II, 4. Tum
vero initia paradifi ac hominum, in inte-
gritate phyſica & morali conditorum, enar-
ran-

q) In Ariſtotelem de *Auſcultatione phyſic.* L. IV,
Bibl. Brem. Nov. Cl. III, F. II. T

rantur II. 5-25. Deinceps nova pericope exponit protoplastorum labem ac mala physica inde exorta, III, 1-24. Posthæc deprehendimus pericopam, qua origines peccatorum, orbi terrarum diluviem parientium, edisseruntur. IV. Tandem additur genealogia Patrum piorum chronologica c. V, quæ denuo peculiarem pericopes exhibet compagem. Singulis hisce pericopis, si ad earum scopum metamque respicias, deest nihil. Ad primam reddendam ampliore nonnulla enuntiata possunt ex pericopa secunda r) accommodari trahique. Sed hæc enuntiata tam arcte congruunt & adfixa sunt ad pericopam secundam, ut inde tolli & in primam huc illuc transponi nequeant. Hominum primorum status paradisiacus postulat omnino, ut indoles & natura Paradisi, & incolarum ejus arborumque, in primis relatio parentum primorum ad paradisi situm, curam, & retinendam possessionem recensita fuerint. Ad summam sextiduanæ rerum originis hæc per sese non respiciunt. Scopo differunt utique per omnem modum pericopæ ambæ, prima

r) Denuo id re ipsa demonstravit *Isaac. Joseph. BERRUYER To. I. P. I. Histoire du peuple de Dieu* p. 17. s. Iesuita hic sæpius contextam biblicum comice permiscuit. At hoc loco se continuit intra cancellos.

ma & secunda. In hymnis odisque Davidicis leguntur passim ea, quæ historiam populi Israelitici Aegyptiacam, Arabicam & intra Cananææ tractus varios versantem exponunt. Si quis in eam inciderit hæresin, ut unam Odam ex quatuor aliis compaginare conetur, is operam suam nemini adprobabit. AMMONIUS idem in quatuor Evangelia sæculo tertio exeunte tentavit, conflaturus inde unicum & solum corpus. Harmoniam quamdam ita institui contexique posse, non negarunt nonnulli. At exegesis inde magnopere adiuvari posse, illi negarunt, qui Chronologiam, quæ videtur inesse evangelio Matthæi, prouti vulgo membranæ eius fuerant collocatæ, cum ceteris Evangelistis in concordiam redigere fuerunt adgressi. Pericopa Mosis prima semper a Iudæorum doct. tribus s) separatim fuit collocata. Priscorum in populorum theogoniis ætas Saturni seu sæculum aureum ab enumeratione originis rerum discrepat suoque distat intervallo. Ecquis dubitat, e puriori primorum parentum enarratione theogonias illas varie expositas

T 2 tam

c) Decem verbis creatus fuit mundus. Pirke aboth V, I. MAIMONIDES addunt hoc loco, novies legi in historia creationis עשר ודיבר, ac vocem eam decimam includi in prima breschith.

tamquam e communi fonte emanasse? Neutiquam vero illæ per genus humanum sic fuissent disseminatæ, nisi eas Deus ipse hominibus reverlasset & aperuisset. Pericopam primam melius ex secunda illustrari, quam ex Philosophicis & Cabbalisticis doctrinis, libens fateor. Nec infitior, utramque, licet invicem manserit separata, memoriter decantaram fuisse. Mos enim ille per theogoniarum propagatam recitationem ubique obtinuit, iustinens vicem alphabeticæ scripturæ. Vocabula tamen & formam Moses ad sermonem ab Israelidis ætate sua receptum attemperavit, adornans recensionem ad veritatem, qua Deus eam propagari volebat, & ad modum, qui posteris erat conformatus. Scripserat iam ante Mosem Prorex historiam sacram. Ad eius enim ætatem pertinent ultima genealogica, quæ *Gen. XI.* edisseruntur. Nec erat, qui præter eum arcana historię Iosephi scribere poterat. Moses vero isthæc omnia ita in recensionem suam suscepit, quemadmodum Oeconomia salutis nutusque Dei, ac linguæ recentissima ratio exigebant. Sermonem ab initio generis humani statim exstitisse Mosaicum, qui quippe Cananæus est, nequaquam ullis censoribus veritatem sectantibus adprobari potest. Nam nomina *Chavvab, Kain, Noëhb, Mahalaleel,*

Zeel, Tubalcain, Arphachsad & alia satis sunt indicio, sermonem primorum hominum sensim fuisse mutatum. Nomina certe in rerum primordio fuerunt universa per originem suam adpellativa. Quid vero sibi volunt nomina *Lamech, Metuschelach, Kainan, Plischtim, Togarmah, Patros?* Et quam facile poterat eis adsui aliquid, quæ per notas hieroglyphicas, non indicatis hominum nominibus, per manus familiarum ad posteros tradebantur? Ut igitur oracula prima & gesta ponerentur extra omnem dubitationem ac integra posteritati commendarentur, opus erat scriptura alphabetica & Mosis per Deum ductu, atque ab omni erroris metu vel nævo immunitate peculiari, nec non dictione illa, quæ inter Ebræos ævo suo vigebar. Si igitur cum clarissimo Anglo, *Rob. LOWTH,* tibi persuadeas, verba *Lamechi Gen. IV, 23. 24.* reliquias esse carminis vetusti, inde tamen non consequitur, arbitrato Mosis & prima carminis lingua eas fuisse repetitas. Carmina ante Mosen & eius ætate iam fuisse versiculos, pedum numero adstrictos, *Lowth* quidem credit & complures ante eum extimarunt. At tenuissima rei poeticæ initia & indoles hymnorum priscorum hebraicorum illi sententiæ reclamant. Inter cisa ad enuntiationem brevioris finitam

modulatio & comitans modulationem motus corporis, argumento consentaneus, atque longior in fine periodi cessatio modulationis videntur omne tulisse punctum & omne cantus negotium, ad quasdam pronuntiationis moras compositum, confecisse. Adiectæ sunt huic negotio tandem instrumenta musica, saltationes artificiosiores, & ipsæ passim exergasæ, chori, personæ sigillatim & alternis vicibus t) modulantes, nec non alii ad excitationem animorum apparatus, quemadmodum ex Therapeutarum moribus apud PHILONEM u) intelligitur. Id vero dandum non est Io. SPENCERO, Ebræis morem fuisse sacros hymnos ac carmina sua in sacris decantandi inter saltationes, ὑποχρηματα a Græcis adpellatas, a maribus cum feminis institui solitas. In conventibus enim Ebræorum sacris mares stabant a feminis omnino segregati, & eundem Aegyptii servabant morem, quo mares cum maribus, feminae cum feminis, inter modulationes in sacris conventibus saltabant.

§. 9.

Deducimur ita ad *Psalms*, vulgo a Davide cognominatos, quippe quorum singuli

t) IUSTINUS MARTYR *Apol.* II, p. 76. ATHANASIUS in *Argumento Psalmorum* p. 71. To. II. Montfauconi.

u) Pag. 893. *Francof. Viadr.* 1691, f. item p. 901.

guli sunt pericopæ maiores. Dicemus ad eorum mentionem nonnihil, quantum ad eorum collocationem & Chronologicas rationes videtur referri posse. Ordo collocationis eorum non ad idem spectat tempus, nec rationem temporis sequitur. Prima collectio continebat primos Psalmos Septuagintos & duos. Ultimo eorum subscriptum fuit *Amen Amen. Finem heic habent hymni Davidis, ex Isaiæ nati.* LXX: Γένοιτο γένοιτο. Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ υἱῆς Ἰεσοῦ. Symmachus: Ἀμήν ἀμήν ἐπλήρωσαν αἱ προσευχαί - - - Theodorio & quinta Origenis editio: Ἀνακεφαλαιώθησαν προσευχαί Δαυὶδ. - - - EUSEBIUS, qui his verbis summam collectionis primæ clausam fuisse negat, isthæc nos docuit, pergens x) ita: *Verum reliquæ interpretationes & ipsa hebraica scriptura commonstrant, hæc quoque (v. 20.) totius psalmi partem esse.* Mirari subit, Eusebium ad hanc suam sententiam descendere potuisse aliis persuadendam, qui ipse, diversas Psalmorum collectiones temporibus diversis contigisse, paullo ante tradiderat. Ipse enim sic senserat: *E re fuerit heic rursus monere, non ex serie historiæ & temporum or-*

T 4 *dinem*

x) *Commentar. in Psalmos p. 418. ad Ps. LXXII. 20. To. I, Collect. Patrum & Scriptorum graecorum Bern. de MONTFAUCON Paris. 1706. Fol.*

dinem psalmorum fuisse constitutum, sed tempora inibi admodum permixta esse y). Idem z) alibi ita: Cum multo idololatriæ genere Iudaicus populus detineretur, ipsos patria scripta e memoria deposuisse, narrat Regnorum historia; ita ut neque Mosaicæ legis liber ultra a) reperiretur neque paternæ pietatis memoria penes illos servaretur. Sic itaque Prophetas, iniquitatem ipsorum coarguentes, interficiebant: quibus de causis in captivitatem Assyriorum primo traditi sunt. Nihil itaque mirum est, in tali temporum conditione quædam, quæ libro Psalmorum continebantur, longo annorum curriculo oblivione oblitterata excidisse. Sub hæc autem sive Esdras sive quispiam alius Prophetarum ipsos colligendi curam suscepit atque una cum aliis libris librum quoque psalmorum consecravit: neque confertim (ad 2° p^o 1°) omnes reperit, sed diversis temporibus. In primis autem locavit illos, qui inventi fuerant primi: Et hinc factum, ut ii, qui Davidis sunt, non serie sua omnes iaceant, sed commixti cum iis, qui filio.

y) *Ad Ps. LXII, (63) p. 298.*

z) *Pag. 300. f.*

a) *Hoc autem est ultra terminos ratiocinari. Nam vatis Amosi ævo in Israelitico regno sacrificia immolabantur ad Mosis præscriptum ac hymni Davidici solemniter decantabantur. Amos IV, 21, 22. V, 5. Conf. 2 Reg. XVII, 27. f.*

filiorum Core, Asaph, Salomonis, Moysis, Aethan, Aeman, rursusque Davidis deprehenduntur in libro: non ratione temporis, quo promuntiati, sed quo reperti sunt. Et inde contigit, ut, qui tempore posteriores erant, quia primi reperti, primi repositi sint; ac vice versa qui primi fuerant, posteriori adpareant loco, quia post alios eruti sunt. ATHANASII, idem sentientis, locum supra §. I. adtuli. Si Psalmi ad ordinem eiusdem argumenti vel adparatus musici consimilis vel festorum anni dierum fuissent collocati, Eusebius ac Athanasius non obstarent, quo minus, psalmos eodem tempore fuisse collectos, contenderemus. At ne hunc quidem ordinem ex collatione psalmorum eruere vel componere licet. HILARIUS b) credidit, Esram collegisse psalmos, numeros tamen non adscriptisse; LXX autem psalmos *Spirituali & celesti scientia* in numerum ac ordinem redelegisse. Undenam hæc hauserit Hilarius, ignoro. Testibus fidei probatæ hæc ipse superstruere debuisset. Quominus pronuntiatum Hilarii reputem pro certo, impediōr PSALMI LXXIV, commate IX, unde liquet, si ceteras adiungimus rationes, psalmum istum

T 5

ævo

b) In *Prologo Psalmorum* §. 8. col. I. Paris. 1639. fol. Opp.

ævo Antiochi Epiphanis, in Iudæos eorumque sacra sævientis, compositum fuisse, ea scilicet tempestate, qua nec Prophetæ nec doctores publici sacrorum amplius erant Iudæis. Ad *inscriptiones*, si eæ Psalmis sunt præfixæ, commentari libet pauca, ne quis inde depromat tela in id, quod modo significavimus. Nam Psalmis passim superscriptum fuit *Assaphi* prophetæ nomen, quod de uno Davidis administro, musices sacrae moderatore, exponi solet. Simulac vero monuerimus, unicuique musices sacrae directori inde ex Davidis ætate illud nomen fuisse commune temporibusque consecutis continuatum sub eadem adpellatione, causam diximus pro nobis. Nam Psalmorum argumenta, nomen Assaphi præferentium, satis indicant, ea non esse uni eidemque sæculo vindicanda. Ecquis nescit, præfectis administrationum portiorum sacerdotibus inhæsisse id nominis c) perpetuo, quod directori præfecturæ primo fuerat proprium. Ita sacri thesauri custos ad Titi Vespasiani usque tempora adpellatus fuit perpetuo *Phineas*. Alienum igitur a veritate censeretur non debet, si contendero, *Psalmum* 79 & 80. spectare ad
Mac.

c) *Schekalim* V, 1. R. *Abraham* in *Schilte haggibhorim* fol. 32. col. 1. cap. 36. IOSEPHUS B. I, VI. 8. §. 3.

Maccabæorum ætatem, licet utrique nomen *Assaphi* fuerit præfixum. Ille enim referendus est ad Iudæ Maccabæi expugnationem Hierosolymorum; *hic* vero ad templi per Iudam repurgationem. Liceat hinc colligere, collectionem psalmorum *secundam tertiamve* ad ipsam *Iudæ Maccabæi* ætatem pertinere. Falsa igitur est sententia HILARII d), AUGUSTINI e) & aliorum, qui, Esdram collegisse Psalmos universos, tradiderunt. Nec tamen dubito, Psalmos illos ad Davidem auctorem esse referendos, qui notam דוד præferunt. Nam hoc indicium, Psalmo XVIII. præmissum, adparet, qui omnino Davide gaudet auctore 2 *Sam.* XXII, Confer præterea Psalmi XXIX inscriptionem cum 2 *Chron.* XVII, 29, s. Inutilis proinde distinctio est inter Psalmos seu hymnos *Davidis* & *Davidi*, quam habent LXX. &, qui eos fuit securus, ATHANASIUS g), quasi carmina, quæ vocarunt *Davidi*, ab aliis in Davidem fuerint recitati. In N. T. certe tribuuntur Davidi eæ odæ, quibus præfixum est in hebræo *leda-*

d) Loco indicato p. 333.

e) *De Civ. Dei* XVII, 14.

g) In *Argumento Psalmorum* p. 71. To. II,
MONTFAUCONI.

ledavid. Vide, quæso, *Luc. XX, 42. Act. I, 16-20. Rom. XI, 9. Act. II, 25. 30. 31.* Titulos, Psalmis præfixos, historicæ veritati satis congruere ac respondere notum est, licet ea propter ipsorum origo ad auctores hymnorum non sit referenda. Titulorum scriptores fuisse privatos homines eosque interdum parum antiquos, opinatur Cardinalis *Lud. Vincentius GOTTI h)*. Aliis vero videntur tituli illi scripti esse in usum Levitarum, quam primum hymni singuli his traditi fuerunt, ut de auctoribus constaret. *2 Chron. XXIX, 25. 30.* Præterea notum esse debebat, an cantores verba capeffere statim, an a musicorum instrumentorum usu primordia capi par esset, & quibusnam instrumentis foret utendum. Ferenda est eorum imbecillitas, qui arbitrantur, in notitiam horum vasorum musicorum ætate nostra non amplius perveniri posse. Carent odæ quædam titulo seu inscriptione. Primam, ea vacantem, Davidi assignavit auctori *ATHANASIUS i)* ob confinia secundæ, quam Davidi tribuisse Apostolum *Act. IV. 24.* habemus compertum. Invertit *HIERONYMUS* hanc regulam *Athanasii*, & Psalmos, qui titulo
 carent

h) *De Veritate religionis Christianæ & librorum, quibus innititur*, To. III, L. I, p. 88.

i) *In Argumento Psalmorum*. p. 70. To. II, cit.

carent & alium, qui in inscriptione præfert auctorem, sequuntur, eidem assignat auctori. En *Hieronimi regulam k)*: *Omnes Psalmi, qui, cujus sint, titulum non habent, iis deputentur, quorum in prioribus Psalmis nomina continentur.* ORIGENES iam huic opinioni inhæsit, a Iudæis profectæ, HIERONYMO teste l) hunc in modum: *Octogessimus nonus (Ebræis 90) Psalmum, qui inscribitur Oratio Moysei hominis Dei, & reliquos undecim, qui non habent titulos, Origenes, secundum Huilli expositionem, eiusdem Moysei putat.* At regula illa fallaciam spirat. Psalmus enim 91 continet ex indicio LXX laudes, quas in Deum David contulit, peste cessante. Ad Regem Iosaphatum, Victorem Ammonitarum, Moabitarum, Idumæorum ac Minæorum, spectat Psalmus 92. Omitto reliqua. *Alexandrinus* Interpres exemplari ebræo usus fuit, in quo plus inscriptionum, quam in exemplaribus nostris ebræis, deprehensum videtur. Ipse vocabulum *Michtam* credidit legendum esse *michtabh*, vel hoc illi posse substitui. Habet enim *σκληρογραφήαν*, *lapis exstantis inscriptionem*, aequè Ps. XVI, 1. ac Ps. LVI, 1. LVII, 1. LVIII, 1. LIX, 1. LX,

k) To. III, *Opp.* p. 761. G. Paris 1643. fol.

l) In *Apologia adversus Ruffinum* I, 3. p. 494. F. G. To. II, *Opp.*

LX, 1. In hisce omnibus duræ narrantur calamitates, eventu amæno conclusæ. Unde suspicor, odam, quæ vicissitudinem talem occultæque providentiæ evolutionem mirandam exposuit, adpellatam fuisse *michtam*. Arabes enim adhibent verbum *catam*, quoties de re studiose occultanda vel abdita injiciunt mentionem. Nonnullis Psalmis præfixa est occasionis materies exactis historicis, expositionem reddens facilissimam. Si omnibus eadem fuisset præmissa, multum laboris exegetici nobis esset m) subtractum. Singularis est sententia COSMÆ *Indopleustæ*, opinati n), proprie ad Messiam referendos esse hymnos II, VIII, XLV, & CX, nullos præterea. Quæritur, an Psalmus *unus* alicubi in *duos* fuerit divisus, an duo coaluerint in unum, an cuiquam recentior poeta nonnihil adiecerit? Qui commata interpunxit, se fefellit in Ps. XXV, 2. dum vocabulum אלהי traxit ad comma secundum, dum ultimo loco ponendum erat in inciso primo. Nam Psalmus ille est alphabeticus, cuius incisum secundum inchoari debet a littera secunda א. Sunt, qui monent, eundem Psalmum duobus locis repeti, & tamen nonnihil inesse diffe-

m) RAMBACHIUS *Institut. hermeneut.* II, 2. § 9. p. 121.

n) In *Topographia Christiana* L. V, p. 224. 227

differentiæ in loco altero e. g. Ps. XIV, LIII, item *Pf.* XVIII, 2 *Sam.* XXII, 2. f. Si geminus psalmorum usus nobis ob oculos versatur, repetitio illa non amplius excirabit admirationem. Unus usus est historicus; alter ad musicam referendus eamque non eandem continuo, sed temporibus diversisque modulationibus musicisque instrumentis accomodatam. Additiones viro- rum piorum ætatis posterae a Psalmis abesse debebant ob modulorum rationes & con- centus ex utraque musica temperamentum. In argumentis vero historicis o) ac geogra- phicis nec non genealogicis additiones eius- modi quædam interiectæ vel substitutæ sunt, quæ lectoris usui cedebant & desti- nationi divinæ consonant omnino.

o) *Io. Franc. BUDEUS in Historia ecclesiast. V. T. To. II. p. 1012.*

III.

EJUSDEM
SPICILEGIUM ALTERUM
AD DIATRIBEN

DE

PERICOPIS BIBLICIS
RECTE ORDINANDIS

ET

DIJUDICANDIS.

§. I.

Operæ pretium fuerit, immorari paululum nonnullis pericopis enodandis, quæ ex V. T. in N. T. adlegantur. Sunt enim non soli *Collinsiani Deistæ*, qui moment, adlegationibus illis non inesse vim argumentationum, sed ipsas esse nonnisi *accommodationes*, sed cantilenam eandem quoque repetunt interpretes nonnulli; in primis Iudæi quidam, doctrinæ nostræ infensi & eam destruendi, eis adlegationibus vim ac robur adimere student, passim
fidem

fidem earum notaturi. Liceat mihi viris optimis consentire, qui in omnia eunt alia, ac adlegationibus illis non solum fidem certam, sed quoque robur argumentationum, inesse, prædicant. Referrî possunt adlegationes illæ in classes non unas. Sunt enim eæ vel *historicæ* vel *typicæ* vel *prophe-ticæ* vel *morales*.

§. 2.

Adlegationes *historicæ* complectuntur vel verba repetita vel simul accessiones quasdam, verba illustrantes, atque haustæ sunt vel ex gestis, quæ in V. T. enarrantur, vel ex traditis olim per Iudæos notiis. Videtur a loco MARCI II, 26. esse inchoandum. Dicitur ab eo David introiisse in domum Dei, sacri tentorii sedem externam, tempore Abiatharis, Princeps qui fuit sacerdotum: & panes Deo propositos edisse. Sunt, qui hærent in Marci verbis ἐν τῷ Ἀβιάθῳ τῷ Ἀρχιερεὺς, rati, Abiatharem tunc nondum fuisse sacerdotum Principem, nec eum Davidi dedisse aliquid ex istis panibus edendum. *Theod.* igitur BEZA sibi persuasit, verba illa græca non esse Marci, sed glossematum architecti. Idem senserunt librarii *græci* & *latini*, qui illa verba omiserunt. Desunt ea Codici *Cantabrigiensi*, *Vercellensi*, *Veronensi* & aliis Codicibus *latinis*
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. II. V

tinis. Syrus Interpres a) vero, Codex latinus *Brixianus*, *Vulgata*, aliique Codices verba illa græca in sermonem exterum translata exhibent solide meritoque. Nam **Abiathar** fuit summus Sacerdos, sive per prolepsin sic fuerit dictus, sive eo ipso tempore, siquidem iam antea Deum rite in causa Davidis consuluerat i *Sam.* XIX, 4. ideoque patri in muniis sacerdotalibus erat adiunctus. De reliquo vesci permisit panibus illis Davidi Abimelechus pater i *Sam.* XXI, 1. quod non negavit Marcus. Quantum vero ad illud ἐν adinet, hæc præpositionis particula, ea casui secundo ac personis iuncta, denotat tempus, quo quis vixit, quo aliquid fuit gestum. G. RAPHELIUS ex *Xenophonte & Arriani Epicteto*, I. ELSNERUS ex *Thucydide & Demosthene*, uterque ad hunc Marci locum, suppeditarunt huius significatus exempla, quibus addi possunt *Matth.* I, II. XXVIII, 14. *Luc.* III, 2. IV, 27. *Act.* XI, 29. In *Iosepho*, *Philone*, *Pausania*, *Plutarcho* sæpius iste structuræ modulus sensu eodem legitur. I. CLERICUS ad *Hammondum* alucinatus fuit, sibi persuadens, illud ἐν Ἀβιαθὰρ Ἀγχιε-

a) Syrus habet: כַּד אַבְיָתָר רֵב כַּהֲנָן, quum *Abiathar* esset princeps sacerdotum. Codex *Brixianus*: Sub *Abiathar* sacerdotem. *Vulgata*: Sub *Abiathar* Principe Sacerdotum.

Χρησιμ in latinum verti posse ad *Abiatharem Pontificem*. Nullus enim scriptor græcus cum huic structuræ sensum adiunxit. I. HARDUINUS ad *Marci* locum rectius hanc adtulit interpretationem: *Dum præesset Abiathar synagogæ Israeliticæ, tamquam Princeps sacerdotum*. Synagoga tamen strictim dicta in eam ætatem haud cadit. Id vero, quod *Harduinus* adiicit, rarus, duos simul fuisse Pontifices, quorum annuæ fere fuerint vices, & cuius moris primordia ab *Heli* Pontificis obitu arcessenda sint, quem morem ex hoc *Marci* loco ivit comprobatum, mihi videtur lubricum & incertum, immo improbandum. Suffecerit nobis, rem a *Marco* enarratam accidisse sub *Abiathare*, seu tempore *Abiatharis*, τὸ ἀρχιεπισκόπου illius, qui summus fuit sacerdos. Si honoris hæc nota fuit per prolepsin adiecta, scrupulus cessat omnis; sin vero proleptice haud dictus fuit sacerdotum Princeps, meminisse iuvat, eum iam in patris munia successisse nomine vicario, siquidem Deum rite consuluit more sacerdotis summi.

§. 3.

Cruce lectoribus videtur fixa in narratione illa *Stephani*, quæ legitur ACT. VII, 2. 3. 4. quippe quacum pugnare fertur id, quod

V 2

quod narratur GEN. XII, 1. In priori enim loco Deus dicitur Abramo præceptum impartivisse *in Mesopotamia*, ut hic patriam & cognatos desereret atque in aliam emigraret regionem. In posteriori loco præceptum illud videtur Abramo divinitus *in Haran* contigisse, quæ erat vel vicus vel villa regionis Aram naharaim seu Aram paddan, id est, Aramææ Bataneos seu Bataneæ. Exposui de situ huius regionis in *Novis Actis Eruditorum* 1740. p. 270. f. Si verba Dei, Abramo ingesta, inspiciamus, ea non in Haran, sed in Ur Caschdim huic fuerunt patefacta & iniuncta. Dei enim hæc erant verba: *Exi ex patria tua & ex cognatione seu familia tua ac ex domo patris tui.* Constat vero inter omnes, patriam Abrami patrisque Taræ fuisse *Ur Caschdim*. Si nossemus situm huius urbis, quæ a Chaldæis vel Chaldis nomen traxit, eumque inter Euphratem & Tigrim deprehenderemus in famosa illa olim Mesopotamia, difficultas sublata esset omnis, ac locus uterque, qui videtur discordare, foret inuicem conciliatus, simulac interpretatio in *Gen. XI, 31. 32. XII, 1. 2. 3. 4.* adferretur, rei congruens. Antequam vero ulterius progredior, hunc *Geneseos* locum ita ad verbum interpretor:

“Et

"Et adsumsit Tarah Abramum, filium
 "suum, & Lotum, nepotem suum ex filio
 "Harano, nec non Sarai nurum suam, uxo-
 "rem Abrami filii sui: atque hi emigrarunt
 "cum ipsis ex Vr Calschdim, profecturi in re-
 "gionem Canaan. Et venerunt Haranam
 "usque, ubi sedes ceperunt. Et erant dies
 "Tarae quinque anni & ducenti anni, ac obiit
 "Tarah in Harana. Et dixerat ante exitum
 "ex Vr Caschdim Deus Abrahamo: Exi ti-
 "bi ex patria tua & ex cognatione tua ac
 "ex domo patris tui in regionem illam, quam
 "tibi indicabo: & faciam te populum ma-
 "gnum & faustitatem tibi impertiam, &
 "eveham nomen tuum, ut sit prosperrimum
 "& illustre. „ Clauditur ipso tertii incisi
 fine promissio Dei, olim Tarae in Vr Casch-
 dim impartita. Parenthesi hac seu exposi-
 tionis accessione absoluta, narratio ipsa sic
 porro continuatur: "Et emigraverat Abram,
 "quemadmodum iusserat ei Deus, profectus-
 "que cum eo fuerat Lotus. Abramus vero
 "natus fuerat 72. annos, quum postea ex Ha-
 "rana emigraret. „ Si plusquam perfecti
 significatum sequaris, ubi res ipsa id exi-
 git, nodi geographici & chronologici dif-
 ficultas extinguitur & evanescit. Subiun-
 gemus interpretationi ex hebraeo factae in-
 terpretationem ex graeco transfusam, re-
 V 3 feren-

ferentem verba Stephani ex *Act.* VII. 2. 3.
4. En hanc:

*"Viri Fratres ac Patres, audite. Deus
"ille gloriosus adparuerat Patri nostro Abra-
"am, qui erat in Mesopotamia, antequam
"sedem caperet in Charran: dixeratque ad
"ipsum in Ur Calchdim; Emigra ex patria
"tua & ex cognatione tua, & discede in re-
"gionem, quam sane tibi monstrabo. Tunc,
"egressus ex regione Chaldaeorum, domicili-
"um fixit in Charran. Et inde, pater ejus
"obierat, domicilium mutavit sedemque tran-
"stulit in regionem hanc, in quam vos nunc
"habitationes collocastis."*

Illud, qui erat in Mesopotamia, non
necessario indicat, Abramo in Mesopota-
mia illam visionem fuisse oblatam. Pona-
mus tamen, in Mesopotamia visum ipsi
esse Deum & emigrationem præcepisse;
tunc nobis dandum est, Ur Calchdim fuis-
se sitam in Mesopotamia. Nostrum vero
est inter hæc meminisse, Mesopotamiam
seu interamensem regionem in Oriente
non fuisse unam, & Chaldaeos ac Chaldos
quondam variis in regionibus sedes obrinu-
isse & mutasse. Mesopotamia prima fuit
Euphraten & Tigrim interiacens; secun-
da, sic a LXX dicta, & Iordane ac Iaboco
fluviis

fluviis intercepta b): *tertia* inter Euphraten & Orontem *Judith.* I, 14. *quarta* Cyrrho & Euphrate coërcita, in qua vetus erat Ninos seu Nineve. Chaldæi habitarunt c) ad Phasin supra Trapezuntem iuxta Pontum, olim Chalybes d) adpellati. *Chaldæi* habitarunt regionem Chalybonitidem, siquidem dicti fuerunt *Chalybes*. *Chaldi* seu Chaldæi habitarunt ad Babylonem. *Persæ* ipsi olim vocati fuerunt *Chaldæi* e) Quid notionis cum vocabulo ΥR , Ur, sit conjungendum, videtur esse obscurum. Si quid ex Iovis Urii adpellatione, qui in urbe Osdroe, Orchoë, seu Edessa & ad oram Ponti Euxini colebatur, colligi potest, dum IOSEPHUS *Ant.* I, 7. §. 1. nihil opis exhibet, Osdroe fuit Ur Chaldæorum. Ipsa enim ad Euphratem & intra Mesopotamiam f) sita fuit. Edessa enim nomen est a Macedonibus ortum. Io. HARDUINUS in *Commentario ad Act.* VII, 3. geminat visionem, & alteram Abramo in Harana obtigisse putat, haud secus ac alii per-

V 4

multi

b) *Gen.* XXVIII, 2. *Judith* III, 12.

c) STRABO L. XII. p. 825. 832. Amstelod. 1707. f.

d) STRABO L. XII, p. 826,

e) L. HOLSTENIUS in *Stephanum Byzantinum* p. 352.f) IOSEPHUS tradit *Ant.* II, 7. §. 4. p. 91. Ebræos ex Mesopotamia fuisse oriundos.

multi interpretes senserunt. Ut verbo dicam, Stephani enuntiatum argui non potest erroris, quocumque tandem illud Ut Chaldæorum posueris.

§. 4.

Exposui iam supra nonnihil, quod ad extricandum Stephani pronuntiatum *Act. VII, 14.* referri potest. En eius verba: *Iosephus misit ac evocavit patrem suum Iacobum in aliam sedem ac omnem cognatam sibi familiam, hominibus septuaginta & quinque constantem.* Eximendus est igitur huic numero Iosephus, uxor & duo filii eius. Iacobus & ex eo nati nepotesque, filiae & neptes, æquarunt numerum 66. exceptis filiorum ipsius feminis. *Gen. XLVI, 26.* Iacobus autem si ipse & reliquæ domus ipsius personæ, scilicet filia & neptes numero illi 66 inseruntur, inde oriuntur homines septuaginta. *Ex. I, 5. Gen. XLVI, 27.* Hæ personæ ex ipso fuerant progeneræ. At migrarunt cum ipso Iacobo in Aegyptum matres etiam filiorum Iacobi & horum filiorum uxores, ex Iacobo nongentæ, verbi causa, Bilha, Silpa, & tres filiorum uxores. Hoc modo inde prodit numerus 75, quem tenent LXX, in *Gen. XLVI, 27,* in *Ex. I, 5.* & in paucis exemplaribus *Deut. X, 22.* IOSEPHUS *Ant. Ind.*

Iud. II, 7. §. 4. p. 89. rem sic prodidit: *Iacobus in Aegyptum cum filiis & omnibus horum filiis discessit.* Ἦσαν δ' οἱ πατρὶς ἐβδόμηκοντα, *erant vero hi omnes septuaginta.* De filiis Iacobi καὶ πάντες τοῖς τέτρων & omnibus horum liberis videtur Iosephus numerum eum intellexisse, non inclusis Bilha, Silpa & uxoribus tribus filiorum Iacobi. Lea enim e vita iam discesserat, ante iter in Aegyptum, *Gen.* XLIX, 31. Io. HUDSONUS in Notis ad *Iosephi* locum erudite adtulit testimonia Patrum, qui in numero 70. adqueverunt, nec plures Ebraeos memorarunt, in Aegyptum traductos. Memoratu inter hæc est dignissimum, a MILLIO nullum indicatum esse Codicem græcum vel latinum, qui alium ac numerum 75. in Oratione Stephani habet. *Syrus* Interpres eundem secutus fuit numerum. Purpuratus curiæ Romanæ *Vincentius Ludovicus GOTTI* *) nodum hunc ita solvit: "Ingressi sunt septuaginta in Aegyptum, ut habent etiam LXX *Deut.* X, 22. "At, *Act.* VII, 14. secundum LXX, *Gen.* XLVI, 27. adduntur duo filii Iosephi horumque filii & nepotes. At dicuntur illi 75. "Aegyptum ingressi cum Iacobo. In pa-

V §

"tre

*) *De Veritate religionis Christianæ & librorum, quibus innotitur* To. II, c. 4. §. 4. n. 56. p. 103.

“tre autem continentur nepotes. „ An ita nodus fuerit extricatus, lectores arbitrentur. Scriptor alius ita rationes **) subduxit: *Pone, Stephanum sequi Mosis numerum priorem 66. (nam idem quoque 70 numerat,) in numeranda familia Iacobi, a qua Iacobum & Iosephum cum filiis duobus exclusit, quibus Stephanus novem feminas ipsorum adiungit. Uxor enim Iudæ erat iam mortua. Beniaminum ponamus thalami exsortem. Uxor Iosephi eis non est adnumeranda. Adde novem feminas illis 66, quæ, licet sanguine Iacobi haud fuerint satæ, ex familia tamen Iosephi exstiterunt. Adprobavit sese hæc extricandæ difficultatis ratio Viro maxime Rev. Io. Frid. STEINIO ***)* ita, ut eam iudicaverit dignam, quam in libro suo solide scripto reperierit. An Stephanus ipse de numero 75. hominum fecerit mentionem, ambigendum videtur. Ipse enim Palæstino sermone fuit usus, quem vulgo hebræ-

**) *Histoire universelle depuis le commencement du Monde jusq' à present d'une Société des gens de lettres. To. II, L. I, c; 7. pag. 163. f.*

***) *Vernünftige historische und theologische Betrachtungen über die Wahrheit, Alterthum und Göttlichkeit der Schriften des Alten und Neuen Testaments, VII. Theil, 14. Cap. §. 17, p. 790. f.*

hebraeum fuisse adpellatum novimus. Lucas vero non potuit, quin LXX Metaphrastas sequeretur, Graecis Iudaeis ac Christianis tritissimos. Septuaginta illis indubie fuit ratio, cur illum numerum rotundum 70 redderent explicatiorem. Alibi quoque numerus rotundus sic fuit adhibitus, ut in alio loco vel ab alio scriptore id, quod eum numerum excessit, sit indicatum. Confer *Ex.* XII, 40. & *Gen.* XV, 13. nec non *1 Reg.* II, 21. & *2 Sam.* II, 11. item *1 Reg.* XXIV, 8. & *2 Par.* XXXVI, 9. Omitto exempla complura. Id vero obliviscendum siccove pede praetereundum non est, Hebraeis suas fuisse genealogias, sacros annales, sua hypomnemata historica, e quibus in *Philone* & ruderibus *Talmudicis*, passim nonnihil superest. Inde comperimus id, quod Stephanus docuit *Act.* VII, 22. Mosen scientiarum Aegypti omnigena excellentia fuisse institutum g). Inde discimus, tempus pluviae, per Israeliticum regnum deficientis, *1 Reg.* VIII, 1. memoratum, aequale fuisse annis tribus & dimidio, prout Iesus & Iacobus docuerunt *Luc.* IV, 25. *Iac.* V, 17. *Ex Ial-kut Schimoni* ad *1 Reg.* XVI, fol. 32. illud ipsum ostendit G. SURENHUSIUS. Adservabantur momenta eiusmodi historica in
 prisca

g) PHILo de Vita Mosis p. 605, f.

prisca Iudæorum Kabbala h). Id tandem negligendum non est, Hebræis fuisse per multa mancipia, nec tamen moris fuisse, hæc inter familiarum homines adscribere vel eorum numerum inter patres primores inire. Quapropter de maxîma Hebræorum, Aegypto egressorum, multitudine non est anxie laborandum. Nam in servitute Aegyptiaca domini servique ad eandem conditionem fuerant detrusi.

§. 5.

Vellicat aurem alius scrupulus, alius laquei critici nodus. Stephanus narravit *Act. VII, 15. 16.* Iacobum in Aegypto obiisse diem supremum patresque Hebræorum; traducta vero deinceps esse eorum corpora εἰς Σαχέη, & humata fuisse in sepulcro, quod emerit Abraam pretio argenti a filiis Emmori, qui fuit Sichemi pater. In hisce nihil est, quod nos in dubitationes conicere potest, simulac recordamur, Abraamum emisse Saræ ac suo suorumque posterorum nomine monumentum sepulcrale in *Machpelah* eiusque conditorio seu specu subterraneo, haud procul Mamre, Mamor-

h) Io. Christoph. WOLFIIUS in *Bibliotheca hebraea* P. II. L. VII, c. 1. §. 6. p. 1197, f.

Mamortha seu Sichemo, iuxta Hebronem septentrionalem seu Acrabat. Veteres enim eodem, ac urbem, nomine adficiabant tractum, urbi adiacentem ac adtributum, quem homines mediæ ævi adpellabant *banni leucam*. Inde haud difficile explicatu est, Iesum dici venisse in vicos Cæsareæ Philippi, & eundem in Codice *Cantabrigiensi, Vercellensi, Veronensi, Corbeiensi & Vindobonensi* dictum fuisse exiisse seu profectum esse *in Cæsaream Philippi, in Cæsarea* i) *Phil. Marc. VIII, 27.* Præterca illud ^{is} LXX respondet Hebræorum literæ præfixæ *beth*, cui sæpe significatus adhæret *iuxta, prope*, quemadmodum ex *Christ. NOLDII Concordantia particularum ebræo-chaldaicarum* pater. Iacobus fuit sepultus prope Mamre. *Gen. L. 13.* Iosephi Proregis corpus fuit humatum prope Sichem. *Ios. XXIV, 32.* Et quis ambiget, an Hebræi cadavera tuorum ex Aegypto transtulerint secum in Palæstinam, quum Moſen Pharaoni denuntiavisse novimus, ne unguem quidem Hebræorum desideratum iri, quin is Aegypto subducatur? Qui ad Hebronem australem ponunt specum Machpelah, minus feliciter interpretantur locum *Gen. XXIII,*

i) *Evangeliarium quadruplex* p. 392. 393. P. II. *Romæ 1749. fol.*

XXIII, 16. nec Geographiam priscam
 Cananææ sibi satis reddiderunt familiarem.

§. 6.

Regina, quæ ex Saba ad Salomonem venit, dicitur venisse ex ultimo terræ spatio MATTH. XII, 42. Monet nonnemo, regnum Sabæ non fuisse terram ultimam, habito ad Palæstinam respectu. In promptu est, quod fluctus hos in simpulo motos pacare potest. Ei enim fines terræ quæ sunt ad Oceanum, vocabantur olim *extremum telluris* seu potius regionis. Apostolos Iesus dixit fore testes suos *εως εσχατης της γης*, ad finem & oras usque Palæstinæ illius regionis, ii) Act. I, 8. conf. i Macc. III, 9; DEMOSTHENES k) dixit, homines, Indicam regionem incolentes, sedes habere *επ' εσχατων γης*. Matthæus memoria prodidit loco indicato, reginam austri venisse *εκ των περατων της γης*, ex terminis seu finibus illius regionis seu Palæstinæ, quippe quæ venerat ex Arabia, quæ regio pertine-

ii) Inde tamen non est colligendum, Apostolorum singulos extra Palæstinam postea versatos non esse. Petrus enim Antiochiam venit.

k) In *Epist. προς τας Θησαυριους βλασφημιαις*, p. 787.

tinebat a meridie & oriente ad Palæstinam usque. Differt enim nomen $\gamma\eta\varsigma$ nude positum a formula $\tau\eta\varsigma \gamma\eta\varsigma$.

§. 7.

Mirum est, Iesum venisse in fines Iudææ trans Jordanem. MATTH. XIX, 1. Matthæus enim ibi figit punctum descriptionis suæ geographicæ in urbe Hierosolyma; eapropter ipsi dicendum fuisset, Iesum venisse in Iudæam cis Jordanem. At duplex olim fuit Iudæa, una trans Jordanem e regione Scythopolis, altera maior, tribum totam vel totius regni regionem designans. Legimus hæc apud Marcum, quæ congruunt ad verba Matthæi. Vide Marci X, 1. ubi Codice in Brixiano hæc leguntur de Iesu: Et inde exurgens, venit in fines Iudææ trans Jordanem. Consonant ei codices Vercellensis, Veronensis, Corbeiensis, Vindobonensis. Interpres Syrus, sæculi quarti scriptor, luculentius locum ita in sermonem suum convertit; Et surrexit inde & discessit in consinium דִּיהוּדָה Iehud לעברא דיוֹרְדֵן in adversam ripam Jordanis. Quoties Iudæam notiores is memorat, eam adpellat Iehudo, non Iehud. Accedit, quod omnis Palæstinæ transiordanicæ regio olim dicta fuit עֵבֶר הַיַּרְדֵּן 1),
niſi

1) Babhabatra III, 2. Kthubhoth XIII, 10. Schibhith IX, 2.

nisi adderetur $\pi\delta$, *versus mare magnum*. Memoratu dignum est, quod IOSEPHUS m) de Hyrcano, summi Sacerdotis filio, scripsit, tradens, Hyrcanum noluisse Hierosolymam reverti, elegisse potius sibi sedem in locis transiordanicis, $\pi\iota\varsigma \pi\acute{\epsilon}\rho\alpha\nu \tau\grave{\epsilon} \iota\omicron\rho\delta\acute{\alpha}\nu\varsigma$, ibique vicinos habuisse Arabas, quibuscum continenter bella gesserit. Subiicit tandem Iosephus narrationi suæ verba hæc: Ουτως ὁ ἄνωγος ἐστὶ μεταξὺ τῆς τε Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰουδαίας πέραν τῆ Ἰορδάνου, ἔκπερα τῆς Ἐσσεβωνιτιδος, locus iste est inter Arabiam & Iudæam trans Iordanem. non procul ab Essebonitide. Testimonium hoc nulla implicatum est obscuritate. Regiuncula Iehudab ad ultimam australem oram Iordanicam tribus Naphthali pertinuit ab oriente & ultra Iordanem. Ios. XIX, 35. Hippene igitur & Gadarene, regiunculæ trans Iordanem, communi tractus Iudææ trans Iordanem nomine venerunt. At plura ne addamus, intercedit H. RELANDUS qui nobis in hoc argumento præluxit n) facem. Maxima Iudææ transiordanicæ urbs videtur fuisse Ephron o) seu Gephros, e regione Scythopolis. Prope eam vel suburbium eius fuit Gennabris, Sennabris, Bethennabris,

m) Ant. XII, 4. §. II. p. 607.

n) Palæstina L. I c. 6. p. 32. f.

o) Macc. V, 46. 52. 2 Macc. XII, 27. 28.

bris, ubi pons erat Iordani superstructus infra lacum Tiberiadis. Revenerat Iesus, Cæsareæ Philippi e confiniis, ad Capernaum *Marc. IX, 33.* Inde profectus fuit in Iudæam transiordanicam. Inde terendit Hierosolymam, transiens regionem Hierichuntis. Nihil inest huic itineris delineationi, quod lectorem morari vel offensus esse ei possit.

§. 8.

Sunt, qui existimant, narrationi illi, ex V. T. desumptæ inesse nævum, qua Iudæi dicuntur Zachariam, Barachiae filium, necesse in atrio sacerdotali inter aram exteriorem & adyti prospectum *MATTH. XXIII, 35.* Videtur hoc esse depromptum ex *2 Chron. XXIV, 21. 22.* ubi tamen Zacharias, Iojadæ, non Barachiae, filius tam dira nece interemptus esse dicitur. *N. LARDNERUS* qui credidit, libros N. T. intemeratos ad manus nostras pervenisse p), nodum hunc haud secus extricare novit, quam fatendo, Barachiam irrepsisse in locum Matthæi illum loco Iojadæ q). Verum enim vero hac solutione opus non est. Nam prorsus est vero absimile, Iesum respexisse ad
faci-

p) In *Fide Historiæ Evangelicæ*. L. II, p. 341.

q) L. II, c. 6. p. 307. f.

facinus, sub fine templi prioris admissum. Exprobrat enim Ipse illam crudelitatem sanguinolentam Iudæis suæ ætatis, qui eam animo conceptam effuderint in miserum, sacris operantem in atrio sacerdotali: exorsus a sanguine Abelis innocentis malitiose effuso & finiens protractam per sæcula atrociam, Deo ipsi ac sacris insultantem, sanguinis innoxii effusione, quæ erat eo, quod proxime decurrerat, tempore commissa. Memoratu digna sunt verba Iesu illa, *in quo tempore quem cæde ipsi illata sustulistis.* Ad crimina, olim in templo patrata, risissent Pharisæi, dictum; si tunc vixissemus, facinus illud nemo nostrum admissurus fuisset v. 30. Notanda igitur eorum erat malitia, haud ita pridem in homicidium innocentis intra templum profusa, quæ excidio templi erat punienda. Alibi hæc non leguntur, ut alia complura *Luc. XIII, 1. 1.*

§. 9.

Redeundum nobis est in tractum terræ Sicheimiticum. Progenitores Samaritarum dicuntur cultum Deo religiosum præstitisse in monte, qui Sichemo erat proximus, atque *Garizim* adpellabatur. *Io. IV, 5. 20.* Inde & ex aliis rationibus *M. Benj. KENNICOTT, Britannus,* colligere con-

ten-

tendit, iam Iesu in Palæstina versantis ætate a Iudæis montem Ebal in locum montis Grissim seu Garizim fuisse *Deut. XXVII, 4.* transpositum. Samaritano in Codice omnino ibi illa iam diu insedit transpositio, siquidem Samaritæ olim veriti haud sunt, in Pentateucho suo passim aliquid mutare, addere, interpolare, prout luculentissime ostendit *Steph. MORINUS* r), cuius sententiam adprobavit *Io. Christoph. WOLFIUS* s) post *A. BOOTIUM*, *Rich. SIMONIUM*, *NATALEM ALEXANDRUM* & *Lud. ELIES du PIN*. Locum illum *DEUT. XXVII, 4.* in quo permutati sunt montes *Ebal* & *Grissim*, Samaritarum magistri inseruerunt etiam *Mosi EX. XX, 17.* post decem præcepta, & *DEUT. V, 21.* contra omnium hebraicorum] codicum atque versionum fidem. Facile igitur adparet ex hac prurigine, mutationem illam industria prava effectui fuisse datam, ut, templum suum Garizitanum iussione divina niti, Samaritæ irent comprobatum. Iosua in monte *Ebal*, non in *Garizim*, sacrificia peragenda curavit congruenter iusso divino *VIII, 38.* Nihil hic mutatum, eo quod Samaritæ librum Iosuae repudiarunt, quippe sacris suis ob-

X 2

stan-

r) In *Exercitationibus de Lingua primæva Exerc. II, c. 7. p. 209, f.*

s) *Biblioth. hebr. P. II, Sect. VI. p. 429.*

stantem. Auctoritas Pentateuchi Samaritici merito habetur pro exigua, siquidem auctor librarius, qui eum ex hebræo descripsit, ex similitudine litterarum quadratarum hebræarum in miros incidit nævos, ac miræ licentiæ indulgit. Nam in una Genesi *Vav* superaddidit vocibus hebræis plusquam ducentis, & plus quam centies illud, reclamante codice hebræo, omisit t). Codex Pentateuchi, a Samarita descripti habet litteras provinciales Phœnicum communes, quales in nummis Iudaicis, a Simone Pontifice summo & ethnarcha exordium nactis, conspiciuntur. Unde novitas ætatis videtur elucere, licet SOUCIET, Gallus, apographum illud exsilio Babylonico malit esse antiquius. Mutationem utique illam famosam Samaritæ iam in promptu habuerunt, dominante in Aegyptios Ptolemæo Philometore, contendentes ad eius tribunal, templum Garizitanum iussu Mosis extructum esse, quod pronuntiatum nonnisi mutationibus & interpolationibus Pentateuchi potuerunt comprobare. Iudæi e contrario, pro templo Hierosolymitano contra Garizim montem & Samaritarum conata causam suam ex Mosis scriptis agentes, trium-

pha-
 t) Franc. WOKENIUS in Samaritanis Eusebianis, quatenus ad vindicandum textum Hebræum præcipue faciunt. Vitembergae 1731, 4.

pharunt, cadentibus lite Samaritis u), postquam causa diligenter erat examinata, quæ iudicibus Aegyptiacis videri poterat extra utilitatem & honorem Regis sui fuisse collocata. Nihilo minus M. *Beniamin* KENNICOTT x), doctissimus Britannus, arbitratur, montem Ebal, aridum quippe & sacrificiis ineptum, a Iudæis substitutum fuisse monti Grissim, ut ipsi Samaritis ægre facerent; ratur præterea, Chronologiam Samaritani Pentateuchi esse Hebrææ præferendam, variantes lectiones post Esræ ætatem in codice hebræo exortas esse varias ob nævos vel pravitatem librariorum. Transpositionem illam a Iudæis ortam fuisse, negavit *Anglus alius anonymus* in *Sylloge litteraria* cui nomen est *the Library*, anno 1760. Respondit *Kennicott* 1761. Rationes, quibus hic sententiam suam ixit propugnatum, sub examen vocavit *Anonymus* idem 1762. Scripta illa mutua coniunctim sunt edita Londini 1762, 8. y). In Ebal monte imprecationes fuerunt proclamatae. Id Samaritanus & Hebræus Pentateu-

X3

u) IOSEPHUS *Ant.* XIII, 3. §. 4. p. 639.

x) *The state of the printed hebrew Text of the Old Testament considered* P. II, Oxford 1760, 8. Pars prior edita fuit Londini 1753, 8.

y) *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen*, Leipzig. 1763, p. 225. f.

tateuchus habent & confirmant. Hic vero in monte Ebal sacrificia z) fuisse peracta, significat; contrarium ille tenet montemque Garizim victimis litatis inservisse docet, *Kennicott*, victimas, gratiis agendis adhibitas, credit parum congruere ad montem, in quo imprecationes fuerunt a) proclamatae, consentaneas quippe magis monti Garizim, in quo adprecationes salutis fuerunt evulgatae. At haec argumenta parum habent roboris. Victimae enim, gratiis agendis destinatas, praecesserunt holocausta, peccatorum indicia, quae peccata imprecationem, nisi expientur, contrahunt & in peccatores arcessunt. Mons Ebal igitur sacrificiis ibi peragendis non fuit ineptus, monumentum quippe indignationis Divinae in praevaricatores. Victimae gratiarum actoriae, illis superadditae, peccatores monuerunt poenitentiae male actorum, reditionis ad amicitiam Dei, & gratiarum actionis; immo, his insuper habitis admonitionibus, poenarum gravissimarum, quas Deus

z) In monte Ebal exstructum fuisse tunc a Iosua altare, IOSEPHUS quoque auctor est *Ant. V, 1, §. 19. p. 275.*

a) IOSEPHUS I. c. refert, Iosnam statuisse altare, ubi Moses id iussisset statui, in monte Gibalo. Ergo ipse locum Moysi & Iosuae haud aliter, ac nos legimus, itidem legit.

Deus in immorigeros sit expromturus. Et quis dubitat, quin formulæ imprecationum & adprecationum illæ in eodem loco postea sint lectæ & auditoribus inculcatæ? In monte Grissim proclamatæ sunt adprecationes salutis. Quid inde? In Bethel Iacobus vidit indicium providentis itineri suo Numinis supremi, qui tamen locus postea idolis ibi collocatis a Ierobeamo Rege fuit destinatus & addictus. Zion erat mons aridus, & inde fuit adpellatus, quod germinibus fructibusque careret. Nihilofecius ibi fuit locus gratiæ Dei extraordinarius, Iudæis oblata. An Deus semper voluit templa Sibi dedicari in locis amœnis, frugiferis, & proventu plantarum instructis? Non erat Iesu ratio, cur Samaritidem de loco templi Samaritici, & ubinam quibusque de causis olim id fuisset extruendum vel conditum, instrueret copiose. Quæstioni ei examinandæ Iesus nihil dabat temporis, ad potiora progrediens, & excidium templi Garizitani indicans potius proxime futurum. Quæstiones criticas tempus ministerii Iesu haud exigebat, maiora molientis. Iesus tamen Iudæis, quibus nævos & crimina exprobravit gravissime, corruptionem librorum sacrorum ullam vitio nunquam vertit. Apostoli potius docuerunt, Deum oracula Sua Iudæis, non Samari-

tis, concredidisse eisque fervasse intermerata.

§. 10.

Est, qui monet, Iesum dixisse de Abrahamo non nihil, quod in V. T. libris haud legatur, nec tamen aliunde desumptum esse potuerit. Iesus dixit hæc Iudæis 10. VIII, 56: *Abraham, pater vester, admodum gavisus fuit, desiderans videre diem illum meum, & vidit & lætatus est.* Indicavit Iesus, Abrahamum sibi adparuisse & gestiisse præ desiderio antea, cupientem, ut Messiam videret; voti quoque sui compotem fuisse factum ac inde lætandi materiam præclaram hausisse, quod diem Messiae vidisse dignus fuisset existimatus. Iudæi sermonem Iesu haud aliter intellexerunt. Responderunt Ipsi, tunc vidisti Abrahamum? Abrahamus igitur conspectus fuit a Iesu & Iesus ab Abrahamo. *Dies* vero una Messiae stilo Iudaico indicabat b) exiguam moram incipientis per Messiam sæculi. At תשע ותרע"ה *dies* c) complures Messiae sunt iniriæ sæculi futuri, quod Iudæi copulant cum

b) Luc. XVII, 22.

c) Schir hasschirim rabba fol. 30. 4. sepher rasel haggadol fol. 13. 1. Christianis SCHOETGENIUS Diss. II, de seculo hoc & futuro §. 20. p. 1157 in calce Horarum,

cum præcedente mortuorum resurrectione. *Maimonides* in Commentario ad *Sanhedrin* XI, 1. existimat, per *dies Messie* designari tempora Monarchiæ, populo Iudæico in Palæstinam reducendo restituendæ, cui restitutioni præcessura sint studium & vis subigendi populos extraneos atque Iudæis subiiciendi. Deseruerunt scilicet pluri-
 mi Iudæi vetustam dierum Messie notionem ad vaticinia prophetarum congruentem. Adparuerunt Iesu atque Eius discipulis *Moses* & *Elias*. Nihil de hac re in libris V. T. legitur. Multa contigerunt præterea in diebus ministerii Iesu, quæ litteris consignata non fuerunt *Io. XXI, 25*. Nihil itaque causæ est, cur conspectum ab Abrahamo diem Iesu Messie e libris V. T. velimus ostendere, vel comprobari. Iesus enim adparuit Paulo & Paulus vidit Iesum, licet nihil huius adparitionis memoriæ litterisque traditum fuerit in V. T. Nequidem *James* & *Jambres* in V. T. adparent, qui tamen in paraphrasis Chaldæis & Rabinis memorantur. Sed paucula porro ad adlegationes propheticas commentari libet.

§. II.

Pericopæ propheticae, quæ ex V. T. in N. T. adlegantur vel sunt verbales vel reales vel typicæ. Paucula mihi heic veniunt

X § in

in mentem, cum lectoribus communicanda & eorum iudicio subiicienda. Pericopas nonnullas non recta, sed per rationationis subaudiendæ modulos, fuisse adhibitas ob argumentandi vel illustrandi scopum, neminem facile præterit. Nonnumquam notissima pericopæ propheticae verba exhibentur ad aliquid comprobandum, quod ex pericopa V. T. continuata tantum probari potest. Ita nosmet solemus initia dicti alicuius biblici sat notiadlegare, cum ea comprobaturi sumus argumento, quæ initiis illis cohærent & subiiciuntur. Ita verbi causa dicimus. Qui in Iesum haud credit, is non obtinet salutem sempiternam, prouti docemur per illud *Sic Deus dilexit mundum*. Omittimus tunc nonnumquam verba sequentia, siquidem ea nulli non sunt notissima. Eundem morem Iudæis quondam fuisse familiarem, exemplis lectores docuit G. SURENHUSIUS d). Eundem in modum Paulus comprobabat e) auditoribus veritatem resurrectionis Iesu

d) In Βιβλῶ Καταλλαγῆς L. II, de Formulæ allegandi Scripturas sacras, thesi 10. p. 48. f.

e) Act. XIII, 33. Ingeniosa est m. rev. D. HEILMANNI sententia, rati, initia regni descripta & celebrata olim fuisse in modum festi natalitii. Vide eius *Programma paschale* 1763.

Iesu Messiae per illud, ex *Pf.* II, 7, de-
 promptum: *Tu es filius meus, hodie genui te.*
 Spectant verba sola, a sequentibus separata,
 ad aeternam Filii Dei ex Patre generationem,
 non ad corporis Iesu resurrectionem. At re-
 spiciendum est simul ad ea, quae sequun-
 tur, & quae declarant, fore, ut Messiae
 omnis subiiciatur terrarum orbis & per
 eundem eiusque potestatem universa in
 terris ecclesia gubernetur. Hoc autem fie-
 ri non poterat, si Iesus Messias permansis-
 set mortuus nec vitam corporis amissam
 paullo post resumisset. Eiusdem generis
 est adlegatio *EBR.* V, 5. qua ex *Pf.* II,
 7. probatur, Iesum Messiam haud sibi met
 per sese honores Pontificatus summi sum-
 fisse. Eodem enim Psalmo verba Patris ad
 Filium haec sequuntur v. 8. *Postula a me,*
tum gentes dabo tibi peculio & terminos mundi
potestati prae. Et paullo ante Pater v. 6.
 dixerat: *Regem meum constitui in sacro meo*
monte Zion. Si praesse Eum voluerat sa-
 cris sacri montis, praefecturam sacerdotii
 summi in ipsum contulit tandem, destina-
 tam ei olim. Respexerunt omnino docto-
 res per adlegationum suarum usum non ad
 sola verba, quae reperunt, sed saepius ad-
 tendunt ad complexur, quoque enuntiatio-
 num, quae fuerant praemissae, quemadmo-
 dum fidem oculatam fecit *Surenhusius*, im-
 mo

mo attendunt ad genuinam verborum ad-
 legatorum interpretationem. Nam Iudæi
 Apostolica ætate docebant solide, agi Ps. II,
 7. de Messia, prouti intelligitur ex SOHAR
 f), ex *Breschith rabba in Gen. XLIX, 14.*
 ac ex compluribus aliis testimoniis. Me-
 rito itaque hinc colligitur, Iesum, quia est
 Messias genuinus, præstantiorem esse An-
 gelis, nam Ipse non solum sacro monti Zi-
 on, sed etiam universis gentibus ipsisque
 Regibus, Patre sic volente & statuente,
 præest. Brevissime hæc argumentatio ex-
 hiberur *Ebr. I, 5.* Plura eruditionis præsi-
 dia requirit genuina harum rerum exposi-
 tio, quam plerisque, præcipue *Antonio*
Collinsio eiusque imitatoribus inèrant, tra-
 dentibus, vaticinia, e V. T. in N. T. repe-
 rita, ad Iesum Nazarenum tantummodo
 accommodata esse, ex mente auctorum
 vero aliam complecti sententiam. Iudæis
 adridet hæc opinio, subterfugia quærenti-
 bus, peræque.

§. 12.

Attendendum est intérpreti ad régu-
 s Iudæorum exegeticas, ut disputationes
 eorum

f) Fol. 203. col. 2. edit. Amstelod. Iudæi prisca
 Psalmum CX. semper iungebant secundo,
 Messia quum tribuerent sacerdotium &
 regnum.

eorum cum Apostolis institutas & horum adlegandi modos, Iudæorum usibus adhibitos, ex oculis ne dimittat, in tractandis N. fœderis libris occupatus. Iudæi enim solebant ea ætate 1) ea tribuere generi, quæ singulis eius speciebus insunt, & speciebus ea non denegare, quæ singularibus ad eas referendis personis vel rebus insunt seu tribuuntur: 2) fata maiora Israël seu Israëliti populi simul contemplari in Messia g) quem ideo *Israëlem* h) adpellabant: 3) a maiori ad minus in eadem specie, ad eundem scopum adtinente, argumentationem proferre: 4) a minori ad maius respicere inter argumentandum per adlegationes i), ubi tamen maius & minus ad idem genus, eidem scopo addictum, spectabant: 5) ponere interpretationes subinde tamquam certas, & corollaria demum debite inde deducta in medium sola proferre: 6) ob paritatem personarum moralem inculcare metum earundem pœnarum k) & pro-

g) Ita illud Hof. XI, 1. exponitur de Iesu Messia *Matth. II, 15.* & in *Midrasch Tillim* ad Pf. CX, 1.

h) *Talkut Rubeni* f. 76. col. 1. f.

i) Cl. *Erhardus Andreas FROMMANNUS* in *Topices Pauli Apostoli in fide salvifica ex V. T. probanda specimine*, Altorfi 1762. 4.

k) Pf. LXIX, 26, CIX, 8. *Act. I, 20.* *Ebr. IV, 11. X, 28. 29.*

mittere eadem præmia: 7) enuntiationem, ex duabus vel tribus thesibus conflata, pluribus adlegatis dictis biblicis probatam dare. Ita Paulus, ex V. T. hoc enuntiatum, *Resurrectio Christi e mortuis certa Dei declaratione nititur*, comprobatur duabus adlegationibus ACT. XIII, 34. 35. Priorem desumpsit ex *Ies.* LV, 3. posteriorem ex *Pf.* XVI, 10. decerpit. In priori loco invitatur mortales ad perpetuum fœdus, quo multiplex benignitas Davidis dicitur admodum confirmata esse. LXX summam eius fœderis sic interpretati fuerunt: *Omnino dabo vobis $\tau\alpha$ $\delta\omicron\sigma\iota\alpha$ $\Delta\alpha\beta\iota\delta$ $\mu\epsilon\sigma\alpha$ misericordias, Davidi impartitas ac promissas, veras, certas, firmas.* Fœdus illud spectat ad conditionem recipiendi Messiae. Benignitas copiosa, quam Deus Davidi promisit per fœdus constantissimum, complectitur simul Messiam, ex ipsius posteris natum. Unde R. ABENESRA in *Ies.* LV, 3. tradidit hæc: *Probabile est, misericordias Davidis designare Messiam, ex familia eius nasciturum.* Ad didit Iesaias fœderis mentioni de Messia ea, quæ ad salutem, perpetuo ex eo percipiendam, spectant. Quæ si certa erant, Messias non poterat manere mortuus. In posteriori loco Messias ipse a vate Davide inducitur sic locutus: *Non concedes Sanctum tuum sentire corruptionem corporis in statu post*

post eius mortem. Ergo Iesus Messias paulo post mortem resumfit vitam & rediit vivus ex sepulcro; David autem non revixit; quam ob rem David non de sese id vaticinatus fuit. Firma & solida hæc fuit Pauli argumentatio. Iudæi solebant 8) in genealogicis computationibus propheticis rationes suas sic subducere: Si unum semen, una origo stirpis, designatur & promittitur patri, filio, nepoti, progenitisque inde remotioribus posteris per notam semper singularem, tunc unica indicatur persona inde nascitura. Si enim per *unum semen* indicaretur in eo casu posteritas numerosa, non perpetuo adhiberetur unius seminis mentio. Atqui *semen*, in quo populis omnibus universæ terræ salus acquiritur & offertur, promittitur Abrahamo, Isaac, Iacobo, Davidi, aliisque, per modum seminis unius. Ergo per hoc *semen unica* modo persona fuit designata. Gal. III, 16. 19. Vide loca Gen. XXII, 18. XXVI, 6. XLIX, 18. Ps. CXXXII, 17. Ies. XI, 1. XLIX, 6. LIII, 2. Unicum filium dici *semen*, dictu non est inusitatum. Gen. III, 15. XV, 3. IV, 25. Conferendus ad hanc ratiocinationis formulam *Surenhusius* L, III. *Thef.* 22. Dolendum est, quod *Christ.* SCHOETTGENIUS librum illum *Καταδ'αγ'ης* suis additionibus locuple-

tan-

tatum haud publicavit. Erat enim huic saxo volvendo aptissimus.

§. 13.

Apostoli plures V. T. libros non habuerunt, divinitus nempe per inspirationem exortos, quam nos in praesens habemus. Quoties igitur in N. T. lector delegatur ad *scriptum*, γραφην, vel ad *Prophe-
tas*, nec tamen adlegatio in toto V. T. uspiam deprehenditur: tunc ad scripta Evangelistarum vel Prophetarum Christianorum ætatis illius & ad carmina sacra ab illis profecta, ωδαι πνευματικας, respiciunt atque horum verba dant decerpta. Videtur hoc monendum ad *Matth. II, 23. Eph. V, 14. Iac. IV, 5*. Quidni enim ad hæc scripta, dudum nunc quidem deperdita, olim amandassent suos Apostoli, quum in libris V. T. adlegentur passim scripta historica & prophetica, quæ iam ævo Apostolorum e manibus hominum erant sublata?

§. 14.

Monent nonnulli, adlegationes in N. T. fuisse adscitas ex *græca* LXX interpretatione, quibus cum verborum hebræorum sententiis consensus desit. Iudæorum non erat, inde tela in Christianam religionem petere & vibrare, siquidem ipsorum docto-

doctores 1) tradiderunt, eam versionem non sine miraculo & Spiritus Divini auxilio singulari adornatam esse. LXX indicant, Israëlidæ ob vaticinium *Amosi* V, 25. f. eiiciendos fuisse in alias exilii sedes *επεκείνα Βαβυλωνίας*, ubi in Hebræo est *ultra Damascum*, quod æque legitur in oratione Stephani *Act.* VII, 43. At eventus respondit versioni LXX. Adde quod nomine Babylonis in LXX quoque adpellatur oppidum Cceles Syriæ maritimum *Biblos* seu *Byblos*. Hanc urbem adpellant LXX Babylona *Esr.* IV, 9. *Gen.* XI, 9. Ultra utramque relegavit Salmanassar Israëlitici regni primores. Illud *כעלתי בם* *Ier.* XXXI, 32. LXX reddiderunt *ἠμέλησα αὐτῶν*. Hoc fuit repetitum *Ebr.* VIII, 9. Verbo illi hebræo adhæret significatus dominandi instar mariti in aliquem. *Deut.* XXI, 13. XXIV, 1. *Ies.* XXVI, 13. Singulariter adhibetur id verbum de Deo, in populum suum maritali scedere dominum agente, *Ies.* LIV, 5. Meminisse iuvat verbi *μέλω*, *μελέω*, quod in aoristo primo attico activo habet *ἠμέλησα*, *curæ meæ addictum habui*. Jeremias ita: Patres illorum, quos ex Aegypto eduxeram, violarunt constitutionem meam, *וַאֲנֹכִי בַעַלְתִּי בָם*, & ego

1) *Megilla* cap. I. fol. 9.*Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. II.*

ego tamen instar mariti in eos tanquam desponsatam mihi uxorem dominabar. LXX: καὶ γὰρ ἠμελησά αὐτῶν, & ego curæ meæ illos mihi habere studui obversantes & addictos. Deus enim ecclesiam Judaicam vocavit modo sponsam, desponsatam sibi, modo uxorem suam. Ipsa tamen sæpius illud maritale fœdus ruperat. Hæserunt interpretes in verbo ἠμελησα idque ex ἀμελέω deductum esse existimarunt. Progredi porro liceat ad APOC. II, 27. XIX, 15. ubi adlegantur verba ex Ps. II, 9. congruenter metaphrasi LXX. Ebræa ibi verba sunt hæc: כרוּל בשבט תרועם LXX: πιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ραβδῷ σιδηρᾷ. Videntur hi legisse vel substituisse תרועם ex רעה, pascendo, eo quod Vav seu Cholem expressum non est inter linæ litteras reliquas. Ebræum verbum רעה denotat idem ac fregit, contrivit. At de conterendis inimicis Messiaë paullo post adiicitur mentio. Subit meminisse, dari penes Hebræos formas verborum in præterito Kal, ex participio priori decerptas, quoties hoc simul vice nominis fungitur. De reliquo dicuntur ductores pascere terram gladio Mich. V. 6. si stamus metaphrasi LXX. In ebræo fonte ibi legitur רעו-כרוּב, quod æque sic capi posset, ut idem illic intelligeremus fuisse significatum ac hoc, conterunt terram Assur gladio. Nec tamen dubi-

dubito, quin ætate LXX significatum *pascendi* in hoc loco secuti fuerint Iudæi. Suffecerint hæc exempli loco. Reliqua enim SURENHUSIUS extricavit. Messiam enim prophetae adpellaverant *pastorem*, & prisce Judæorum doctores, Messiam designari in *Pf. II, 9.* docebant. Quum igitur pastor gregem moderatur pedo, arietesque refractarios eo percussit, consentaneum veritati est, virgam seu pedum ad contritionem & iractionem inferendam haud congruere, & ad munia pascendi obeunda potius quadrare.

§. 15.

Dantur in Novi fœderis passim libris explicationes pericoparum *typicarum*, e. V. T. desumptarum. Hæ explicationes sunt vel e cultus cærimonialis partibus decerptæ vel ex factis factisque Hebræorum veterum depromptæ. Hæ facta & fata proponuntur Christianis eum in finem, ut hi ex exemplis poenarum vel præmiorum, quid fugere, quid imitari debeant, discant curate: ut intelligant, quid veræ Dei ecclesiæ tolerandum & perpetiendum sit, ut originem capiat, ut incrementis fulciatur, ut fructus inter patientiæ documenta ferat ac spes suas expleat. Exemplis rem libet illustrare. *Jeremias* duriora delineat fata populi, in exsilium Babylonicum abripiendi, illacrimantis huic calamitati & exitum

meruentis, instar matris, mortem filiorum deplorantis, filiorum, qui in hanc vitam haud redeunt. Subiungit tamen Propheta mentioni tantorum malorum spem renascituræ in Palæstina ecclesiæ & reditio- nis ex exilio expectandæ. XXXI, 15. 16. 17. Idem miseriæ passæ sunt mulieres Bethlehemiticae, quarum liberos Herodes Magnus occidi iussit, primitias ecclesiæ Christianæ, insectationibus procerum expositæ. Succrevit tamen posthæc ecclesia Christiana & exiliis mortibusque membrorum non fuit extincta. Argumentum hoc, a paritate desumptum, adhibuit *Matthæus* m) Ieremiæ verbis ex XXXI, 15. usus. Nam fata ecclesiæ Dei in terris, generatim spectata, perpetuo paribus insistent & progrediuntur fatis. Id ipsum pellucet, simulac e singularibus rerum momentis, sepositis tantisper, eruuntur theses universales. Eadem ratione, qua *Matthæus*, docuit *Paulus*, quid peccatoribus, qui Christianorum familiæ sese adgregaverant, metuendum esset a iustitia Dei, criminum & pravitarum vindice, si præscriptis evangelii sese subtraherent ac impunitatibus vel obmurmurationibus sese dedituri essent. I COR. X, 5-12. Usus fuit ibi *Paulus* exemplis, ex historia Mosaica peti-

petitis. Peccata Israëlidarum, quæ ipse memorat pœnis adfecta, & exemplis inferitura, ne quis illos imitetur, solent adpellari *typica*, licet inficiandum non sit, exempla virtutis ac patientiæ hominum, qui tempore V. T. vixerunt, nobis esse specula & doctrinas, ut benignitatem Dei remuneratricem ne obliviscamur, sed potius per patientiam & consolationem spei nostræ corroborandæ subveniamus. *Rom. XV, 4.* Qui in his typos inveniunt, vocabulum hoc capiunt & adhibent sensu latiori. Speciatim enim id solemus *typum* vocare, quod olim prænunciavit & indicavit per signa cultus religiosi Mosaici externi varias Iesu Messię virtutes, actiones, perpeffiones, dignitates, & utriusque sortis eventus. Externus enim cultus sacrorum Mosaicorum complectebatur duo præcipue religionis fulcra. *Primum* erat in imperio Dei tamquam summi Regis situm. *Alterum* erat indicio, per Messiam huiusque expiationem futuram, sanguine peragendam, Regem illum populo suo esse benignum eique peccata remittere, & providere ipsius conservacioni ac omnigenæ saluti. Ex utraque typorum relatione invicem instituta enati sunt typi, quos dicere liceat *derivativos*. Quidam ritus cærimoniales designant summum populi Regem Iehovam Eiusque Filium, ducem

& oraculorum praesidem, consulentibus responsa & pugnantibus opem ac auxilium insignem indulgentem. Victimis & libationibus inerat relationes, ad Patrem Filiumque referendae. Pater sacerdotibus cibum dispensabat. Ea vero, quae Regi erant prava, quae Pater sibi reservaverat, erant comburenda vel porriecienda. Quae Filii expiationem referebant, spectabant ad victimarum immolationes & immolatores. Horum vero vestes, ornatus & officia sacra erant insignia servorum Regis supremi. Typi tamen ipsi non raro a formulis suis, ex illis decerpi, differunt. Et quid nocet notasse duo vocabula, sacrificiis, foco arae imponendis, & cornibus altaris exterioris prava? Facit enim utrumque ad piam Regis supremi venerationem. Unum est *ישן*, *Isscheb*, quod ad Graecos propagatum fuit sonoque penes hos expressum fuit per *ἐσχάρα*, *ἐσχάρις*, quibus vocibus foculus igni continendo aptus decoratur. Sacrificium apud Hebræos inferendum foculo perpetim ardenti & sacro olim dictum fuit *ישן זבח* *Levit. I, 9. 13. Exod. XXIX, 18. LXX.* illud nunc *καρτωμα*, nunc *δυνιαμα*, reddiderunt. Graecos foculum igne instructum ac victimis absumentis inservientem adpellare *eschavis*, vel ex PLUTARCHI *Poplicola* c. 24. intelligitur. Alterum spectat ad cornua altaris, quae
opinor

opinor formam antiquissimorum ex cornu poculorum habuisse, e quibus Reges n) biberunt. Hebræorum Rex supremus selectissima sibi in cibum potumque delegerat pro more Regum ævi vetustissimi. At quia Deus alimentis & victu haud utitur, carnes sibi reservatas iussit foculo perpetim ardenti sacerdotes inferre, vinumque in cornu seu poculum corniforme infundere. Suspicebam olim, vocabulum עֶשְׂדָּת *eschdat*, in carmine Mosaico o), primo scriptum fuisse per אֶשְׂרָת , eo quod *ignis edicti* obscuritatem spirat: hypallagen subornari vix videtur tolerabile: & adventus Dei cum myriadibus loci sacratissimi ad *focum ardentem* p), a *dextris eius*, magis quadrat, quam *ignis edicti*. At postea hanc seposui coniecturam. *Alexandrinus* interpret græcus certe notiones huic loco insitas non potuit evolvere, sed potius ea substituit, quæ a sensu Mosis sunt aliena, exhibens hæc: $\text{κατέπευσε ἐξ ὄρους Φαράν σὺν μυριάσι Κεδεσῆ. ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ}$, *festinavit ex monte Pharan cum myriadibus Kadesæ. A dextris eius angeli cum ipso*. Dicitur Deus emisisse splendorem ex monte Pharan, non festinasse. Dicitur venisse seu opera edidisse

Y 4 se

n) ATHENAEUS I. XL. p. 476. edit. Commelin,

o) Deut. XXXIII, 2.

p) Huc videtur respici Ebr. X, 27.

se inde ex myriadibus *שְׁרָרִים* *sanctuarii* seu loci religioni exercendæ destinati. A dextra eius dicitur ipsi fuisse *אֶשְׁרָת*. Sic legimus in codice hebræo. Sed alia nos vocant.

§. 16.

De pericopis *evangelicis & epistolicis* nonnihil adiungamus necessum est. Dicemus de earum origine & de abusu inde exorto. Origo est satis antiqua & se in sæculum tertium ac quartum recondit. In conventibus Christianorum primo quidem tempore universæ Bibliorum partes fuerunt lectæ & a presbyteris, tandem a diaconis, prælectæ q). Quum vero nonnihil passim videretur in Bibliis sic esse comparatum, ut exteris exploratoribus vel audientibus esse posset offendiculo, particulae nonnullæ a codicibus, usui pervulgato accommodatis, fuerunt separatae. Paulo post ea, quæ videbantur ceteri Christiano salubriora, fuerunt prælectioni publicæ reservata; reliqua usui doctorum privato patere vel transmittenda esse, credi cœpit. Dies festi videbantur lectionem peculiarem postulare. In eorum numero referebantur *Pascha, Pentecoste,* ac præterea *dies Solis*. Hunc *Constantinus Maxi-*

q) *Iosephus BINGHAMUS in Originibus Eccles.*
L. XIV. c. 3. §. 4.

amorem Christianum sunt conformatae potissimum; evangelicae ad fidem; ad spem utraeque faciunt. Evangelicae iam olim principatum obtinuerunt, unde proverbium fuit enatum: *Non sunt haec narrationes evangelia, vix sunt epistolae.* Abusus in hoc instituto notati sunt a nonnullis varii. Laicis, queruntur, ita optimas sacri codicis sententias fuisse subtractas, & pulvinos culcitrasque doctoribus cœtuum Christianorum per innumeras illarum pericoparum expositiones homileticas fuisse substratos. Optant eadem, ut pericopis illis, quæ Festis Solisque diebus præleguntur & explicantur, nonnunquam substituantur pericopæ, ex aliis sacrarum litterarum doctrinis depromptæ, rati, pericopas illas addi posse vulgatis illis, quæ in *Agendis ecclesiasticis* Lutheranorum exhibentur. Sunt tamen inter hos, qui concionibus suis sacris inserunt omnem Christianæ doctrinæ compagem, & diebus profestis omnem litterarum diviniarum edisserunt complexum. Non est meum, litibus hisce vel monitis intercedere vel facere de eis iudicium, siquidem hoc nec ad singulos doctores sacros nec ad universos ecclesiasticos cœtus esset quadraturum. Adde quod Protestantium doctores & Ecclesiastæ nemini denegant lectionem sacrarum litterarum, per singula volumina patentium, nec impediunt

pediunt Laicos, quo minus hi probatas in linguam provincialem traductas interpretationes manu diurna nocturnaue versent & inde alimenta mentium percipiant. In Romana ecclesia iam diu viget mos, huic laudabili instituto repugnans. *Gregorius VII.* iam *Wratislao Bohemorum Duci & hominibus huic subiectis* denegavit licentiam legendi sacras litteras in sermonem vernaculum conversas y). *Innocentius III.* ob Waldenses, Sacri codicistorius lectores diligentissimos, Christianos noluit in Gallis legere sacras litteras, in Gallicum conversas z). *Synodo Tolosana* sub initiis sæculi XII. Antistites ecclesiastici denegarunt Laicis libertatem legendi litteras diviniore, in Gallicum versas, excepto Psalterio. Sic *Cathari*, sic Waldenses in sententiis suis dogmaticis fuerunt magis stabiliti quam convicti errorum, quibus infecti esse putabantur. Primi Christiani longe secus a) rationes suas subducebant. Horum consuetudi-

y) *LEDESMA de Scripturis quavis lingua non legendis* I. 15.

z) *Decretal. Gregor. cap. cum ex iniuncto de hæreticis, & in Decretalibus cap. excommunicamus. &c.*

a) *Donati Gotwisi (D. WISARTI) Liber Fides Iesu & Iesuitarum 1573. 8. (Argentorati.)*

tudinem in Romana ecclesia sensim coërcitam & sublatam esse, queruntur ac dolent ipsi Pontificiorum passim Theologi. P. GEORGIUS AMBIANAS, Minorita Capucinus, Parisiis 1646. in forma maxima edidit opera *Tertulliani*. Quum adnotationes adiungeret loco illius Doctoris b), quo lectionem Sacrae Scripturae, omnibus apertam ac fructuosam, *Tertullianus* cunctis commendaverat, Georgius hos effudit gemitus: *Nunc vix etiam in sacris Scripturae audiuntur. Vix decurtata unius capituli verba delibantur.* HUNALDUS PLETTENBERGIUS Iesuita, qui exeunte saeculo superiori docuit adolescentes in seminario Archiepiscopali Trevirensi & postea in collegio Osnabrugensi, permissu Provincialis sui edidit Hildesii 1692, 8, *Introductionem ad Ius Canonicum*, atque in ea, quibuscunque Christianis c) Sacram Scripturam esse legendam, do-

b) *Scorpiacus* c. 12. p. 456, T. I. Opp.

c) Statuta Synodi Tolosanae a. 1129. can. 12, *Ne Laici habeant libros Scripturae praeter Psalterium & divinum officium, & eos libros ut habeant in lingua vulgari.* Io. HARDUINI *Acta Conciliorum* To. VII. P. II. col. 1149. Papae legatus illi Synodo praesedit, de haereticis inquirendis statuenti ita, ut nullum ad Catharos tollendos remedium videretur aptius, quam excussio Sacrae Scripturae ex manibus Laicorum. Ita Aristoteles regnare potuit in regione caecorum.

docuit argumentis sat firmis ac invictis. At nullus orationi constat fructus, si ea surdo proponitur, vel desidiæ non probatur. Dolendum tamen est sæculum, quod ex copia Bibliorum lucra loculorum, non animarum quærit.

§. 17.

Restat, ut moneam brevissime, pericopas biblicas in *nummis*), *inscriptionibus*, *gemmis* & *albis philothecarum* sese oculis spectantium offerre. *Iohannes Leidenfis* Monasterii erroribus suis violentis addidit nummum, in quo leguntur verba, *Nehmet hin den heiligen Geist*, id est, capite Spiritum Sanctum, ex Io. XX, 22. Iplis diplomatibus quondam *Chrisma*, pericopa realis, fuit ab initio præmissum, veram esse religionem Christianam, & Christum esse ecclesiæ atque imperiorum caput, significans. Nonnumquam additæ simul litteræ C illi maiori fuerunt adiectæque litteræ græcæ P & I, item *α* & *ω*. Unde dilucet, hunc morem a Græcis Imperatoribus fuisse profectum in terras Occidentis. Mirandum sane est,

quod

d) Nummi, in Anglia dicti *Nobiles* perigraphen ostentant ex Io. VIII, 59. quas superstitione adhibuit usui inter amuleta, & in quibus alii mysterium alchimisticum videre se sibi visi sunt. *View of the gold coin and coinage of England.* bi Hodfol. London 1763. fol.

quod nomen Christi fallacibus etiam diplomatis fuerit præfixum, & ea simili C, diplomatibus suis præmisso, confirmaverint decepti imposturis innoxiique Imperatores. In manibus est fidele exemplar diplomatis Corbeiensis, Ludovico Pio suppositi ante annum 1147, eo quidem fine, ut *Comadus III*, qui se vocabat *secundum* inter Romanorum Reges, adduceretur ad confirmationem Abbatiaë femineæ Visbeccenfis peragendam, quæ legitur in *Io. Frid. FALKII Traditionibus Corbeiensibus* p. 906. Supposititium diploma edidit SCHATENIUS in *Annalibus Paderborn.* To. I. p. 67. f. Subiectum monogramma indicat dolum. Adiectum ei est hoc: *Durandus ad vicem heliarchar recognovi.* Omissum est *Et subscripsi.* Loco verbi *subscripsi*, quod solet litteram C. initialem præferre & additum campaniformem ductum membrana decussatim est dissecta, quasi sigillum ex cera ibi olim fuisset impressum. Adiunctum locum ementiti, numquam impressi, sigilli indicat discussio campaniformis loci in modum decussatæ seu Andreanæ crucis. In prima diplomatis linea nomini *Imperator* adiectum est AUGUTUS pro *Augustus*. Stilus diplomatis de cetero abhorret ab ævo Ludovici Pii. Et cur plura eiusmodi indicia imposturarum addemus? Dubitat enim nemo, omnem hominem, ut cum hiëropsalte loquar, admendacium propendere. §. 18.

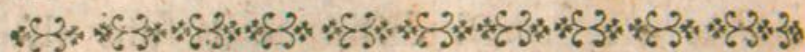
§. 18.

Liceat tandem nonnihil retractationis huc transferre, & eis, quæ differui supra in *Classis II. fasciculo III. p. 438, 439.* adungere. *Primum* est id, quod b. D. Paulus ANTONIUS sensum loci 1 Io, V, 7, 8. haud secus ac ego exposuit in *Harmonischer Erklärung der heiligen vier Evangelisten P. III. p. 159.* *Secundum* est, quod vetusto Iudæorum ævo testibus cœlestibus ac in terra versantibus facta maximi momenti gavisâ fuerint, vel tradita sint niti vel superstructa esse. Ebræis enim persuasum fuit, dari æque in cœlo iudicium ac in terra, sic sentientibus ob illud *Dan. IV, 14. In decreto vigilum fuit constitutum.* Conf. *Christ. SCHOETTGENII diss. de Hierosolyma cœlesti c. 3. de Synedrio cœlesti* inscriptum. Iesus ipse id, quod in terra ligatum & solutum fuerit ab Apostolis, in cœlo tradit fore ligatum & solutum. *Matth. XVI, 19.* Ebræis priscis formula illa erat probata, quæ docebat, tres *dargin* essentiaë divinæ esse unum. illud Numen Venerabile. Immo ipsi norant, formulam illam, *Tres sunt unum*, esse veram ac eam Christianis esse tritam & familiarem. Rem ipsam locis scriptorum Iudaicorum confirmavit SCHOETTGENIUS in *Horis Hebraicis p. 1073, s.* Hoc est *tertium.*
Quar;

Quartum est, quod Ioannes 1 Ep. V, 9. 10. distinguit testimonium hominum, id est, *terrestre* a testimonio Dei, id est, a *cælesti*, quod Deus de Filio suo professus fuerat. Nonne proin remittit Ioannes lectorem ad testimonium generis utriusque & præcipue ad testimonium Dei Patris de Filio suo? Homines, qui viderant sanguinem & aquam iam separata fuisse, quum e latere Iesu emanarent, erant spectatores varii, milites Romani, ac ipse *Ioannes XIX, 34. 35.* Testimonium hoc erat *terrestre* & hominum. Tres vero testes in cælo de Iesu divinitate perhibuerunt testimonium; Pater ad Iordanem, in monte præsentibus Mose & Elia tribusque Apostolis ac in templo Hierosolymitano: Filius prima solemnè Pentecoste Hierosolymitana & dum Paulum voce cælesti dignabatur: Spiritus Sanctus ad Iordanem & in illa miraculis divite Pentecoste. Ad Patris testimonium triplex cæleste Ioannes deinde potissime reducit lectores. *Quintum* est, quod *venire*, si hoc testibus tribuitur, idem est ac comparere, testimonio proferendo se sistere, ac veritati demonstrandæ se offerre testem. Sic dicitur Ioannes Baptista *venisse*, id est, conspicuum se præbuisse testem eorum, quæ de eo fuerant prænuntiata. *Matth. XVII, 10. 11. 12.* Dicitur idem *venisse ad testimonium Io. I, 7.*

Sex-

Sextum est, quod distinguenda sunt illa tria ἐν γῆ, ἐν τῇ γῆ, & ἐπὶ τῆς γῆς. Qui terra inarique agunt, eis tribuitur ἐν γῆ. Quæ in indicata vel certa geruntur regione, ea dicuntur agi ἐν τῇ γῆ. Quæ in terra sunt vel fiunt, ea dicuntur esse vel fieri ἐπὶ τῆς γῆς. Alterum igitur illud Ioannis, ἐν τῇ γῆ, idem est ac in illa regione, in Palæstina, in qua Iesus ad Hierosolymam obiit in cruce, ac ubi indicia mortis cuique patuerunt adeo, ut dubitandum non esset, Iesum esse verum hominem eiusque corpus vere fuisse humanum. *Septimum* est, quod illud ἐν τῇ γῆ respiciat ad illud ἐν τῷ ἔθανῳ, in illo aëre sublimi, ob dignitatem testimonii & terrestris & cælestis: *terrestris* de Iesu humana natura, quam indicarunt eius anima eiusque corpus vere defunctum; *cælestis* de Iesu natura Divina. *Octavum* est, quod Ioannis verba sic sunt in latinum vertenda: *Tres sunt, qui testabantur in illa regione, anima, aqua & sanguis. Ac tres sunt, qui testabantur in aere illo sublimi, Pater, Filius & Spiritus Sanctus. Et hi tres unum sunt.* Horum gratiam & opem adprecior obrectatoribus & inimicis meis, dummodo mentem æquam & sanctitati divinæ convenientem induere queant.

IV.

HENRICI HEISEN,
 PROFESS. BIBLIOTHECAR. ET PÆDAGOGIARCHÆ
 BREMENSIS,

DISSERTATIO
 PHILOGICO-THEOLOGICA PRIOR,

QUA

ΤΟ ΕΚ ΠΙΣΤΕΩΣ PAULO, CÆTERISQUE
 PRIMIS EVANGELII PRÆCONIBUS, ΤΟ ΔΕ
 ΕΙΣ ΠΙΣΤΙΝ ΕΟΡUM AUDITORIBUS
 VINDICATUR.

SUMMARIUM.

- §. I. *Scriptionis causa impulsiva.* §. II. *Nostra interpretatio non, ut caeterae, vocum turbat ordinem.* §. III. *Versu praec. 12. fidei & Romanorum & suae Paulus meminit.* §. IV. *Pro nobis maxime facit, quod Apostolum Evangelii non puduerit.* §. V. *Cuius ratio prima fuit ipsius Apostoli fides.* §. VI. *Secunda, coeleste praeconii Evangelici praemium.* §. VII. *Tertia, Evangelii praedicationem comitantia miracula.* §. VIII. *Auditorum fides.* §. IX. *Vers. 16. Iudaeo primum, tum & Graeco; pro mea sententia facit.* §. X. *Similiter vers. 15. τὸ εὐαγγελισαῖαι.* §. XI. *Quod propius demonstratur.* §. XII. *Frivola causa exhibetur.* §. XIII. *Vulgatus error in Analyfi Epist. ad Rom.* §. XIV. *A fide annuntiantis audientium dependet*

det fides. §. XV. Frequentissime τὸ ἀποκαλύψαι
 de mysteriis usurpatur, & iustitia fidei est my-
 sterium. §. XVI. Pariter mysterium est, quod
 eadem annuntianda fuerit primum Judaeis, ac
 dein gentibus. §. XVII. Loca de utroque hoc
 mysterio agentia proferuntur. §. XVIII. Quis
 mysteria aliis annuntiat, tenetur ex sua fide hoc
 facere, & demonstrare, fidem suam firmissimis
 niti rationibus. §. XIX. Atque ita instituit
 Paulus. §. XX. Caeteri quoque Apostoli. §. XXI.
 Ex Mosis & Prophetarum fide dignissimis scri-
 ptis iustitia fidei a Paulo demonstrata. §. XXII.
 Voculae ex frequens usus in designandis fidei
 mysteriis. §. XXIII. Quid tum indicet. §. XXIV.
 Quomodo distinguenda fides Evangelii praeco-
 num a fide ipsos audientium. §. XXV. Est ta-
 men etiam utrorumque fides dicique potest reci-
 procans una fides. §. XXVI. Ex fide notat quo-
 que ex doctrina fidei, & quidem heic loci sine
 tantologia. §. XXVII. Denique fides, quae vi-
 va feraxque bonorum est operum, ad fidem fa-
 ciendam requiritur.

§. I.

Cuius me sententiae primum esse inven-
 torem per diu arbitratus sum, illam
 nunc denique, cum in eadem validis praesi-
 diis munienda versor, AUGUSTINO jam in
 mentem venisse comperio. Sic enim libello
de Scriptura & litera (1) Hipponensis Prae-
 sul: *Hæc est fides, ex qua & in qua (iustitia)*
revelatur, ex fide scilicet annuntiantium in
fidem obedientium. Sed vero præcisam, ido-

Z 2

ne-

(1) cap. XI, fin. pag. 308. tom. III. Opp. edit.
 Paris. 1586.

neisque omnibus nudatam argumentis eam, ut vides, exhibuit. Quam potissimum fuisse causam, existimem, quod sequioris ævi interpretibus minus se commendaret, vixque duo, quod sciam, CALOVIUS nimirum (2) & CORNELIUS a LAPIDE (3) judicarent dignam, cuius juxta cum aliis mentionem iniicerent. Quocirca, mihi cum maiorem in modum probetur, operæ pretium facturus videor, si, quod possum, rationibus illam haud temere aspernandis, quin tantum non omni exceptione maioribus, eam demonstratum.

§. 2.

Primum habet præ universis reliquis expositio nostra hoc singulare atque eximium, quod ordinem vocum non turbet, sed eas ipsas, de quibus quærimus, voces suo loco relinquat. Verba Divini scriptoris hæc sunt: Δικαιοσύνη γὰρ Θεῶ ἐν αὐτῶ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίσιν. Refero ego τὰ ἐκ πίστεως εἰς πίσιν ad proxime antecedens τὸ ἀποκαλύπτεται, huncque statuo esse sensum: *Justitia Dei in Evangelio manifestatur ex fide manifestantis in fidem eorum, quibus manifestatur.* Contra ea quicunque diversa enuntiatum hoc ratione accipiunt, copulata divellere ac invehere traiectionem coguntur.

(2) Bibl. Illustr. ad h. l. p. 28. col. b. med.

(3) ad h. l. p. 35. col. b. med. ed. Antverp. 1635.

rur. Neque enim τὰ ἐκ πίστεως εἰς πίσιν retrahere commode ad τὸ ἀποκαλύπτεται, cui tamen proxime adhærent, possunt, sed necesse habent eadem ad remotiora, eaque prima effati vocabula, δικαιοσύνη Θεῶ, reducere. Quid? quod, cum hoc pacto obscuritas quædam emergat, tollere eam, qui evidentia iustum ponunt pretium, addendo voces, in fonte non occurrentes, allaborant. Ita magni LUTHERI versio, quæ cum aliis virtutibus, tum imprimis perspicuitate excellit, in perspicuitatis gratiam adiungit; welche kömmt. Ad hunc enim modum se habet: *Sintemal darinnen offenbaret wird die Gerechtigkeit, die vor Gott gilt, welche kömmt aus Glauben in Glauben.* Confimiliter, ne plures in partes vocem, COCCEIUS: *In verbis, ait, (4) Apostoli hæc iungimus, δικαιοσύνη ἐκ πίστεως εἰς πίσιν, justitia ex fide in fidem. Hebraismus est Apostolo frequens, omittere articulum respondentem relativo. Planum esset, δικαιοσύνη ἢ ἐκ πίστεως εἰς πίσιν.* Verum, quod pace manium utriusque Summi viri dixerim, quid opus eiusmodi est ambagibus? Nihil attinet orationis luxare seriem, novasque infarcire voculas. Premamus literam, ordinem tueamur, quæque adsunt, ea sola reddamus simpliciter; & veram loci

Z 3

ex-

(4) Comment. in Ep. ad Rom. p. 14. Op. T. IV.

exsculpemus sententiam. Hoc iam commate si iustitiam Dei ἀμέσως ex fide in fidem derivaret Apostolus, cubio procul scripturus fuerat: Ἀποκαλύπτεται γὰρ ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεῶ ἐκ πίστεως εἰς πίσιν. Sic enim per græci sermonis omnino licet indolem atque usum: sic ipse statim vers. seq. 18. scripsit Paulus: Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὁργὴ Θεῶ ἀπ' ἐργων, κ.τ. ε. At vero commate nostro alium plane verborum texuit ordinem, & τὰ ἐκ πίστεως εἰς πίσιν postposito τῷ ἀποκαλύπτεται demum subnexuit, ut ostenderet, in sensu quoque cum hoc illa coherere. An fors putas, ad vitandam, nescio quam, ordinis vocum ταυτότητα alterius versus medio, principio alterius τὸ ἀποκαλύπτεται Apostolum collocasse? Apage ineptias! Tantum abest, ut lenociniis huiusmodi versicoloribus atque puerili fuce sanctissimi gravissimique scriptores delectati sint, ut nec tautologiam eiusdem τῷ ἀποκαλύπτεται bis positi Apostolus cavendam sibi existimarit, cum ex facili ipsi fuerit, pro posteriori γνωρίζεται, δηλᾶται, φανεροῦται, aut geminum aliud substituire. Vitio vertunt IO. CRELLIO, Sociniano (5) COCCEIUS & CALOVIUS; atque SURENHUSIUS (6) FR. IUNIO, quod priorem phrasin nostræ partem loco moverint, legendo: Δικαιοσύνη

(5) in h. l. p. 75. col. b. Eleutheropoli fol. 1050.

(6) Βιβλῶ καταλλαγῆς in h. l.

γὰρ Θεὸς ἐκ πίστεως ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται εἰς πίσιν.
 Quo igitur jure totam communis interpre-
 tatio migrat locutionem, & cum τῆ τε Θεὸς
 δικαιοσύνη proxime coniungit? Commodif-
 simum atque fidei analogiæ congruentissi-
 mum fundi sensum, si suam teneat retineat-
 que sedem, id vero est, quod integra hac
 disquisitione in me demonstrandum suscepi.
 Sed nec constructionem τῆ ἀποκαλύπτεται cum
 τοῖς ἐκ & εἰς minus græcam esse, vel ex No-
 vo Testamento evincere est. Cum ἐκ of-
 fenditur Luc. II, 35. Ὁπως ἂν ἀποκαλυφθῶ-
 σιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. *Ut manife-*
stentur ex multorum cordibus cogitationes:
 & cum εἰς Rom. VIII, 18. Πρὸς τὴν μέλλουσαν
 δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. *Ad gloriam,*
quæ revelabitur in nos, vel ut nos eam par-
ticipemus.

§. 3.

Præcedentium si, ut par est, haben-
 dam rationem ducimus, diserte distincteque
 vers. 12. Paulus & sua, & quos ocyus fore
 auditores suos speraverat, *Romanorum me-*
minit fidei, inquit: Τέτο δὲ ἐστὶ, συμπαρα-
 κληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀδελφοῖς πίστεως, ὑμῶν
 τε καὶ ἐμῆ. *Hoc vero est, ut communem con-*
solationem apud vos accipiam per eam, quæ
mutua in nobis vel reciproca est, fidem, &
vestram, & meam. Quam ergo credere in
 proclivi est, cum & nostro commate, idem
 Z 4 ad.

adhuc argumentum persequens, Apostolus de duplici fide loquatur, altera suam, auditorum suorum altera ipsum intellexisse fidem? Et quam concinne ac nervose ἢ ἐν ἀλλήλοις πίσις, *reciprocatio iūa fidei* vocibus ἐκ πίσεως εἰς πίσιν effertur? Sed de eo pluribus suo deinceps loco.

§. 4.

Accedamus nunc propius. Versu proxime antecedenti 16. Paulus: *Non enim, ait, pudet me Evangelii Christi.* Cuius geminam e vestigio subiicit rationem, quarum altera est, *quod Evangelium hoc sit potentia Dei ad salutem, &c.* altera, *quod in eodem iustitia Dei reveletur ex fide in fidem.* Hæc enim, quæ excutimus nos, posteriora proxime quidem probant proxime antegrediens enunciatum; verum remote faciunt ad confirmandum anteriora illa, *quod Paulus sibi pudori non ducat prædicationem Evangelii.* Qualis demonstrandi modus perquam familiaris divinitus inspiratis est scriptoribus. Psal. XXII, 12. petit Messias: *Ne procul absis a me: nam angustia est propinqua: nam nemo adiutor.* Petitionis ratio est *propinqua angustia*, & huius rationis ratio, *quod nemo in ea auxilio futurus sit.* Verum annon posterior hæc simul ut ratio ipsius petitionis spectari debet? 2 Cor. XII, 14. *negat* Apostolus, *desidem se in laboribus cum Co-*
vin-

vinthiorum fore damno, geminamque denuo causam adiungit. Non ENIM, inquit, quæro vestra, sed vos: non ENIM debent liberi parentibus thesauros congerere, sed liberis parentes. Pater Corinthiorum fuit Paulus, utpote quos in Christo per Evangelium genuerat. (7) Nisi igitur victum sibi ipse manuum suarum labore parasset, sustentandi patris huius onus devolutum in filios Corinthios fuisset; id quod cum, salvis vegetisque patribus, adversari sanæ rationi & juri naturæ videatur, atque ab institutis moribusque cultiorum quorumvis populorum abhorreat, quibus omnibus non liberi parentibus, sed contra liberis parentes congerere thesauros, quibus eos alant, & post fata etiamnum sua adjurent, jubentur, tam humilis & sordidus gentium doctor, illud generoso incoctum honesto pectus, non fuit, ut in se admittendum existimaret. Quapropter etsi largimur vocibus: *Non enim debent parentibus liberi thesauros colligere, sed liberis parentes; rationem ultimi effati, quod Apostolus non Corinthiorum opes, sed ipsos quærat Corinthios, dari; sic tamen natura comparatæ sunt, ut, æque valide iis penultimum, quod nulla Apostoli segnities in quærendo sibi victu futura incommodo Corin-*

L 5

thiis

(7) I Cor. IV, 15.

thiis sit, firmari, nemo cum ratione inficias
ire queat. (8)

§. 5.

Quoniam itaque causam, cur Paulum
Evangelii Christi non puduerit, comma-
strum continer, quæro, quarum annuncia-
tio rerum hominem, qui quidem honestus
modestusque sit, pudore non afficiat? Pro-
cul dubio respondebis: *Earum, de quarum
veritate certo ipsi constat.* Mirificam par-
rhesiam sua nuncianti fides conciliat. En
luculentissima, quibus ipse hic Apostolus
noster id confirmat, verba! *Quia*, inquit (9)
*eundem fidei Spiritum habemus secundum il-
lud, quod scriptum est: Credidi, ideoque lo-
quutus sum; etiam nos credimus, atque idcirco
etiam loquimur.* In ruborem daturus Apo-
stolum nostrum Festus magna voce dicebat:
*Insanis, Paule; multæ te literæ ad insaniam
propellunt.* At ille: *Non insanio, ait, sed
VERA & sobria verba eloquor.* Scit enim de
hisce rex, apud quem καὶ παρρησιαζόμενος λαλῶ,
& libere loquor. Latere enim eum quicquam
horum, mihi non persuadeo. Neque enim in
angulo

- (8) Adde, fis, Pſal. XVIII, 21 - 23. & 27, 30.
Pſal. LXXXVI, 4. 5. Ioh. V, 20-22. 1 Theſſ.
IV. 1-3, 1 Pet. II, 18-21. Apoc. XV. 4. &c.
(9) 2 Cor. IV. 13.

angulo hoc gestum est. Credis, rex Agrippa, prophetis? Scio, quod credas &c. (10)
 Quanto maioris momenti res, quæ manifestantur, non modo sunt, sed & esse eas manifestantes credunt, quantoque maior hæc eorum est fides, tanto minus inter manifestandum pudore suffunduntur. Iam vero quod audiverant, quod viderant oculis suis, quod spectaverant, quodque manus ipsorum contrectarant de sermone vitæ, hoc annuntiabant (11) Apostoli.

§. 6.

Porro fides summi, quod propositum sibi noster inprimis Apostolus videbat, proemii omnem fronti eius absterisit pudorem, & sanctæ quadam, si dicere fas est, impudentia hominem complevit totum, ut non verecundaretur vel potentissimis sapientissimisque huius mundi Evangelium prædicare. (12) Licet sæpius ludibrio haberetur, proscinderetur conviciis, in vincula coniiceretur, infringerentur viro alapæ, plagæ infligerentur, & præsentem, eamque contumeliosissimam mortem omnia intentarent; tamen hic, qui spectaculum toti mundo, & angelis & hominibus, qui velut purgamentum mundi, & omnium detergenda ocyus

spur-

(10) Act. XXVI, 24-27. (11) I Ioh. I, 1. 3.
 (12) Act. IX, 15. XVIII, 9. 10. & XXIII, 11.

spurcicies fiebat, (13) non pudefiebat. Ec-
 qua, die, amabo, caufa talis, humanam om-
 nem fidem fupergredientis, inftituti?
 Divina fola fides, & debita huic, pudefa-
 cere nefcia (14) fpec. Fide promiffiones
 a Paulo receptæ, præcepta viva fpe pro-
 miffa erant bona, quæ inter fupremum te-
 net locum τὸ κατ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώ-
 νιον βάρος δόξης, *æternum illud gloriæ pondus,*
quod omnem orationis fublinitatem, fi hæc
vel fe ipfa fublterior poffet scandere, tranfscen-
dit. Eadem igitur fides, fpec eadem Apo-
 ftolo perfuaferat, indignam effe momenta-
 neam levitatem opprobriorum & afflictio-
 num præfentis ævi, quæ cum futuro illo
 immenfo gloriæ pondere comparetur,
 at tanto minus tamen fpectantibus,
 ea, quæ non fpectantur, *erubefcen-*
dum, quod levitas hæc fummam il-
 lam gravitatem ipsis conficeret. (15) Ex
 eiuſcemodi fide niſi Chriſtum manifeſtavit
 Paulus, & nihilo ſecus fœdiſſima omnia ſibi
 ingeſta probra, poſito pudore & fronte per-
 fricta ſuſtinuit, depuduerit, neceſſe eſt, pe-
 nitus, atque infaniffimus omnium fuerit ho-
 minum. An vero fuerit, nec ne, vel ju-
 rati chriſtianæ religionis hoſtes, qui non

o-

(13) 1 Cor. IV, 9. 13.

(14) Rom. V, 5.

(15) 2 Cor. IV, 17. Rom. VIII, 18.

omnem eiurarunt & rationem & æquitatem, perlectis viri scriptis, dijudicent. Sed ipse nobis dicat intercedentem pudori fidem suam atque spem. Coniectus in carcerem scribit Philipp. I, 20. *Secundum intentam expectationem & spem meam nulla in re pudeam, sed cum omni libertate, ut semper, ita nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem.* Et 2 Timoth. I, 7. 8. 12. *Non dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed roboris, & amoris, & sobrietatis. Non igitur te pudeat testimonii Domini nostri, neque mei, qui sum illius captivus; sed esto particeps afflictionum Evangelii ex potentia Dei. Quam ob causam & hæc patior, sed non pudeo. Novi enim, cui crediderim, & persuasum mihi est, eum posse depositum meum custodire in illum diem.*

§. 7.

Miracula denique & maxima & plurima annunciantes Evangelium Apostolos perpetim comirabantur. (16) Hæc vero, tantum aberat, ut pudore, ut honore eos summo, quin Divino afficerent, quanquam posteriorem vehementissime, ut par erat, abominarentur. (17) Sed vero, ut miracu-
la

(16) Marc. XVI, 17-20. Hebr. II, 4. &c.

(17) Act. V, 11-16. VIII, 13. 18. XIII, 9-12.

XIV, 11-18. XVI, 29-34. XIX, 11-17.

1 Cor. XIV, 24, 25. & 2 Cor. XII, 11, 12.

la perpetrarent, quid unice in iis desiderabatur ! Fides. Quærentibus discipulis : *Quare nos demonem illum non potuimus eicere?* respondet Iesus : *Propter incredulitatem vestram. Certe enim dico vobis, si habeatis fidem, quantum est granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc; & transibit, nihilque vobis erit impossibile.* (18) Atque iterum: *Habete fidem Dei. Certe enim dico vobis, quicumque dixerit monti huic: Tollitor & proiçitor in mare; nec hæsitaverit in corde suo, sed crediderit, quod futura sint, quæ dicit, fiet ei, quicquid dixerit. Propterea dico vobis: Quæcunque orantes petitis, credite, vos accepturos; & evenient vobis.* (19) Hinc notabiliter idem Sospiator: *Τοῖς πιστεύουσιν, iis, qui crediderint, non aliis inquit, signa hæc comites ibunt; per nomen meum dæmonia eiicient; &c.* (20) Similiter Petrus & Iohannes, qui claudum a nativitate sanaverant: *Per fidem, aiunt, in nomen Christi hunc, quem videtis & nostis idem Christi nomen stabilivit; & fides per ipsum integram huic sanitatem, ut videtis omnes, dedit.* (21) Ad quem locum probe moner cel.

HEU-
MANNUS

(18) Matth. XVII, 19. 20.

(19) Marc. XI, 22-24.

(20) Marc. XVI, 17. 18.

(21) Act. III, 16.

MANNUS, (22) ex claudi hominis conditione, & verbis cum Lucae, (23) tum Petri (24) liquere, non ipsius, sed duorum, a quibus sanatus erat, Apostolorum fidei miraculum acceptum referri. Convenit saltem inter omnes, ea Apostolos miracula, quae in perniciem aliorum patrarunt, non ex horum, a quibus pœnas repetierunt, fide, sed ex sua tantummodo patrasse. Exemplo sint Ananias & Sapphira, (25) itemque Elymas. (26) Quid? quod summa fidei eorum, qui edituri miracula erant, necessitas, & enatus hinc frequentissimus usus effecerint, ut, licet aliæ dentur fidei species, inque iis principatum ducat, quam æterna consequitur salus, tamen ea insignite ac simpliciter fides nuncupetur. Docent Apostoli voces: *Si habeam omnem fidem, adeo ut montes transferam.* (27) Cum igitur miraculis divinitatem Evangelii præcones eius primi confirmarint; miracula vero hi fecerint non ex *aliena*, sed *sua* fide; porro eadem miracula non pudori ipsis ac ignominiae, verum summo fuerint honori; hincque Apostolus, qui Evangelium afferre sibi pudorem negat, negare etiam illud propter

(22) Part. V. Explicat. Nov. Test. p. 149. coll. ibid. pp. 138. & 139.

(23) Vers. 5. (24) Vers. 6. (25) Act. V, 1. seq.

(26) Act. XIII, 8. seqq. (27) 1 Cor. XIII, 2.

miracula confendus sit; atque nunc tandem subiiciat, *ex fide* idem Evangelium a se & collegis manifestari: recte ex iis omnibus concludere nobis videmur, ipsum de *sua* potius & *collegarum*, quam de auditorum, aut aliorum quorum demumcunque fide loqui. Cum vero *finis* perpetratorum miraculorum non potuerit non *fides* esse *auditorum*, τοῖς ἐκ τῶν μαθητῶν subiunguntur τὰ ἐῖς τῶν μαθητῶν. Neque enim est, qui dubitet, quin addita Evangelio miracula fuerint, quo fidem illi audientes facilius adhiberent. Paraphrasin vocum *ex fide in fidem* habes, Joh. XIX, 25. *Qui vidit, testatus est; & verum est eius testimonium. Et ille scit, quod vera loquatur, ut etiam vos credatis. Ad τὰ ἐκ fide refer: Qui vidit, testatus est, & ille scit, quod vera loquatur: ad τὰ in fidem vero reliqua; Verum est eius testimonium, ut etiam vos, credatis.*

§. 8.

Exesse pudorem iubet illa quoque fides, qua quis certus est, creditum sibi iri, si minus ab universis auditoribus, at certe a magna illorum parte. Persuasissimum habebant Apostoli, nequaquam se frustra Judæos inter atque gentiles Evangelium annuntiuros, sed nullo non loco, nullo non tempore aliquos, imo multos pertracturos

in

in assensum esse. (27) Enimvero vorticordia quadam vi pollet Evangelium; unde vocibus: *Non pudet me Evangelii Christi*; continuo subditur: *Nam potentia Dei est ad salutem*. Verum nec cæterorum pervicacia atque impudentia pudorem Apostolis inculcabat, eorumve labefactabat fidem. Nam hos plerumque ita confundebant, ut sapientiæ & Spiritui, per quem loquebantur, resistere nequirent, & fissi corda vim facere conscientis suis, ac dentibus stridentes, obrurantesque aures, & multa id genus alia indecora atque ridicula suscipientes, dare se turpiter cogerentur. (28) Eisdem igitur, necessum erat, ut puderet, non manifestantes Evangelium Apostolos, qui declaratione veritatis apud omnem se hominum conscientiam in conspectu Dei commendabant; (29) gladio Spiritus nec aëra, tironum instar atque ignavorum, diverberando, (30) nec triumphos habitura nullos gerendo bella. *Deo sit gratia*, inquit Paulus, (31) *qui semper triumphare nos facit in Christo, & odorem notitiæ suæ manifestum reddit*

(27) Act. XI, 21. 23, XIV, 1. XVII, 4, & XVIII, 10. 1 Cor. XVI, 9. 2 Cor. II, 12. &c.

(28) Act. VI, 10. VII, 54. 57. & XXIII, 2.

(29) 2 Cor. IV, 2. (30) 1 Cor. IX, 26,

(31) 2 Cor. II, 14-16.

reddit per nos in omni loco. Nam Christi bona fragrantia sumus Deo in iis, qui servantur, & in iis, qui pereunt. His quidem odor mortis ad mortem: illis vero odor vitæ ad vitam.

§. 9.

Novum sententiæ nostræ præsidium fuggerunt extrema commatis sexti decimi verba: *Iudæo primum, tum etiam Græco.* Quoniam prius Iudæis, quam gentilibus annunciatum Evangelium fuit, & illi prius, quam hi divinam eius ad salutem potentiam dicuntur experti esse. Sed qualis tum annunciatio intelligenda venit? Non ea sane, quæ *literis*, sed quæ *viva voce* peragitur. Nam per literas ante gentilibus, quam Iudæis Evangelium revelatum est. Primæ omnium Novi Test. partium scriptæ sunt a gentiliū Apostolo ad gentiles Thesalonicensēs anno Christi secundum PETA-
VIANOS (32) calculos L. ut vero PEAR-
SONIUS, (33) JO. MILLIUS, (34) & JO.
ALB. FABRICIUS (35) putant LII. quas, si
audis posteriores hos, LVII. ambæ ad Co-
rin-

(32) lib. XIII. de Doct. Temp. Tom. II. p. 377.
init. edit. Antwerp, MDCCIII.

(33) Annal. Paulin.

(34) Prolegom. Nov. Test. §§. 4. & 6.

(35) Biblioth. Græc, lib. IV. cap. V. pp. 123.
& 124.

rinthios, & LVIII. nostra ad Romanos, utrosque pariter gentiles, exceperunt. Sed vero Iacobi epistola & Petri prior, itemque Matthæi Evangelium, quæ potissimum in Iudæorum gratiam consignata literis sunt, annis demum a Servatoris nativitate LX. & LXI. ex laudatorum virorum sententia prodierunt. Quocirca de manifestato per *scripturas* Evangelio nulla ratione integrum Apostolo fuit affirmare, quod divinam suam & æternæ salutis effectricem vim ante in Iudæos, quam in Græcos, sive paganos exeruerit. Contra ea autem, si Evangelium, quatenus *ore prolatum*, & annunciatum coram a præsentibus est Apostolis, spectes, multo prius Iudæi, quam ethnici illud audiverunt, & divinæ eius virtutis, atque effectuum salutarium facti compotes sunt. Præcursor iam Christi, baptista Iohannes, Christusque ipse Evangelium Iudæis prædicarunt, cumque Hic duodecim Apostolos primum ablegaret, præcepit iis: *In viam gentium ne abeat, nec in oppidum aliquod Samaritanorum ingrediamini: sed proficiscimini potius ad oves perditas domus Israel.* (36) Initiato deinde per Spiritus Sancti effusionem Novo Test. rursus Iudæorum ante, quam gentium aures Evangelium salutis implevit; unde ad eos Paulus & Bar-

A a 2

nabas;

(36) Matth. X, 5. 6.

nabas: *Vobis, inquit, necesse erat πρῶτον, primum dici sermonem Dei. Quoniam autem repellitis illum, & indignos vosmet ipsos iudicatis æterna vita, ecce! convertimus nos ad gentes. (37)*

§. 10.

Neque verò τὸ εὐαγγελισαῖν, quod versu XV. h. cap. legitur, alium læta annunciandi modum, quam qui ore fit, & a præsentis nuncio ad aures perfertur, designat. Calamo enim Apostolus ipso iam opere Evangelium notificabat. Verum de hoc εὐαγγελισαῖν dicit, quod promptus quidem ad illud sit, utque commatibus X - XIII. præcedit, semper in precibus suis roget, ut tandem aliquando sibi detur ad Romanos venire, imo ex vehementi eos videndi desiderio frequenter sibi proposuerit ad ipsos accedere, sed in hunc usque diem prohibitus sit. Quæ cuncta quis non videt, ad illud τὸ εὐαγγελισαῖν unice pertinere, quod ore constat, & a præsentis ad præsentis instituitur?

§. 11.

Quorsum verò tam diligenter ego & prolixè hoc inculco? Ut pateat non solum, qua de causa & quam vere sexto decimo commate subiunxerit gentium doctor: *Non enim pudet me evangelii Christi; sed &, quod*

vix

vix idonea suppetente causa & veritate salva subiungere idem potuerit, nisi statuatur, id quod nos volumus, nimirum per *fidem*, ex qua in Evangelio iustitia Dei manifestatur, primorum Evangelii præconum, & cum maxime Apostoli nostri Pauli, non vero eorum, qui verbis ipsorum credebant, fidem innui. *Literæ non erubescunt*; tam verum, quam sermone tritum proverbium est; & peregre cum primis allatæ epistolæ nullo inficere ora rubore possunt, quod procul a legentium absunt conspectu, qui eas dederunt. At vero, qui coram facit verba, propterque illa opprobriis mordetur, deiicit, nisi effrons est, lumina, & colores mutat. Arcere vix, qui verecundior est, pudorem potest, si vel falsa illa sint opprobria; & oppido pauci dantur, qui animo tam obfirmato sint, ut contemptim cum FLACCO (38) quærant:

Mordear opprobriis falsis, mutemque colores?

Falsus honor iuvat, & mendax infamia terret

Quem, nisi mendosum & mendacem?

At solos tamen divinos legatos sola sua, pudorem repudians omnem, exemit fides.

Aa 3

Enim.

(38) lib. I. epist. XVI. vv. 38-40.

Enimvero cum indubitate sibi constiterit, nomine se Dei verba Dei loqui, an tanti ipsos honoris puduisset? Relegantur omnia modo adducta gravissimi ponderis argumenta, quibus, tantum abest, ut pudendo oppleverit pudore, ut confidentissimos fides sua hos Dei nuncios reddiderit.

§. 12.

Adductum, nonnulli suspicantur, in suspicionem Apostolum nostrum, quod cunctaretur Romam, domicilium illud non maximi solum imperii, sed & omnis ea tempestate sapientiæ atque eruditionis, venire, quoniam metueret, ne prodire in conspectum tot summæ auctoritatis ingenique subtilissimi, ac omni doctrinarum genere florentissimorum in hac urbe virorum cogeretur, cumque iis commissus impar, succumbensque tristitia magno cum pudore damna reportaret: atque, hanc ut suspicionem ab se removeret, ea potissimum, quæ vv. X-XVII, primi ad Romanos capitis leguntur, scripsisse. Verum, si in eam Apostolus incidit, nulla sua incidit culpa. Qui omnium doctrinarum inventrices, Athenas non reformidavit adire, congregique cum illarum Philosophis, Epicureis & Stoicis, (39) ανμαολυκειον suum duxit Romam? Dicit

(39) Act. XVII.

ipſe: (40) *Oportet me etiam Romam videre.*
 Adſtans ipſi per quierem Dominus dicit:
 (41) *Confide, Paule. Sicut enim teſtificatus*
es de me Hieroſolymis, ita te oportet etiam
Romæ teſtificari. Quid ergo moræ & ter-
 giverſationis in viro ſic animato, ſic Divini-
 tus corroborato habere locum potuit? E-
 ventus ipſe ſiniſtram hanc coniectationem
 abunde refutavit. Nam, ubi Romam per-
 venit, non timide & pudenter, ſed *μετὰ*
τῶν ἀρχιερέων, cum omni dicendi libertate
 ea, quæ Dominum Ieſum Chriſtum con-
 cernebant, docuit. (42) *Damus, prævi-*
diſſe Apoſtolum, Romæ ludibrio ſe habi-
tum iri; at viciffim nobis detur, præſciſſe
quoque eum, quod ſicut Athenis Diony-
ſium Areopagitam, Damarin, alioſque, (43)
 ita nec paucos Romæ ad fidem in Chriſtum
 perducturus eſſet. Erant iam Romæ ante
 adventum ipſius multi Chriſtiani, quorum
 fidem ſcribit comm. VIII. huius cap. præ-
 dicari in toto mundo, quosque videndi
 quamprimum; quanto flagret deſiderio, ſi-
 gnificantiffimis ſtatim vocibus declarat.
 Properavit Hieroſolymam, etſi compertiſ-
 ſimum habuerit, *vincula ſe & afflictiones*
 ibi manere. (44) *Quam ergo effoeta o-*

Aa 4 mnis

(40) Act. XIX. 21. (41) Act. XXIII. 11.

(42) Act. XXVIII. 31. (43) Act. XVII. 34.

(44) Act. XX. 23. & XXI. 11-14.

mnis veri suspicio erat, *pudoris metum* Romano eius itineri reemoram injicere?

§. 13.

Vulgo interpretes opinantur, hoc iam commate Apostolum iustitiam fidei *exponere*. Verum secus se res habet. In *proemio* adhucdum scriptor divinus hæret, quo, ut omnia & antecedentia & sequentia invicte probant, non de ipsa hac iustitia, sed eius tantummodo per Evangelium *patefactione* agit. Quod præcedentia attinet, illud paulo ante (45) de ea revelatione, qua viva vox defungitur, ex vv. X. XIII. & XV. huius cap. percepimus. Sequitur statim com. XVIII. *Manifestatur ira Dei e caelo; & vers. XIX. Id quod cognosci de Deo potest, manifestum est in ipsis; Deus enim illis manifestum fecit.* Quid utrumque hoc? Necessitatem ostendit *manifestandæ* per Evangelium Dei iustitiæ; quoniam ea, quæ naturæ lumine facta divinitus erat, fiebatque in dies amplius, *revelatio* hominum iniustitia, idololatria, & nefanda turpitudine obscurabatur penitus, adque Dei redintegrandam communionem inhabilis, ut quæ maxime, reddebatur. Incisis XXI. & XXII. legimus: *Quum Deum cognoverint, non, ut Deum, glorificarunt, sed vani facti, sunt in ratio-*

(45) §. 10.

ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens eorum cor: delitantes se sapientes stulti facti sunt. Quæ potissimum ad ethnicorum Philosophos & Theologos spectant, quorum erat alios Dei, eiusque iustitiæ notitia imbuere, sed qui ipsi eam se privarant. Clauditur ita primum caput: Quum ius Dei noverint, nempe eos, qui talia patrant, morte dignos esse, non solum ea patrant, sed & patrantibus aliis applaudunt. Noverunt ius Dei ex divinitus accenso naturæ lumine; cuius præcipuam partem facit lex moralis, gentilium inscripta cordibus atque conscientis, de qua cap. II. vv. XIV. & XV. Apostolus loquitur. Progressus deinde eiusdem II, cap. vv. XVII. & seqq, ab ethnicis ad Iudæos, neque his aliam personam, quam iustitiæ sive legis divinæ præconum imponit; atque eadem simul opera demonstrat, quam indigne & damnose partes suas peragant, ut evangelica iustitiæ Dei annuntiatione gens humana summe opus habeat. Ecce, ait, tu Iudæus cognominaris, - & nosti voluntatem Dei, & quæ præstant, iis calculum tuum adicis, institutus ex lege; confidisque, te ducem esse cæcorum, & lumen in tenebris versantium, eruditorem insipientium, magistrum infantium, utpote qui habeas informationem cognitionis ac veri legis sensus. Qui ergo doces alium, te ipsum non

doces. - - Qui de lege gloriaris, ipse per transgressionem legis Deum contumelia afficis. Nomen enim Dei propter vos blasphematur inter gentes. At vero capite demum III. illiusque propius commate XXII. de ipsa Dei iustitia, eiusque natura, obtinendæ unica ratione ac via, quæ fides est, obtentæ salu- riferis effectibus, manantibus hinc officiis, & quæ id genus cætera sunt, agere incipit. Vellem, qui epistolam ad Romanos in par- tes, sive principia sua retexuerunt, ad hanc distinctionem attendissent, nec dubito, quin aliquanto accuratior emerfura illorum fuisset analysis.

§. 14.

Cum igitur nostro loco non ipsa Dei excutiatur iustitia, sed de *præconio* eius sermo instituat; in *Præconibus* vero nihil æque desideretur, ac *fides*, annon *gemina* illius, cuius fit mentio, *fidei* alterutram saltem ad *præcones* pertinere, existimandum est? Quis, nisi amens sit aut præstigiator, novas res, dogmata nova atque inaudita annunciare, & venditare pro veris sustinet, quæ ipse non credit, quæque, ut auditores credant, se credere, non omni laterum contentione allaborat? Quanto magis a com- muni hominum scientia ac fide, ab eorum sive iudiciis sive præiudiciis remotæ eius- modi

modi res sunt, tanto magis necesse est, ut certi reddantur, evidentissime de earum veritate auctoribus constare. An vero iustitia Dei, princeps evangelicæ prædicationis argumentum, ita non fuerit comparata, cuivis, cui sanum sinciput est, integrum esto arbitrari. A fide dicentis, ut in plerisque aliis, ita potissimum in illis, tantum non incredibilibus, audientium pendet fides. Si vel minimum his suboleat, quod bona secum fide non agatur, laborat confestim labascitque omnis illorum fides. Experimur id hodieque de concionatoribus illis, quorum vox Jacobi est, manus autem sunt Esavi. Suadent quidem hi, quæ verissima sunt atque utilissima, sed parum persuadent. Enimvero dicunt, sed non faciunt, hoc est, quæ ipsi non credunt, ea credere alios iubent. Nam si crederent, & facerent omni procul dubio. Neque enim levia aut ludicra facientes proemia, sed æternam consequentur salutem. Hoc quam verum est, tam crebro ab ipsis & fortiter inculcatur. Quare, quoties inculcatur, toties sonoram audire mihi campanam videor, quæ alios ad ineundum templum invitet, neque ipsa ingrediatur; auditorem vero, qui quidem acutus magis sit, quam probus, Horatii illud (46) occinentem :

Quodcunque ostendis mihi sic, incredulus odi.

(46) Art. Poët. vers. 188.

Frequentissimus τὸ ἀποκαλύψαι est usus in designandis *mysteriis* & *divinationibus*, quæ non rationis sunt, sed revelationis. Proferenti Petro magnum illud pietatis mysterium, quod homo Jesus esset *Christus*, *Filius ille Dei viventis*, regerit Hic: *Caro & sanguis tibi non ἀπεκάλυψε, revelavit, sed Pater meus, qui est in cælis.* (47) Et quis Johannem ignorat vaticiniorum suorum librum inscripsisse ἀποκάλυψιν; Cui non officit, quod inciso huius cap. statim sequenti XVIII. τὸ ἀποκαλύψαι de patefactione divina, quæ per naturam, experientiam atque rationis lumen fit, usurpatur. Neque enim nos diximus, solum atque unice de *mysteriis* & *prædictionibus* vocem hanc adhiberi. Secundum subiectam intelligenda verba materiem sunt, nec ullam conferis pugnam, si altero commate, quod mysticas veritates indigitat, de supernaturali; altero, quod cunctorum hominum exposita oculis divina opera persequi incipit, de naturali revelatione illud vocabuli accipias. Est omnino Dei, quæ Evangelio manifestatur, iustitia grande mysterium, omnem rationis sibi relictæ captum immensis parasangis supergrediens, cuius profundum attingere nulla finiti

(47) Matth. XVI. 16, 17.

nitii ingenii acies, emetiri altitudinem sublimis nulla meditatio potest. Quod enim naturæ aperit lumen, quo pacto, salva iustitia sua, iustissimum Numen peccatores iniustissimos pronunciare iustos queat, nec debita tantum æterna iis remittere supplicia, sed & ex aduerso æternæ vitæ ius addicere? Vicariam unius Filii Dei iustitiam tollendis maximis his parem fuisse impedimentis, utpote divinam & infiniti pretii: atque Dei Patris iustitiæ ad æsem fecisse satis, quæ iterum ratio docet? Ne quidem, quod habeat Deus Filium, per naturam novimus; æque non, quod voluerit ille satisfacere, aut satisfactionem eius admittere Pater; multo minus, quod satisfactorius Divinæ suæ humanam coniungere naturam in unam personam debuerit, inque hac reapse satisfecerit. Vide, quot quantaque mysteria ante oporteat cognita esse, quam de iustitiæ Dei mysterio vel conceptum tibi formes. Si igitur, qualis causa, talis effectus, non potest non, quæ ex multis magnisque misteriis enata iustitia est, ipsa ingens esse mysterium. Sique divina in consilium adhibemus oracula, nec hæc alio eam numero locoque habent. Longum foret omnia exscribere enunciata, quibus mysterii appellatione insignitur. Ut ergo duos una fidelia parietes dealbemus, alterum prius myste-

mysterium, quod proxime antecedenti commate, quocum inseparabiliter nostrum cohæret, panditur, tribus, quod aiunt, verbis indicemus.

§. 16.

Dicit Apostolus, quod *Et Judæo primum, Et dein Græco gentili* divina ad salutem potentia Evangelium sit. Hoc denuo magni mysterii omnem implebat modum ac mensuram, quod gentibus, quarum nulli tot ante seculis verbum salutis & iura sua manifestarat Deus, quæque nec idcirco ea noverant, eius nunc iustitia æque ac Judæis, imo præ Judæis, postquam hi sua culpa reprobati erant, per Evangelium ad salutem innotesceret. Mysterium sane erat, ad quod credendum ægre ipsi adducebantur Apostoli, quodque ideo cœlesti visione, eaque ternis vicibus repetita, Petro revelandum ac confirmandum fuit; (48) imo cuius magnitudine obstupescens exclamat Paulus: *O profundas divitias, cum sapientiæ, tum cognitionis Dei! Quam inscrutabilia sunt eius iudicia, Et impervestigabiles viæ eius! Quis enim cognovit mentem Domini? aut quis ei fuit a consiliis? aut quis prior dedit ei, atque ei retribuetur?* (49) Præcipue conversis ad
Chri-

(48) Act. X, 9-16.

49) Rom. XI, 33-35.

Christum Judæis, ipsisque initio Apostolis præter unum Paulum creditu difficillimum mysterium erat, quod gentiles absque prævia circumcissione & cærimoniali observanda lege, quas populo suo Deus severe iniunxisset, ad communionem populi Dei bonorum essent invitandæ. Qua de re quantæ lites gentium Apostolo motæ, quamque acriter in primo, Hierosolymis coacto, concilio disceptatum sit, (50) neminem fugit. Præiudicata illa atque inveterata opinione fideles ex Judæis imbuti fuisse videntur, faciendos prius *iustitiæ profelytos* esse paganos, atque ita per judaicam in Christianam intromittendos ecclesiam. Neque enim alia adhuc ratione iis ad veram religionem patuerat aditus. Certe id iudicarunt iniquum, si, cum ipsi post data sua Christo nomina etiamnum *αβασαντων* legis jugum ferrent, suis gentes fruerentur commodis, nec idem secum onus portarent. Sed meliora tandem edocti & hanc posterioris huius mysterii partem fide receperunt.

§. 17.

Expéndantur iam de utroque mysterio pauca hæc ex multis agentia loca. *Evan-
gelium meum & præconium Jesu Christi fa-
ctum est secundum revelationem mysterii, tem-
pori-*

(50) Act. XV, 7.

poribus multa secula complexis, taciti, manifestati vero nunc, & per scripturas propheticas ex praecepto aeterni Dei ad obedientiam fidei omnibus gentibus notificati. (51) Loquimur sapientiam Dei in mysterio, occultatam illam, - - quam nemo primorum seculi huius cognovit; - - sed, sicut scriptum est: Quae oculus non vidit, nec auris audivit, quaeque in cor hominis non adscenderunt - - nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum &c. (52) Per revelationem notum fecit mihi Deus mysterium illud. - Potestis intelligere, quae mea sit intelligentia in mysterio Christi, quod caeteris aetatibus non patefactum fuit filiis hominum, ut nunc revelatum est sanctis Apostolis eius ac Prophetis in Spiritu; gentes videlicet esse cohaeredes, & concorpores, & una participes promissionis eius in Christo per Evangelium. - Mihi data haec est gratia, ut inter gentes evangelizem impervestigabiles divitias Christi, & ut in lucem proferam omnibus, quae sit communio mysterii, quod absconditum fuit a seculis in Deo. (53) Christi perpeffiones, illasque consequuta gloria - - annunciatae sunt vobis, - - in quas desiderant Angeli introspicere. (54)

§. 18.

(51) Rom. XVI, 25. 26.

(52) 1 Cor. II, 7-13. (53) Eph III, 3-9.

(54) 1 Petr I, 11. 12. Add. Eph. I, 9. & VI, 19. Coloss. I, 25-27. II, 2. 3. & IV, 2 Tim. III, 9. 16. &c. &c.

§. 18

Si itaque extra omnem dubitationis positum aleam est, de mysteriis divinis nostro & præcedenti commate agi, quæro iam, quo potissimum argumento eorum veritatem, qui manifestat, probet? Nulla heic demonstratio mathematica aut philosophica, ratiocinatio nulla locum habet. Transcendunt enim rationis captum veri nominis mysteria, neque exigi eius ad notiones, aut metari decempeda possunt. *Una fide* omnis nititur argumentatio. Credenda simpliciter, non rimanda curiosius divina sunt mysteria. Sed tamen ipsa hæc, quæ illis adhibetur, fides solido, oportet, fundamento superstructa sit; cæteroquin fallax est & imaginaria, phantasiæ potius ludibrium, quam certa atque iudicio adhibito recepta demum persuasio; neque *fides* appellari meretur, sed vana superstitio, commentum cerebri, aut si quod vilius istis est nominibus. Quoties igitur aliquis incognita inauditaque divina mysteria *in fidem* annunciat, hoc est, ut, quibus annunciat, credant illa, rogant statim, qui nasum habent, *ex qua sua fide* eadem, tanquam fonte, hauserit? Neque hic, si sanus est, & serio intendit fidem facere, aliter respondebit, quam; *ex fallere nesci Dei revelatione*, cui fidem non potuerit derogare.

rogare. Solius enim est Dei divina primum manifestare mysteria; id quod nemo negat. Verum pergunt alteri illi: Unde tibi de revelationis, quam præ te fers, constat divinitate? Tum vero hic Dei externum affatum, affatumque internum, quorum aut uterque, aut alteruter sibi obtigerit, commemorabit; nec omitret indubitata, quibus fuerint stipata, divinitatis signa, ut vel invito sibi fidem extorserint; ac denique divinis miraculis, si eorum perpetratorum sibi facta copia sit, narrationis suæ fidem atque veritatem confirmabit.

§. 19.

Nec vero secus instituit magnus noster Præco & Apostolus & Doctor gentium. (55) Diducto sermone causam agens coram populo judaico, ac dein apud Judææ præsidem, Festum, & Agrippam regem provocat imprimis ad divinam apparitionem; cui non potuerit non morem gerere, inter cætera expresse dicens: *Unde, rex Agrippa, non fui incredulus cælesti apparitioni:* (56) qua & hoc nominatim sibi præceptum fuisse testificatur: *Ita, quia Ego ad gentes procul te ablegabo, ut scilicet iustitiam Dei iis manifestes; etsi hoc audito verbo vociferaren-*

(55) 1 Tim. II, 7. & 2 Tim. I, 11. (56) Actor. XXVI, 19,

rarentur Judæi : *Touë de terra istiusmodi hominem : non enim convenit eum vivere.* (57) Similiter ad Galatas scribit , *quod non ab hominibus, neque per hominem creatus sit Apostolus ; nec Evangelium acceperit ab homine, sed per revelationem Jesu Cbristi ; porro, quod, quo tempore Deo visum fuerat, revelare Filium suum in ipso. ut hunc inter gentes evangelizaret, e vestigio obtemperavit, nec ante cum carne & sanguine inierit consilia ; imo ne quidem ad eos, qui ante se fuerant Apostoli, se contulerit ; ac denique, ubi secunda vice multis interiectis annis Hierosolymam adscenderat, ut dictis Apostolis Evangelium, quod prædicabat inter gentes, exponeret, quod nec hoc, nisi ex revelatione, fecerit.* (58)

§. 20.

Neque vero aliam alii Apostoli viam ingressi sunt. Præcipiunt Judæorum proceres Petro & Johanni, *ne porro loquantur in nomine Jesu ulli hominum.* Verum reponunt hi : *An justum sit apud Deum, vobis auscultare potius, quam Deo, ipsi iudicate. Non enim possumus nos, quæ vidimus & audivimus, non loqui.* (59) Qui, quæ vidit & audivit, ea postmodum loquens Deo se cre-

Bb 2 dit

(57) Act. XXII, 21. 22. & XXVI, 17. 18.

(58) Gal. I, 1. 12. 15. 16. & II, 2.

(59) Act. IV, 17-29.

dit obtemperare, annon is loquitur ex *revelatione*, quam oculis auribusque percepit? Annon *ex fide*, quam eidem revelationi, tanquam Divinæ, adhibuit, manifestat? Laudatus Petrus: *Non arte compositas*, ait, (59) *fabulas sequuti sumus notam vobis faciendo Domini nostri Jesu Christi potentiam & adventum, sed ut qui oculis nostris adspeximus illius maiestatem, cum huiusmodi ad ipsum vox a magnifica deferretur gloria: Hic est Filius meus, dilectus ille, in quo acquiesco. Et hanc nos vocem audivimus e caelo demissam.* En denuo cœlicam! en divinam, ad quam provocat, revelationem, eamque pariter visu atque auditu, qui sensus disciplinæ potissimi sunt, & certissimi veritatis testes, perceptam!

§. 21.

Quando tamen hic epopta continue subiicit: *Habemus firmiorem propheticum sermonem*, (60) *ex fide* etiam, quæ *Mosi & Prophetis* habebatur, iustitia Dei censenda est in Evangelio manifestata esse. Nam Scriptura iam veteris Instrumenti hanc, licet parcius & obscurius, manifestavit iustitiam. Significanter hac epistola Paulus: *Nunc absque Lege*, inquit, *iustitia Dei patefacta est, ac comprobata testimonio Legis ac Prophetarum*

(59) 2Petr. I, 16-18. (60) ibid. v. 19.

rum, iustitia videlicet Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt. (61) Noluerunt Apostoli videri quicquam loqui contra extraque Mosen ac Prophetas: & cum Paulus imprimis male audiret non solum apud incredulos Judæos, quod ethnicos ad participandum iustitiam Dei per solam absque operibus Legis fidem vocaret, sed & credentes, quod doceret omnes, qui inter gentes erant, Judæos a Mose deficere, nec secundum ritus avitæ religionis incedere; (62) necessitatem hic præcæteris impositam sibi vidit, quavis data occasione, & sanctissime affirmandi, & demonstrandi evidentissime, omnibus se credere, quæ scripta essent in Lege & Prophetis, nec ex fide alia patrium Deum eiusque iustitiam annunciare, quam quæ patrum iam sub prisca oeconomia fuisset. (63) Romæ Judæis a mane usque ad vespeream ita exposuit regnum Dei, ut, quæcunque iis suaderet de Iesu credere, ea cum ex lege Mosis, tum ex Prophetis confirmaret. (64) Sunt hinc, qui ex fide in fidem interpretantur ex fide, quæ sub Vet. Testamento obtinuit, in fidem, quæ pariter sub Novo efflagitur. Verum saltus, isque ingens citra omnem necessitatem, ut

Bb 3

multa

(61) Rom. III, 21. 22. (62) Act. XXI, 21.

(63) Act. XXIV, 14 & XXVI, 22. 23. 27.

(64) Act. XXVIII, 23.

multa cætera sententiæ huius incommoda taceam, hoc pacto committitur; nuncque, dum tandem ad ipsum τὸ *ex fide* propius dilucidandum accingimur, liquidius constabit, ad primos Evangelii præcones unice idem pertinere.

§. 22.

In antecessum, non abs re fuerit, observare frequentem voculæ ἐκ usum, cum Apostolo de ministerio verbi, sive manifestanda per Evangelium iustitia Dei sermo est. Ἐξ ἐπιθυμίας, ἐκ Θεοῦ λαλοῦμεν. *Ex sinceritate, ex Deo loquimur.* (65) Ὅτι μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν, οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης. *Illi quidem ex contentione, hi vero ex charitate Christum prædicant.* (66) Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. *Ergo fides ex auditu est.* (67) Ἐξ ἔργων νόμος τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως. *Utrum ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex prædicatione fidei?* (68)

§. 23.

Ut a præcipuo sensu ordiamur, fides ponitur tanquam fons, *ex quo* fluit, & tanquam fundamentum atque radix, *ex quibus* surgit ac pullulat, quibusque innititur recta ac iusta mysteriorum Evangelii annunciatio. Sicuti omnia bona opera ex fide proficisci oportet.

(65) 2 Cor. II, 17. (66) Philipp. I, 16. 17.

(67) Rom. X, 17. (68) Gal. III, 2. 5.

oportet, & quicquid non ex fide oritur, peccatum est; (69) ita hoc maximi momenti bonum opus defectu fidei redditur pessimum. Antecedat igitur, necesse est, Evangelii præconium præconis fides, & ex hac illud quasi emanet atque ebulliat, ut ex redundantia cordis os loquatur, (70) & corde ad iustitiam credat ipse, (71) qui ore *ἐἰς πίσιν*, ut credant alii, iustitiam annunciat.

§. 24.

Distinguiamus Pauli ceterorumque primorum Evangelii præconum fidem a fide *τῶν ἐηγγελισμένων*, eorum, qui ipsos audiverunt, ut causam efficientem a suo effectu, vel, si mavis, ut instrumentalem ab opere, quod per illam producitur. Nam *ἐἰς πίσιν ἐκ πίσεως*, ad gignendam ex altera fide alteram revelari iustitia Dei perhibetur. Neque vero nimis premenda hæc est distinctio, aut censenda tanta esse, quanta obtinet inter arborem, eiusve radicem, & quos profert, fructus. Hinc enim exculperet aliquis, dari aliam in Evangelii doctoribus, in eorum discipulis aliam longeque a priori diversam fidem. Una est fides, sicut unus Deus & Pater unus omnium credentium, unus Dominus, baptisma unum. (72) Quam unam fidem.

B b 4

tan.

(69) Rom. XIV, 23

(70) Matth. XII, 34.

(71) Rom. X, 10.

(72) Eph. IV, 5. 6.

tantum abest, ut nos hoc loco divellamus, aut geminemus, ut communem solummodo faciamus Apostolis eorumque auditoribus: non secus, ac discipulum suum Titum Paulus germanum filium *κατὰ κοινὴν πίστιν*, secundum communem, suam videlicet atque ipsius, fidem appellat. (73) & ad Philemonem vers. 6. scribit: *ἡ κοινὴ πίστις ὅς*, id est fides, quam mecum communem habes. Si quod discrimen invehimus, illud personarum, non rei, sive ipsius est fidei. Hæc in omnibus, qui credunt, est manetque una ac eadem; sed propagatur ad audientes a prædicatoribus, exque horum fide in illis, ut de lumine lumen, accenditur. Nam fides ex auditu est. Quomodo autem audient absque prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi missi fuerint? (74) Et quis mitti se patitur, nisi credat, vera esse, quæ ut annunciet, mittitur? Nec est, quod discrepantes fidei gradus moremur. Scitum est philosophorum: Gradus non variant speciem; & auditorum tam magna, imo maior, quam doctorum Evangelii esse fides potest. Muliercula erat Chanaea, adeoque gentilis, cui dixit Christus: Magna est fides tua; fiat tibi, sicut vis. (75) Non Evangelii præco, sed erat centurio, isque

(73) Tit. I. 4.

(74) Rom. X, 14. 15. 17. (75) Matth. XV, 22. 28.

que rursus gentilis, cuius maiorem in modum miratus fides Dominus noster hæc eloquutus verba est: *Amen dico vobis, tantam fidem ne quidem in Israele inveni.* (76) Denique fides non solum in discipulis, sed quoque in docentibus crescit, utque in utrisque crescat, alteri alteris incitamento sunt atque adjumento.

§. 25.

In superioribus, (77) memini, hanc me communem docentium discipulorumque fidem reciproco mari assimilare. Quæ accedit receditque, una est ac eadem aqua; loci vero, quos affluendo refluyendoque occupat, diversi sunt, atque effecerunt, ut altera Venilia, Salacia altera Romanis nuncuparetur. Ad eundem itaque modum ultro citroque comitat fides: meat primum a divinis legatis ad τῶν εὐαγγελιζομένων, ad eos, qui *Evangelium audiunt*; sed & remeat deinde a τοῖς εὐηγγελισμένοις, qui fide præconium salutis receperunt, ad ipsos nuntios, quorum fides mirifice confirmatur, si vident, non frustra se ablegatos esse, sed verbum, quod prædicant, virtutem exercere. Atque hic fidei itus reditusque crebro, ut in reciprocatione æstus, iteratur; & sic ἡ ἐν ἀλλήλοις πίσις, *mutua do-*

Bb 5

ετο-

(76) Matth. VIII, 5-10. (77) §. 3.

etorum auditorumque *fides* (78) a se invicem non recidiva tantum sumit robor, sed & lætissima capit incrementa. Hoc solummodo interest, quod non, sicut recurrens unda littus deserit nudatque, ita suam ad doctores recipientem se fidem auditores amittant. Omne simile est etiam dissimile & claudicat. Potius igitur in hac comparationis parte doctores prunarum, at carbonum instar nobis sint discipuli. Appositi prunis carbones & reddunt, quem ab illis acceperunt, ignem & retinent. Reddunt sustentando augendoque prunarum ignem, sed ita reddendo ipsi non extinguuntur. Perspicere simul ex his est *incrementum fidei*, quod premendum alii hoc loco censent, non tollere nos, verum geminare, & quidem ita, ut ad *novam fidei unitatem*, quæ graduum est, eaque unius summi, cum nuntii Evangelici, tum eorum auscultatores tandem perveniant. De qua fidei unitate verba faciens Paulus inter cætera: *Dedit, ait Christus alios quidem Apostolos, alios Prophetas, porro Evangelistas alios, alios denique Pastores ac Doctores, ad coagmentationem Sanctorum, ad opus Ministerii, ad edificationem corporis Christi: donec perveniamus omnes ad unitatem fidei & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, ad mensuram plenitudinis Christi.* (79) §. 26.

(78) Rom. I, 12. (79) Ephes. IV, 11-13.

§. 26.

πίστεως, fides doctrinam quoque fidei dicit. Habentes vaticinationem secundum analogiam τῆς πίστεως, fidei, id est doctrinæ fidei. (80) Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ἐξ ἀκοῆς πίστεως, ex auditu fidei? Atque iterum: Qui subministrat vobis Spiritum, & efficit in vobis virtutes, ex operibus legis, an ἐξ ἀκοῆς πίστεως, ex auditu fidei, vel, ut BEZA reddit, ex fide per auditum percepta subministrat? (81) Quoniam vero doctrinam fidei, prædicante Apostolo nostro, Mosis potissimum & Prophetarum volumina continebant, ac plerique Novi Testamenti libri necdum conscripti, publicique usus facti erant, ex hoc thesauro prædicationis suæ materiam ipse & collegæ Apostoli depromebant, atque ex fide, quam Mosis & Prophetis habebant, ita revelabant Dei iustitiam, ut antegresso §. 21. ostendimus. At vero novas ipsi revelationes acceperant, quibus in clariori luce Mosis & Prophetarum oracula collocabantur, & de integro multa ipsis innotescebant, quæ occultata elapsis seculis fuerant. Quocirca ex his, quibus æque credebant, ac Scripturæ veteris Oeconomix, novum quoddam doctrinæ fidei Corpus Apostoli composuerant, ex quo reliqua, quæ
ad

(80) Rom. XII, 6. (81) Gal. III. 2. 5.

ad iustitiam Dei planissime plenissimeque annuntiandam requirebantur, desumebant. Cave autem, existimes, hac me interpretatione Apostolo πολυλογίαν, imo ταυτολογίαν affricare, quoniam in ipsius enunciato extat ἐν αὐτῷ, in ipso, quod ad præcedens Evangelium se recipit, Evangelium autem est, vocarique doctrina fidei potest; quasi scripserit Paulus: *Iustitia Dei in Evangelio revelatur ex Evangelio.* Distinguas, velim, inter docentium discentiumque fidem. Suam utraque fides habebat doctrinam. Doctorum doctrina erant potissimum Vetus Testamentum, visu atque auditu, qui sunt disciplinæ sensus, quin & tactu comperta (82) afflatus divini Spiritus, omnem inspirantis veritatem, ab omni autem erroris periculo in dogmatibus creditu necessariis Apostolos saltèm præstantis immunes, denique, ne plura accumulem, revelatio incognitorum hæcenus mysteriorum; (83) Ex hac igitur fidei, qua imbuti fuerant, imbuebanturque perpetim, doctrina, in Evangelio, quod prædicabant, sive in illa fidei, quam aliis tradebant, doctrina, iustitiam Dei manifestabant. De hodiernis Pastoribus absque omni barbarologia dicere licet: *Manifestatur in eorum concionibus ex Sacra utriusque Testamenti*

(82) 1 Ioh. I. 1. (83) Matth. X, 19. 20. Ioh. XVI, 13. &c.

menti Scriptura Dei iustitia. Quidni ergo
Apostolus quoque noster sine inani vocis
alicuius redundantia scribere potuisset: *Ma-
nifestatur in Evangelio ex Veteri Testamento,
cæterisque Apostolorum doctrine principiis
divina iustitia?*

§. 27.

Ordine sequeretur nunc *miraculorum
effeatrix fides*, ex qua sua fide ad fidem Au-
ditoribus, miracula illa spectantibus, inge-
nerandam, ut Evangelistæ principes iusti-
tiam Dei manifestarent, summæ fuit necessi-
tatis. Coniungit Paulus hanc fidem suam
cum fidei doctrina, qua per internum Spi-
ritus Christi afflatum iugiter illuminabarur,
quamque proxime antecedenti §. 26. habui-
mus; sed ita coniungit, ut testetur, ne ver-
bulum quidem se audere extra & contra
dictam fidei doctrinam, atque hanc miracu-
lorum fidem eloqui. Gravissima eius in
hac ipsa epistola hæc sunt verba: *Non au-
debo quicquam loqui eorum, quæ non effecit
Christus per me ad obedientiam gentium ver-
bis & operibus, virtute miraculorum ac pro-
digiorum, virtute Spiritus Dei.* (84) Vides,
*doctrinam fidei præcipue vocibus: Loquor
solummodo ea, quæ effecit Christus per me ad*
obe-

(84) Rom, XV, 18. 19.

obedientiam gentilium sermone & opere; miraculorum deinde fidem sequentibus his: Virtute miraculorum ac prodigiorum; & postremis: Virtute Spiritus Dei, causam utriusque prioris efficientem exprimi. Sed vero, cum, quaecunque summam fidei miraculorum necessitatem in illis, per quos editurus miracula Deus erat, demonstrant, ea præcedens §. 8. iam occupavit, crambenbis coctam non appono.

§. 28.

Finem imponat, ne prolixior sim, Præconum Evangelii *viva bonorumque ferax operum fides*, ex qua nisi omne illorum proficiscatur præconium, non ministri sunt Verbi Divini, sed *κυριεύειν, dominari* Auditorum fidei sacrilego molimine intendunt; contra atque Apostolus pronunciat: *Non dominamur*, inquit, *vestræ nos fidei, sed administri sumus gaudii vestri, quod fide statis.* (85) Et rursus eadem epistola in eandem sententiam: *Non nos ipsos prædicamus, sed Christum Iesum esse Dominum, nos autem servos vestros propter Iesum.* (86) Qui aliis inculcat imperatque fidei officia, ad quæ præstanda æque tenetur ipse, & debitum suæ

(85) 2 Cor. I, 24.

(86) 2 Cor. IV, 5.

suæ etiam fidei obsequium ne infitari quidem sustinet, at nihilo secius contra & aliorum, & suam, quam simulat, agit fidem, nonne is dominum agit, & cæteros servorum numero locoque habet. Domini est dicere, facere servorum: unde centurio Capernaemicus: *Dico, ait, servo meo: Fac hoc, & facit.* (87) Verum de Judæorum doctoribus Magister optimus: *Dicunt & non faciunt.* (88) Annon igitur eorum affectabant domini esse? At frequenter sentiunt, ora se gerere vatis Cassandræ, cui, quod polliciti fidem Apollini datam non liberarat, nec fidem, licet vera prædicenti, a quoquam, Dei istius ultione fuisse habitam, fabularum architecti comminiscuntur.

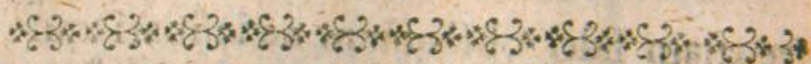
*Tunc etiam, canit Virgilius, fati aperit
Cassandra futuris*

Ora Dei iussu non unquam credita Teucris.
(89)

(87) Matth. VIII. 8.

(88) Matth. XXIII, 3.

(89) Aeneid, II, 245. 246.

V.

BENJAMIN KENNICOTT

A. M.

ET COLLEGII EXONIENSIS SOCIUS,

DE COLLATIONE
HEBRAICORUM CODICUM
MANUSCRIPTORUM
VETERIS TESTAMENTI.

Ineunte hoc anno, publicatæ erant OXONII quædam *Propositiones*, de conferendis Codicibus MS^{tis} sacri Textus Hebraici, & de imprimendis variis eorum lectionibus. Earum auctor erat BENJ. KENNICOTT,

* Institutum conquirendi, ubicunque locorum sint, Codices Manuscriptos Hebraicos Veteris Testamenti: eosque per Viros Eruditos, linguam Hebraicam apprime callentes, fide dignissimos & accuratissima diligentia probatos inter se confereudi, ævo nostro doctiore & curiosiore dignum, quam maxime laudandum & utilissimum esse haud facile quis Virorum Litteratorum infitias ierit, & BENIAMINI KENNICOTTO, *Anglo*, immortalis nominis gloriam peperit. Salva utcunque manet semperque manebit &

NICOTT, A. M. Collegii Exoniensis Socius; quem ad hoc arduum, & (si quid aliud) laboris sane plenum opus suscipiendum verbis factisque honorificis hortati sunt & ex.

& illibata Divina Bibliorum Veteris Testamenti Auctoritas, neque possibile est, ut ex hoc instituto quidpiam detrimenti capiat, aut metuenda sit doctrinæ purioris & cœlestis alteratio aliqua aut mutatio; utpote quæ nullo laborat defectu, & in utraque Bibliorum pagina satis fundata est: ut potius ex hoc instituto forsan novis, stabiliri possit subsidiis. Saltem nulli dubitamus, quin Divino indultu ex hac collatione obscurissimis aliquot locis, præsertim in *Chronologia* & *Historia Sacra* nova lux sit oritura, quæ perversos Christianæ religionis Empæctas confundat, impudentiaque eorum ora comprimat. Sit modo *acumen Criticum* in restituenda Textus Hebraici pristina integritate exactum ad iustum temperantiæ & modestiæ modum!

Lectorum autem huius Bibliothecæ gratiam meminurum esse existimavi, si quam ipse Cel. KENNICOTTUS primum edidit, relationem, ipsis communicarem. Vulgata post hoc ipso anno fuit altera eiusdem Instituti relatio, de statu collationis Hebraicorum Codicum Manuscriptorum Veteris Testamenti (finito anno 1762.) tribus abhinc annis institutæ a BENIAMINE KENNICOTT, S. T. P. Socio Collegii Oxoniensis. Oxon. 1763. 8. quam, Deo volente, alia vice huic Operi inferam. Non

excitarunt *Universitates* tres, sc. *Oxoniensis*, *Cantabrigiensis*, & *Dubliniensis*; *Archiepiscopi Anglicani*, cum *Episcopis* fere omnibus; *Decani* quidam, cum *Capitalis*; quædam etiam *Collegia*; nec non & *Viri* complures, dignitate loci sui, & amore eruditionis sacræ, merito illustres. Auctor itaque publici huius operis sibi censet incumbere, ut, ad anni primi exitum, Patronos suos de operis progressu certiores faciat. Quod ut melius fiat, duo præcipue facienda videntur (ut quæ & magis satisfactura sint iis, qui iam pecunias suas liberaliter contribuerunt, & novos etiam pluresque conciliatura fautores) nempe primo, ut exponantur *Collationis* huiuscemodi ratio & utilitas, sicut in *Propositionibus* prius editis factum fuit; deinde ut memorentur ea, quæ anno currente acciderunt, præcipue notatu digna.

Non possum vero non hac occasione, illis, quorum interest, indicare, quemadmodum iam de aliis binis Codicibus feci *Classis* secundæ *Fasc.* I. p. 196. latere in *Bibliotheca* Cl. quondam *Collegæ* CONR. IKENII, L. L. O. O. & *Metaph.* dum viveret, *Prof. Quatuor Codices Manuscriptos Hebraicos* Pergamenos, qui ex *Bibliotheca* S. V. parentis *Cel.* c. IKENII ad ipsum iure hæreditario devoluti erant. Continent illi *Psalms* & *Esaiæ* maximam partem, ut & *Propbetas* minores. N. B.

I. Iam vero optima, si non unica via, qua quis Rempublicam Literariam bona antiqui alicuius libri editione demereri potest, hæc est, ut codices eius MSt. ad amissim perscrutetur. Quæ quidem editio, ut apud eruditos in confesso est, eo magis vel minus perfecta est futura, quo plures paucioresve codices MSti accurate conferuntur. Hac de causa, fere omnes Græci codices MSti *Novi Testamenti*, quotquot per terras etiamnum extant, iam fuerunt examinati, & variæ eorum lectiones publici iuris factæ; non sine insigni voluptate simul & beneficio eorum omnium, quibus cordi sunt Religio & bonæ Literæ.

II. Eadem commoda, a collatione codicum MStorum deducenda, quæ iure naturali sibi vindicant libri antiqui, fuerunt absque ulla dubitatione iis omnibus concessa; si modo excipias unicum librum, *Biblia* scilicet *Hebraica*: qui tamen, præ omnibus aliis, hanc postulet collationem; idque multis de causis. Nam quo antiquiores sunt libri, & quo sæpius fuerunt transcripti; eo plures errores, uti par est credere, in eos inter transcribendum irrepsertunt. Constat autem *libros Veteris Testamenti*, saltem eorum aliquos, esse omnium librorum antiquissimos; eosque omnes fuisse transcriptos quam sæpiissime. Addas; quod, quum sint in Alphabeto Hebraico literæ quædam

aliis insigniter similes, eo facilius erraverunt scribæ Judaici. Et variatio vel unius literæ Hebraicæ mentem totius periodi frequenter reddit diversissimam.

III. Exemplaria Hebraica, hæcenus impressa, cum codicibus MStis recentissimis, & minime bonis, concordare deprehenduntur. Eo magis distant a textu impresso codices MSti Hebraici, quo sunt magis antiqui; antiquiores etenim codices (ut plurimum) habent lectiones, tum sacro Contextui, tum antiquis Versionibus, magis consentaneas. Codices insuper MSti Hebraici non solum continent multas lectiones varias, quæ sententiam reddunt luculentam & congruentem, ubi codices impressi dant sensum vel nullum vel contextui repugnantem; sed & magnopere confirmant factas ab Apostolis citationes. Nam loci quidam Novi Testamenti, e Vetere citati, qui Hebraico textui impresso (idque non solum quoad voces sed & quoad sensum) minime congruunt, congruunt omnino cum codicibus quibusdam MStis adhuc conservatis. Ex. gr. In una prophetia, eaque momenti non levis, e *triginta tribus* codicibus MStis (in Anglia conservatis) sunt VIGINTI NOVEM, qui citationem a D. *Petro & Paulo* factam expresse confirmant; idque, ubi lectio communis, uti auctoritate Masoretica in textu imprimi-

tur,

tur, invalidam reddit Apostolorum horum argumentationem.

IV. Codices MSti Hebraici non solum corrigunt multos ex iis erroribus, qui per octingentos vel mille annos proxime elapsos fuerunt admissi; verum etiam confirmant auctoritatem *Græcæ, Syriacæ*, aliarumve veterum & veneratione dignarum *Versionum*: quæ (intra certos limites) alios detegunt errores, eosque a Christi & Apostolorum temporibus introductos.

V. Exiire iam constat, in diversis regionibus, codices MStos Hebraicos fere *Quingentos*, quorum plures habet ANGLIA quam regio quævis alia; nam *Centum & Decem* (continentes vel in toto vel in parte Testamentum Vetus) in Universitatibus OXONII & CANTABRIGIÆ, & in MUSEO BRITANNICO conservantur quam felicissime. Et quandoquidem hæc nostra Insula, sorte quadam sibi peculiari, tot tantosque possidet Thesuros, amplissimis impensis undique terrarum collectos, & huc tutum quasi in portum advectos; honorificum necesse est reputetur, eruditis exteris hic facem prætere: honorificum sane, si apud nostrates primo perficiatur codicum MStorum Hebraicorum collatio: quod opus, maxime quamvis expetitur ab eruditis per omnes gentes, in nulla tamen fuit adhuc (si codices spectes multos & antiquos) vel peractum vel inceptum.

VI. In numero codicum MStorum *centura* & *decem*, antea memorato, includuntur *septem* MStæ exemplaria Pentateuchi SAMARITANI. Exemplar unicum, quod hæcenus lucem vidit, est codex MStus *Parisiis* conservatus; in quo multæ sunt veræ lectiones, ubi mendis nunc scætet textus Hebraicus. Sed tamen *septem* codices MSti Samaritani, in *Anglia* conservari, corrigunt menda quædam graviora, quæ ex codice *Parisiiano* in textum impressum transferunt.

VII. Quoniam igitur constat, codices hosce MStos, & Hebraicos & Samaritanos (qui tamen codices non nisi ex parte tantum fuerunt hæcenus examinati) plurimas in se continere lectiones varias; humillime proponitur, quæ sequitur, quæstio -- An non vehementer sit exoptandum ab omnibus iis, qui revera libros sacros venerantur, ut *textus Hebraicus non diutius eo privetur commodo*, quod cæteris antiquis libris facile conceditur; quin potius ut omnes MSti eius codices examinentur, *variæque eorum lectiones colligantur*, & in publicam lucem edantur: ut ita, amotis plurimis scribarum erroribus, sacer textus Hebraicus (quatenus per curam humanam, & acumen criticum, nunc licet) pristinae restituatur integritati.

VIII. Præmissis est addendum, quod in codicibus MStis hodie extantibus quamplurimæ literæ iam sint ætate nimia exesæ, aliæ
pue

que indies pereant: adeo ut variaë lectiones, ubi etiamnum se sistunt oculis, mora ulteriori prorsus seposita, diligenter colligi debeant. Variaë hæ lectiones, collectæ quum sint & prælo commissæ, authenticum testimonium tuto & fideliter exhibebunt; &, pereuntibus licet ipsis codicibus MStis, extrabunt semper; paratæ opem ferre necessariam, ad vel impressi textus Hebraici, vel nuperarum Versionum, emendationem.

IX. Concessa igitur utilitate, ne dicam necessitate, codices MStos conferendi, ut prodeat textus authenticus scriptorum veterum aliorum omnium; & facta multis abhinc annis, laudatæque meritissimo, collatione *Græcorum* codicum MStorum *Novi Testamenti*: inferendum esse viderur, quod collatio *Hebraicorum* codicum *Veteris Testamenti* tandiu negligi nusquam potuerit, nisi ex decantatis hisce præiudiciis -- *perpaucos hodie extare codices MStos Hebraicos; & -- codices hos continere varias lectiones, si modo ullas, at certo perpaucas, & alicuius momenti omnino nullas.*

X. Codicibus MStis Hebraicis quamplurimis, olim enumeratis, addendi nunc sunt alii haud pauci. Nam etsi *quinque* tantum de novo in *Anglia* sint noti; apud exteras tamen gentes, in *Italia* præcipue, complures codices (antea non vel per titulos evulgati) iam innotuerunt, aliique (ut augurari

licet) mox innotescēt. Infuit enim *Pro-*
testantibus Anglicanis, regiones exterarum lu-
 strantibus, ardor admodum generosus, &
 studium tantum non incredibile, ut operi
 huic sacro ferrent suppetias, codices MStos
 exquirendo. Juvat hic etiam recordari, &
 affectu mentis gratissimo agnoscere, quam
 alacriter & voluntate propensissima manus
 suas auxiliares porrexerunt quidam, in Ec-
 clesia *Romana*, ad excelsos honores evecti:
 hominibus enim præstantioris ingenii per-
 placet quicquid per terras agitur, sacrorum
 Voluminum honori inserviens. Urbes præ-
 cipue, in quibus facta fuerunt & nunc fi-
 unt scrutinia de codicibus MStis Hebraicis,
 sunt *Roma, Florentia, Bononia, Mediolanum,*
Genua, Venetia, & Constantinopolis.

XI. Catalogi Codicum MStorum Hebrai-
 corum, in variis bibliothecis conservatorum,
 fuerunt a *Roma* in *Angliam* benigne trans-
 missi. Et nuper impressus fuit catalogus
 codicum MStorum, Hebraicorum & Sama-
 ritanorum, quos habet magnifica illa & di-
 tissima Bibliotheca, IPSA VATICANA; in
 qua conservantur plusquam *quadraginta* co-
 dices MSti, Biblia Hebraica in toto vel in
 parte comprehendentes. Ut omnes hos co-
 dices conferre liceat, concessit more admo-
 dum humano eminentissimus CARDINALIS
 PASSIONEUS, qui tanta cum dignitate Bi-
 bliothecæ Vaticanæ præest: quam veniam,
 liber-

liberrime oblatam, grato animo amplexus est huius operis auctor; cuius impensis, optimorum quorundam ex hisce codicibus instituta fuit & nunc pergit, collatio. Nec sine causa sperandum est, ut operi huic accessurum sit multum & splendoris & utilitatis ex variis lectionibus horum codicum Vaticanorum, sub ipsis oculis Cardinalis Librarii accuratissime collatorum. Gratiâ etiam maximas meretur inopinus favor eminentissimi CARDINALIS SPINELLI; qui, Neapoli aliisque in locis, opus hoc literis suis commendatitiis, & laude sua honorifica, ornare & adiuvare haud dedignatus est.

XII. Observavam iam pridem, varias Lectiones in codicibus MStis Hebraicis esse *quamptures*; & selecta fuerunt quædam specimina. At hodie dierum proferri potest copiosa huius rei probatio, ex continua singularum literarum examinatione, in tribus codicibus MStis Hebraicis, omnium qui in *Anglia* conservantur antiquissimis. Ex, gr. Lectiones ab impressis diversæ, quas habet unum Pentateuchi exemplar, idque antiquissimum, duas mille excedunt; e quibus multæ alium præstant sensum, & cum antiquis Versionibus concordant. Nec prætereundum est (novum sane, sed) pro textu Samaritano grave prorsus argumentum - quod sint in uno hoc codice Msc. Hebraico voces saltem *septingentæ*, quæ a textu impresso Hebraico variant, concordant tamen cum textu impresso Samaritano.

XIII. Si quis sciscitetur, an dentur in ullo alio codice MSto antiquo variæ lectiones æque numerosæ, in aliis partibus Veteris Testamenti: respondetur, quod codex alter antiquissimus continet, idque in unico *Isaiæ* libro, plures quam *mille* lectiones a lectionibus impressis diversas; e quibus haud paucæ, in vere designandis prophetæ verbis, vim & pondus præ certo sunt habituræ. Hoc igitur ab omnibus, qui de genuino Veteris Testamenti sen-

si recte sentire vellent, ardentem est optandum, ut *variae hae lectiones, una cum caeteris omnibus quae possint colligi, ad imas subnectantur paginas, in nova Bibliorum Hebraicorum editione, imprimenda (non cum textu novo, sed) ad normam optimae cuiusdam editionis iam pridem publicatae.*

XIV. Si modo sit igitur concessum, quod nunc extant codices MSti Hebraici *antiqui*, qui quamplurimas habent gravesque lectiones, diversas a textu hactenus secundum codices MStos *nuperos* impresso: & si pateat, quod variae lectiones, sic collectae, necessario fuerint eo plures, forsitan quoque eo maioris momenti, quo plures conferentur codices MSti: restat ut Viri omnes, quotquot huic Collationi bene volunt, quibusque contigit facultas sublevandi impensas operi huic necessarias, statuunt ac determinent - *an futurum sit hoc opus vel magis vel minus perfectum.* Ex horum etenim pendet voluntate, an valuerit operis huius auctor plures vel pauciores codices MStos, apud exterarum gentes, conferre; atque an plures paucioresve laboris sui socios (festinationis ergo) sibi assumpserit domi.

XV. Annotanda denique restant, quae sequuntur: quod eis, qui ad opus hoc promovendum suas pecunias semel subscribunt, nulla incumbit necessitas subscriptiones suas ab anno in annum renovandi - quod subscriptiones diutius non expectentur, quam celeritate sat idonea progredietur opus - & quod, sub conditione sufficientis in collatione progressus, concedetur annuatim (uti nunc conceditur) scripta testificatio a *Regio Linguarum Orientalium Professore.* OXONII, Dec. 18. 1760

N.B. Catalogua illustrium & eruditorum Virorum, qui anno hoc primo operi huic suas subscripserunt pecunias, penes est Bibliopolas sequentes; qui etiam novas accipient subscriptiones - *Rivington, Payne, Dedstey, Griffiths, LONDINI.*

BIBLIOTHECA

BREMENSIS

NOVA

HISTORICO-PHILOLOGICO-
THEOLOGICA

CLASSIS TERTIÆ

FASCICVLVS TERTIVS & VLTIMVS.

BREMÆ & AMSTELODAMI

Sumptibus Bibliopolarum

G. W. RUMPII & H. VIEROOT.

MDCCXLIV.

BIBLIOTHECA

BREMENSIS

NOVA

HISTORICO-PHILOLOGICO

THEOLOGICA

CLASSIS TERTIAE

FASCICULUS TERTIUS & QUARTUS

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF AMSTERDAM
Schedes Bibliothecarum
G. W. J. VAN DER VEER
MCCCLXX

VIRO
PER QUAM REVERENDO
DOCTISSIMO
EWALDO
HOLLEBEEKIO,
THEOLOGO NUPER GRONINGANO,
NUNC
LUGDUNENSI IN BATAVIS
CELEBERRIMO,
ET APUD OMNES PROBOS
ERUDITIONIS NON MINUS
QUAM ANIMI ERECTIORIS
AEQUE AC PROBI LAUDE
CONSPICUO,
COGNATO,
ET MEO QUONDAM
IN MINISTERIO MEDIOBURGENSE
COLLEGAE AMANTISSIMO,
NUNQUAM RECONCILIATO
NEC ULLO TEMPORE
RECONCILIANDO,
NONUM HUNC.
BIBLIOTHECÆ
BREM. NOVÆ
FASCICULUM;

EXISTIMATIONIS
ET INTEGERRIMI MEI AMORIS
TESTANDI CAUSA,
INSCRIBO,
IPSIQUE
DE SPARTA
MUNERIS AMPLISSIMI,
HONORIFICE A DEUM NUPER DELATI,
FELICITERQUE SUSCEPTI,
GRATULOR,
ET
INVIDENDOS
IN LABORIBUS EJUS SUCCESSUS
AD GLORIAM SUMMI NUMINIS,
ACADEMIAE BATAVAE
EMOLUMENTUM,
ECCLESIAE SALUTEM,
ERUDITAEQUE PIETATIS
INCREMENTUM,
FAUSTAQUE ET PROSPERA OMNIA
SOLLICITE VOVEO,
MEQUE ET INSTITUTUM HOC
FAVORI IPSIUS ET AMICITIAE
COMMENDO

EDITOR.

SYLLABUS
SYMBOLARUM
FASCICULI TERTII
CLASSIS TERTIÆ.

I. JOHANNIS ABIHRE, *Cancell. Reg. Suecicæ
Consilarii, Eloq. & Polit. Prof. &
Skyttiani, ac de Stella Polari Equitis
Aurati, Oratio Funebri in memoriam
Viri Celebratissimi OLAVI CELSII,
Archipræpositi Upsaliensium &c. p. 391.*

II. ELIÆ PALAIRET, *Continuatio Aucto-
rum Sacrorum Classicorum & quidem
MATTHÆI.* pag. 447.

III. JOHANNIS MEDHURSTII, *V. D. M.
& Societatis Teuton. Brem. Membri,
Continuatio Observationum in HISTO-
RIAM PASSIONIS Bened. Servatoris
nostri J. C. ut à JOHANNE est tradita*
pag. 478.

IV. EJUSDEM *Observationes Miscellaneæ*
pag. 493.

V. JOH. THEOPHILI ELSNERI, *V. D.
M. Ecclesiæ Fratrum Bohemorum Be-
rolæ*

rolinensium, Cogitata super Apologeti-
co Mephibosethi, 2 SAM. XIX. 27-29,
obvio. pag. 509.

VI. JOH. PHIL. CASSELI, Prof. Brem.
Origines Lybiæ Veteris ex antiqua
Phœniciorum lingua erutæ. pag. 525.

VII. JO. CAROLI BONNET, Scholæ apud
Tabernamontanos Magistri & V. D.
M. brevis Dissertatio, de ficta mirabili
ad turrim Babelicam linguarum confu-
sione. ad GEN. XI. I. seqq. pag. 545.

VIII. HENRICI KOOKEN, V. D. M. in
Valkenswaard & Dommelen, majora-
tus Sylvæduccensis, Observatio ad JAC.
II. 18. pag. 563.

IX. CAROLI BUTTINGHAUSEN, Hist.
M. Eccl. & Elog. Prof. P. O. & V. D.
M. apud Heidelbergenses, Observationes
in VITI LUDOVICI a SECKENDORF
Hist. Lutheranismi l. I. Sect. 35. §. 82.
addit. I. quæ agit de JOANNE SCHWE-
BELIO, & Meditationes in APOC. XV.
3. pag. 569.

I.

JOHANNIS IHRE,

CANCELLARIÆ REGIÆ SUECICÆ

CONSILIARII,

ELOQ. ET POLITICES PROF. O. ET SKYTTIANI

AC DE STELLA POLARI EQUITIS AURATI,

ORATIO FUNEBRIS

IN MEMORIAM

VIRI S. REVER. ET CELEBERRIMI

S. S. THEOL. DOCTORIS,

OLAVI CELSII,

ARCHI-PRÆPOSITI UPSALIENSIIUM,

PROF. THEOL. ORDIN. ET PRIMARII,

SOCIETATIS REG. UPSAL.

NEC NON

ACAD. SCIENTIARUM HOLMENSIS

MEMBRI,

Habita mense Novembr. MDCCLVI. *)

AUDI-

*) Hanc qui legerit Orationem, licet ingemi-
scat, OLAVUM CELSIUM, at quantum

Vi-

Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III. D d

A U D I T O R E S

OMNIUM ORDINUM

HONORATISSIMI, MOESTISSIMI.

Esse Numen, quod Upsaliense hoc Lyceum, hanc bonarum piarumque mentium officinam singulari sua cura & favore amplectatur, hoc nostro tempore, si unquam alias, evidentissime persensimus. Nam, ut præteream alia faventioris

rum! *Seldenis* & *Bochartis* haud inferiorem inter vivos desisse, gaudebit tamen in sinu, Ipsi post fata obtigisse Præconem JOHANNEM IHRIUM, Virum meritorum maximorum in rempublicam Litterariam cumulo non minus ac Regis sui Augustissimi favore & Nobilitate adeo illustrem. CELSII fata, ingenium, eruditio, virtutes & promerita traducent lectores in sui admirationem & venerationem; venustissima autem IHRII Oratio jucunditate expositionis, puriorisque styli nitore, eorum animos ita mulcebit ut eandem repetitis vicibus sint lecturi. Quam mirifice lateque splen-

tioris fortis munera, quæ remissioribus animis lætiorique præconio reservanda, merito judicari poterunt; id tantum in præsentia commemoro, rara fortis seculique felicitate, & superiorum provida cura factum esse, ut, quod nulla verecundia me, etsi ipsummet aliquantillam illius portionem, dicere prohibebit, adeo ornatum viderimus Athenæum hocce, ut Doctores in sua quemque provincia foverit, quibus clariores nec illud a primis inde institutionis primordiis habuit, nec forte alia Europæi orbis Academia ostentare potis sit. Neque id sine Numine factum interpretamur, quod jam altero vertente Iustro in neminem, qui nostri ordinis fuerit, jus suum fata exercuerint, ulliusque tot annis non modo exsequias non iverimus, sed ne graviori quidem valetudine, raro inter seniores & museis inclusa corpora exemplo, quemquam impeditum viderimus, quo minus provinciam suam ornaret. Sensit hoc suo cum

D d 2 fructu

splendent, hæc, Solis Arctoi lumina nullis secunda! Orationem hanc cum aliis muneribus præstantissimis, quæ inter sunt variæ *Ol. Celsii* Dissertationes parum cognitæ, huic operi suo tempore inferendæ, debeo humanitati & prolixo favori S. V. AMNELLI, Theologi Upsaliensis Celeberrimi, quod gratissimus publice profiteor. N. B.

fructu literata pubes, illud circumfert fama, prædicant cives nostri exterique. Sed nolim dicere, prædicantes gloriantesque audiisse Nemefin: didicisse potius debeo, perenne & proprium fortunam nihil unquam dedisse, & casui vicinius quidvis esse solere, quo eminentius. Non equidem cum fortuna palam conqueri ausim, quod haud pridein par Collegarum nostrorum, utrumque primarum partium, utrumque immortale Athenæi nostri decus, Academicæ Juventutis institutioni subduxerint: altero patentiori curriculo immisso, altero in aliquanto tranquillius otium secedente: contigit quippe illis, quod amicorum meritis apprecari solemus, & quod a superiorum æquitate expectandum habemus. Immo vero, nec eos dici possumus amisisse, quos possidet Respublica, quorumque jucunda nec infrequens nobis copia est. Illud vero gravius, illud immedicabile vulnus est, quod nobis, quod Academicæ, quod Ecclesiæ inflixit fatorum sæva nefestas, dum nobiscum & cum vivis amplius esse vetuit communem Literatæ Sueciæ Præceptorem nostræque civitatis oraculum, Summe Rever. & Ampliss. Dom. OLAVUM CELSIUM, S. S. Theologiæ Doctorem] & Prof. Primarium, Diceces. Ups. Archipræp. Utriusque hujus Ecclesiæ Pastorem, Acade-

Academiæ Scient. Upsal. & Stockh. Mem-
 crum. Qui vir etsi ultimas, quæ mortu-
 alium curriculo definiri solent, metas ferme
 attigerit, atque adeo injustæ videri possent,
 si quibus ad illius obitum Numen onerare-
 mus, querelæ; accidit tamen nobis, quod
 post longum suavemque convictum tandem
 disjunctis sodalibus conjugibusque fere so-
 ler, qui tantum abest, ut in diuturno con-
 cesso usu doloris lenimen inveniant, ut
 potius pro longa assuetudine, & inolita ve-
 lut familiaritate tristiores separationis sen-
 sum animadvertant. Nos scilicet omnes,
 qui alios jam instituere jubemur, uti sub
 CELSII disciplina adolevimus, & quum
 quid ignoraremus, a junioribus inde an-
 nis ad hunc Magistrum nos conferre, &
 semper inde doctiores redire consuevimus;
 ita ubi jam os illud, ex quo toties tanto
 cum fructu pependimus, obmutuit, fieri
 non potest, quin nostra & Reip. Littera-
 riæ damna sincere deploremus, id unicum
 optandum habentes, ut quum CELSIANA
 familia illustrandæ Reip. litterariæ promo-
 vendisque scientiis nata factaque videatur,
 succiso hoc stipite, novos ex illo furculos
 pullulare videamus, qui. quæ jam feci-
 mus damna, apud posteritatem reparare
 queant.

Tu, Reverendissime Regni Suiog. ArchiEpiscopo & hujus Academiae Pro-Cancellarie Eminentissime, qui hujus nostri meritis prolixè adeo semper favisti, cujusque in gratia ille suaviter semper acquievit, Vosque Collegæ mei Honoratissimi, Vos, inquam, docendi non estis, quanta hæc sit jactura, quam fecimus nos, & nobiscum eruditus orbis: sed faciles tamen pariemini, ut litterariæ huic coronæ, quam primam immortalitatis Nostri curam suscipere jubebo, explicem, quam justæ nostræ sint lacrimæ, quantumque illa nosque perdidimus in OLAVO CELSIO, Viro & Professore, quo majorem doctioremque jam diu Suecia Litterata non habuit, & quem velut exemplum polyhistorias sine invidia citare consuevimus. Nam ut præteream solidam, & suo loco dignam scientiam ejus Theologicam, sine teste fidem facile fecero, si dicam, sub hoc litterarum occasu vix in Europa esse unum aut summum alterum, qui in Orientali litteratura illi comparari possit; in Antiquitatibus Patriæ ejusque Historia neminem jam esse, qui illi palmam dubiam faciat; in historia Naturali & Botanica scientia paucissimos fuisse, qui propius quam ille ad LINNÆUM nostrum accesserint, hoc est, qui minus eorum, quæ in naturæ regnis sciri possunt,

igno-

ignoraverit. Taceo Suadam illius Romanam, antiquitatis æmulam, taceo litteras Græcas, quas ita coluerat. & tanta cum nominis celebritate professus est, ut vel eo sclo nomine inter eruditos principem locum promeritus fuisset.

Duxi jam primas lineas illius Viri, cujus famæ monumenta paramus. Inter mille suspiria & planctus ante aliquot menses Illius exanime corpus magnæ matri commendavimus: jam vero, quum solenni inter nos recepto more, ultimum illi vale ex hisce rostris, quæ ultra quinquaginta annos ipsius erudito ore personuerunt, dicendum esset, Necessarii illius, qui noverant, quam pio & tantum non filiali cultu venerabilem hunc Senem profecutus fuerim, id mihi injunxerunt, ut suprema hæc munera Illius tumulo mitterem. Ego, etsi commodiorem illius meritis interpretem lubenter optassem, nihilominus, quum in me oculos conjecerint, faciam, quod valeant vires, & laudationis loco, simplicem tantum vitæ CELSIANÆ enarrationem dabo, quam ut, pro vestro veri studio, benigne exaudiatis, humillime & magnopere rogo.

Dum jam enarrandæ vitæ Summe Reverendi arque Amplissimi, nunc inter cælestes æternum beati, Dom. Doctoris, Pro-

fessoris Theologiæ Primarii atque Archi-
 Præpositi memet accingo, hanc a vobis
 veniam petam, ut a prima origine, sed
 brevissime tamen, CELSIANÆ familiæ, quæ
 tot pignoribus Musas nostras sibi obstrin-
 xit, originem repetam: quem laborem,
 si quis in gente non admodum antiqua su-
 pervacuum fore judicaverit, erit hic ille so-
 lus, qui non meminerit, fore aliquando
 tempora, quum hæc & similia curiosorum
 oculis se subductura sint, nisi tempestive
 annalibus inserantur. Primus adeo, quem
 cognovimus, CELSIANI sanguinis auctor
Magnus fuit, integræ vitæ agricola in tra-
 ctu Smolandiæ, Lincopensi diocesi adjun-
 cta, & Ydria dicto, qui duos habuit filios,
 utrumque *Nicolai* nomine appellatum.
 Eorum major natu studiorum gratia Lin-
 copiam, adhuc civili cæde & effuso sub
Stongebroensi pugna sanguine madentem se
 contulit, & dein *Gevaliam*, ubi jactis soli-
 dioris eruditionis fundamentis, in domum
 UNONIS OLAVI, Senatoris urbici, acce-
 ptus est, studia moderaturus filii ejus OLA-
 VI UNONII, Professoris, dein Upsaliensi-
 um non incelebris. Hujus sororem, *Si-
 gridam Unonis*, dein uxorem duxit *Nico-
 laus*, Collega Scholæ in eadem urbe
 creatus, & postea ad munus Sacellani
 ecclesiarum *Alfta & Ofwanoker* vocatus, hu-

hujusque tandem, in Comitibus *Arosiensibus* anni 1639 a priori sejunctæ, Pastor constitutus. Inter hujus *Nicolai Magni Trævilagæi* (ita enim tum nominari voluit) undecim liberos, maximus natus erat *Magnus*, Oedipus ille Gothicus, & Nostri Parens; qui anno 21 superioris seculi ad *Alftam* vel *Alupottam*, *Starkotteri* locum natalem, in lucem editus, primum *Gevaliæ* paternaveftigia pressit, dein *Upsaliam* se contulit, ubi, post edita terna maturæ eruditionis specimina Academica, lauream Philosophicam e manu JSACI ISTHMENII accepit, CELSIANUM nomen tum primum adsciscens, quum antea jam *Magnus Nicolaus Helsingus*, jam *Metagrius* appellari voluisset. Hic vir litteratissimus, postquam Adjuncturam, uti vocant, Philosophicam, & una cum illa Regimen Scholæ trivialis Upsaliensis magna cum industria obivisset, anno 55 proxime præteriti seculi Mathematicum Professor extra ordinem creatus est, & altero post anno Assessor Collegii, tum recens instituti *Antiquitatum*, intraque vententem annum Professor Mathematicum ordinarius & simul Pastor *veteris Upsaliæ*. Est hic quem diximus, MAGNUS NICOLAI CELSIUS, cujus sagacitati, ut alia merita litteraria, editaque doctissima scripta præteream, acceptum referimus, quod

cippos, cælatos *Runis Helsingicis*, & pro
 hieroglyphicis vel potius magicis antea ha-
 bitis. legere & interpretari poſſimus, quod
 ejus inventum omnium primo in Orati-
 one, quam falces Academicos relicturus
 habuit, cum eruditis communicavit, dein
 vero peculiari ſchediſmate, *Orcades Hel-
 ſingicæ* appellato, ulterius explicare voluit.
 Uxorem idem duxit SARAM FIGRELIAM,
 Paſtoris & Præpoſiti *Rappſtadienſium*, in
 Oſtrogothia, NICOLAI EDMUNDI filiam,
 & ſororem EDMUNDI GRIPENHIELMII,
 Viri non minus eruditionis principatu quam
 munerum dignitate Splendidiffimi: quæ le-
 tiſſima conjux ſeptena prole eum paren-
 tem fecit, tribus filiis & quatuor filiabus.
 Natorum maximus NICOLAUS erat, quo
 Profefſore Mathematicum, poſt multorum
 annorum ad Scholam hanc trivialeſ exant-
 latorum labores, tandem conſtituto, noſtrum
 multi Præceptore uſi ſumus, & cui, non
 quidem unicam, ſed præcipuam gratiam
 habemus, quod filium erudito orbi
 dederit ANDREAM CELSIUM, Virum ſu-
 pra ſua ſidera notum, cujuſque laudes,
 quum æternitate commendandas aliquando
 ſuſceperit vir Excellentiffimus, Regis Re-
 gniſque Sueciæ Senator, Regiæ Cancellariæ
 Præſes, atque Ordinum Regionum Eques
 & Commendator Illuſtriſſimus, Dominus
 Baro

Baro ANDREAS NICOLAUS DE HOEPKEN, atque adeo id ej contigerit, quod Achilli invidit Alexander, Soli lucernam nostram non admovebimus. Alter *Magni* filiorum *Johannes*, vir eximii ingenii nec minoris eruditionis, in Sudermannia quodam territorio Judex Ordinarius magna æquitate jus dicebat. Tertius, suorumque Parentum postremæ deliciae, *Olavus* noster fuit, quem una cum *Barbara* sorore eodem nisu secunda MAGNI CELSII conjux d. 19. Julii 1670 pepererat. Adolevit infantulus hic deinde sub paterna cura fidelique institutione Virorum juvenum, ANDREÆ CARLGREN & OLAVI KIHBERG, pulcerrimisque profectibus adeo suæ sorti & futuræ eruditioni prælusit, ut nihil non egregii ab eo sibi sponderent illius Parentes. Sed intercedere videbantur fata, quo minus felicia hæc auguria suus comprobaret eventus. Nam quum nondum ætatis annum nonum attrigisset, patri suo tanto tristiores ivit exsequias, quanto veri videbatur similis, paterno rogo omnes etiam pueruli spes simul illatas fuisse. Reliquerat quippe *Magnus* familiam, in re oppido tenui, numerosam, adeo ut honesta illius Vidua vix haberet, quo se liberosque parcissime tueretur, ne dum ut Præceptori stipendium pendere posset.

KIHLBERGIUM etiam sua fata domum & ad *Carolstadiense* Gymnasium revocaverant, adeo ut Noster flebili discidio Musis tantum non valedicere cogeretur, nisi quod statis horis, quem fors dabat, aut maternæ preces permoverant, sectaretur. Hæ vero difficultates docile OLAVI ingenium tantum abest, ut heberarint, ut potius insigniter innatum illius sciendi desiderium acuerint. Effluxit interea pene iners solidum quinquennium, idque ejus ætatis, quod aliorum ope maxime indiget, donec tandem nostri avunculus, singularis ingenii eruditionisque juvenis ZACHARIAS FIGRELIUS studia ejus sibi moderanda sumfit, sub quo ductore tantum profecit OLAVUS Noster, ut solidiora Linguae Latialis fundamenta brevi jaceret, & in reliquo eruditionis campo rapida progressionem decurreret. Quantumcunque brevis hæc ipsius fuit felicitas, utpote abrupta instituenda ad exteros, FIGRELIJ peregrinatione litteraria; eo tamen valuerat, ut jam suo Marte exercitia litteraria continuare posset. Commode quoque sub hoc tempore accidit, ut suam illi operam ultro offerret Mag. JOHANNES PALMROTH, inclutus ille ad hanc Academiam postea Theologiæ Doctor & Professor, ejusque singularem in instituenda juventute facilitatem multi nostrum expe-

experti exosculatique sumus. Hic ut ipse
 Orientalem litteraturam in deliciis habuit,
 ita earundem amore nostrum feliciter &
 tempestive imbuit. Non opus est, ut di-
 cam, quam improbo labore Hic dein eru-
 ditioni operam dederit, ut studendo dies
 noctibus continuaverit, quamque sedulus
 Professorum publicorumque Docentium
 assecla fuerit: pro me loquantur edita eru-
 ditionis varia specimina, inter quæ eminet
 dissertatio Academica, sub præsidio præci-
 pui studiorum illius fautoris, JOHANNIS
 SCHWEDE, Politices Professoris Ordinarii,
 anno ætatis vicesimo edita, de *avibus*, qua
 docuit, se deperditi lustri damna, annos
 supergressa assiduitate in solidum reparasse,
 immo etiam se severiora Philologiæ sacræ
 studia ita coluisse, ut historiæ naturalis de-
 licias non averfaretur. Florebat id æta-
 tis utraque hæc scientia Upsaliæ, linguas
 Orientales profitente GUSTAVO PERIN-
 GERO LILJEBLAD, Viro ob suam erudi-
 tionem domi forisque magni habito, illas-
 que cum Græcis litteris conjungente Viro
 summo, LAURENTIO NORRMANNO,
 Botanicen vero cognataque historiæ natu-
 ralis studia urgente OLAVO RUDBECKIO,
 Seniore, Viro stupendi ingenii, & cujus
 revera minima laus fuit, *Platonem* explicu-
 isse. Hujus in domo ut noster crebro lu-
 ben.

benterque versabatur, ita suam una cum aliis ipsi operam commodabat in depingendis ad vivum Suecanis avibus, quod opus, duodecim ingentia volumina complens, hodieque visitur in aula viri Nobilissimi, & simul Scientiæ Naturalis peritissimi, Domini Cubicularii Regii, CAROLI de GEEER. Alterum, quod publici juris fecit, meletema Academicum titulum præfert *de Lingua & eruditione Arabum*, quod moderante GUSTAVO PERINGERO edidit, & toto applaudente eruditorum choro ex cathedra Academica defendit. Adeo luculenta singularis eruditionis documenta digna non solum judicavit Philosophica Facultas, quæ solitis exornarentur præmiis, sed, ut quoque insignitius esset nostri brabeum, honoratiorem illi in Promotione locum assignavit, Oratoris in eadem munus illi conferens. Sed non hic substitit Præceptorum illius favor, verum ut in dies magis magisque eluxit CELSIANI ingenii miraculosa felicitas, ita animadverterunt facile, si in illas regiones ipsius discendi ardor transferretur, ubi largior esset subsidiorum materia, fore, ut eximii quid & in patriæ decus versurum aliquando præstaret. Hinc factum, ut Facultas Philosophica ipsius studia Academiae Cancellario, Illustrissimo Comiti & Senatori Regio, BENEDICTO OX-

ENSTI-

ENSTIERNA prolixum & magnum in modum commendaret, ostenderetque, si quædam fomenta tam felici ingenio adderentur, non leve in eruditorum choro hujus nomen aliquando futurum. Annuit hic Mæcenas, pro suo more, facilis, promisitque se rem ad Serenissimum Regem laturum. Novimus omnes, quam sollicitè exhausto ante ærario parcere consueverit Regum Suiogothicorum sapientissimus CAROLUS XI. Simulac vero Litterariæ peregrinationi OLAVI CELSII viaticum petiit Illustrissimus Cancellarius, non sine admiratione animadvertit Mæcenas hic, suis desideriis ultro obviam ire Augustum, nec de ignota virtute se loqui, ubi CELSIUM de meliori nota commendavit. Quid vero primam insperatæ huic felicitati occasionem dederit, non ingratum vobis fore spero, Auditores, si breviter indicavero. Cognoscetis inde Augustissimi GAROLI Regis ingenium, & simul novo exemplo discetis, quam parva rerum initia maximis sæpe momentum addant.

Ut erant oppido tenues CELSII nostri facultates, ita informandis lautioris fortunæ juvenibus necessaria vitæ subsidia quærere cogebatur: atque quum hac ratione fors ipsius *Holmiam* cum duxisset, perpaucas illas horas, quas successivas habere potuit, evol-

evolvendis in Bibliotheca Regia rarioribus voluminibus impendere ſolebat. Accidit vero aliquando, quum in quodam Regii Muſei angulo, loca nonnulla Bibliorum Polyglottorum examinaret, lectioni ſuæ non minus intentus, quam qui ſub civitatis obſidione, ne ſui turbarentur circuli, olim reformidabat, ecce derepente Rex ipſe Bibliothecam intrabat, & inobſervatus CELSIO pone imminuit. Hic vero ut forte reſpexit, Regemque conſpicatus fuit,

*Obſtupuit, retroque pedem cum voce re-
preſſit:*

*Improvifum aſpris veluti qui ſentibus an-
guem*

*Preſſit bumi nitens, timidusque repente
refugit.*

Sed quidquid id fuit timoris, quod Auguſti præſentia injecit ſuſtulit mox blandiſſimus ejus vultus, mira ſerenitas & clementiſſimi affatus. Ipſe quippe non dedignabatur interrogare, qui genus, unde domo noſter eſſet? & inprimis quid moliretur hic juvenis libris adeo affixus? curioſe inquirere. Atque ut non vulgarem illius lectionem eſſe reperit, memori pectori nomen illius condidit, nec id excidere paſſum fuiſſe clementiſſimum Regem, paſſit hac occaſione, ubi viatici nomine mil-
le

le imperiales nummos ipsi ex fisco pendendos munificentissime concessit. Noster qui terras peregrino sole jam diu videre gestierat, vel ut rectius dicam, cujus jam omnia in eo posita erant, ut primum, quos hic illic in Bibliothecis delitescere noverat, codices manu scriptos Arabicos in subsidium jam tum meditati operis, de *Herbis Biblicis*, vocare, dein ut in terram Canaan Arabiamque data quadam occasione transmittere posset; adulto mense Januario anni 1696 in iter se contulit, magnisque itineribus in Scaniam contendit, ita tamen, ut si quod antiquitatis monumentum, si quem lapidem litteratum aliis non lectum sub itinere observasset, aliquantulæ moræ patientissimus esset, & quod invenerat, in sua adversaria sedulo referret.

Ingens mihi heic dicendorum ordo nasceretur, si peregrinantem ad exteros CELSIUM mea oratione consequi vellem, quo tamen officio eo facilius defungi possem, quo commodiorem mihi Beati Viri industria viam munit, quippe qui singula, quæ apud exteros vidit, quæve notatu digniora ab ore doctorum hic illic excepit ipse accurate annotavit, adeo ut nullus alius meæ industriæ relictus sit locus, quam ut ex divite hoc penu, quod scire vestra potissimum interesse intelligere poterò, feligam

& depromam. Utar tamen ea brevitate, quæ indicatura fit, quam vobis, Auditores, displicere nolim.

Postquam aliquot dies viſendæ Carolinæ Academiæ ejuſque Doctõribus ſalutandis impendiſſet Noſter, *Havniam* contendit, ubi ſplendidum Danorum Regis Muſeum & litteraria ſupellex, qua Bibliotheca publica affluebat, ejuſ diſcendi cupidos oculos mirifice pavit. Inde conſenſo navigio *Lubecam* iter direxit, quo non ſine præſentiſſimo vitæ periculo, & poſt exhausta varia tempeſtuoſi maris incommoda, ſalvus, in eunte menſe Martio, pervenit. Fuere in divite hac & Suecis nimium quondam familiaris urbe varia, quæ noſtri oculos dulci novitate tenebant; ut vero diuturniores ibi moras neceret, perpulere partim liberalis copia facta adeundi Bibliothecam *Pfeifferianam*, quæ præter magnam librorum impreſſorum copiam, abundabat locuplete manuſcriptorum Rabbincorum & inprimis Arabicorum collectione, partim etiam occaſio, quæ ipſi ſubnata erat coëmendi varios rariores libros ex Bibliotheca *Morbofianna*, quæ poſtridie adventus ejuſ haſtæ publicæ ſubjici ccepta fuit. Relicta *Lubeca Hamburgum* deinde ſe confert Noſter, ubi aliquot dies commorabatur, eoſque totos fere tranſigebat in Muſeo ABRAHAMI HIN-

CKELMANNI viri celeberrimi, cujus non tantum solida in Litteratura Orientali eruditio, sed & summa in libris præcipue Arabicis conquirendis diligentia nemini ignota esse potest. Per *Magdeburgum* deinde exeunte mense Martio *Lipsiam* noster pervenit, ubi a diutino nec commodissimo itinere fessus, & hinc alicujus requiei indigus, prima sua stativa eligere, in animum induxit. Invitavit eum non tantum loci summa amenitas, sed etiam felix illa eruditorum copia, qua præ multis Germaniæ Lyceis *Lipsia* semper effloruit. Habuit illatum in Theologicis & Philologicis CARPZOVIVM, ITTIGIVM, OLEARIVM MOEBIVM aliosque, quos longa referre mora est, quorum singuli, Nostrum interius statim admissum ita erudiendum accepere, ut haud pauca eum tenere facile animadverterent, unde vicem rependeret. Nullius vero notitia æque noster lætatus est atque ARNÆ MAGNÆI, *Islandi*, Viri eruditissimi, quem Alumnum *Lipsia* eodem tempore tenuit. Uti hi ambo Antiquitatum Borealium erant amantissimi, atque, quæcunque illis lucem aliquam affundere possent, sedulo conquirebant, ita studiorum hæc communio animorum conjunctionem gignebat, adeo ut indivulsi hi comites essent, & totos dies una, illique soli, in Bibliotheca Lipsiensi

transegerint, quæ indultu illius præfecti, Matheſeos Professoris, PFAUZII, quavis hora & nullo alio præſente illis paruit. His, quas dixi, aliisque ad ſtudium Philologicum perficiendum curis ſemestre tempus *Lipſiæ* noſter impendit, cui antequam ultimum vale dicturus erat, in animum induxit, vicinas *Freybergæ* argenteas fodinas oculis uſurpare. Ad quod iter ſuſcipiendum allexit quoque jucunda & ſimul proficua illi oblata ſocietas Polydædali noſtri POLHEIMERI, qui eodem una cum BUSCHENFELDTIO noſtrate cogitaverat. Pererratis hic magnæ matris viſceribus, *Dreſdam*, illam hodie adeo infelicem *Dreſdam*, ſe contulit Noſter, in cujus Arce Regia pretioſam ſupelleſtilem multamque rerum viſu dignarum congeriem conſpexit. Sed nihil tamen hoc fuit ad illam voluptatem, quam ipſo paulo poſt *Wittebergæ* percepit, ubi Magni Noſtri LUTHERI & PHILIPPI MELANCHTONIS memoriæ tacita pietate inferias miſit, & quamvis ipſius rationes non permetterent, ut ibi diutius commoraretur, operæ tamen pretium ipſi videbatur, hæc ſuſpicere roſtra, unde purior lux Evangelica orbi primum, poſt adeo diutina deliquia, affulgere cœpit, quæquetum temporis eruditione cum aliorum virorum eruditiffimorum perſonare, tum inprimis

SCHURTZFLEISCHII atque DASSOVII, communis Suecorum tum peregrinantium in Litteratura Orientali Præceptoris. Noster imprimis hisce duumviris triste sui desiderium reliquit, ubi abiens ad suos *Lipsienses* denuo se contulit. Ab hac Academia prope abest altera, quæ illius jamdiu æmula, non minus divite virorum eruditorum copia semper effloruit, *Halam Saxonum* loquor. Hanc tum exornavit accuratissimus ille dicendi Magister, CELLARIUS, & quos principe loco nominare decuit, STRYKIUS & THOMASIUS, ambo utriusque juris peritissimi, & hic gratæ posteritati nunquam silendus, quæ, ubi GROTIUS & PUFENDORFFIO, quam merentur nominis gloriam tribuerit, secundum hos neminem solidiorem, quam hunc eundem *Christianum* a disciplina morum gratiam iniisse, fatebitur. CELSIUS, cui illorum prælectionibus semel iterumque interesse dabatur, præter vulgatam fama eruditionem utriusque horum, summam in profitendo facultatem non sine admiratione animadvertit, & lætus breviuscula hac profectioe ad sua se castra retulit, sed quæ tamen profectioe ad sua se castra retulit, sed quæ tamen mox mense Septembri movit, *Lipsiensesque* suas Musas tam enixe cultas valere iussit. Superfuit in universa Germania nul-

la majoris famæ Academia, quam noster infalutatam reliquerit, si ab una discesseris *Fenensi*, quam ut per *transennam* veluti intrueri posset, per *Naumburgum* & *Leucopetram* iter eo direxit. Ad id allexit eum desiderium conveniendi viros illos eruditione Philologica inclutos, qui tum heic loci degabant, quos inter *DANZIUM* præcipue & *SCHUBERTUM* beatus *CELSIUS* honoris causa nominare consuevit, ambo doctissimos & eruditis scriptis illustres. Duxit nostrum itineris ratio *Weimariam*, *Erfurtum* atque *Gotham*, ubi splendidum Nummophylacium, cujus accuratam descriptionem industria *LIEBII* confectam orbis eruditus ante viginti annos accepit, suis oculis usurpavit, & dein continuata per *Isenacum*, *Cassellam*, *Paderbornam*, *Cliviam*, *Arnhemium*, *Ultrajectumque* peregrinatione *Lugdunum Batavorum* pervenit, ubi aliquot menses commorabatur, ita tamen ut subinde *Hagam Comitum* & celebre *Amstelodamensium* emporium non raro inviseret. Vixit tum temporis, & studiosæ juventuti *Lugdunum* confluenti suam operam commodabat *JACOBUS GRONOVIVS*, quo Viro nescio an quid carius humaniores litteræ citeriori ævo habuerint. Et quum nosset Noster, quantum ab eo proficere posset, ille unus continuandi ulterius
iti-

itineris mora fuit. Nec facti CELSIUM pœnituit; nam præter fructum quem ex consuetudine Viri hujus Litteratissimi percepit, accidit etiam, ut venum sub hoc tempore *Lugduni* exponeretur Bibliotheca *Goliana*, cum omni librorum genere, tum imprimis manu Arabica scriptis voluminibus exquisitissimis abundans. Nostro, utur per rationes illius non liceret esse emaci, sibi tamen temperare non potuit, quin varia imprimis ad Botanicen Orientalem spectantia coemeret, quorum tamen plurima alterius nomine pignori in *Hollandia* opposita, & postea non redempta apud *Batavos* remansere. Sed si ille CELSIO nostro industriæ fructus periit, non tamen nihil per hanc occasionem est lucratus. Nam uti universam Europam pervagata erat fama Thesauri hujus *Goliani*, ita confluxere eo plurimi undique Eruditorum, hastæ huic affuturi: quorumque amicitiam sibi conciliandi occasionem ita nanciscebatur CELSIUS. In primis autem volupe fuit *Amstelodami* convictu uti doctissimi longoque usu conjunctissimi Domini Professoris LAURENTII NORRMANNI, quo diligentia suæ magno teste heic illi uti aliquamdiu licuit. Peregrinabatur ille æque ac noster *Regio* sumtu, & tum forte ad *Batavos* pervenerat, eruditionis laude jam diu præmul-

tis Europæ partibus celebres. Convenerat quoque NORRMANNUM inter & CELSIUM, ut primo vere iter in *Angliam* una instituerent: verum quum mare id temporis nimium quam infestum esset, consilium mutavere, & terrestri itinere in diversa abire: illo Sueciam repetente, nostroque mitius cælum oppetente, ut primo vere *Parisiis* se conferret. Interea pro more suo Orientales litteras sedulo coluit, & imprimis *Amstelodami* Talmudica studia exercevit: in quibus facem sibi præferentem habuit eruditum Judæum, cui MARGOLITH nomen erat, & alterum ejusdem gentis, non minus harum litterarum scientem, DAVIDEM PINNA, Medicinæ Doctorem. Cogitaverat CELSIUS, uti jam modo dixi, hiemem *Lugduni* transigere, verum quum eum adorta vehemens febris doceret, suo corpori minus salubre esse cælum Belgicum, maturare abitum cogebatur, & sub anni exitum per *Flandriam Brabantiamque Galliam* petere. Non in illa concione verba facio, quæ moneri debeat, quanto cum fructu tempus suum heic collocare potuerit Noster. Nam licet magna pars frivolæ Juventutis peregrinæ *Parisiis* non nisi luxu & morum corruptelis censeat, proque expensa pecunia hinc nihil aliud, quam nominis infamiam & effectum corpus referre

soleat, sciunt tamen, qui sanctius vivere, & san-
 nius judicare didicerunt, nullum esse in Euro-
 pa locum, qui pluribus locupletioribusque,
 quam hæc urbs, instructus sit Bibliothecis,
 plures ostendet eruditos, & ubi litteræ ar-
 tesque majori in pretio sint, adeo ut nostra
 Patrumque memoria *Lutetia* idem Europæ
 sit, quod Athenæ olim Græciæ vicinisque
 regionibus. Ut **CELSIUS** in eorum noti-
 tiam statim perveniret, a quibus inprimis
 proficere potuit, effecit tam humanitas
 Oratoris ad Aulam Gallicam Suethici, Dom-
ISACI CRONSTROMII, quam contracta
 statim cum **ROSTGARDIO**, Dano, amici-
 tia, qui quemadmodum singulari studio
 linguas eruditas excoluit, & communibus
 cum **CELSIO** utebatur magistris, ita stu-
 diorum hæc necessitudo jungendæ amici-
 tiæ prima seminajecit. Ille deinde, uti ve-
 rustior hospes, familiarius jam utebatur Bi-
 bliothecæ publicæ Præfectis, **CLEMENTE**
 & **BOIVINIO**, quibus commendatus **CEL-
 SIUS** facultatem nanciscebatur splendido
 hoc thesauro non secus utendi, ac si sui es-
 set peculii. Transigebat illic Noster sæpif-
 sime magnam diei partem, & ex divite il-
 la voluminum manu scriptorum copia, qui-
 bus referta est Bibliotheca Regia, in suos
 usus & adversaria, quorum usus erat, im-
 pigre transtulit. Nihilo difficiliorese sese

præbuerunt ceteri Bibliothecarum præfecti, quorum non solum consuetudine cum fructu sæpe utebatur, sed & erudito iudicio, qui mortui magistri in re quacunque ab ipso consulendi essent. Dabat ille quidem subinde succisivas nonnullas horas DODARDO, TURNEFORTIO aliisque Antistitibus Botanici studii, quod ab ineunte ætate adamaverat, sed ita tamen ut Linguae Orientales primas industriae ejus partes sibi semper vindicarent. Erat quoque tum forte *Parisis* eruditus Maronita de monte Libano, SALOMON JACOBUS appellatus, qui Linguam Arabicam non solum ipse solide calluit, sed & alios eo feliciter docere potuit, quo a Lingua Latina Europæisque aliis instructior erat. Hoc magistro per omne, quo *Lutetiae* versabatur noster, tempus diligentissime usus est, illum sectabatur, illum socium habebat, quoties vel extra urbem Palatia Regia visum ivit, vel intra urbis muros in amcenissimis hortis publicis obambulabat, ut ita nec illæ horæ, quæ relaxando animo concedi videbantur, absque fructu abirent. Profecit quoque tantum sub hujus magisterio, ut quosvis difficiliore libros non tantum expedite legeret, sed haud paucos in Latine Linguam transferret. In lucro etiam posuit noster, dum in his studiis totus erat, viros eru-

eruditissimos Abbatem LONGUERICÆUM atque Professore[m] *Sorbonensem* PIQUESIUM sibi conciliasse, quorum ille in vertenda historia Arabica Tamerlani tum temporis occupabatur, & de cetero in litteratura omni orientali longe lateque inclutus erat, hic in Copticis studiosam operam collocavit.

Et hi Sirenum scopuli erant, ad quos ultra medium anni 1697. affixus hæsit CELSIUS Noster, tum vero rumpens amcenas *Parisiorum* moras per *Antissiodorum*, *Divionem*, *Lugdunum*, *Avenionem*, *Nemausum*, *Monspelim*, *Avelatem* & dein per *Aguas Sextias Marsiliam* tetendit: in qua non situ minus quam cæli clementia amcenissima urbe aliquantulum substitit, & interea jam per suburbana loca Floræ delicias delibavit, jam virorum eruditorum colloquia studiose sectabatur. Offendit inter alios quemdam SIMEONEM GEORGIUM, sororis filium notissimi Armeniacæ Ecclesiæ Archi-Episcopi OSCANIS, qui in Europam delatus non Biblia Sacra solum sed etiam alios utiles libros Lingua Armena imprimendos primus curavit. Ab hoc SIMEONE, ad quem per hereditatem vis ingens horum librorum pervenerat, nonnullos coemit noster, quos deinde domum asportatos, una cum pluribus aliis, ad
 Philo-

Philologiam Orientalem ſpectantibus, Bibliothecæ publicæ ceſſit. *Maſſiliæ* CELSIUS in navem conſcendit Gallicam, quæ *Smirnam* & dein *Conſtantinopolin* verſus vela erat factura: verum enim vero mutaffet libenter factum, ubi eandem in mari Mediterraneo hoſtilis myoparo conſectari incepit, atque id ita, ut dum magiſter navis fugæ omnia vela expanderet, CELSIUS cum ceteris vectoribus imbelles manus gladio adaptare cogeretur, & finire, ut ad bellicum tormentum accendendum in ſtatione collocaretur. Accidit tamen inſperato ſortis favore, ut in tutum evaderet ad *Antipolin*, maris Mediterranei urbem, quo cum commeatum comparaturus eſcenderet, novas ærumnas devorandas accepit. Dominus quippe navis, forte ut ſarcinulas CELSII lucraretur, antequam hic ad portum redire poſſet, altum petiit, ad prope accurrentis CELSII vocem iſtis ſcopulis ſurdior. Noſter non ſine gemitu fugientia vela oculis ſecutus, licet panſis palmis oraret, ut curſum reflecterent, ſeque exciperent: indignabundus tamen in ventos ſuas abire preces animadvertit, ſeque ſolum in nuda deſtitui arena. Quod ſupererat peregrino locorumque imperito, & inſuper ſupelleſtile ſua nudato fuit unicum conſilium, ut in exiguis navigiſ oceanofeſe

sele committeret, donec per *Francopolin* tandem *Genuam* perveniret, in cujus portu vix speranda felicitate navem, qua nuper vectus erat, reperit, sed adeo fractam ventorum vi quassatamque, ut reficienda exonerari necessum habuerit. Noster interea reculas suas salvas accepit, sed ita tamen ut per omnia sacra voverit, se adeo infido sodalicio semet ulterius non esse permissurum. Sub hoc in mari mediterraneo facto itinere, Principi Persico, qui e *Gallia* redux ad suos per *Constantinopolin* iter meditabatur, CELSIUS forte innotuerat. Hic, ut Nostri, dum una vehebantur, multa humanitate acceperat, & familiaris amplexabatur, ita dum *Genuae* illum de novo vidit, novitque, Orientales plagas eum jam dudum animo meditatam fuisse; obrulit itineris societatem & omnes illi impendendos sumtus. Noster tam prolixam Principis hujus benevolentiam exosculatus, in eo erat, ut itineri huic sese accingeret. Sed retinuit, nescio quis, felix genius & singularis fatorum favor: haud per ambages enim postea animadvertit, si eo se contulisset, eandem ipsi subeundam fuisse fortis inclementiam, quam sub suo reditu per *Moscoviam* experti fuere BRENNERUS nostras, quique Persici itineris socii erant reliqui.

Post.

Poſtquam itaque Principis comitate ſeſe uti non poſſe ſignificaffet, *Liburnum* deproperavit, ubi non tam divites ab utraque ſolis domo collatas merces admiratus eſt, quam potius ad doctiores Rabbino- rum ſeſe applicuit, qui ibi celebrem Synagoga- m, inque ſuæ inprimis ſocietatis uſum locupletem tabernam librariam meris Rabbini- cis ſcriptis refertam habent. Nec inſalu- tum reliquit FRANCISCUM BALDI- NUM, Presbyterum, qui in eo jam erat, ut Lexicon Armenicum conficeret, ſufful- tus opera Sacerdotis ejus nationis, quem ad manus continue habuit. *Liburno* poſt octiduum relicto peregrinator noſter *Piſas* ſe contulit, dein ineunte mense Septem- bri *Florentiam*. Ubi cum inaudiret, po- pularem ſuum, MAGNUM GABRIELEM* BLOCK ſedes fixiſſe, inque Aulam Magni Ducis *Etruriæ* acceptum ipſi ab epistolis eſſe, poſtridie adventus ſui illum adit, & mox ab eo non hoſpitio modo ſed & men- ſa humaniſſime acceptus eſt: Quumque idem BLOCKIUS ab illuſtri & per univer- ſum orbem incluto Bibliothecario Floren- tino ſummopere amaretur, factum eſt, ut brevi in ipſius notiſiam novus hic hoſpes perveniret, quam non tantum donec *Flo- rentiæ* erat ſtudioſe coluit, ſed & poſtea da- tis ad eum litteris diu continuavit. Earum

unas

unas tantum in præsentia commemorabo, quas *Romæ* prelo subjiciendas curavit, & in quibus de *Runis Helsingicis* earumque figura & potestate, re sane orbi Italico plane nova, & nescio an inaudita, eleganter differuit. Habuit *Florentia* nostrum ab initio Septembris ad medium mensis Aprilis anni sequentis, quod tempus inter Bibliothecas & eruditorum colloquia partitus est, nisi quod, ita ferente occasione, jam splendida loci palatia, non multo tantum auro & marmore exterius reudentia, sed & interius sumtuosissimis aulæis, tabulis summorum artificum MICHAELIS ANGELI, RAPHAELIS URBINATIS, TITIANI aliorumque ornatissima examinavit, jam ritus sacros Ecclesiæ Romanæ accuratiori oculo observavit. Postquam illius desiderio penitus heic loci satis factum erat, in interiores Italiæ partes penetrare volupe erat, & in primis rerum illam olim Dominam, urbem, inquam, *Romam*, quam a primis juventutis annis suspicere didicerat, suis oculis usurpare. Relicta itaque *Florentia Senas* primum adiit, & dein per *Montem Politianum* & *Faliscum*, utrumque generosissimo suo vino nobilitatum, perque *Witerbium* ad *Tiberis* littora & Italici orbis Metropolin pervenit. Noster autem ut jam diu assueverat, nihil incuriosis oculis videre,

ita

ita eos in hoc orbis compendio rerum viſendarum copia adeo obrui ſenſit, ut multa intuitu obeundo neſciret plane, ubi primum lumina figeret. Maxima vero voluptate eum detinere ſplendida illa vetuſtatis monumenta, quæ adhuc magnitudinem Romanam oſtentant, arcus loquor triumphales TITI VESPASIANI, CONSTANTINI MAGNI aliorumque, immenſæ molis obeliſcos, ex *Ægypto* aut *Constantinopoli* per mare tranſvectos, Circos & Amphitheatra tantæ capacitatis, ut nonaginta milia hominum inde ludos commode ſpectare potuerint, Pontes, Naumachias & Aquæ ductus ſtupendi artificii, templa a Paganismo inde reſidua, Mauſolea, cryptas & catacombas, humanæ fragilitatis ſuperba monumenta, ſtatuas denique ſummorum Virorum memoriæ erectas, & ſummorum artificum manibus ſculptas. Per vos animadvertitis, Auditores, quanta cum voluptate noſter per ſplendida hæc rudera obambulaverit, quam jucundum ſpectaculum ſingula horum obtulerint, ut fuerit lætatus, dum ſeptem illos pedibus emeriretur colles, illaque fora, quorum tories in ſcriptoribus Latinis mentionem factam viderat, quæque tot egregiis facinoribus nobilitarunt magnæ illæ animæ, quas nobis admirandas ſiſtunt hiftoriæ. *Æmulata eſt priſci ævi*
ma-

magnificentiam recentiorum Pontificum cura, condendo ingens *vaticanum Palatium*, quod unum urbis instar habet, nec non splendidissima templa, & in hoc numero illud inter recentiora mundi miracula relatum Fanum Petrinum, aliaque innumera. Invenit CELSIUS novitatem his gratiam addere, sed nihilo minus tamen inter medias vetustorum operum parietinas & mutilatas statuas conspexit aliquid, quod in admirationem eum adeo rapuit, ut ab illis oculos avertere nequiverit; Vos vero, Auditores, quid futurum censeatis, si AUGUSTO regnante illa conspicati fuissetis; immo creditisne, veniam dandam AUGUSTINO, qui, secundum CHRISTUM in carne & PAULUM in ore, nihil æque videre voluisset, ac Romam in flore. Nostro eo facilius omnia patuere, quo sollicitius eum variis amicis per litteras commendaverat humanissimus MAGLIABECKIUS. Factum hinc est, ut tam Augustiniani ordinis eruditissimum membrum GUILIELMUS BONJOUR, quam PROSPER MANDOSUS, Eques Italus, alique certatim nostrum amplexarentur, & ubi quid visu dignum nossent, ultro deducerent. Ita brevi ille percensuit, quod alii sciscitando longo labore vix indagant. In primis vero Nostri discendi cupidam men-

tem, pro illius more, detinuere ſplendidae illae Bibliothecae, quae Romae conſpiciuntur, quas inter eminent *Vaticana*, innumeris rariffimisque voluminibus manuſcriptis ſuperbiens. Quam vero doluit, eandem haud pridem locupletatam videre noſtris bonis, Bibliotheca CHRISTINÆ Reginae, quae poſtquam avita ſacra turpi defectiōne projeciffet, haec patriae adempta pretioſa ſpolia ſuae levitatis monumenta eſſe voluit. Taceo, quae vidit CELSIUS nummophylacia, cimeliothecas, ſplendida palatia, ſumptuoſos hortos, coenobia, aedificia publica & alia, per quae ſingula ſi ire vellem, dies & veſtra me patientia defectura foret.

Tertius jam vertebatur annus, ex quo patriam ſuam reliquerat CELSIUS noſter: non itaque mirari convenit, ſi partim deſiderium ſubierit priſtinos reviſendi lares, partim etiam itineris impenſae maturandi reditus admonuerint. Collegit itaque noſter ſua vaſa, atque die IX Maji Romae longum vale dicens *Lauvetum* ſe contulit, ubi non ſine admiratione vidit, quanta cum indulgentia, ut mundus decipiatur, ſinant Pontifices Romani, quantaque arte, aut dolo potius, hominum ſuperſtitione abutantur ad eos bonis ſuis emungendos. In domunculam nempe, quae eadem eſſe fingitur, in qua virgo Maria nata, & ubi car-

carnem assumpsit mundi Salvator, quæque,
 ne Geographi errorem detegant, ab An-
 gelis, primum in Dalmatiam, & dein
 huc, ubi jam visitur, transportata fingi-
 tur, quicquid orbis catholicus, Reges at-
 que Principes habent pretiosi, adaman-
 tes & auri argentique immensa pondera
 quotidie conferuntur. Nostrum non tam ad
 admirationem hæ congestæ opes, quam po-
 tius ad misericordiam permovit vulgi stupor,
 peregre catervatim venientis, ut per
 omnes templi gradus reptans, aliquid sua-
 rum rerum huic domunculæ aut ejus ima-
 ginibus affricet. CELSIUS ulterius per *Bo-
 noniam Ferrariamque* iter suum continuavit,
 & ad Adriatici sinus undas deinceps diver-
 tens, in illis stantem urbem *Venetam* vidit,
 desponsatoque mari jura ponentem. Cir-
 cumtulit heic pro more in sua commoda
 intentos oculos, hoc est accurate sciscitatus
 est, qui in urbe illa eruditione potissimum
 censerentur; ubinam instructissima essent
 Bibliopolia; qui aditus quærendi essent ad
 cimeliarchium *S. Marci, Contarenum, Ruz-
 zinianum* ceterave, quibus *Venetias* abun-
 dare constat. Quum hisce deliciis suum sa-
 tis pavisset animum, obiter *Patavium* in-
 visere statuit, unde *Venetias* redux Italiae
 relinquendæ sese accinxit, superatisque dif-
 ficili itinere *Alpinis* montibus, per *Cavin-*

tiam Stiriamque Vindobonam venit. Jam diu gestierat CELSIUS, hanc, Austriae dicam an Germaniae, metropolin salutare, non tam ut pompam Aulae Cæsareæ admiraretur, quæ jam tamen solito non potuit non conspectior esse, quum eodem forte tempore PETRUS I. Magnus Dux & dein Imperator, LEOPOLDI imperatoris hospitio, ut incognitus, uteretur, quam quia novit, heic loci, pro crebris, quæ cum Aula Otomannica intercedunt, commerciis, non defore eos, qui Linguarum Arabicæ, Turcicæ Persicæque periti essent. Nec animi falsus fuit; offendit enim heic simul trigam virorum in his studiis versatissimorum, MENINSKIUM nempe, celebrem Thesauri Linguarum auctorem, & hoc nihil inferiores BOERINGERUM & PODESTAM; quo ultimo in Lingua Persica, donec *Vindobonæ* fuit, fideli Præceptore utebatur, diutiusque uti voluisset, nisi reditum urfissent amicorum preces & suæ ipsius rationes. Tempori itaque cedens *Vindobonam* reliquit, atque ut ACOLUTHUM, virum Arabicæ, Persicæ & imprimis Armenicæ doctissimum convenire posset, *Vratislaviam* petiit, votique damnatus inde *Francofurtum* ad *Oderam*, & mox *Berolinum*, *Stetinum* *Gryphisvaldiamque* & demum *Stralsundam* delatus est. Animadvertitis haud dubie,

Audi-

Auditores, me festinante oratione CELSIUM propero cursu ad suos anhelantem æmulari velle, adeoque silentio prætermittere, quam gratum ipsi fuerit *Berolini* LACROZIUM, *Gryphiswaldiaque* GEBHARDIUM & non paucos eruditorum alios invisisse: admonet quippe temporis ratio, ut Nostrum a satis longinquo itinere in patriam reducem consequamur, & quæ Eum exantlati laboris præmia domi manserint, dispiciamus.

Postquam Noster trajecto Balthico mari lætus ovansque *Psidium* pervenisset, citato cursu *Holmiam* petiit, redditaque suæ peregrinationis ratione Illustrissimo Excellentissimoque Academiae Cancellario. Domino Comiti ac Regio Senatori, BENEDICTO OXENSTIERNA, *Upsaliam* deproperavit, antiquos lares & jam diu non visas necessitudines denuo salutaturus. Incredible vero dictu est, quam lætis ulnis a notis ignotisque acceptus fuerit; quantumque a CELSIANO ingenio sibi illico promiserint tam docentium quam discipulorum ordinis omnes. Quod quoque Regi nostro Serenissimo, CAROLO XII. tum imperii sceptrum nuper capessenti, singulares illius ingenii dotes innotuerint, exinde patet, quod intra vertentem annum Facultati Philosophicæ Regio diplomate adjunctus fuerit.

Quo munere accepto, licet operam suam communi juventutis Academicæ usui pactus erat, nihilominus laborioso ingenio supererat tempus, quod privatæ informationi seponere posset nobilissimorum Juvenum, CAROLI & GUSTAVI ISERHIELM, filiorum MATTHIÆ ISER, Episcopi *Arosiensis*, multis nominibus famosi. Mansit in hac statione ad annum usque hujus seculi tertium, quo ejusdem clementissimi Regis gratia Secretarius Academiae Upsaliensis constitutus est. Sed id ita tamen, ut æquiora fuerint fata, quam ut diu eum detinuerint in statione, Academiae quidem multum referente, sed cui tamen æquissimo animo non infenscunt, qui Musas vere amant: intra alterum enim mensem, quam hoc ei munus obtrigit, Professio Litterarum Græcarum, a JOHANNES ESBERGIO hucusque ornata, melioribus auspiciis in ipsum collata fuit.

Erat CELSIUS, dum Academica hæc rostra primum conscendebat, in ipso ætatis flore constitutus, & insuper omnibus instructus præsidiis, quæ Doctorem Academicum vulgo eximere possint. Nam præter Linguarum Orientalium cognitionem, in qua sine pari excellere noscebatur, haud vulgari suffultus erat ceterarum, quæ ab humanitate nomen fortiuntur, disciplinarum

rum cognitione, quæque, severioribus illis additæ, mirum quantum ornant. Concesserat illi insuper favens natura insolitam animi corporisque firmitatem: quod & effecit, ut labore, quantumvis pertinace, nihil frangeretur, & tanto plurium desideriiis sufficere posset, siue scholas ejus privatas desiderarent, siue quis meletema aliquod Academicum sub ejus auspiciis publico offerre vellet, siue tandem ipse quid meditaretur cum orbe litterario communicandum. Incredibile etiam dictu est, quanto Academicæ juventuti incitamento fuerit alacritas illa, qua tam sua ipsius studia obibat, quam aliorum urfit: unde factum est, ut, dum ille Græcas Litteras profiteretur, in nullius non manibus esset *Homerus* & *Hesiodus*, dumque postea Orientis linguas doceret, tam frequenti studiosorum corona stiparetur, quam paucos hodie, nullius tamen nisi seculi vitio, cultores hæc studia inveniunt, pauciores propediem, nisi meæ me fallunt aves, inventura.

Decurrere ita integri novem anni inter continuos muneris labores, nullisque nec infortuniis, nec faventioris sortis muneribus insignes, nisi forte quod anno hujus seculi septimo muneri ejus annexa fuit cura paræciæ *Börjensis*, & insuper, tanquam Præposito, inspectio *Ullerakerensium* Ec-

eleriorum. Hæ tot demandatæ provinciæ,
 tot etiam publici favore & indies magis
 magisque crescente *CELSIANA* fama arces-
 sita avocamenta, ut sunt inspectiones Na-
 tionum, quas vocant, cura specialis hone-
 stioris loci Juvenum, responsa consultantibus
 extra ordinem danda, non potuere ta-
 men, aut saltem non visa sunt potuisse No-
 stri studia interpellare. Requirebat mune-
 ris ratio, ut in Hellade *CELSIUS* totus es-
 set, sed, utcunque omnes hic numeros im-
 pleret, traxit tamen sua Eum libido ad
 Palæstinæ vireta, in quibus laborum suo-
 rum requiem vel mercedem potius quære-
 bat. Commode itaque accidere visum, ut
 anno seculi hujus duodecimo Professio
 Ling. Orientalium ordinaria, ex auctorita-
 te Senatus Regii, ipsi demandaretur: ve-
 rum quum Rex gloriosissimus *Carolus XII.*
 absens, & rerum, quæ domi Ejus auspi-
 ciis gererentur, ignarus, eandem spartam
 conferret Mag. *MICHAEL ENEMANNO*,
 qui nuper Orientales plagas jussu & im-
 pensis regiis lustraverat; Græcanicarum
 Musarum conditionem recipere, *CELSIO*
 necesse fuit. Post biennium vero, ubi
ENEMANNUM præpropera fata abstulere,
 Noster, non ambiens nec petens, Sacræ
 Regiæ Majestati ab universo Collegio com-
 mendatus est, idque ita, ut professus fue-
 rit

rit Senatus Academicus, quicquid fuerat Candidatorum verecundatum fuisse, cum CELSIO nomina sua profiteri. Annuit Rex clementissimus tam justis Academiae Upsalienfis desiderijs, Regioque diplomate Professionem Linguarum Orientalium CELSIO demandavit. Perrexit Ille solita in novo munere diligentia, lætatus, liberiore sibi campum apertum, communicaturo, quæ in Philologicis inobservata aliis nosset: Perrexit, inquam, publice privatimque prælegendo, variasque pulcerrimi & rarioris argumenti dissertationes edendo, in quibus licet cum Respondentium conatibus sæpe confundatur Præsidis obstetricantis industria, elucet tamen in plurimis earum merum CELSIANUM ingenium, hoc est, multa perspicacia, diffusa suffulta lectione. Inter has duas tantum in præsentia commemorabo, alteram Latine scriptam, sed vernacula lingua, jussu superiorum, habitam *de Regis Messæ pulcritudine*, cui præ ceteris id contigit, ut ipsi defendendæ interesse dignata fuerit Princeps Augustissima, ULRICA ELEONORA, Sceptra Suiogothica postridie ejus diei capessitura, comitata Serenissimo Principe, Hassiæ Hereditario & postea Sueciæ Rege Clementissimo, FRIEDERICO I. una cum universa Aula & regni Proceribus: Altera est, quam ipse edidit in infor-

mationem convenientis ad ſynodum anni-
verſariam Cleri Uplandici, cuique titulus
fuit, *de Peccato in genere*. Docuit vel illa
ſola, digniſſimo impertitos fuiſſe ſummos
in Theologia honores, qui juffu ejusdem
Sereniſſimæ Reginae & diſtribuyente MAT-
THIA STEUCHIO, Archi-Epiſcopo & Pro-
Cancellario Upſalienſi, Noſtri mox tribue-
bantur.

Annus fuit undetrigeſimus hujus ſecu-
li, quum Theologica ſcientia, a qua adeo
bene meritus Summe Reverendus CELSIUS
jam diu fuerat, nexu velut & mancipio
eum ſuum fecit. Tum ſcilicet litteris Re-
giſ clementiſſime illi credita fuit Cathedra
Theologica, quam hucusque tenuerat Ejuſ
olim Præceptor, Dominus Doctör JOHAN-
NES PALMROTH, quamque ſincera pieta-
te & indefeſſo ſtudio Noſter ornavit, do-
nec poſt ſeptennium ducente ordine prin-
ceps inter ſuæ Facultatis membra, Dicece-
ſeos Upſalienſis Archi-Præpoſitus, & utri-
uſque parœciæ Upſalienſis Paſtor renuncia-
retur.

Non eſt, quod dicam, Summe Reve-
rendum Virum nullas muneris ſui partes,
dum vires & valetudo ſinebant, prætermi-
ſiſſe: conſtat potius, ad illa laborioſam
Ejuſ indolem ſe diffuſiſſe, quæ vel ab Illo
non requirerentur, vel quæ ideo tantum
requir-

requirerentur, quod ubique testatum erat promptissimum ipsius de publico bene merendi studium. Sic inter illa Membra, quæ Res Ecclesiasticas *Holmiæ* ordinarent, ille nominatus est: Quum in patriam linguam transferendi erant Libri Symbolici, nullius perspicaciæ certius, quam Hujus confidere sibi visi sunt Superiores. Taceo, quid temporis absumserit vicarium Pontificatus munus, quod absentibus vel mortuis Archi Episcopis ipsi gerendum fuit, quodque adeo ex omnium sententia obiit, ut ipse non tantum a *Carlstadiensis* Dicecesi Præsul expetitus, sed bis etiam Archi Episcopali infulæ plurimis honorificentissimisque suffragiis destinatus fuerit.

Sed maluit Ille in secundis subsistere, suamque gloriam, non tam in titulorum splendore, quam potius in recte & laudabiliter factorum conscientia quærere, uti quoque nemo ab omni fastu illo fuit alienior, nemo in universa vita communior. Assignabimus id forte partim longæ experientiæ, quam habuit, quantum sit in rebus inane, partim connatæ Ejus animi æquabilitati, quæ effecit, ut res quasvis & fortunæ vices, tanquam se inferiores pæne inobservatas prætermiserit, nullaque re, nedum ullo damno, animum suum de gradu dejici, passus fuerit. Factum hinc est,
ut

ut vegetum & corpus & mentem ad extremam usque vitæ calcem servaverit, annique, qui aliis morositatem affricare solent, illi fere deterferint, ita ut venerabili hoc Sene, quod nos omnes testari possumus, nihil jucundius, nihil facilius fieri potuerit. Illa quoque discendi aviditas, quæ junioribus annis tam pulcros Ipsi stimulos addidit, nec sub ultima canitie consenuit. Bone DEus, quane lætitia suffundebantur vegeti illi oculi, quibus non armatis ad rogam usque uti poterat, si vel in novum Runicum cippum alicubi incidit, vel litterula quadam Helsingicas Parentis Runas augere potuit, uti revera binas adinvenit, vel tandem si forte insolitam alicubi plantam, aut rarius in natura - phænomenon offendit. Hinc grave quoque non duxit, sub æstivo Musarum justitio ante paucos annos, & sæpe alias, senili pede *Roslagie* dumeta perreptare, visurus, an aliquid rari invenire posset, ut cum LINNÆO suo hæc deinde partiri posset gaudia. Et hæc fere æstivæ, uti dixi, illius fuere recreationes: quod medium erat temporis, in suo Museo transegit, ubi a diluculo ad serum diei libris incubuit, idque ita, ut ultimis annis, quum videret, parcendum esse luminibus suis, anagnosta uteretur, qui, imprimis vesperascente cælo, aliquid prælegeret. Per adeo

adeo indefessam diligentiam fieri non potuit, quin multa semper discens confeceret noster, multaque colligeret, quibus erudiri possemus. Et habemus quoque haud paucos illius fetus, suo non pœnitendos Parenti, quosque si vel breviter nominavero, faciam, quod a meo officio alienum haud existimabitis.

Prætereo autem dissertationes ab illo juvene editas, dissertationemque Epistolarem ad MAGLIABECKIUM, Florentinum, de *Runis Helsingicis*, Romæ impressam, non quod juvenile quid contineant, sed quia antea a me sunt laudatæ, & potius ad illa me confero, quæ maturiori ætate illius exercuere ingenium. Superius a me indicatum est, inde ab eo tempore, quo primum Philologica studia majori nisu noster excolere cœpit, cum animo suo illum statuisse, de *Herbis Biblicis* aliquid commentari: & ut plurimos nostrum casus & imitatio potius, quam nostra ipsorum consilia vitæ studiorumque rationem fingunt; ita comode accidit, ut Noster Parentem haberet Botanophilon, & junioribus adhuc annis a Præceptore, PALMROTHIO, amorem Linguarum Orientalium combiberet. Conjunctio studiorum adeo inter se dissitorum CELSIUM instruxerat necessariis subsidiis, ad tantum opus instituendum, ad
quod

quod etiam curam & industriam suam ita convertit, ut quicquid in exteris Bibliothecis, apud Arabum Medicos & Botanistas, in Rabbinorum scriptis, in diariis denique peregrinantium inveniret, id omne in sua conferret adversaria. Sui autem instituti omnium primum specimen edidit dissertatione Academica *de Spina* קורק, quæ ante hos quatuor & quinquaginta annos prodiit, quamque excipiebant duæ *de Palma*, quæ subsequenti & nondum editi operis majoris de eadem arbore adumbratio erant, & tandem Schediasma *de* מבטחים *sive Melonibus Ægypti, ab Isrælitis desideratis*, Lugduni Batavorum impressum Anno 1726 apud *Conradum Wisbof* in forma octava. Interea varias Dissertationes ad illustrationem historiæ Patriæ publico communicavit, quas inter eminent *Incerti Scriptoris Chronicon Archi-Episcoporum Upsaliensium*, una cum *Serie Regum Sueciæ Christianorum*, nec non alterius pariter *Anonymi Chronicon Rerum Suigothicarum*, utrumque annotationibus optima fruge plenissimis refertum. Invenerat utrumque inter collectiones sui Parentis, una cum pretiosissimo illo *Diario Wadstenensi*, quod typis paraverat Noster, & cum suis annotationibus editurus fuisset, nisi Reverendissimus atque de historia Patriæ meritissimus, Dominus
Do-

Doctor & Archi-Episcopus, ERICUS BEN-
 ZELIUS, in se hunc laborem suscepisset.
 Ad hanc classẽ etiam referenda sunt *Scripta*
illa Amabæa, quæ ex occasione datæ
 explicationis nonnullorum lapidum Medel-
 padicorum prodire, & in quibus eandem ad-
 versus *crisin BIOERNERIANAM* defendit:
 uti quoque, ne periret *MAGNI CELSII Ora-*
tio, de Runis Helsingicis, a me antea me-
 memorata, eam una cum *Oreadum Hel-*
singicarum gemino Schediasmate prelo sub-
 jiciendam curavit. Nec sine summa lau-
 de heic commemorari debent observa-
 tiones illæ, quas *Actis Upsalæ Litterariis*
 innexuit noster, titulo tanto justiore heic
 nominandæ, quod si quam gratiam a Re-
 publica litteraria iniit hæcce Societas, præci-
 pua illius pars debeat *Nostro*, qui una cum
ERICO BENZELIO & OLAVO RUDBECKIO,
 Viris summis, eandem formavit, prima-
 que *Acta* anno seculi hujus vigesimo edidit.
 Inseruit iisdem *Noster* haud paucas obser-
 vationes reconditæ eruditionis, partim ad
 Botanicen Sacram Orientalem spectantes,
 uti illam, qua explicat, quid in libris Re-
 gum significant *תקע* & *קעם*, cucume-
 res scilicet agrestes, non vero colocynthi-
 des, uti vulgo creditum fuit; partim etiam
 antiquitates Patrias illustrantes, uti pluscu-
 las observationes, quibus monumenta Ru-
 nica

nica suis temporibus reddit, docetque, bonam earum partem Christianismi heic introducti tempora non antevertere: eas scilicet, quæ vel preces ad DEUM verum fufas continent, vel quæ nomina Christiana, aut peregrinationes in Græciam institutas commemorant, utpote quas alias non esse docet, quam quæ a Borealibus *Wæringis* vel *Βαράγγοις* Constantinopolin suscipiebantur. Sciens prætereo Viri eruditissimi varia programmata, carmina item Græca, Latina, Suethica, partim edita, partim inedita, immo orationes varias. inter quas illa, qua funus MATTHIÆ STEUCHII, Archi-Episcopi Upsaliensis celebravit, a me multis nominibus laudanda fuisset. Sed propero ad illud opus, quod inter literaria Ejus postremum fuit, cuique ut colophonem adderet, propitia fata Eum superstitem servasse videntur. Est hoc *Hierobotanicon* illius, opus, quod in forma, quam octavam vocant, duobus justis voluminibus annis 1745 & 1747 prodiit. Ignorat nemo, qui in studio Philologico plane hospes non sit, iisdem tenebris, quibus Zoologia Biblica ante BOCHARTUM obvoluta fuit, ad nostra usque tempora laborasse Botanicam Sacram, ita quidem ut pro herbis arbores, & versa vice, posuerint interpretes, immo nonnunquam mira metamorpho-

si flores Biblicos in animalia converterint. Animadverti equidem BOCHARTO in animo fuisse, hoc incommodo orbem litterarium liberare, atque *Hierobotanicon* eadem methodo, qua *Hierozoichon*, conscribere: sed veri simile est, adeo eum occupasse hoc & æternum Geographiæ Sacræ opus, ut aliis meditationibus vacare non potuerit. Reservata itaque hæc adorea OLAVO CELSIO fuit, qui tanta eruditione Suum Paradisum sacrum instruxit, ut, si ingredi eum licuisset LEMNIIS atque URSINIS, suorum haud dubie eos paupertinorum pcenituisset horrorem. Non a me expectabitis, Auditores, ut quid hæc volumina contineant scitu dignum Vobis edisseram: qui ea vel fugitivo oculo conspiciatus fuerit, animadverterit haud dubie, in illis contineri, quicquid in hac Philologiæ parte sciri possit, uti quoque exteri eruditi, dum CELSIANUM hunc fetum orbi Litterario ostendant, eum ad sidera usque evehunt, indignanturque, si quem viderint recentiorum, tam parum habere ingenii, ut Nostro non assurgat, nec demum dediscere voluerit, איל & אילון pro *quercu*, ברוש & ארן pro *cedro*, ארן pro *orno*, ut millenā alia præteream, habere. *) Præter hæc, quæ

*) Nullibi magis o. CELSIUS, vir revera *Ma-Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III.* G g gnus

quæ typis publicata habemus CELSII scripta, sunt etiam alia, quæ affecta in scriniis ipsius amicorumve latent. In hoc numero posuero *Lexicon Arabicum*, quod ulterius perficiendo labori GOLIANO CASTELLIANOQUE destinaverat. Quum vero sub ingravescente senectâ animadverteret, non permiffura fata, ut huic operi supremam manum adderet, apud neminem has suas col-

gunt, stupendam suam in Orientali Litteratura æque ac in studio Botanico eruditionem probavit quam in *Hierobotanico*, opere omnino præstantissimo & immortalis. Cum eodem Philologorum nemo sine suo dispendio carere possit, dolumus dudum rariorem ejus esse copiam. Ast magnopere gavisi fuimus, quam primum Celeberrimus Gœttingenium Philologus, J. D. MICHAELIS, in præfatione ad *Partem posteriorem præstantissimarum Prælectionum R. Lowthii de Sacra Poesi Hebraeorum* indicavit, Hierobotanicum hoc Celsii, ad notationibus ejus auctum, & imaginibus plantarum rariorum illustratum per Bibliopolas eosdem, qui Lowthium publicarunt, recusum iri. Gavisi fuimus recudendi hujus operis curam pro suo in litteras amore suscepisse Virum omnibus eruditionis hujus generis copiis instructum, atque adeo huic operi & ornando & perficiendo quam maxime parem, nullique secundum. Consulat modo Vir Illustris boni, quod Ipsum, ut editionem hanc reipublicæ Litterariæ magno cum emolumenten-

collectiones melius collocari posse credit, quam apud collegam nostrum honoratissimum, & Poëteos Professore celeberrimum, Dominum CAROLUM AURIVILLIUM, Arabicæ Linguæ ceterarumque Orientis scientissimum. **)

Deinde dignissima quoque est, quæ cum laude nominetur Philologia ejus Botanica, quatuor sat spissis voluminibus comprehensa; quam, ubi ex adversariis sua manu nitide transcripserat, legavit Museo horri nostri Botanici. Collegit ibi uno fasciculo quidquid de singulis plantis herbisque traditum reliquere Medici & Botanici Arabes, Talmudistæ, quicquid Græci Latini que scriptores, non solum qui hoc studium professi sunt, sed Geographi, Rei Rusticæ Scriptores, Cynegети, Veterinarii,
G g 2 Agri-

mento acceleret, enixe rogatum eam.
N. B.

**) *Lexicon* quoque *Golianum* rursus exendi cupiunt, dum linguæ Arabicæ studium indies accrescit, Philologiæ Orientalis cultores. Amice, qui *Celsianas* collectiones possidet c. AURIVILLIUS, Vir Celeberrimus, se, ut hanc telam perficiat, excitari patiatnr. Quisquis autem difficilem hujus operis curam suscepturus sit, næ ille collectiones *Celsianas* expetere negligat ab eruditissimo AURIVILLIO, qui eas hunc in finem Editori *Lexici Goliani* nullus invidabit. N. B.

Agrimensores, quicquid denique peregrinatorum recentiorum diaria habent memoratu dignum. Videmus hic adamantinam CELSII in pervolvendis Scriptoribus omnis generis diligentiam, eamque tantam, ut mirari conveniat, unius hominis ætatem tanto labori suffecisse.

Nec penitus filere debeo eruditum Schediasma, quod sub peregrinatione Italica conscripsit, *de Statu ecclesiastico Pontificis Romani*, ubi ceremonias Catholicorum, eorum dignitates ecclesiasticas & regiminis sacri formam non solum exponit, sed etiam hodie florentis Romæ statum, immo etiam monumenta veteris ejus splendoris accurate describit.

Ultimo tandem loco, sed tribus tantum verbis commemorare liceat, Beatum CELSIUM peculiari libro depinxisse, depictosque explicasse omnes, quos suis oculis viderat, Lapidés Runicos; tam Helsingicos quam vulgares: opus, quod antiquitatum patriarum cultoribus tantæ voluptati futurum esset, quam parum juvat nupera eorundem absque interpretatione edita congeries.

Hæc sunt illa monumenta, quæ CELSIUM mori vetabunt: immo vivit ille in-
fu-

super in non inficianda profapia, quæ cum paterno nomine & sanguine Patrium etiam animum sibi inditum gerit. Scilicet anno superioris seculi ultimo connubiale fœdus noster pepigerat cum lectissima omnique virtute dotatissima Virgine, MARGARETA INSULANDRA, filia Commissarii ad Thesauros Regios, BERNHARDI INSULANDRI, cum qua suavi concordia duos & quadraginta annos vixit. Illa decies felix puerpera fuerat, sed sex liberorum suorum, non euntibus ordine fati, efferri vidit, ita ut bini tantum utriusque sexus jam superstites sint. Horum duo filii præsentibus suas lacrimas cum nostris miscent, ambo Musarum ocelli, ambo variis in Republicam Litterariam meritis insignes. Quo eos sua duxerit indoles, declararunt ipsimet statim, quum uterque ad Bibliothecas Patriæ illustriores prima stipendia facere voluerint, MAGNUS ad Holmensem, cui hodieque multa cum laude præest, & OLAVUS ad hanc nostram, quarum etiam utriusque luculentam historiam orbi erudito hi Fratres dederunt. Nunc ubi sanctioribus curis hic sese addixit, relicto munere Professoris Historiarum; quod ita ornavit, ut nemo magis, ad Templum ULRICÆ ELEONORÆ divinæ veritatis Præconem magna gravitate agit. Si laudes hi

Germani vellent, vel modice tantum ferrent, dicerem, quid a vigiliis Majoris natu ſperandum habeat Respublica Litteraria, ubi ille *Historiam Sueciæ Litterariam* ad umbilicum perduxerit, ibique in unum corpus collegerit, quicquid inde ab HERODOTO & STRABONE de majoribus noſtris tradidere Scriptores Græci, Latini & recentiores cujuſvis nationis, a quo opere perficiendo ne difficultate & labore ullo ſe deterreri patiatur, publico Eum nomine obteſtamur, & uti Minor natu ſimilibus historiis, qualis GUSTAVI I. ab Ejus ingenio profecta, & ubique locorum cum voluptate lecta, Patriam ornare velit. Filiaæ duæ honeſtiſſimis nuptiis elocataæ fuere, CATHARINA MARGARETA Quæſtori Academiae, & Socii ſtudiorum æmulo, Celeberrimo Magiſtro JOHANNI LANDBERGIO; MARGARETA vero primum Legionis Prætoriae Paſtori Primario, Admodum Reverendo Domino ISRAELI BJOERK, illoque deſuncto, viro Spectabili, Domino CHRISTIANO HEIDMULLERO, apud Holmenſes Haſtæ publicæ Directori.

Secuti ſumus CELSIUM noſtrum in mari procelloſo ſua littora legentem, donec tandem portum, quem jam diu cupide proſpexerat, lætus ovansque intravit.

Qui

Qui ad ultimum usque vitæ terminum ve-
 getus viridisque degerat, media hac æsta-
 re vires suas non tantum solito magis fati-
 scere animadvertit, sed etiam herniæ insul-
 tus, quos ante viginti annos primum susti-
 nuerat, jam ingravescere: sed id ita tamen
 ut solita sua patientia vim morbi ferret, nos-
 que, naturæ ipsius firmitati confidentes,
 nihil sequius ominari juberet, in primis
 quum lætus comisque vultum nil mutaret,
 suisque familiaribus continuam, pro more,
 sui copiam faceret. Dies vicesima tertia
 Junii erat, quum eum morbus lecto, sed
 tanquam ad recreationem invitans, non
 vi affligens, primum detinuit. Ille interea
 amicos advenientès totum diem affabilis ac-
 cepit, adeo non ingemiscens querensve,
 ut solitis suis facetiis adstantes non raro ex-
 hilararet: postridie vero, qui Dies Sancto
 Johanni festus est, hora post meridiem ter-
 tia, appropinquantis mortis certiora indi-
 cia vidimus, sed vix antea vidimus, quam,
 quod timebamus, acciderat. Obdormiit,
 ut qui ad placidam quietem membra com-
 ponit, mundumque pertæsam animam eo
 misit, ubi spe præceptisque gaudiis jam
 diu fuerat.

Nos, Auditores, qui vitam summe Re-
 verendi CELSII per octoginta quinque an-

nos, mensesque decem, continente ferme felicitate notabilem conspeximus, veneremur Numen, quod nec in ipso mortis articulo se illi propitium dare destitit. Vixit enim Noster donec Svecani nominis Eum non pœnituit, sublatus antequam rescire posset tristia illa monstra, quæ hisce iisdem diebus aluit Metropolis, & a quibus, quoniam vivere nos oportet, faciem oculosque saltem avertamus.

P L A N X I.

II.

ELIAE PALAIRET,
CONTINUATIO
AUCTORUM SACRORUM
CLASSICORUM

ET QUIDEM

MATTHÆI. *)

Cap. XXI. v. 5. Ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὄνον.)
Aelian. var. hist. l. 10. c. 22. Ἐπιβαὺς
ἐπὶ τὸν αὐχένα. Collum inscendens. Et Ap-
rian. Alexandrin. bel. Mithr. p. 328. Ἐπὶ
τὸ τεῖχος ἐπιβησαν. Conscenderunt murum.

Vs. 8. Ἄλλοι ἐκόπτον κλάδους.) Sic *Phi-*
lostrat. Epist. Apoll. 31. p. 393. Τί ὄφελος
ἀγρίων δένδρων - - πους κλάδους κόπτειν, ἔαν δέ
τας ρίζας; Quorsum prodest agrestium arbo-
rum - - ramos amputare, & radices re-
linquere.

Vs. 10. Ἐσειῶν ἡ πᾶσα ἡ πόλις.) h. e. *O-*
mnnes cives. Ita Dionys. Halicarn. l. 6. p.

G g 5

378

*) v. Classis hujus Tertiæ Fasc. I. p. 128. & Fasc.
II. p. 189,

378. Πόλις - - ἐν παραχαῖς - - ἐγενετο. *Ci-
ves - - in turbis - - fuerunt.* Similiter *Ci-
vitas pro Civibus apud Pacuvium fragm.
vs. 51. Nil sollicita studio, obstupida suspen-
so animo civitas.*

Vs. 23. Ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πρὸν.) *Xe-
noph. Ephes. l. 1. p. 4. Ἦλθον δὲ εἰς ἱερὸν θύ-
σοντες Venerunt in templum sacrificaturi.
Et Dionys. Halicarn. l. 2. p. 112. Ἐἰς ἱε-
ρὸν ἦλθεν Ἐνυαλίῃ. Venit in templum Enyalii.*

Vs. 26. Ἐχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην.)
*Hic ἔχειν est Existimare, Censere, Pro ta-
li habere.* Sic *Longus Pastoral. l. 4. p. 138.*
Καὶ δεῖται μηδὲν εἰς μνησικακοῦντα δούλον οὐκ ἄ-
χρηστον ἔχειν: *Oratque, ne amplius injuriæ
memor, se servum non inutilem habeat. h. e.
censeat. Sic Haberi pro Censeri apud Ho-
rat. Serm. 1. 630. Formosus haberi dum
cupit. Et Quintilian. procem. 1. Sapientes
atque eloquentes haberentur.*

Vs. 34. λαβεῖν πους καρπύς.) Sic *Dio-
dorus Sicul. l. 2. p. 166. Διπλοῦς καρπύς λαμ-
βανουσι, Duplices fructus capiunt.*

Vs. 41. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς.)
*Varia hujus egregiæ formulæ exempla jam
dedimus, quibus adde Dion. Cass. l. 53.
p. 501. Ὅτι δ' ἀποφάξαντες αὐτὸν κακοὶ κακῶς
ἀπώλοντο. Ejus occisores mali male perie-
runt.*

Vs.

Vs. 42. Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.) *Themist.*
 orat. 3. p. 51. Ἐν τοῖς ἀπαντῶν ὀφθαλμοῖς
 συμπαραλαμβάνων φιλοσοφίαν. *Ante oculos*
omnium philosophiam amplectens. Et *Dion.*
Cass. l. 52. p. 478. Ἐν τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ
 πλεῖστον ἄρχων. *Ante oculos tuos plerumque*
magistratum gerens.

Vs. 45. Ἐγνώσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει.)
 Primo αὐτῶν pro ἑαυτῶν ponitur. Similiter
Joann. c. 13. v. 11. Ἦδει γὰρ τὸν παραδίδοντος
 αὐτον: pro ἑαυτον. Sic & *Libanius* epist.
 104. p. 55. Οὐ τεναντίον οἱ κακοὶ σπυδουσι,
 νομίζοντες ἐν ταῖς ἐτέρων αἰσχύναις αὐτους (pro ἑαυ-
 τοὺς) συσκιάζειν. *Contraria his improbi sectan-*
tur, aliorum probvis umbram eis (pro sibi)
parare se posse existimantes. Similiter *Ei pro*
sibi extat apud Sueton. Ner. Claud. p. 692.
Instituit ut e libertorum defunctorum bonis
pro semisse dodrans ei cogereetur: ubi cl. On-
dendorpium vide sis. Confer & doctiss. *Reit-*
zium de *Ambig.* p. 329. Phrasis λέγειν πε-
 ρὶ τινος, extat apud *Philostrat.* Icon. l. 1. p.
 862. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ τῶν ἀριζήλων εἰρη-
 μένων ποδοῖς. *Sed quid opus est loqui de rebus,*
quæ a multis dilucide dictæ sunt.

(Cap. XXII. v. 2. Ὅσις ἐποίησε γαμούς τῶν
 υἱῶν αὐτῶν.) *Grave se exhibent Versiones*
quædam, ut Anglica, quæ per γαμούς
Matrimonium intelligunt, cum *Festum nu-*
ptiale denotet. Patet ex aliis. *Eratosthe-*
nes

nes cataft. c. 5. "Οπε τους γάμους οι θεοί εν τῇ
καλουμένη Δία ἐποίησαν. *Cum nuptias ejus* (A-
riadnes) *Dii in Dia, que vocatur, face-*
rent. Et *Xenoph. Epbes.* l. 2. p. 29. 'Ο δέ
'Αψυρτος ἐποίησεν τῆς θυγατρὸς τους γάμους. *Apsyrtus*
autem faciebat filie nuptias. Similiter
apud Latinos *Nuptie pro Festo nuptiali pro-*
stat. *Petron. Satyric.* c. 25. *Plaudentibus*
universis, & postulantibus, nuptias fece-
runt.

Vf. 4. Τὸ αἰσιόον μου ἡτοίμασα.) *Achill.*
Tat. l. 5 Κελεύει δὲ δεῖπνον εὐπρότεστον ἡτοίμα-
ζειν, *Fussit igitur splendidissimam cœnam*
parare.

Vf. 5. Οἱ δὲ ἀμελησαντες ἀπὸ πηλθεν - - ὁ δὲ
εις τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ.) *VOX* 'ἐμπορία *semel*
tantum extat in N. T. *Libanius epist.* 177.
p. 84. Πλέουσι δὲ κατ' ἐμπορίαν. *Navigant*
ad mercaturam faciendam. *Xenoph. Epbes.*
l. 2. p. 24. 'Ο μὲν 'Αψυρτος ἐπὶ ἐμπορίαν - - ἀ-
πὸ πηλθεν. *Apsyrtus ad mercaturam faciendam*
- - abiit. Verbum autem 'ἀμελεῖν *habet*
Abbianus in Antholog. Gr. l. 1. c. 37. epigr.
5. p. 47.

- - - 'Αμελεῦντων
'Ημῶν, ἐξαίφνης ἤξει ὁ πορφύρεος.
- - - *Non curantibus*
Nobis subito instabit mors.

Vf.

Vs. 7. 'Ενέπρησε.) Verbum semel lectum in N. T. *Dionys. Halicarn.* l. 9. p. 594. Ἀρβύρας αὐτῶν ἐμπρησας. *Arvis eorum incensis.* Et *Palæphat.* p. 50. Τὸν πύργον - - ἐνέπρησε. *Turrim - - incendit.* Item *Diodor. Sicul.* l. 3. p. 241. Τὴν πόλιν νυκτὸς ἐμπρησας. *Noctu urbem incendisse.*

Vs. 9. Καλέσατε εἰς τοὺς γάμους.) *Diodor. Sicul.* l. 4. p. 315. καλέσαντος εἰς τοὺς γάμους τὸν τε Θησεῖα καὶ τοὺς Κενταύρους. *Vocante ad nuptias Theseum et Centauros.*

Vs. 15. Ὅπως.) Pro Πῶς, *Quomodo.* Ita *Homer. odyss.* l. v. 420. Ἐγὼ βουλευοῦ ὅπως ὄχ' ἄριστα γένοιτο. *Ego deliberabam, quomodo hoc optime fieret.* Item *Sophocl. Aj. flag.* v. 1065. Ὅπως κρυψείσ - - τὸν ἀνδρα. *Quomodo condies, - - virum, ubi Triclinius,* Ὅπως, ἀντὶ τοῦ, Πῶς.

Vs. 16. Ὅου μέλει σοι περὶ οὐδενός.) *Achill. Tat.* l. 5. p. 353. Ἀλλὰ μοὶ μέλει περὶ σου. *Sed tu mihi curæ es.* Ut & *Aristoph. Lyfistr.* p. 868. Ὑμῶν δὲ ποθεν περὶ τοῦ πολέμου - - ἐμέλησεν, *Unde vero vobis bellum - - curæ est?*

Vs. 29. Πλανᾶθε.) Sc. τῇ διανοίᾳ, vel ταῖς διανοίαις. Patet ex *Isocrate de Perunt.* p. 488. Μη πλανᾶσθαι τῇ διανοίᾳ, μήδ' ἀμφιγνοεῖν τοὺς ταληθῆ λέγοντας. *Non errare animo, neque dubitare, utri vera dicant.* Idem *epist.* 6, p. 629. Ἀναγκᾶν ἔσιν ὑμᾶς ταῖς διανοίαις

αις πλανᾶσθαι. *Necesse est vos animis errare.* Elliptice loquitur *Euripides* apud *Stobæum* florileg. tit. 86. p. 353.

- - - Ὅτι κενῶν δοξασμάτων
Πληρῆς πλανᾶσθε - - -
- - - *Qui vanis cogitationibus*
Pleni, erratis. - - -

Vs. 33. Ἐξεπλησσοντο ἐπὶ τῆς διδασκῆς) *Palæphat.* de *Incredibil.* p. 63. Ἐκπλάγεις ἢ αὐτος ἐπὶ τῆς θεᾶς. *Attonitus ipse ad spectu.*

Vs. 42. τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ) *Hierax* apud *Stobæum* *Serm.* 51. p. 189. Φερε γὰρ ἴδωμεν, τί τοῖς πολλοῖς δοκεῖ περὶ δικαιοσύνης. *Agedum, videamus, quid plerisque videtur de justitia.*

Cap. XXIII. v. 3, Πάντα οὖν ὅσα ἂν εἰπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε ἢ ποιεῖτε. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λεγουσι γὰρ, ἢ οὐ ποιῆσι.) *Verbum* εἰπεῖν hic *Jubendi, Præcipiendi* sensu venit, uti *Marci* c. 5. v. 43. ubi perperam *Hebraismum* reperiunt *Vatablus* & alii. *Eratosthenes* c. 3. narrat, Terra offerente *Junoni* aurea mala, Deam θαυμάσαι ἢ εἰπεῖν καταφυτεῦσαι εἰς τὸν θεῶν κῆπον: ea admiratam fuisse, & jussisse in *Deorum* horto inserere. Sic *Aristoph.* *Thesmoph.* p. 786.

- - - εἶπε Σωσράτη
Ἐκκλησίαν ποιεῖν - - -

Jus-

- - - *Juffit Sostrata*
Concionem habere. - - -

ubi recte Bourdin. Εἶπε.) ἀνηγόρευσε ἢ εν-
 νειπεν. Ceterum, optime cum Beatiff. So-
 spiratoris verbis conspirat dictum Diogenis
 Cynici in Oratores apud *Diogen. Laërt.* l.
 6. c. 2. ubi ait τους ρητορας τα δίκαια μὲν ἰσπου-
 δακέναι λέγειν, πρᾶττειν δὲ οὐδαμῶς. *Oratores*
quidem studere recta dicere, non autem ea
facere.

Vs. 4. Δεσμευουσι γὰρ Φορπαβαρέα -- καὶ ἐπιπ-
 θέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων. τῷ δὲ δακ-
 τυλῷ οὐ θελοῦσι κινήσαι αὐτά.) *Diodor. Sicul.*
 l. 15. p. 7. τὴν εἰρήνην ὡς περ βαρὺ φορπὸν οὐχ
 υπέμενον. *Pacem, ut grave onus, non tulerunt.*
Et Antiphanes apud Stob. Serm. 191.
 p. 650.

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν βαρύτερον τῶν φορπίων
 ὄντως, γυναικὸς προῖκα καλὴν φερομένης.
Haud ullum est gravius onus
Revera, quam uxor dotem ferens ma-
gnam.

Secunda phrasis occurrit apud *Polyæn.* l. 6.
 p. 587. *Locri in Italia fœdus cum Siculis*
facientes, alii capita ἐπὶ τοὺς ὤμους ἐπιθέτες,
super humeros imponentes, jurarunt se fir-
mam ipsis rempublicam conservaturos esse,
quàm diu capita in humeris ferrent. Deni-
que

que Δακτυλῷ κινεῖν. Sc. ἄκρῳ. *digito* (Sc. *Summo*) *movere*. Hanc ellipsin perite suppleverunt *Montenses* N. 1. Interpretes, *Beaufobre & Lenfant*. Plenius habet *Zenobius* centur. 1. 61. p. 20. Ἄκρῳ ἄψαθα δακτυλῷ. *Summo attingere digito*. Eadem ellipsi gaudent Latini. *Porcius Licinius* apud *Aull. Gell.* 1. 19. c. 9. p. 850. *Si digito attigero, incendam silvam simul omnem: pro digito summo*. Integre loquitur *Justinian*. *Instit.* 1. 4. de publ. iudic. §. ult. *Ut vobis possibile sit summo digito & quasi per indicem tetigisse*.

Vs. 8. Ὁ καθηγητής.) Vox hæc tantum hic & v. 10. occurrit. Eam usurpavit *Eusebius* inter opera *Philostrator.* p. 440. Τούτων αὐτὸν διδασκαλὸν ἢ καθηγητὴν γεγονέναι. *Eorum ipsum magistrum & doctorem extitisse*.

Vs. 11. Ἔσαι ὑμῶν διακονος.) Ἔσαι pro *γενήσεται*, *Fiet*. Sic & *Aeschyl.* *Prom. vinc.* v. 906.

- - - Καίπερ αὐθαδῆς Φρειῶν

Ἔσαι ταπεινός. - - -

- - - *Licet adhuc sit mentis per-*
vicacis

Fiet humilis. - - -

ubi Schol. Ἔσαι) γενήσεται.

Vs.

Vs. 14. Καὶ προφασει.) Primo καὶ
 pro καὶ ταυτα, *Idque*, ponitur. Sic Ho-
 mer. Il. α. v. 29. Πρὶν μὲν ἢ γηρας ἐπισην.
Idque antequam ipsam senectus adeat: ubi
Moschopulus, Οὐ πρὶτος ο καὶ, ἀλλ' ἀντί τοῦ
 καὶ ταυτα, ἢ ἢ, καὶ ταῦτα πρὸτερον, πρὶν ἐπ' αυ-
 την τὸ γηρας ελευσεται. Τοιουτον ἢ ἐν τῇ Ὀδυσ-
 σεία τὸ.

Ἡ δὲ ἀλιτροσύ' ἐσσί, ἢ οὐκ ἀποφωλεα εἰδως.
 ἀντι του, καὶ ταυτα οὐκ ἀπαίδευτος ἄν. *Plenius*
Heliodor. l. 1. p. 33. Ἐπιδείξω γὰρ σοι τήμε-
 ρον ἀμα τῷ μοιχῷ τὴν Δημαινέτην ἐκ οἰκία, καὶ
 ταυτα ἀποτρίβω. *Ostendam enim tibi hodie De-*
manetam cum adultero in domo, idque alie-
na. Item *Aelian.* var. hist. l. 2. c. 9. Οἷα
 ἐψηφισαντο Ἀθηναῖοι, ἢ ταυτα ἐν δημοκρατία.
Qualia decreverunt Athenienses, idque in
Democratia. Deinde Προφασει ponitur pro
 Ἐπι προφάσει. Sic *Polyæn* l. 1. p. 48. Πλει-
 σω οσα τῇ προφασει τῆς ἐαυτῆς οπλα συλλέ-
 ξας. *Plurimis armis sub festi prætextu col-*
lectis. *Plenius Longus Pastoral.* l. 3. p. 71.
 Ἐπί προφασει θηρας ἐξωργησεν. *Sub venatio-*
nis prætextu exierat. Item *Appian.* *Ale-*
xandr. de bel. Civil. l. 3. p. 892. Τὸ σῶμα
 τοῦ Καίσαρος ἐπι προφασει τῆς ταφῆς ἐς τὴν ἀγορὰν
 ἐκφέρων. *Corpus Cæsaris sub prætextu sepultu-*
ræ in forum proferens.

Vs. 15. Ὅτι περὶ αὐτῆς τὴν θαλάσσαν ἢ τὴν
 ξηραν. *Per Mare & Terram intelligitur To-*
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III. Hh tus

tus terrarum orbis. Sic I. Maccab. c. 8. v. 32. Πολεμησομεν σε δια τῆς θαλασσης ἢ δια τῆς ξηρας. *Bello te persequemur mari terraque: h. e. per totum terrarum orbem.* Adde *Libanium* epist. 217. p. 103. Οἶδα ἢ αὐτος, ἢ μετ' ἐμου τουτο οἶδε γητε ἢ θαλαττα. *Et ipse novi, & mecum hoc novit terra & mare. h. e. totus terrarum orbis.* Id imitatur *Ennius* apud Latinos l. 1. v. 80.

Nascere quai popolos terraque marique laceffes.

Vs. 23. Καὶ το ἀνηθον.) Vox hæc semel tantum in N. T. legitur. *Suidas* centur. 1. 25. p. 336, Ἰδων τ σπιθαμην πυ βίς πρὸς ἀνηθον.) ἐπι τῶν γλίχρων ἢ μικροψυχων. *Cantans vitæ spithamam ad anethum.) de tenacibus & sordidis.*

Vs. 26. Ἐντὸς το-- ἐκτὸς.) Pro Ἐκτὸς alii *Codd.* legunt ἐξω. Optima lectio est, quam confirmat *Demophilus* Similitud. p. 613. Τῆς ἀλαζονείας, καθάπερ τῶν κεχρυσωμένων οπλων, εὐχ ομοία ἐσι τὰ ἐντος τοῖς ἐκτος. *Factantia, perinde ut armorum deauratorum, interna externis haudquaquam respondent.*

Vs. 29. Ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τεφροὺς τῶν προφητῶν, ἢ κοσμεῖτε τὰ μνημεία τῶν δικαίων.) De sepulchra ornandi more plura protulerunt *Cll.* *Alberti & Elsnerus* ad h. l. quibus adde *Aristid.* t. 1. orat. funebr. in Alexandr. p. 151. Ἄνθ' ὧν δικαίως τόντε τεφρον κοσμεῖ-

μειπ, ἢ ὡς ἀρχηγέτην ἢ οἰκιστὴν πῖνον. *Quare merito & sepulchrum ejus ornatis, & ipsum ut generis auctorem & urbis conditorem colitis.* Insuper formulam Οἰκοδομῆν πῖνον usurpavit *Lucilius* in Anthol. G. l. 2. c. 40. epigr. 9. p. 238.

Μαρκὸς ὁ ποιητὴς οἰκοδόμησε πῖνον.
Marcus poëta ædificavit sepulchrum.

Vs. 30. Ἐν τῷ αἵματι.) *Hic* αἷμα est *Cedes*, uti & *Matth.* 27. v. 24. nec non *Hosæ* c. 4. v. 2. Adde *Euripid.* *oreste* v. 36.

- - - Τὸ μητρὸς δ' αἷμα νιν τροχηλατε
Μανιασιν - - -
- - - *Cedes enim matris eum ex-*
agitat.
Furoribus. - - -

ubi *Paraphrast.* exponit: Ὁ φόβος γὰρ τῆς μητρὸς ἐλαυνεῖ, καὶ παρασσεῖ αὐτὸν ὑπὸ μανιῶν. *Similiter Propert.* 2. 3. 14.

Altera vix ipso sanguine mollis erit.

Vs. 32. Καὶ ὑμεῖς πληρωσατε τὸ μέτρον.) *Prave procul dubio Cod.* quidam pro πληρωσατε legit ἐπληρωσατε. Est Imperativus pro Futuro. Sic *Plato* in *Phæd.* p. 236. Τῶν δὲ λοιπῶν, ἐπεὶ πλείω ἢ πλείονος ἀξία εἶπων του Δυσίε, παρὰ τὸ Κυψελιδῶν ἀναθημα σφρηλατος

ἐν Ὀλυμπίᾳ Σαθῆπ: pro σῆση. *In aliis si plura & digniora Lysiae oratione dixeris, juxta Cypselidas in Olympia de solido metallo sta: pro stabis.* Adde Euripid. Oreste v. 1699. ubi postquam Apollo Oresti sua fata describit, scil. quod absolvendus a judicio Areopagitico, & Hermionen esset ducturus, addit. Ἐλθὼν δ' ἀνασσε Σπαρτιαδος χθονός: *Rediens autem impera in Spartana terra: pro ἀνασσεις, imperabis.*

Vs. 34. Καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πλιν.)
 Incertus Auctor in *Antholog. Gr.* l. 2. c. 5.
 epigr. II. p. 189.

τῶν δυνατῶν οὐδεὶς σε γαμήσει τοῦτο γὰρ αἰεὶ
 οἰομένη, πηδᾶς εἰς πόλιν ἐκ πλεως.

*Potentiorum te nemo ducet; hoc enim
 semper*

Rata, saltas in civitatem ex civitate.

Vs. 36. Ἡξει πάντα πάντα.) Ἡξεν dicuntur, *Quæ proxime instant, & imminent.* Sic, *Dionys. Halicarn.* l. 9. p. 563. τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἀπὸ τοῦ δαίμονος ἦξει χόλος. *Iisdem minis imminet ira.* Nec non *Abbianus* in *Antholog. Gr.* l. 1. c. 37. epigr. 7. p. 74.

- - - Ἀμελεντων

Ἡμων, ἐξαίφνης ἦξει οὐκ ἀπὸ τοῦ δαίμονος,

- - - *Non curantibus*

Nobis, subito instat purpurea mors.

Vs.

Vf. 37. Πρὸς αὐτην.) *Alii Codd.* legunt.
Πρὸς σεαυτην. *Recepta lectio optima est.*
Sæpius αὐτη pro Σεαυτῆ' occurrit. *Sic Luce*
c. i. v. 45. Τοῖς λελαλημένοις αὐτῆ. *Et Aeschyl.*
Agamemn. v. 1149.

- - - Αμ --
Φι δ' αὐτας θροεις
Νόμον ανομονγε - -
- - - *Et de*
Te profers
Cantum infaustum.

ubi *Schol.* Ἄμφι δ' αὐτας.) Περὶ σεαυτης. *Idem*
Chæph. v. 108.

ΗΑ. Τίνας δὲ τουτους των φίλων προσεννεπω;

ΧΟ. Πρῶτον μὲν αὐτην, χ' οἰς Αἰγυθον
συγῆ.

EL. *Quinam vero sunt amici, quos*
nominem?

CHO. *Primum quidem te, & quisquis*
Aegyptum odit.

ubi iterum *Schol.* αὐτην) σεαυτην δηλονότι.

Cap. XXIV. v. 4. Βλέπετε μη τις ὑμᾶς
πλανησῃ.) *Theano Pythagorica in opusc.*
Mytholog. p. 740. Βλέπεουν μή - - κολωκευ-
ουσης εργον ποιησης. *Vide igitur ne - - adu-*
lantis partes agas. *Item Diogen. Laërt. l.*
6. p. 610. Βλέπε μη ἐμπέσης. *Vide ne inci-*
H h 3 *das.*

das. Adde *Marcellum* in Corp. Poëtar. Latin. t. 2. p. 1600. v. 12. *Ne fallare vide.*

Vsf. 7. Ἔσονται λιμαὶ καὶ λοιμοί, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους.) Sc. πιας. Plene *Sallustius Philosophus* in Opusc. Mythol. c. 18. p. 276. Ὀυδέ τὸ ἀθειας περὶ πιας τοπος τῆς γῆς - - ἀξίον ταρατῆιν τους εμφρονας. *Neque impietas per aliquot loca - - tanti est, ut perturbare possit prudentes.*

Vsf. 12. Δία το πληθουθῆναι την ανομίαν.) *Herodian.* l. 3. p. 147. Ουτως ἐν αὐτῷ ἐπληθουε το Φιλόχρηματον. *Sic in eo auxit (Sc. se) pecuniarum cupido.*

Vsf. 16. Φευγέτωσαν ἐπι τας ορη.) *Polyæn.* l. 1. p. 55. Ἐπι τας ναυς εφευγον. *Ad naves confugerunt.* Ελ *Maximus Tyr.* diff. 35. p. 339. Ἐφευγεν ἐπὶ ψιλὸν λόφον. *Profugit ad colliculum.*

Vsf. 20. χειμῶνος.) Sc. οντος. *Aelian.* hist. animal. l. 9. c. 7. Χειμῶνος τουτο ψυχροτατον γίνεται. *Hyeme hiccce (lapis) frigidissimus fit.* Plene *Aristoph.* Ban. p. 267.

- - - Πρωτεν αυτεν γενόμενον
Χειμῶνος οντος ἐξέθεσαν ἐν οσρακῳ.
- - - *Recens ipsum natum
Hyems cum esset, exposuerunt in testa.*

Vsf. 22. Ἔως του νῦν.) *Maximus Tyr.* diff. 37. p. 360. Ἔως δέ νῦν ἀσεφανωτος ειναι ομο.

ομολογῶ ἢ ἀκήρυτος. *Huc usque nec coronam consecutus sum, nec præconis vocem audivi.*

Vf. 30. Τὸ σημεῖον τοῦ υἱῆ ἀνθρώπου.) Elegans Pleonasmus, pro ὁ υἱὸς ἀνθρώπου. Sic Τυραννίδος σημεῖα, *Tyrannidis signa*, pro ipsa *Tyrannide* dixit *Aeschyl.* *Agamemn.* v. 1364.

- - - Ὡς

Τυραννίδος σημεῖα πράσσοντες πλει.

Velut si vellent tyrannidis signa inducere in urbem pro tyrannidem.

Vf. 31. Ἀπ' ἀκρων οὐρανῶν ἕως ἀκρων αὐτῶν.) *Themist.* *Orat.* i. p. 15. Συνέλκων ἐκ γῆς εἰς τὸ ἀκρον τοῦ οὐρανοῦ. *Pertingens a terra usque ad culmen cæli.*

Vf. 38. & 39. Ὡσπερ γὰρ ἦσαν - - τρώγοντες - - ἢ οὐκ ἔγνωσαν.) *Emphasin* quærit *Theodor. Beza* in verbo τρώγειν, qui illud de *Brutis* proprie dici autumat. De *Hominibus* quoque usurpatur apud *Veteres.* *Anaxandrides* apud *Diogen. Laert.* l. 3. p. 308. Ὅπ τὰς μορίας ἔτρωγεν. *Quando oleas edebat.* Item *Palladas* in *Stobæi Florileg.* tit. 10. p. 75. Παντες ἀπαξ τρώγουσιν. *Omnes semel edunt.* Nec non *Lucilius* in *Antholog.* Gr. l. 2. epigr. 3. c. 31. p. 226. καὶ τρώγεις ὅσα πέντε λύκοι. *Et edis quantum quinque lupi.* Notandum, quod jam adh.

locum observavimus, & varias Versiones fugit, præcedente voce *Similitudinis*, καὶ, pro οὕτω καὶ poni. Sic *Matth.* c. 6. v. 10. *Joann.* c. 6. v. 57. c. 10. v. 15. c. 15. v. 9. c. 17. v. 18. c. 20. v. 21. *Actor.* c. 7. v. 51. & *I Joann.* c. 2. v. 18. *Ezech.* c. 16. v. 44. Καθὼς ἡ μήτηρ, ἢ ἡ μήτηρ: pro οὕτω ἢ ἡ μήτηρ. Adde *Athenagoram* p. 54. Ὡς γὰρ ὁ κέραμευς, καὶ (pro οὕτω καὶ) ὁ θεὸς δημιουργός. *Quemadmodum enim figulus, quoque (pro sic quoque) Deus artifex est.* Plene *Libanius* epist. 76. p. 40. Ὡς περὶ γὰρ οἱ γονεῖς τοὺς παῖδας φιλοῦσιν, ὅτι ἐγέννησαν, οὕτω καὶ οἱ εὐσταντες τοὺς σεσωσμένους, ὅτι ἔσωσαν. *Quemadmodum enim parentes liberos amant, quod eos genuerint, sic quoque sospites amant medici, quod eos sanaverint.*

Vs. 42. Ποῖα ὥρα.) *Diogenes Laertius* l. 6. p. 600. Ποῖα ὥρα θεῖ ἀριστῶν. *Quanam hora prandere oportet.*

Cap. XXV. v. 1. Αἵτινες λαβούσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν.) Solebant Veteres sponso & sponsæ lampadas præferre. Hinc *Xenophon Ephes.* l. 1. p. 10. Ἦγον τὴν ἀρηνεῖς τὸ θαλαμὸν μετὰ λαμπάδων τὸ ὑμέναιον ἀδόντες. *Dixerunt puellam in thalanium cum lampadibus, hymenæum canentes.* Huc quoque respicit *Theagenes*, qui cum *Charicliam* suam igne consumptam putaret, ita loquitur apud *Heliodor.* l. 2. p. 62. Πυρὸς, οἱ μοι,
γε-

γένους αναλωμα, τοιαύτας ἐπι σοι λαμπα-
δας ἀντι τῶν νυμφικῶν του δαιμονος ἄφαντος. *Igni,*
he me miserum! consumpta es, cum tibi hu-
jusmodi lampadas pro nuptialibus numen ac-
cendisset. Adde Statium Theb. l. 8. v. 234.

- - - *Illi Cytbereia laudant*
Connubia, & multa deductam lampade
fratrum
Harmonien. - - -

Vs. 6. Μέσης δὲ νυκτος κραυγή γέγονεν.)
Polyæmus l. 4. p. 348. Μέσης δὲ νυκτος περιελ-
θων ἐπιση τοῖς πλεμιοῖς. Media vero nocte cir-
cumiens prope hostes constitit. Item Dionys.
Halicarn. l. 3. p. 206. Κραυγῆς δὲ γενομένης
ἐπι τῷ παθει. Clamore suborto post hoc faci-
nus. Id. l. 4. p. 240. Κραυγή ἐξ ἀπαντων ἐγέ-
νετο. Clamor ab omnibus ortus est.

Vs. 9. Μηποτε οὐκ ἀρκέσει ἡμῖν ἢ υμῖν.)
Ante vocem Μηποτε deficere verbum βλέ-
πειν, vel ὄραϊν, jam ostendimus. Possis &
τὸ Φυλάσσεσθαι supplere. Patet ex Aeschyllo
Prom. vinc. v. 390. τούτου φυλάσσε μηποτ'
αχθεσθῆ κέαρ. Hujus cave ne forte exacerbe-
tur cor.

Vs. 16. Ὁ τὰ πέντε ταλάντα λαβων - -
ἢ ἐπίησεν αἷλα πέντε ταλάντα.) Polyæmus l.
7. p. 547. Ἐικοσιν ἀργυρίε ταλάντα λαβων μετὰ
σπουδῆς ἐπι τὸ δεῖπνον ἦλθεν. Acceptis viginti
talentis argenti summo studio ad cœnam ve-

nit. Verbum autem Ποιεῖν pro *Lucrari* in aliis quoque locis occurrit. *Lucæ* c. 19. v. 18. Ἡ μινᾶ σου ἐποίησε πεντε μινᾶς. *Mina tua lucrata est quinque minas.* Sic *Jerem.* c. 17. v. 11. Ποιῶν πλοῦτον. Et *Ezech.* c. 28. v. 4. Ἐποίησας σεαυτῷ δύναμιν. Adde *Aristotel.* apud *Stobæum* Serm. 213. p. 720. Χρηματὰ ποιεῖσθαι - - τῶν φίλων ἐνεκα προσήκει. *Pecunie acquirendæ sunt - - amicorum gratia.*

Vs. 24. (Ὅτι σκληρὸς εἰ ἄνθρωπος.) Similiter *Achmetis* *Oneirocrit.* p. 121. εἰ δὲ ἐσιν ὁ καρπὸς οξωδὴς, εὐρησεῖ ἄνθρωπον σκληρὸν. *Si vero fructus acidus sit, inveniet hominem durum.*

Vs. 46. (Ἐἰς κόλασιν αἰωνίον.) Semel tantum *Punitio* sensu occurrit vox *Κόλασις.* *Dionys.* *Halicarn.* l. 10. p. 655. Ἐὰν ἄρῃ διαφύγητε τὴν παρὰ ἀνθρώπων κόλασιν. *Si forte hominum pœnas effugeritis.* Et *Xenophon.* *Ephes.* l. 4. p. 61. Ἐβουλεύετο κατὰ Ἀνθίας μείζονα κόλασιν. *Commentus est contra Anthiam majores pœnas.*

Cap. XXVI. v. 1. (Ὅτε ἐτέλεσεν - - τοὺς λόγους.) ἐτέλεσεν, pro ἀπέτελεσεν. *Philostrat.* *Heroic.* p. 725. Δοισπὸν δ' ἡμῖν ἴσως τοῦ τοῦ Ἀχιλλέως ἀποτελίσαι λόγον, εἰ μὴ ἀπέειπεν πρὸς τὸ μῆκος. *Fam reliquum forte nobis, ut sermonem de Achille pertexamus, nisi tamen orationis prolixitas te deterreat.*

Vs,

Vs. 3. Τοῦ λεγομένου καιαφα.) Non est Hebraismus cum *Camerone* statuendus in τοῦ λεγομένου, pro τοῦ ἀνομαζομένου. *Aelian.* hist. animal. l. 9. c. 7. Ὁ γοῦν Φθεῖρ οὕτω λεγόμενος, παρατρώγει τῶν τοῦ δελφίνος θηραμάτων. *Pedunculus igitur, qui sic vocatur, insumit delphinis capturam.* Item *Longus Pastoral.* l. 1. p. 25. Πολλοὶ τόποι τῆς θαλάσσης βόας ποιοὶ λεγόμενοι. *Multa maris loca, quæ Bovis trajetibus vocantur.* Et *Palepbat.* p. 19. Εἰς τὸ λεγόμενον ὄρος Σφίγγιον. *In montem, qui vocatur Sphinx.*

Vs. 4. κρατήσωσι δόλω.) Ita quoque loquitur *Aeschyl.* *Prom. vinc.* v. 213. Δόλω δὲ τοὺς ὑπερέξοντας κρατεῖν. *Dolo compotes fieri eorum, qui rerum essent potituri.*

Vs. 5. Ἐλεγόν δέ. Μη ἐν τῇ ἐορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γενηται.) Ἐν τῇ ἐορτῇ significat *In festi celebratione.* Similiter apud *Philostrat.* *vita Apoll.* l. 2. p. 83. Ἐπιπθεύεται σφισιν ἐν ἐορτῇ, καὶ κτείνουσι. *Insidiantur ipsis in festi celebratione, & occidunt.* Deinde in verbis Μη ἐν τῇ ἐορτῇ aliquid deficere merito observarunt docti Interpretes, qui varie ellipsin suppleunt. Supple ποιῶμεν, *faciamus.* Sic *Xenophon.* hist. Gr. l. 2. p. 332. μη υμῖς γε. ὦ Ἀθηναῖοι. Sc. ποιῆτε. *Ne vos, o Athenienses, sc. faciatis.* Apud *Chariton.* l. 2. p. 31. *Leonas Domino suo, mortem præ amoris æstu oppetere cupido, ait: Μη συγε,*

ὦ δεσποτα. sc. ποιῆς. *Ne tu, o here. sc. facias.* Item *Philippus* in *Antholog. Gr.* l. 4. c. 12. epigr. 41. p. 468.

Κραμβῆς ἄψωμαι, Κυλλήνιε, μὴ παροδίτα.
Brassicam edam, Cyllenie? ne viator.

Pro μὴ ποιῆς: *ne facias.* Denique ultima formula occurrit apud *Achiū.* *Tat.* l. 2. p. 89. Θόρυβος ἐξαίφνης γίνεται *Tumultus repente oritur.* Et *Dionys. Halicarn.* l. 7. p. 437. Θόρυβος ἐν αὐτῆς ἐγένετο πολυς. *Usurpavit & Argentarius* in *Anthol. Gr.* l. 1. c. 55. epigr. 12. p. 108.

Καὶ πολυς ἐξ ἐταρῶν γιγνόμενος θόρυβος.
Et magnus inter socios ortus tumultus.

Vs. 6. Γενομένου ἐν Βηθανίᾳ, *Philostat.* *Apollon.* epist. 34. p. 393. Ἐγενόμην ἐν Ἀργεῖ. *Veni Argos.* Item *Appian.* *Alexandrin.* de bel. syr. p. 169. Ἐν Σαρδεσι γενομένοι. *Cum ad Sardes venissent.* Et *Dion. Cass.* l. 40. p. 137. Ἐν σικίῳ τοπῷ γενόμενος. *Cum in umbrosum locum venisset.*

Vs. 10. τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργασατο εἰς ἐμέ.) Pro τῇ *ex mera glossa alii Codd.* legunt ταύτη. *Lectio optima est, quod exemplis jam confirmavimus.* Adde *Matth.* c. 24. v. 32. Τὴν περὶ ἀβελήν; pro ταύτην: ubi frustra *Hebraisum*

num somniavit *Theodor. Beza.* Adde *Euripid.* Phœnis. v. 426. Ὁ δαίμων μ' ἐκα-
 λεσεν πρὸς τὴν (pro ταύτην) τυχὴν. *Fatum*
me vocavit ad hanc fortunam. Ultimam
 formulam levi differentia usurpavit *Dionys.*
Halicarn. l. 9. p. 603. Ἐκλιπόντες τὴν ἑαυτῶν
 πατρίδα πρὸ τῆς ἐλευθερίας, καλὸν ἔργον ἐπρατίε-
 π. *Relinquentes vestram patriam desiderio*
libertatis, egregium opus perpetrastis.

Vs. 18. Πρὸς τὸν δαίμονα.) *Libanius* epist.
 351. p. 177. Ὁ δαίμονα - - κέκληκεν εἰς Παιονί-
 αν. *Ille quidam - - vocavit in Pannoniam.*
 Et *Dion. Cass.* l. 44. p. 256. Ἄν ο δαίμονα ἢ
 ὁ δαίμονα - - λαβὼν ἔχη. *Si ille quidam, vel il-*
le quidam - - acceperit.

Vs. 23 Ἐν τῷ τρυβλίῳ.) *Aelian.* var.
 hist. l. 9. c. 37. Ἐν τρυβλίῳ βοφῆματι αἱ ἐλπί-
 δεσ κενταί. *In patellæ sorbitione spes fitæ*
sunt. Et *Diogen. Laërt.* l. 6. c. 2. Ἐξέ-
 βαλε δὲ καὶ τὸ τρυβλίον. *Projecit & patellam.*
Occurrit insuper hæc vox Marci c. 14.
 v. 20.

Vs. 28. Περὶ πιδῶν.) Περὶ pro ἴπερ,
Pro, ut notavit *Schmidius.* Sic *Actor.* c.
 8. v. 15. Πρασηύξαντο περὶ αὐτῶν. *Antonin.*
Liberal. c. 7. p. 58. Μαχομένη περὶ τοῦ παί-
 δος, *Pugnans pro filio.* Et *Simonides* in *An-*
tholog. Gr. l. 3. c. 5. epigr. 26. p. 292.

Ὅποτε - - περί πατρίδος ἀλέσσαθ' ἤβην.
Qui olim - - pro patria amisistis ju-
ventutem.

Vs. 44. Ἐκ τρίτου.) *Aelian.* var. hist.
 l. 14. c. 46. Εἶτα ἐκ τρίτου ἐπνεσαν αὐτοί. *Ita*
tertia vice demum ipsi (hostem) invadebant.
 Et *Euripid. orestie.* v. 1182.

- - - Ἄυτὸ τοῦτ' ἔχειν δοκῶ
 Σωτηρίαν σοί, τῶδε τ' ἐκ τρίτου ἐμοί.
 - - - *Hoc ipsum ferre existimo*
Salutem tibi, & huic & tertio mihi:

Vs. 47. Ἰδὼς εἰς τῶν δώδεκα) *Dionys.*
Halicarn. l. 8. p. 539. Εἰς τῶν δημάρχων Γα-
 βῖος Ῥαβυλῆιος. *Unus tribunorum Cajus Ra-*
bulejus. Et *Polyæn.* l. 8. p. 814. Μενε-
 κράτης εἰς τῶν ἡγεμόνων. *Menecrates unus e du-*
cibus.

Vs. 50. Ἐφ' ᾧ παρῆι, ποτε - - ἐπέβαλον τὰς
 χεῖρας.) *Primo pro Ἐφ' ᾧ alii Codd.* Ἐφ' ᾧ le-
 gunt. *Optima est recepta lectio. Libani-*
us epist. 57. p. 28. Πιστεύω τον νεῖον πράξειν τοῦτο,
 ἐφ' ᾧ περ ἐπαινῆται. *Confido juvenem factu-*
rum id, ob quod revertitur. Id. epist. 134.
 p. 69. Ἐφ' ᾧ περ ἵκει. *Ob quod venit.* Ut
 & epist. 351. p. 771. Ἐφ' ᾧ δέ ἤκει, μα-
 θεῖν ἐθέλων. *Ob quod veniret, scire volens.*
 Recte deinde *Vulgatus* τὸ παρῆι vertit *Veni-*
sti. Sic *Planudes* in vita *Aesopi* p. 8. τί
 τεθορυβημένος παρῆι; *Ob quid turbatus venisti?*

Item

Item *Euripid.* Phœnis. v. 617. Ὅς (βα-
μὲς) σὺ πορθησῶν παρῆς. *Quas (aras) vastatu-
rus venisti.* Nec non *Sophocl. Aj. Flag.* v.
1335. Συδυσσῶν παρῆς: *Ut solvas venis: ubi*
Schol. παρῆς) ἀντι τοῦ παρεγένηο. Similiter
Adfuit pro Advenit, usurpavit Avienus fab.
34. v. 34.

*Confectus senio, postquam gravis ad-
fuit ætas,
Heu! frustra alterius sæpe rogabit
opem.*

Denique ultima phrasi utitur *Heliodor.* l.
1. p. 9. Ἐπιβαθεὶ τῇ κέρῃ τὴν χεῖρα. *Injicit
virgini manum.* Et *Apollonides* in Antho-
log. Gr. l. 1. c. 76. epigr. 2. p. 158 Ἐπι
χεῖρα βαλὼν πολυισορι βιβλῶ. *Injiciens manum
multiscio libro.*

Vs. 55. Ὡς ἐπὶ λήσῃν ἐξήλθετε - - συλλα-
βεῖν με.) *Pro Δία τὸ συλλαβεῖν με.* *Paret ex
Palæphato* p. 13. Πέμψατος δὲ Μίνωος ἢ ἕτε-
ρον οὐχλον πλείονα δια τὸ συλλαβεῖν αὐτὸν. *Mit-
tente Minoe aliam turbam majorem ad com-
prehendendum eum.* Prior formula extat
apud *Dionys. Halicarn.* l. 3. p. 188. Ἐξήλθε
μὲν ἐπ' αὐτοῦς. *Exiit vero contra eos,*

Vs. 57. Ἀπηγαγον πρὸς Κωαφάν.) *Diogen.
Laert.* l. 6. c. 1. Ποντικοῖς νεανίσκοις - - περιετι-
χῶν, ἀπηγαγεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Ἀνυτὸν. *In
Ponti-*

Ponticos juvenes - - incidens, adduxit eos ad Anytum.

Vs. 58, Ἰδέιν τὸ τέλος.) Eadem phrasi utitur Theognis v. 594.

- - - Μητ' αγαθοῖσι

Τερφθῆς ἑξαπτης, πρὶν τέλος αἰχρον ἰδέιν.

- - - Neque bonis

Obleteris repente, priusquam finem extremum videris.

*Vs. 61. Δία τριῶν ἡμερῶν.) Brevis locutio Hellenistarum, inquit magnus Grotius pro Διαγενομένων τριῶν ἡμερῶν. Minime, Græcis quoque optimis frequens est. Idem est ac, Ἐν τρισὶν ἡμέραις, *Intra tres dies.* Testis est elegantissimus *Aelianus* var. hist. l. 14. c. 7. Προσεγγέγραπτο δὲ τῷ νόμῳ, ἢ δια δέκα ἡμερῶν, παντὸς τοῖς ἐφόροις τοὺς ἐφηβους περίσταθαι γυμνοὺς δημοσίᾳ. *Adscriptum vero erat legi, ut decimo die ephēbi omnes ephoris publice senudos exhiberent.**

*Vs. 62. Σοῦ καταμαρτυροῦσιν.) Pro Σου alii Codd. Σοί legunt. Vice versa Marci c. 15. v. 4. pro καταμαρτυροῦσιν alii Codd. legunt Κατηγοροῦσιν, quod puram putam glossam redolet. Καταμαρτυρεῖν cum genit. personæ occurrit apud *Planud.* vita Aesopi p. 4. Ἄλλ' ἡμεῖς τοῦ Ἄισωπου καταμαρτυρησομεν ἄμφο. *Nos vero contra Aesopum testabimurambo.**

Cap. XXVII. v. 2. καὶ δησαντες αὐτὸν --
 παρέδωκαν αὐτὸν Ποιπῶ Πιλάτῳ.) Hic δῆσαι,
Vincire, dicitur is, qui *vincire* jubet. Sic
 & apud *Polyæn.* l. 7. p. 641. Τισαφέρνης
 πους μὲν στρατηγους δῆσας ἐπέμψεν ὡς βασιλέα.
Tisaphernes, cum duces vincire jussisset, eos
misit ad regem. Similiter *Lactant.* de mor-
 tib. Persecutor. c. 14. p. 112. de Diocle-
 tiano loquens, ait: *sedebat ipse, atque in-*
nocentes torrebat: pro torrere jubebat. Dein-
 de Παρέδωκαν. ἴσ. κολάσαι, Plene habet *Ae-*
lian. var. hist. l. 13. c. 37. Τους ἐπιβουλεύον-
 τας παρέδωσαν αὐτῷ κολάσαι. *Insidiatores tra-*
diderunt ipsi puniendos.

Vf. 9. Ἐλαβον -- την πμην.) *Xenoph.*
Ephes. l. 2. 34. Καὶ λαβων την ὑπερ αὐτῆς τι-
 μην, ἦκεν εἰς τὸν ἄγρον. *Et accepto pro ipsa*
pretio, venit in agrum.

Vf. 10. Καθα συνέταξε.) *Aelian.* hist.
animal. l. 12. c. 36. Καθα φησι Θεό-
 Φρασος. *Quemadmodum dixit Theophrastus.*
 Et *Appian.* *Alexandr.* de bel. civil. l. 2. p.
 803. Καθα ἢ Πέρσαις ἦν τις αγορά. *Quemad-*
modum Ἐ Persis forum quoddam erat.

Vf. 11. Σὺ λέγεις.) Sic *Joan.* c. 18.
 v. 37. Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεὺς εἰμι ἐγώ. *Tu*
dicis (sc. recte.) quod rex sim ego. Hic
 frustra Hebraismum adinvenit illustriss.

Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III. I i Gro-

Grotius. Elegans est formula, quæ, præcedente ratiocinatione, vel interrogatione, subnecti solet, & quidem elliptice, pro *Συ εὖ λέγεις. Tu recte dicis.* Sic apud *Aristoph.* equit. act. 1. Sc. 2. p. 316.

ΧΟ. Ἐχε νυν, ἀλειψον τὸν τραχηλον τουταίς
Ἴν' ἐξολιοθάνειν δυνηταις διαβολαίς.

ΑΛΛ. Εὖ λέγεις. - - -

CHO. *Sine collum prius inungas
hocce,*

Ut eludere possis viri calumnias.

AG. *Recte dicis.* - - -

Vs. 12. Ὁυδὲν ἀπεκρίνατο.) *Longus*
Pastoral. 1. 2. p. 34. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ουδὲν.
Ille vero respondit nihil. Et *Diogen. Laert.*
1. 2. c. 7. Τῷ μὲν κηρυκι ουδὲν ἀπεκρίναμην.
Praconi quidem nihil respondi.

Vs. 14. Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς ουδέ ἐν
ῥῆμα. ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν.) *Primo*
καὶ hic pro ἄλλα *sed* ponitur, uti & c. 13.
v. 22. καὶ ἡ μέριμνα. *sed sollicitudo:* ubi
Hebraismum cudunt *beza*, & *Lucas Brugen-*
sis. Vide quæ dedimus supra ad c. 9. v.
13. Adde *Aelian. hist. animal.* 1. 2. c. 24.
Ἴος μὲν τῶν ἐρπετῶν δεινὸς ἐστὶ, ἢ ὄγε τῆς ἀσπίδος
ἔτι μᾶλλον. *Venenum quidem serpentium pe-*
stiferum est, sed aspidis adhuc magis. Alte-
ræ insuper formulæ apud alios reperiuntur.
Dion.

Dion. Cass. l. 51. p. 452. Ὁ μὲν πρὸς τοιαυ-
 τα οὐδὲν ἀπεκρίνατο. *Ille autem ad hæc nihil*
respondit. Item Diogen. Laert. l. 2. c. 12.
 Κρατήτος - - πρὸς μὲν τὸ ἐρωτηθεὶς οὐκ ἀποκριναμέ-
 νου, *Cratete - ad rogatum non respondente.*
 Adde Aristoph. Avib. p. 595. Ὡσε θαυμά-
 ζειν ἔμε. *Haut mirarer ego. Nec non Eu-*
ripid.. Hec. v. 729.

Συ δὲ χολάζεις, ὡσε θαυμάζειν ἔμε.

Vs. 18. Δία φθόνον.) *Diodor. Sicul. l.*
5. p. 376. Ὑπο τῶν ἀδελφῶν δια φθόνον ἀνηρέθη.
A fratribus præ invidia sublatuſ est. Εἰ Α-
 ναξίμενος ἀπὸ Stobæum Serm. 139° p. 405.
 Τὰ καλῶς - - πραχθέντα δια φθόνον οὐκ ἐπαινοῦσι.
Bene - - facta præ invidia non laudant.

Vs. 36. Καθήμενοι, ἔτηρεν αὐτόν.)
 Puncto sublato post καθήμενοι, acciperem
 illud καθήμενοι pro Adverbio, cujus vices
 sæpe Participia agunt ante aliud verbum,
 idque pro *sedulo, studiose*, ut sensus sit.
Milites non sedisse ad Christum custodiendum,
sed, eos sedulo, studiose, summa cura Chri-
stum custodivisse. Eodem modo Particip.
 hoc occurrit apud *Libanium* epist. 353. p.
 172. καὶ δέδοικα δὴ μὴ τὴν Ἀιγύπτου οὗτος ἀφῆς
 - - σοίγε καθήμενος διαλέγηται: *Vereor equi-*
dem, ne ille, relicta Aegypto, tecum sedulo
sermones conferat. Nec non *Dion. Cass. p.*

931. Νῦν δὲ ἐν Περραμῶ καθήμενος - - διαστρατη-
γει πλεμον. *Nunc Pergami sedulo - - bellum
gerit imperatoria arte.*

Vs. 40. Ἐν τρισὶν ἡμέραις.) *h. e. Intra
tres dies.* Sic *Isocrat.* de permut. p. 499.
Ἐν τρισὶν ἡμέραις - - διακόσια ἢ χιλία στάδια διελ-
θεῖν. *Intra tres dies - - ducenta & mille
stadia confecisse.* Item *Hippocrat.* apho-
rism. 7. 10. Ὀκόσοισιν κελεσθῆ ὁ ἐγκέφαλος,
ἐν τρισὶν ἡμέρησιν ἀπολλυνται. *Quibus cerebrum
sideratum est, intra tres dies pereunt.*

Vs. 50. Ἀφῆκε τε πνεῦμα.) Eodem mo-
do ferme loquuntur Veteres. *Aelian.* hist.
animal. l. 2. c. 1. Πισων ἀφίησε την ψυχὴν.
Prolapsus emittit animam. Item *Theætetus*
in *Antholog.* Gr. l. 3. c. 22. epigr. 28.
Ἐν Ἀιγαίῳ θυμὸν ἀφείς πελάγει. *In Aegæo
animam emittens mari.* Præterea vocem
Πνεῦμα, pro *Vita*, usurpari, ex aliis patet.
Germanicus ibid. l. 1. c. 33. epigr. 7. p.
63. Πνεύματος ὠφάνισεν. *Vita privavit.* Nec
non *Crinagoras* ibid. c. 36. epigr. 1. p. 73.
Πνεῦμα ἀπελυσατο. *Vita dissoluta est.* Ut
& *Eutolmius* ibid. l. 3. c. 12. epigr. 35. p.
335. Πνεῦμα συνεξέχεεν. *Vitam effudit.*

Vs. 51. Καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη.) Notat *Polyae-
mus* l. 8. p. 794. Elicen submersam fuisse,
τῆς μὲν γῆς σεισθείσης, του δὲ πελαγους ἐπικλύσαν-
τος. *Terra concussa, & mari exundante.*

Vs.

Vf. 54. Ἀληθῶς Θεῶ υἱὸς ἦν αὐτός.) Eodem modo loquitur *Diogen. Laert.* l. 2. c. 12. Ἦν δ' ἀληθῶς οὗτος μὲν (Θεόδωρος) θρασυπαιτός. *Erat autem vere hicce (Theodorus) audacissimus.*

Vf. 57. Τοῦνομα Ἰωσηφ.) Pro κατὰ τοῦνομα; notante *Schmidio.* Sic *Xenoph. Ephes.* l. 1. p. 1. Ἦν ἐν Ἐφέσῳ αἰνῆς - - Λυκομήδης ὄνομα: pro κατ' ὄνομα. *Erat in Epheso vir - - Lycomedes nomine.* Plene *Dionys. Halicarn.* l. 2. p. 120. ubi narrat Senatores post Romuli fata elegisse regem, υἱὸν Πομπιλίῳ Πόμπωνος - - κατ' ὄνομα Νομᾶν. *Filium Pompilii Pomponis - - nomine Numam.*

Vf. 60. Τῆ θύρᾳ τοῦ μνημείου.) Foras quoque sepulchro tribuit *Xenoph. Ephes.* l. 3. p. 49. Ἀναρρηξάντες τοῦ τάφου τὰς θύρας - - τὸν κοσμον αἰνῆρουντο. *Effractis sepulchri foribus - - ornamentum abstulerunt.* Nec non *Ovid. trist.* l. 3. eleg. 2. v. 24.

Hei mihi! quod toties nostri pulsata sepulchri

Janua, sed nullo tempore aperta fuit.

Cap. XXVIII. v. 3. Ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπῆ.) Fulgur quoque oculis tribuitur apud *Diodor. sicul.* l. 3. 204. ubi serpentes

dicuntur excæcare Elefantos τῶν ὀφθαλμῶν ἀραπῆ: *Oculorum fulgore.*

Vs. 7. Ἴδόν, εἶπον ὑμῖν.) εἶπον, pro Πρῆ-
εἶπον, *Prædixi.* Sic *Appian. Alexandr. de bel.*
civil. l. 1. p. 652. narrat, cum septem pulli
aquilini in gremium Marii incidissent, τοὺς
μαντεῖς εἶπεν, ὅτι ἐπτακίς ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀρχῆς
ἔσοιτο. *Vates prædixisse, quod septies in*
summo imperio futurus esset. Similiter *Di-*
cere pro *Prædicere* dixit *Lactant. de mor-*
tib. Persecutor. c. 2. p. 44. *Sibylla dicen-*
te, matricidam profugum a finibus esse ven-
turum.

Vs. 8. Μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς.) Sic *Achill.*
Tatius l. 2. p. 117. Τρεμων τρόμον διπλὴν χα-
ρᾶς ἅμα καὶ φόβου. *Pavore duplici tremens,*
cum gaudio simul et timore. Adde *Calpurni-*
nium siculum Ecl. 1. v. 89. *Mixtus subit*
inter gaudia terror.

Vs. 12. Καὶ συναχθέντες - - ἀργύριας ἰκανὰς
ἔδωκαν.) *Συναχθέντες.* Ἰς. εἰς τὸ βουλευτήριον.
Plene habet Dionys. Halicarn. l. 10. p. 628.
Ἐπειτα συναχθέντες εἰς τὸ βουλευτήριον οἱ συνέδροι - -
ὑπερ ἀσφαλείας - - ἐσκόπεν. *Deinde coacti in*
senatum Senatores - - de securitate - - con-
suluerunt. *Ultimam formulam habet Achill.*
Tatius. l. 8. p. 531. Ἐπέδιδε δὲ καὶ χρημα-
τα ἰκανὰ τῇ πόλει. *Dedit quoque pecunias mult-*
tas civitati.

Vs.

Vf. 14. Ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.) Ἐπι, Co-
 ram, in conspectu, & in oculis, uti recte
 ostendit doctiff. Abresch Annotat. p. 550.
 Sic I. Cor. c. I. v. 6. Καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων.
 Idque coram infidelibus. Similiter Aelian.
 var. hist. l. 8. c. 2. Ἐπι Ἄρειβ βουλῆς λέγων.
 Coram Areopagitico senatu verba faciens.
 Adde Thucyd. l. 8. p. 526. Ἄλλας (ξυνθη-
 κας) ἐπι Θηραμένους -- ἐποίησεν. Alia (fœdera)
 coram Theramene -, - fecerunt. ubi Schol,
 ἐπι) ενωπιον.

TANTUM!

III.

JOHANNIS MEDHURST,

V. D. M.

ET SOCIETATIS TEUTONICÆ BREM. MEMBRI,
CONTINUATIO OBSERVATIONUM

IN

HISTORIAM PASSIONIS
BENEDICTI SERVATORIS NOSTRI

J. C.

UT

a JOHANNNE
EST TRADITA *)

§. I.

Cum priori in dissertatione historiam passionum Christi a JOHANNNE traditam lumine aliquo illustrare conati simus, & filum sermonis abrumpendum esset, ne supra modum excresceret dissertatio, nunc reliqua ad eundem scopum observata subjungere constituimus: Quæ §. 10. sq. p. 18.

*) v. Cl. I. F. I. d. I.

18. sq. de loco difficiliore Joh. XVIII. 24. notavimus, quod verba Evangelistæ significant Petrum esse testem idoneum deductionis Christi ab Hanna ad Caiapham, illa adhuc majorem accipient veritatis speciem, si reliquos Evangelistas cum *Johanne* conferamus. Illi scilicet de lapsu Petri hunc in modum egerunt, ut sole meridiano clarius appareat, eos imprimis Apostoli illius ad hunc scopum mentionem fecisse ut docerent Petrum attestantem, quod Christus ad Pontificem sit deductus, quod falsi & mercenarii testes contra eum adhibiti sint, fide dignissimum esse. LUCAS observavit Christum introductum esse in domum Pontificis, Petrum autem e longinquo esse secutum. Vidit itaque Christum dictam in domum introiisse; vidit, & audivit etiam, quæ ibi agerentur, namque consedit in conspectu Christi inter servos ad ignem, ita ut Christus ad eum respexerit, cum ipsum abnegaret Lucæ XXII. 54-61. Locuples igitur testis est eorum, quæ Christo illo tempore evenerunt. MATTHÆUS, & MARCUS ita rem narrant, ut primo loco ostendant illos, qui Christum prebenderant, Eum abduxisse ad Caiapham Pontificem maximum, & statim subjungant Petrum e longinquo secutum esse usque in domum Pontificis, eumque hanc ingres-

sum confedisse cum servis, quo finem videret. MATTH. XXVI. 57. 58. MARC. XIV. 53. 54. Statim autem abrumpunt narrationem de Petro, & ad illa revertuntur quæ de Christo erant memoranda. Nonne Evangelistæ hunc servantes rerum proponendarum ordinem, eo ipso monere voluerunt Petrum respiciendum esse tanquam testem oculatum eorum, quæ hic loci de Christo memoriæ prodiderunt. Dudum observavi Evangelistas non more, nec stylo eorum, qui historiam aliquam scribunt, res gestas enarrare, sed ex iis talia potius excerpere & litteris consecrare, ex quibus probe notatis hæc, vel illa colligere atque ita ad cognoscendam veritatem perducere possimus. Si hoc notemus ordinem præstantissimum poterimus videre iis in locis, quæ alias confusam relationem continere videntur. Verbi gratia, MATTHÆUS & MARCUS primo loco commemorant Christum ad Cajapham deductum esse, dein significant Petrum secutum esse Christum e longinquo, & ædes illum Pontificis M. intrasse, tandem autem subjungunt Cajapham ad se Pontifices, Scribas, aliosque convocasse. Qui hæc legit & ordinem rerum perscrutatur, huncce non adinveniet, nisi ipsi cognita sit causa, quæ Evangelistas permovit ut hunc in modum scriberent. Ponamus

au-

autem illos non modo lectorem suum voluisse certiore facere Christo ad Capharnam eundem fuisse, sed & Petrum illud vidisse, ejusque satis firmum esse testimonium, & hostes Christi sanguinem illius adeo sruisse, ut nocte intempesta congregarentur, hoc pacto videbimus omnia loco suo esse posita; cum ille, qui hæc ponderavit, facilius adduci possit, ut credat quæ dicti Evangelistæ porro de falsis testibus adjunxerunt. Et hisce observatis confirmari possunt quæ priori dissertatione §. 13. p. 29. de stylo Evangelistarum affirmavimus. Ut autem e diverticulo in viam redeamus, omnia illa, quæ a nobis hæctenus notata sunt, docent Evangelistas imprimis hanc ob causam Petri mentionem injecisse, ut illum testem veritatis constituerent: quare mirandum non est, idem illud & JOHANNEM fecisse.

§. 2.

Ante omnia vero attentionem nostram merentur, quæ Johannes de Pilato memoriæ prodidit. Supremum hunc in causa Christi judicem innocentiam ipsius testem certum, & egregium fuisse quivis facile perspicere poterit, modo debita adhibita attentione.

tentione consideret, quæ de eo relata leguntur. Sed merito quæritur quænam causa fuerit, ut illa, quæ Pilatus ratione Christi peregit, adeo inter se pugnent, ut mirum videatur unum, eundemque judicem tam contraria facere potuisse. Narratur enim illum non modo omni ratione contendisse, ut Christum a morte eriperet, sed eum quoque postea Judæis nimium concessisse. Utrorumque igitur causas indagaturi, & ostensuri sumus.

§. 3.

Quod ad prius illud attinet, JOHANNES imprimis illa congeffit, & proposuit, quæ Pilatum adducere poterant, ut ipse causam Christi, licet Iudex esset, apud Judæos tamen ageret, & ejus liberationem omni studio & opera quæreret. Hæ autem circumstantiæ imprimis hanc rem illustrare aptæ natæ sunt. Comparebant ante Prætorium viri inter Judæos principes, muneris dignitate conspicui, a Synedrio magno, cujus membra erant, missi, & virum accusantes, qui, si externum respicere habitum velles, e plebe videbatur esse. Venerant illi tempore insolito, primo mane, & illa ipsa die, quæ festi Paschatis, quod Judæis inter Sanctissima fuit, præparatoria existebat. Joh. XVIII. 28. Ingentem omnes ani-

animorum ardorem, & odium capitale in illum præ se ferebant, & simul plura summæ iniustitiæ dabant documenta. Eo statim impudentiæ, iniquitatis, ac malitiæ progrediebantur, ut a Pilato talem sententiæ executionem exigerent, quæ ipsius auctoritati, & Romanorum legibus erat contraria, postulantes ut Iudex reum inauditum morte mulctaret. Cum Pilatus non sine indignatione se hoc facturum esse negasset, Jesum rebellionis accusabant, hoc usi argumento, quod Regis titulum & auctoritatem sibi arrogaverit. com. 29-33. Observandum quæstionem illam Pilati Christo propositam, *An tu es rex ille Judæorum?* com. 33. supponere Judæos illum accusasse, quod regnum occupare voluerit. Iudex, quo veritatem rei cognosceret & exquireret ex Christo quisnam ipse esset, Eum ad sese in prætorium vocavit, ibique Eum eo colloquium sine Interprete fecit. Christus autem ad quæstiones a Pilato sibi propositas tam nervose, & magnifice respondit, ut animus Judicis insigniter commoveretur & in opinionem adduceretur, Jesum esse magnum illum Regem, quem Judæi expectarent. Jesus, imprimis postquam loris esset cæsus & milites Eum ludibrio habuissent, ita sese tam tacendo, quam respondendo gessit, ut magnum & excelsum animum ostendit.

ostenderet. Cum enim ad quaestionem, *unde es tu?* nullum responsum daret, mentem Pilati valde perturbavit, & metum, ipsi accusatione Judæorum, quod semet ipsum Filium Dei fecerit, allatum, vehementer auxit. Verba vero, quæ Pilato porro quaerenti regerebat, summam redolebant sapientiam, & maximum acumen habebant, qualia fortem & constantem animum prode solent com. 33. sq. usque ad comma 12. cap. 19. *Fortis enim & constantis est non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur, sed praesentis animi uti consilio, nec a ratione discedere* CICERO *de Offic. l. 1.* Hæc sane fortitudo in Jesu maxime conspicua & ex omnibus Ejus responsis elucens, quam nec ignominia indignissima, nec intensissimi dolores vincere & comminuere valuerunt, Pilatum etiam in admirationem traducere & eum concitare poterat, ut id omni nisu ageret, quo Christum e manibus & faucibus Judæorum eriperet. Veteres olim tanquam sapientem suspiciebant & venerabantur, in quo gravitatem, patientiam, & rerum humanarum despicientiam, aliasque virtutes, quibus vir bonus ornatus est, cognoscebant, & imprimis eum pro viro perfecte Sapiente habebant, & admirabantur, cujus animus fortuna adversa neque frangi neque

que perturbari potest. Vel ipse EPICURUS, quod mireris, ejusmodi firmam, & inconcussam virtutem a Sapiente exigebat, licet reliqui Philosophi hanc sententiam, ut absurdam in ipsius ore, & ab opinionibus ejus de summo bono abhorrentem viderent & traducerent. CICERO *Tusc. Quest.* l. 2. Rectius autem Academici, & Stoici illam commendabant virtutem tanquam sapientis propriam, putantes eo perfectiorem eum esse Sapientia, quo perfectior virtus ipsius esset reddita. Haud abs re erit hoc probare verbis CICERONIS & SENECAE, licet instituti nostri ratio non permittat hoc loco examinare, quid de celebrata eorum virtute sit cogitandum, cum sufficiat nobis ostendisse quanti fecerint virum, quem illa praeditum esse existimaverint. Audiamus autem primo laudatum illum Oratorem & Philosophum, qui in libro citato *Quest. Tusc.* auditorem suum ita instruit: *In quo viro erit perfecta Sapientia (quem adhuc nos quidem videmus neminem. Sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) Is igitur sive ea ratio, quae erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti, (qua scil. dolores &c. sentimus) imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis, nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia. Eriget ipse*

ipse se, fuscitabit, instruet, armabit, ut tanquam hosti sic obsistat dolori. Quæ sunt ista arma? Contentio, sermoque intimus, cum ipse secum; cave turpe quidquam, languidum, non vivile: Obversentur species honestæ animo. Zeno proponatur Eleates, qui perpeffus est omnia potius, quam conscios delendæ tyrannidis indicaret: de Anaxarcho Democrito cogitetur, qui cum in manus Cyprii Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Hac in parte SENECA, qui ZENONEM sequebatur, cum CICERONE recentioris Academiae sectatore conspirat, cum ad LUCILIUM suum hisce verbis usus est. Epist. 71. Memini ex duabus partibus illum (Sapientem) esse compositum. Altera est irrationalis (moderni Philosophi dicerent, sensitiva) hæc mordetur, uritur, dolet: altera rationalis, hæc inconcussas opiniones habet intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis voluntatio est, cum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ad summa procedens, cultorque virtutis etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis, nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc

nunc versatur in lubrico. Beatus vero, & virtutis exactæ, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicujus honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mavult tanto melior, quam felicior. Veteres igitur Philosophi perspiciebant homines ad perfectionem in Sapiaentia atque virtute ascendere non posse, quemadmodum & ipse SENECA Epist. 75. scripsit se hoc sibi optare magis, quam promittere. Interim videmus hic quanti aestimarint sapientem, & quanti in ipsis animorum motus sint concitati, quando egregia in illo virtutis specimina oculis suis haurirent, & ipse summam perfecto bono manum imposuisse videretur. Mirum itaque non est Pilatum admiratione obstupefactum esse, cum Christi consummatam Sapiaentiam ejusque virtutem, quam pro exacta reputare poterat, videret, cum nullum genus supplicii deprecaretur, neque recusaret, sed ipsi intrepido vultu, & ut ralem decet, qui ad omnia summa natus est, responderet. Pilatus Christo dixit: An tu es rex Judæorum? Ille respondit: A temet ipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? Hæc sane verba aculeos in animo Judicis relinquere poterant, cum ipsi in memoriam revocarent, quæ de Jesu, deque miraculis Ejus, quorum fama universo in po-

Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III. Kk pu

pulo pervulgata erat, audivisset. Illum autem famam miraculorum Christi auribus accepisse ex ipsis ejus verbis colligi posse videtur, cum Jesum duabus vicibus descripsit tanquam talem, qui *Christus dictus sit* Matth. XXVII. 17. & 22: Jesum enim ita dictum esse non ex Judæorum accusatione, sed potius ex communi rumore rescire poterat. *Ad questionem Christi respondit Pilatus: Nunquid ego Judæus sum? Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti? Quam sapienter, quam magnifice Christus respondit ad hæc verba, dum dixit? Regnum meum non est de hoc mundo. Si esset ex hoc mundo regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judæis. Nunc autem regnum meum non est de hinc.* Hic videbat Pilatus egregia signa & documenta *magni & excelsi animi*, cujus est, ut LACTANTIUS recte judicat, *despicere, & calcare mortalia.* LACT. D. J. l. I. c. 9. Hic perspiciebat veritatem dicti, quo CICERO in *Oratione Philippica IV.* usus est: *Quanquam alia omnia incerta sint, caduca, mobilia: Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nunquam ulla vi labefactari potest, nunquam dimoveri loco.* Conscientia enim bene actæ vitæ, multorumque benefactorum recordatio, in qua potius *honestatis fructus, quam in fama reponendus est, si*

PLINIUM audias (in *Ep.* VIII. lib. I.) effiebat ut Christus Pilato tam considerate, & graviter responderet, licet Judæi actionem perduellionis ipsi intenderent, Hoc ipso autem confirmabatur fama miraculorum Christi, quæ sine dubio quoque, ut ex verbis ejus manifestum est, ad aures Judicis pervenerat, & simul opinio, quam de perfecta Ejus ceperat virtute, valde poterat augeri. *Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videatur* CICERO *orat. pro M. Marc.* Christus autem tam sapienter respondit, ut accusationem Judæorum simul refutaret, & significaret cæleste regnum esse, cui sit destinatus; atque Pilatus haud obscure ostendit conjecturam suam de Jesu quod sit rex ille Judæorum, sibi probabiliorem esse redditam, dum dixit: *Ergo Rex es tu?* Si quis hic quærat, quo pacto Pilatus in hanc cogitationem potuerit incidere Jesum illum, cujus absolutam & egregiam videbat virtutem, forsitan esse expectandum illum Regem Judæorum, duo observanda sunt; Et quidem primo loco famam de futuro tali Rege, qualem Judæi sperabant, ita percrebuisse, ut spes eorum aliis etiam Gentibus innotuerit. TACITUS hac de re scripsit sequentia,

*Pluribus persuasio inerat antiquis sacerdotum litteris contineri eo ipso tempore fore, ut valeret Oriens, profectique Judæa verum potirentur. Histor. l. V. §. 13. Confer. SUE-
TON. Vesp. IV. & ZORN. Opusc. S. T. I. p. 3. sq. Præterea notandum, ad veritatis speciem proxime accedere, quod Pilatus hanc rem una cum fama de miraculis Jesu Christi auribus perceperit, cum jam per aliquod tempus munere Procuratoris functus esset, & si doctissimum BEERIUM audias in illo saltem annum jam exegerit. vide præstantissimi hujus viri opus Chronologicum germanica lingua exaratum P. I. p. 143. De epistola autem PONTII PILATI ad TIBERIUM circa Jesu Christi res gestas Dissertationem MYSTAGOGUS scripsit.*

Sed ne quis putet habitum Christi minime nitidum ex animo Judicis talem evellere opinionem potuisse, cum ille tenuioris eum ordinis esse ostenderet; sciendum, veteres credidisse, *etiam sub palliolo sordido Sapientiam esse. CICER. Tusc. Quæst. lib. III.* Neque habitum corporis respiciebant prudentiores, de vera judicaturi Sapientia, LUCIANUS plurimis in locis risit illos, qui Sapientiam profitebantur barba, & pallio se tanquam philosophos ab aliis distinguentes, licet alias nihil sapiente dignum

gnum haberent. Inter omiffa LUCIANI
Epigrammata & hoc adinvenitur:

Εἰ το τρέφειν παιγῶνα δοκεῖ σοφίαν περὺποιεῖν,
καὶ τραγὸς εὐπαιγῶν εὐσολὸς ἐστὶ Πλατῶν.

*Si promissa potest sapientem reddere
barba,*

Barbatus poterit jam caper esse Plato.

vide LUC. Opp. T. III. p. 690. *Edit.* REITZ.
PLINIUS laudaturus TITUM ARISTONEM
scribit: *Non facile quis quenquam existis,
qui Sapientiae studium habitu corporis præ-
ferunt, huic viro comparavit. Epist. XXII.
lib. I.* Mirum itaque non est Pilato ma-
gnam de Christo fuisse opinionem, licet Il-
le neque *Sapientiae studium*, neque regiam
dignitatem *habitu corporis præferret.*

Nunc sine negotio intelligere possu-
mus, quo pacto ingens Pilato metus inje-
ctus, & auctus fit, cum Judæi Eum incu-
sarent, quod semet ipsum Filium Dei fece-
rit, cum Ille, licet flagris duriter objurga-
tus esset, tam tacendo, quam responden-
do sese sapienter atque fortiter gereret.
Scilicet magnus hic splendor virtutis Chri-
sti, Solis instar, atras nubes perumpentis,
coruscans efficere poterat, ut Pilatus hario-
laretur Illum esse Filium Dei humana for-
ma indutum, imprimis cum Jesus antea ani-
mo præsentis, & imperterritis dixisset: *ad id*

ego natus sum, & in mundum veni, quo veritatem testarer c. XVIII. com. 37. Quodnam pondus sit in hisce verbis, & quæ vis ad commovendum insigniter Iudicis animum postea videbimus; hoc autem loco observamus, illa in mente ejus cogitationem potuisse excitare, quod Jesus sit Filius Dei, qui antequam in mundum venerit, jam sit natus, quique ad detegendam hominibus veritatem cœlitus sit demissus. Sic igitur patet illa, quæ Pilatus de Christo conjectura judicabat, se ipsi maxima probabilitate commendasse, & illum incendisse, ut omnem navaret operam, quo Christum e vinculis dimitteret. Sed manum de tabula. Quæ sequuntur alteri Fasciculo reservamus, quo in hocce aliis observationibus locus relinquatur.

IV.

JOHANNIS MEDHURST,
OBSERVATIONES
MISCELLANÆ.

§. I.

Cum id imprimis hujus sit Bibliothecæ ut non modo lectorum scientiam augeat, sed & rerum varietate delectet, huic fini convenire & congruere videtur, si præcedentibus miscellaneas quasdam subiungam observationes. Primum autem locum occupent, quæ ad Pl. LIX. §. notavi. Eleganter hic loci dicitur עורה לקראתי, cujus dictionis vim atque nitorem omnium optime nobis aperuit celeberrimus SCHROEDER in *Observ. sel. ad Origines Hebr.* §. XX. p. 29. sq. Docuit enim ex lingua Arabica verba illa sensum hunc fundere: *Effervesce in occursum mihi.* Probavit Vir eruditissimus certis allatis testibus Arabicum غام, cujus loco Hebræi עור dixerunt, ardorem animi, quo effervesimus, sonare. Ad locum autem allegatum sequentia notavit. *Concisior hæc structura*

ex iis est, quas prægnautes Grammatici appellunt. Supra vidimus $\gamma\psi$ transferri quoque ad impetum, cursumve agilem, ac velocem. Is nunc simul tenendus, & cum fervente zelo vindicis conjungendus est, hoc sensu: Ad me in presentissimo discrimine positum, quantocius liberandum tanquam zelo inflammatus Vindex celerrimo impetu accurre. p. 30. Similis elegantia variis Græcorum inest vocibus, & imprimis verbo $\sigma\upsilon\epsilon\theta\alpha\iota$, quod proprie commoveri significat, dein autem indigitat etiam citatum gradum, quo talis, cujus animus vehementer commotus est, appropierat. Sic de Hercule cum spoliis accelerante affirmat SOPHOCLES.

O --- $\delta\iota\omicron\varsigma$ $\alpha\lambda\kappa\mu\eta\nu\alpha\varsigma$ $\kappa\alpha\rho\omicron\varsigma$

$\sigma\upsilon\upsilon\tau\alpha\iota$ $\pi\alpha\sigma\alpha\varsigma$ $\alpha\rho\epsilon\tau\alpha\varsigma$

$\lambda\alpha\Phi\upsilon\varsigma$ $\epsilon\chi\omega\nu$ $\epsilon\pi'$ $\omicron\iota\kappa\alpha\varsigma$.

Jam Jovis, & Alcmeneæ filius

Ruit omnium virtutum

Spolia ferens domum. Trachin: v. 649 sq.

$\sigma\upsilon\upsilon\epsilon\theta\alpha\iota$ proprie movetur, excitatur, id est, ipe gloriæ, atque amore mulieris captæ, quam domum jam præmiserat, excitatus accelerat, ita ut & hoc loco adinveniamus verborum constructionem prægnantem. Virtutem igitur dicti verbi non satis expressit Interpres, qui illud reddidit *advenit*.

§. 2.

Medicus imperitus, qui remedio ad leniendum, non ad tollendum morbum utitur, in S. litteris imago est falsorum Prophetarum. Jeremias dicit illos sanare confectionem populi per rem nullius momenti, dicendo, pax, pax! atque non est pax. Jerem. IV. 14. Haud absimilia sunt, quæ in *Ajace Flagellif.* habet SOPHOCLES. Ajax scilicet, cum significare vellet se cum animo constitutum atque deliberatum habere, ægritudinem mentis suæ morte finire, seque mollibus verbis aures nolle præbere, affirmat:

ὃ πρὸς ἰατρὸν σοφῶν

θεοὺν ἐπιώδης πρὸς τομῶντι πημάτι.

Non est sapientis medici

*Incantationes recitare in morbo, qui
opus habet sectione.*

Aj. Flag. v. 583. sq.

Apud CICERONEM autem medicus est imago eorum, qui nobis salutis sunt causa. Ita enim scripsit ad LENTULUM: *Qui me homines quod salvum esse voluerunt, est mihi gratissimum: sed vellem non solum salutis meæ, quemadmodum medici, sed etiam ut alyptæ vivium, & coloris rationem habere voluissent. Epist. ad Famil. l. 1. Ep. 9.* Sic quoque apud SOPHOCLEM morbus re-

K k 5

præ.

præsentat miserum rerum statum, atque perditum.

- - - Τα μεν εκ δομων

υοση δη - - -

- - - Res in domo

afflictæ sunt - - - *Electr.* v. 173. sq.

Quocum conferri possunt, quæ in Jesaïæ vaticiniis cap. I. leguntur. CICERO quoque sibi, universæque civitati morbum tribuit, atque medicinæ vim artibus assignat humanioribus, dicens: *Quamvis - - hæc sint misera, quæ sunt miserrima, tamen artes nostræ, nescio quo modo, nunc uberiores fructus ferre videntur, quam olim ferebant: sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus, sive quod gravitas morbi facit, ut medicinæ egeamus, eaque nunc appareat, cujus vim non sentiebamus cum valebamus.* *Ep. ad Famil.* l. IX. ep. 3.

§. 3.

Vates sacri, quo vanitatem hominis, rerumque, quæ ei externum splendorem addere possunt, coloribus suis pingerent, dicebant illum *in imagine ambulare*. *Pf.* XXXIX. 7. Hanc ob causam Asaph etiam homini *imaginem* tribuit *Pf.* LXXIII. 20. Cum hisce conspirant quæ de hominibus affirmavit Ulysses apud SOPHOCLEM. *Mi-*
ner.

nerva ei, cum Ajacem ad insaniam redactum conspiceret, dixerat:

Ορας Οδυσσει την Θεων ισχυν οση,
 Τυτε τις αν σοι τανδρος ην προνυτερος,
 η δραν αμεινων ευρεθη ται καιρια;
Vides Ulysse, quanta sit potentia divina?
Hoc viro enim quis prudentior?
Aut ad res præclare gerendas paratior
inventus est?

Ulysses respondet se neminem scire, tangi autem se ipsius misericordia, & exemplum ejus sese conditionis suæ admonere, & subjungit sequentia:

Ορω γαρ ημας εδεν οντας αλλο πλην
 Ειδωλ', οσοι περ ζωμεν, η κερφην σκιαν.
Video enim nos (homines) nihil aliud
esse,
quam simulacra, quicumque vivimus,
Et inanem umbram
 Aj. v. 125. sq.

§. 4.

Stella olim imago fuit magnorum virorum, qui virtutis suæ fulgore eximio hostes terrent, & eos copiis suis obterunt. Bileamus hac usus est imagine in vaticinio de rege fortissimo, & hostibus tremendo, quem Davidem fuisse statuendum est. *Orietur*

tur, dixit, *stella ex Jacobo, & surget sceptrum ex Israele, quod conteret angulos Moabi, & destruet omnes filios Schethi. Numer. XXIV. 17.* Sic quoque Orestes in SOPHOCLES *Elect. v. 64. 65.* dixit sperans, fore, ut hostes suos fama mortis suæ deceptos, & imprudentes aggrederetur, & opprimeret:

ως καμ' επαυχω της δε της φημης απο
 δεδοκοτ' εχθροισ αρον ως λαμψειν επι.
*Ita ut spero me post hanc famam
 Conspectum inimicis ut astrum effulsu-
 rum esse.*

§. 5.

Præpositionem *en* in scriptura Sacra Novi Testamenti sæpius significare *per*, & hocce a plerisque pro Hebraismo haberi notum est. At vero hæc significatio non plane exulat ex scriptis Græcorum. Observavi eam apud SOPHOCLEM hisce in verbis:

- - - μυριας ο μυριος
 Χρονος τεκνεται νυκτας ημερας τ' ιων,
 Εν αις τα νυν ζυμφωναι δεξιωμαται
 Εν δορι διασκεδωσιν εκ σμικρης λογα.
 - - - *Innumeras infinitum
 Tempus procedens noctes, diesque ad-
 ducere potest,
 In quibus præsentem consensum, & con-
 cordiam*

Bel-

*Bello (sive hasta) dissipaturi sunt ob le-
vem offensam.*

Oedip. Col. v. 609. sq.

§. 6.

Apud Arabes *صديق* *صادق* veracem denotat, quemadmodum & Hebræis *קדש* tum justitiam, tum veritatem sonat, a primigenia vi recti ac rigidi, ut observavit vir summus SCHULTENSIUS in notis ad *Flo- rileg. sententiarum*, & in lib. *de Defect. explanavit*. Sic etiam apud veteres Græcos *δικαιον* non modo justum, sed & veracem significat. In SOPHOCLIS *Philoct.* v. 1136. affirmatur.

Ανδρος το μεν ευ δικαιον ειπειν

Viri boni est verum dicere.

In *scholiis Veterum* notatum est ad hunc locum: *Ανδρος τοι το μεν ευ) Αγαθον μεν ανδρος εστι, το αληθες εν καιρω λεγειν (δικαιον γαρ νυν φησι το αληθες)*

§. 7.

Inter loca Scripturæ S. quæ intellectu difficiliora sunt, recensendum est Psalmi XXXVI. comma 2. ubi David ita loquitur: *נא פשע לרשע בקרב לבי*. Anglicani Interpretes rejectis Syriaca & Septuaginta-virali versionibus, quarum auctores *לבו* videntur

tur legisse, illa reddenda esse putant: *Prævaricatio impii loquitur in medio cordis mei.* Versio autem nimis longe recedit a genuina verborum significatione; & adhuc longius ab ea abest explicatio hujus dicti, quam dedere laudati interpretes, qua nihil coactius, nec quod menti Davidis magis contrarium sit excogitari potest. Hanc enim putabant esse vim atque sensum verborum, ac si Vates sanctus dixisset: *Prævaricatio, seu pravitas naturalis & innata dicit impio, id est ei persuadet, & ipsum permovet, ut omnem timorem Dei ab oculis suis removeat, in corde meo, i. e. Illud vere, ac non sine bona conscientia credo.* Sed si hanc verba Scripturæ sanctioris explicandi rationem sequi velimus, poterimus quidvis ex quovis elicere, & sensum illis tribuere, quicumque nobis placuerit. **V** **U** nullibi moralem atque naturalem animi pravitatem sonat, aut illam significare aptum natum est. Sed observavi, id haud insolitum esse Interpretibus doctissimis in Anglia, ut mentionem dictæ pravitatis scriptoribus sacris affingant iis in locis, quæ si recte inspiciantur, ne minimam quidem occasionem præbent de illa cogitandi: ut nuper antesignanus ille Methodistarum, Eruditissimus **ROMEINE**, in Psalmo 107. de pravitate hominum naturali agi contendit. Sic non tenuerunt il-
lud

lud, quod TERENTIUS observat, *in vita hominum apprime utile est, ne quid nimis.* Sed ut ad dictam interpretationem revertar, David non egit de ulla persuasione, sed affirmat potius timorem Dei non esse ante oculos impii. Alia quoque sunt, quæ interpretationi huic opponi possent, sed non opus est hisce immorari; cum nihil clarius, nec certius esse possit quam judicium præstantissimi DIETELMAIERI de illa explicatione: per illam scilicet verba Davidis obscuriora reddi, cum nemo de prævaricatione peccatoris dicat, quod in corde alterius sermonem faciat. Rectissime Vir ille Doctissimus existimat Davidem indigitare voluisse dolorem animi, quem verbum prævaricationis impii sibi excitaverat, quo factum ut illud ex animo delere non possit. Sane hoc conspirat cum ratione dicendi, sacris aliisque probatis auctoribus usitata. Hebræi dicunt aliquid in corde & ei quasi inscriptum esse, si illud ita animum nostrum commovit, easque notas in eo reliquit, ut illius oblivisci nequeamus. Hoc ipsum significant verba Dei apud Jeremiam cap. XXXI. com. 33. *Dabo legem meam in medio eorum, super cor eorum scribam illam.* Eodem sensu Latini dicunt aliquid *scriptum esse in animo.* In TERENTII *Andria* A. I. sc. 5. legitur: *O! Mysis, Mysis etiam mihi scripta illa dicta sunt in ani-*

animo Chrysidis de Glycerio. In Tragœdiis SOPHOCLES dixit Philocteti Neoptolemus. Και γραφει Φρενων εσω. *Atque in animo tuo scribito.* Phil. v. 1317. Alias illa quæ mente servantur, comparant Veteres cum lege in tabula æris sculpta, cui simile quid in allegatis Jeremiæ verbis deprehendimus. Sic enim SOPHOCLES Deioniram loquentem introducit:

εγω γαρ ο θηρ με κενταυρος πονων
 πλευραν πικρα γλωχινη περιδαξατο,
 παρηκα δεσμων εδεν, αλλ' εσωζομην
 Χαλκης οπως δυσνηπλον εκ δελτα γραφην.
Nam eorum, quæ me Centaurus edo-
cuit

Cum dolore lateris conficeretur sagitta
vulnerati,

Nihil prætermisi, sed omnia velut
sculptam

In ærea tabula legem servavi. Trachin.
 v. 686. sq.

Cum hisce conferri merentur illa ISOCRATIS, quæ egregiam continent sententiam. Δει δε τις ευ πολιτευομενης ε τας σοας εμππλανας γραμματων αλλ' εν ταις ψυχαις εχειν το δικαον. *Decet enim prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed justum in animis habere.* Areop. p. 288. Sic est in animo, quod in eo quasi est inscriptum, ut sæpius

nobis in memoriam revocetur, & nosmet illud attendente mente consideremus. Sic quoque in corde Davidis erat verbum illud prævaricationis impii, id est, hominis alicujus ob malitiam insignioris. Quisnam autem fuerit impius ille, id ex nexu sermonis erudendum est; sed id nunc non agimus, cum hic sufficiat nobis phrasin Davidis illustrasse. Hoc tamen observandum nobis est, Davidem non modo heic loci, sed & aliis in Psalmis nomen personæ, de qua egit, reticuisse, ita ut illa non nisi ex certis rerum circumstantiis cognosci possit vid. Ps. XVII. 12. LIII. 6. Sic quoque CICERO locutus est in *declamatione Philippica XIV. Ad D. Brutum*, dicit, *liberandum legati missi principes civitatis, qui illi hosti, ac parricidæ denuntiarent, ut a Mutina discederet.* CICERO hostem illum ac parricidam memorando respicit Antonium, sed eum antea nullibi nomine suo appellaverat. Nec quisquam mentem oratoris capere potest, qui non præcedentes legendo Orationes intellexit Antonium Mutinæ Brutum obsedisse, eumque a CICERONE pro hoste, ac parricida declaratum esse.

§. 8.

Septuaginta Interpretes illud דָּוִד, quo David usus est in Psalmo XVI. 00109
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III. L 1 red.

reddiderunt εδε δωσεις τον οσιον] ος ιδειν διαφ-
 θορον. Hoc eo magis attentionem nostram
 meretur, quod non solum versio hæc in
 N. T. retinetur, sed & Paulus ad dictum
 Psalmum respiciens Christum οσιον appella-
 vit. Voces Hebraicas רסר & רסר explic-
 cuerunt viri in linguis orientalibus versarif-
 simi SCHULTENS *ad Job. c. VI. 14.* VRIE-
 MOET in *Annot. sel. ad dicta Class. T. II.*
 p. 300. nec non J. D. MICHAELIS agens
de legibus Mosis matrimonialibus c. IV. § 41.
 ut & ad Ps. XVI. Illustrarunt verba illa
 Arabico الله plenis uberibus fuit, ita ut
 רסר naturalem amorem, σοφυν, pietatem
 denotare possit. De voce רסר alia occasio-
 ne acturi sumus, nunc autem nonnulla ob-
 servaturi de versione illa Græca, qua רסר
 οσιος redditum est. Laudatus vir celeberr-
 mus J. D. MICHAELIS ratione vocabuli οσιος
 observavit illud non adeo *sanctum*, sed po-
 tius *insonem*, *purum sonare*. Nolo qui-
 dem viro egregio contradicere, sed dubi-
 tare tamen non possum, quin ipsi magis
 placuerit significatio *pietatis*, Hebraicæ vo-
 cis virtutem clarius exprimentis, si demon-
 strari possit vocem οσιος *pium* posse denota-
 tare. Inveni autem in scriptis SOPHOCLES
 loca, quibus οσιος hunc sensum fundere vi-
 detur. Cum Chrysothemis patri suo infe-
 rias, & libationes minus pias, & a matre,
 quæ

quæ patrem occiderat, jussas afferre vellet,
dixit ei soror ejus Electra illud *οσιον* non esse,
& illam his affata est verbis:

Αἰὲν ὦ Φίλη, τῶν μὲν ὧν εἶχες Χεραῖν
Τυμβῶν προσάψης μηδὲν ἔγωγ' οἶσιν
ἔδ' οἶσιον, ἐχθρὰς ἀπὸ γυναικὸς ἰσάναι
κτερισμάτων, εἰδὲ λυτὰ προσφέρειν πατρὶ.
*Sed o chara! horum, quæ manibus
portas,*

*Nihil sepulchro admoveas, non enim
fas est*

*Nec PIUM ab inimica muliere afferre
Inferias, aut libationes patri. SOPHOCLE.
Elect. v. 432. sq.*

Non solum hæc, quæ Electra sorori suæ
dissuadet, cum pietate in Patrem pugnant,
sed omnia quoque, quæ adjunxit, ean-
dem spirant pietatem. Scholia quidem ve-
tera ita verba illa interpretata sunt: ἔγωγ'
οἶσιν) — *θεμισ*, τὸ εὐνομον; *οἶσιον*, τὸ
δικαίον. ὁμῶς ἀμφότερα θεῶν δικαίον δὲ ἐπὶ ἀνθρώ-
πων. Sed sine dubio erravit Scholiastes, exi-
stimans *οἶσιον* ejusdem esse significationis,
ac *δικαίον*. Namque hoc pacto id *οἶσιον* in
sermone Electræ ab illo, quod *θεμισ* signi-
ficat, distingui non posset, cum *δικαίον* ni-
hil sit aliud quam *θεμισ*, sive *εὐνομον*, quod
cum lege conspirat. Sententiæ autem no-
stræ haud parum confirmatur iis, quæ cho-

rus cecinit, cum Electra plurimis argumentis Chrysothemini dehortata esset, ut non faceret mortuo patri, quod non esset
 οσιον. Dicebat enim :

προς ευσεβειαν η κορη λεγει

Pie loquitur hæc puella: v. 461.

ευσεβεια alias significat pietatem in Deum, sed hoc loco sine dubio pietatem in Patrem denotat. Namque Electra ne verbulo quidem de officiis Deo persolvendis mentionem fecit, sed quid Chrysothemini ratione patris ab impia matre trucidati faciendum sit docuerat. Cum itaque Chorus affirmet Electram προς ευσεβειαν pie locutam esse, ex hoc verborum nexu sequi videtur, ευσεβειαν hoc loco pietatem in patrem sonare. Hoc etiam adhuc clarius patebit, si consideremus Electram postea legitimos matris suæ liberos ευσεβεις dixisse. Matri enim oggannit sequentia,

και παιδοποιεις. Τε δε προθεν ευσεβεις
 καξ ευσεβων βλασοντας, εκβαλλας εχεις.

*Et liberos procreas, & priores illos
 legitimos*

Et ex legitime conjunctis prognatos ejicis. Elect. v. 590. sq.

Manifestum est Electram, filios ευσεβεις illis opposuisse, qui ex illegitimo nati sunt matrimonio, atque adeo illos ευσεβεις esse filios legitimos. At vero nihil verisimilius

&

& probabilius esse potest, quam hosce ευσεβεις appellari, quod parentes pie colant, atque venerentur. Cum itaque Electra, sororem suam dehortans ne quid in patrem, quod οσιον non sit, committeret, dici possit loqui προς ευσεβειων, facilis est conclusio illud οσιον officia pietatis in patrem indigitare. De hac autem vocis hujus significatione nemo amplius dubitaverit, qui considerat Græcos exequias τα περι της θνησκοντας οσιω appellare, quemadmodum & dicunt τα περι της θεος ευσεβειν, & ευσεβειν περι ξενος. Sed sententiam nostram haud parum illustrare simul & confirmare potest locus in SOPHOCLEIS *Antigone*, ubi οσιος pietatem in fratrem significare videtur. Antigone cum affirmasset se mortuum trucidati fratris corpus esse sepulturum, licet sibi hanc ob rem moriendum sit, addit sequentia:

Φιλῆ μετ' αὐτῶ κεισομαι, Φιλῆ μετὰ

ΟΣΙΑ πανεργητασα.

Chara cum eo jacebo charo

Postquam ΠΙΑ fecero. V. 72. 73.

Antigonem respexisse pietatem verosimile etiam redditur, dum fratrem charum & se ipsam charam appellat.

Sed non ignoro opponi nobis posse in carmine tragico illud verbum dicto sensu adhibitum esse, ex quo non sequatur illud

aliis etiam in scriptis Græcorum talem sensum obtinere. At vero observatio nostra viros eruditissimos, qui græcorum libros pervolunt, excitare potest, ut ad usum vocis *οσιος* attendant, & inquirent, annon dicta illius significatio apud alios auctores adinveniat? Præterea notandum septuaginta Interpretes voce illa usos esse, cum carmen elegantissimum & stylo sublimiori conscriptum græce redderent, & scriptores N. T. illos imitatos esse. Christus itaque si vera est sententia nostra, *οσιος* dicitur, & quidem *οσιος* Dei, ut significetur insignis, qua præditus est, pietas in Patrem Suum cælestem, qua impulsus erat ad præstandam Ipsi vel maximis in cruciatibus ad mortem usque obedientiam.

V.

JOH. THEOPHILI ELSNERI,

V. D. M.

ET PASTORIS ECCLESIAE FRATRUM
BOHEMORUM BEROLINENSIVM,

C O G I T A T A

SUPER

APOLOGETICO MEPHIBOSETHI

2 SAM. XIX, 27 - 29.

O B V I O.

§. I.

Quotiescunque verba memorati Apologetici Mephibosethiani lego, videor mihi in iis magnum offendiculi lapidem reperire. Nam vulgaris eorum Versio sic se habet: "qui (Mephibosethus) dixit, "Domine mi Rex, Servus meus decepit "me; nam dixerat servus tuus, insternam "mihi Asinam, ut insidens ei abeam cum "Rege, quia claudus est servus tuus. Et "traduxit servum tuum apud Dominum

L 1 4

"me-

“meum Regem; Dominus autem meus Rex
 “est sicut Angelus Dei &c.” Quam ver-
 borum Mephibosethi versionem si rite per-
 pendero, nullus dubito adfirmare, quod
 in eisdem injucundus quidam deprehenda-
 tur *Hiatus historicus*, secundum sanos Her-
 meneutices regulas omnino removendus.

§. 2.

Hanc proinde ob rationem a) paucis
 monstrabo, *quis bicce Hiatus historicus sit, &*
 b) ostendere conabor, *quomodo idem tutis-
 sime removeri queat.*

§. 3.

Hiatus historicus hic obvius cuivis at-
 tento Lectori haud dubie in oculos incur-
 rit. Rex David, reportata super Absolo-
 mo victoria & Hierosolymam reversus, Me-
 phibosethum (v. 26) interrogaverat: *Quare
 non proficiscebavis mecum, Mephiboseth?* Ad
 quæ Davidis verba claudus noster Princeps
 respondebat: volebam hoc facere, & infi-
 dens Asinæ cum Rege abire; ast *servus me-
 us decepit*) me*, & unica causa fuit, quod
 Do-

*) Vox hebræa hic obvia רמני descendit a ra-
 dice רמה jecit deorsum, & in Pihhel רמה
 idem est ac fortiter dejecit. Hæc Forma
 hebraica enim intensiorem rei indicat. Meta-
 phorice ergo hic nihil aliud indicatur quam
 spe dejecit, vel fecit ut proximus intentio-
 nem suam assequi non potuerit.

Dominum meum sequi non potuerim. Quibus verbis Mephibosethus noster perspicue indicat, se Regi Davidi adhærere proposuisse, & in magno, quod ei imminabat, periculo; Zibam autem se hoc in negotio impedivisse, adeo ut animum suum constanter fidum probumque Regi Davidi demonstrare non potuerit. Id ex sequentibus Mephibosethi verbis luculenter patet: "*Nam dixerat servus tuus, insternam mihi Asinam, ut insidens ei abeam cum Rege, quia claudus est servus tuus.*" Hæc omnia prono suo fluunt alveo. Mephibosethus claudus Regem pedibus sequi non potuit, ac proinde necessario sive curru sive asina vehi debuit, voluitne cum Davide abire. Hic autem deceptio Zibæ qua unicum impedimentum officii non præstiti adfertur. Quum vero modus hujus deceptionis, secundum vulgarem versionem, perspicue non indicatur, minus jucundus *Hiatus historicus* ex eo subnascitur; ut quis facile cognoscere potest. Nam quis mihi hic quæso verborum Mephibosethianorum sensus est: Decepit me servus meus, ego enim Asinæ insidens cum Rege abire volui, quia claudus sum. Nisi hic aliud quidpiam adhuc addatur, magnus profecto in Mephibosethiano hocce sermone deprehenditur defectus, & nullum sa-

num fundit sensum. Mephibosethus secundum naturalem cogitandi rationem simul monstrare debuit; *qua in re deceptio Zibæ, servi Mephibosethiani, constiterit*, ob quam Regem David sequi non potuerit, etsi id facere libentissime voluisset. Id autem in vulgari versione præteritur, & totum sermonis Mephibosethiani sensum absolum reddit. Hanc proinde ob rationem.

§. 4.

b) Suboritur questio: *Quomodo injunctus hicce Hiatus historicus evitari, & sermo Mephibosethianus perspicuus reddi queat?* Etsi Mephibosethus noster corpore debilis atque infirmus fuerit, haudquaquam tamen præsumi potest, eum & anima tam debilem ac miserum fuisse, ut ipse nesciverit, quid dicat, Nec verosimile est, eum memoriam tam labilem & infirmam habuisse, ut in sermone suo id omitteret, quod in eo ad implendum totum sensum summe necessarium fuit. Quinimo ex toto ipsius Apologetico satis luculenter apparet, eum sensa mentis suæ vere pulchre & idonee exprimere potuisse. Vel an forte quispiam Auctorem sacrum secundi Libri Samuelis culpæ volent, eum præcipuam sermonis Mephibosethiani partem adferre oblitum fuisse?

isse? Vel an alius quispiam dicet, descri-
ptorem hujus pericopæ historicæ olim ne-
gligentem fuisse, & hic quidpiam omis-
isse? Hæc & similia adfirmare, minus pruden-
ter actum esse mihi videtur, nec ullo com-
probari posset modo. Ac proinde nullus
dubito, quin sensus sermonis Mephibose-
thiani integer sit, & facillimo negotio ex
ipso verborum contextu monstrari queat.

§. 5.

Initium versiculi 28vi rite versum hoc
in negotio magno nobis profecto erit ad-
jumento. Vulgaris versio eum nobis ita fi-
sit: "*Et traduxit servum tuum apud Do-*
minum meum Regem, „ quod tamen satis
tutum non est. Nam quomodo mihi quis-
piam demonstrabit, quod Mephibosethus
de *traductione* vel *calumnia* Zibæ servi sui
aliquid inaudiverit, & quod se hic propte-
rea coram Davide justificare voluerit. Me-
phibosethus ob infirmum corpus suum do-
mi sese maxima ex parte continere coactus
fuit; quod præcipue periculoso hocce belli
tempore fecisse censendus est; quam proin-
de ob rationem multa ipsum latuerunt, quæ
aliis nota esse poterant. Præterea nul-
lum dubium est, Zibam perfidum omni-
usum fuisse astutia, ne Mephibosethus
Princeps de calumnia sua quidpiam rescirer,
nec

nec se coram Rege scriptotenus justificare posset. Nec vero simile est, Regem David Mephibosethum publico aliquo decreto qua perfidum condemnasse, atque ita Mephibosetho innotuisse, quid Ziba penes Regem dixerit; nam tales tunc erant belli circumstantiæ, ut David Rex vix quidpiam tale expedire & ad Mephibosethum transmittere potuerit. Atque ita adfirmare ausim, Mephibosethum nostrum de *Calumnia* sive *traductione Zibæ* nihil unquam ante hocce tempus, quo cum Davide Rege loqueretur, rescivisse, ac proinde se hic contra Mephibosethum qua calumniatorem neutiquam defendisse. Alia mihi hic prorsus videtur fuisse ratio, ob quam Mephibosethus contra servum suum Zibam ad iram concitatus fuerit.

§. 6.

Ego totam hancce Mephibosethi Historiam sequenti concipio modo: "David, "secundus Israelitarum Rex, in fuga sua "probe nota a Ziba, servo Mephibosethi "(2 Sam. 16, 3.) audiverat, Mephibosethum "anhelare thronum Avi sui Saulis, vel "saltem autumare, populum Israeliticum sibi "redditurum esse Regnum Israeliticum. Ob "varias, quæ tunc agebantur, turbas negotium hocce indagari non poterat. Quum "ita-

itaque Mephibosethus Davidi ex bello in-
 festino Hierosolymam redeunti se sifteret,
 & cum ea, qua par erat, humilitate salu-
 taret, intarrogavit ipsum Rex David:
 v. 26. *Quare non proficiscebaris mecum, Me-*
phibosethe? Quo ipsi David Rex haud du-
 bie in memoriam revocare voluit, eum
 ante hac (referente Ziba) mala in præcor-
 diis suis fovisse & thronum Israeliticum
 conscendere voluisse. Mephibosethus au-
 tem, qui nullius mali sibi conscius erat,
 nec quidpiam de calumnia Zibæ servi sui
 audiverat, id unicum Apologetico suo co-
 ram Davide habito monstrare fategit, qua-
 re cum Rege Davide, Domino suo, profe-
 ctus non fuerit, etsi eidem nunquam uon
 fidelis manserit. Respondit proinde:
 Ego revera apud me constitueram,
 Domino cum meo proficisci; quoniam au-
 tem pedestre iter instituere nequeo, Asi-
 næ insidere & cum Rege Domino meo
 abire volui; aît Ziba servus meus inique
 me deseruit, solus ad Regem Dominum
 meum profectus est, & ego domi manere
 coactus fui. Ego hocce servi mei factum
 pro fraude habeo, nam ego hac ratione fi-
 nem meum assequi non potui, & simul
 magno expositus sum periculo, quia ego
 ab Absalomo, tanquam assecla Domini
 mei Regis, facillime comprehendi & ma-
 le

“le tractari potuiffem. Meus fervus itaque hoc in negotio contra me peccavit
“&c.,”

§. 7.

Ex his itaque quivis facile perfpicit, quod ego Mephibofethi modum loquendi *וירגל בעבדך אל-אדני* tanquam *Esfin deceptionis* habeam, qua Ziba Dominum suum Mephibofethum deceperit; ac proinde ita eum verto: *Et ecce ** (cum Regem Dominum meum sequi volui) *Ziba perperam seu inique abiit a seruo tuo ad Dominum meum Regem.* Quo vertendi modo supra dictus *Hiatus historicus* non modo evitatur, verum etiam totus sermonis Mephibofethiani sensus perspicuus redditur.

§. 8.

*) Particula hæcce exhibitiva (*ecce*) videtur mihi in *Vau conversivo futuri* latere. Id nobis præclarus Literaturæ Hebraicæ scator, *Cel. Albertus Schultensius* in *Institutionibus suis ad Fundam. Linguae Hebr.* §. CXLVI seu pag 424. more suo pulchre indigitat, cum dicit: “Hinc (quia *Vau convers. Fut.* “*per patach & dagesch* forte præfigitur) “conjectura mihi nata, sub hac punctatura “ra extraordinaria *ו* latitare *He* illud, “quod etiam verbis solenniter præfixum “fuit cum *demonstratione* „ Quod *Clar.* ille meus quondam *Gamaliel*, æternum a me & nunc in urna sua devenerandus, nonnullis comprobatur specimenibus.

§. 8.

Ego quidem probe scio, quod voces hebraicæ רגל & רגל in Lexicis & Commentariis communiter per *explorare*, *obtrectare*, *obtrectatorem agere* reddantur; at id quoque scio, significationes hæc tantummodo ex connexionē deduci, & secundarias solummodo exhibere notiones, quibus *Notio primaria* seu *Origo* adhuc deest, utpote quæ in Literatura hebraica maxima ex parte negligatur, etsi summe necessaria sit, & ad demonstrandam in quavis Lingua Pulchritudinem sermonis permultum addat. Restituenda itaque est in nostro hocce verbo רגל primaria notio, quæ *incurvavit* vel *curvus* fuit est. Unde quoque *Pes רגל* dicitur ob *curvitatem* seu *incurvationem* sui. Ideo etiam vox hæc nostra in Forma Pihhel רגל crebro per *explorare*, *percontari* redditur, quia *explorationis* negotium cum *nisu incurvationis* & per *curvas ambages* seu *semitas* fieri assolet. Secundaria significatio *obtrectare*, *calumniari*, figurata & improprie sumpta dictio est, & probe indagari meretur. In hac significatione dicitur nostrum רגל bis occurrere, videlicet Psalmo XV. 3. & 2 Sam. XIX. 28. Primo in loco nostrum רגל solum haudquam notionem *obtrectandi* exhibet, sed
jun-

junctum cum sequentibus vocibus hebraicis על-לשונו *super Lingua sua* notionem hancce suppeditat, acsi diceretur *curvus fuit super lingua sua vel incurvavit linguam suam, curve vel sinistre cum illa egit* (contra proximum suum). Si hebr. vox רגל sola, secundum vulgarem versionem, notionem *obtrectandi* in se contineret, cui quaeso bono hic demum על-לשונו adderetur? Atqui satis notum est, quod *obtrectationis* negotium *lingua*, & non alio aliquo membro corporis fiat. Ex quo luculenter apparet, quod רגל in se spectatum ideam *obtrectationis* non exhibeat, & quod ideo voces *super lingua sua* in hebræo textu addi debuerint, ut *obtrectationis* notio indicari queat. Imo observari meretur, hic Davidem sanctum non tantum *obtrectationem* seu *calumniandi rationem*, verum etiam *quemvis iniquum, falsum & fraudulentum sermonem* indicare voluisse, quo proximo suo quisquam nocere potest vel vult.

§. 9.

Posteriori loco 2 Sam. XIX. 28. notio *calumniandi, obtrectandi* nullum prorsus in voce nostra hebraica רגל reperit locum. Imo in forma *Pihhel*, quæ hic occurrit, deberet potius, secundum vulgarem vertendi rationem per *explorare, per-*
con-

contari reddi, utpote quæ notio in sacro Codice huic nostro רגל multoties addi so-
 leat. Quod tamen nec hic commode usur-
 pari potest; siquidem alibi hæc vox רגל in
 Forma Pihhel cum vocula את construatur,
 hic autem cum litera ב jungatur; ut
 cuius rei perito constare debet. Hanc
 proinde ob rationem alia aliqua hujus ver-
 bi nobis quærenda est significatio, quæ
 interiori primariæ notionis vim adim-
 pleat, & Formæ Pihhel intensius robur in-
 dicet. Hac itaque ratione nostrum רגל,
 quod hic occurrit, nobis haud dubio indica-
 bit, *valde curve* (moraliter) *seu inique in-*
cessit in via sua seu in molimine suo (Ziba)
 בעברך *a servo tuo vel contra servum tuum,*
 id est, ad ipsius damnum; siquidem Me-
 phibosethus contra mentem suam domi-
 manere, nec Regi officium suum debitum
 præstare potuit.

§. 10.

Forfitan autem hic quispiam dicet:
*Quomodo queso hæc Apologia Mephibosethi
 & incusatio Zibæ Regi Davidi placere potuit,
 cum Ziba unice propterea ad Regem David
 ivisset, ut Regem & assecclas ejus refocilla-*
ret? Regero adhæc, quod Mephibosethus
 id servo suo Zibæ haudquaquam vitio ver-

M m

terit

terit quod ad Regem iverit, & eum cum
 affeclis ejus refocillaverit; sed quod *absque*
Principe suo claudo abiverit, & eum eo
 ipso permagno exposuerit vitæ periculo.
 Quapropter etiam Rex David Mephibose-
 tho nostro Apologeticon ejus & inculpationem
 Zibæ nequaquam in malam interpre-
 tatus est partem; quin imo eundem refocil-
 lare conatus est, eo quod Zibæ tantummo-
 do Medietatem Bonorum Mephibosethia-
 norum reliquerit, alteram Medietatem
 eorum autem Mephibosetho clementer re-
 stituerit. *)

§. II.

*) *Triples* mihi videtur in Historia Mephibose-
 thi *dispositio Davidis* circa memorata Bona
 occurrere. *Prima* facta est secundum 2
 Sam. IX, 9. 10. ubi Rex David Mephibo-
 setho omnia & singula Bona donasse dici-
 tur. *Secunda* 2 Sam. XVI, 4. occurrit,
 ubi Zibæ, servo Mephibosethiano, dicta Bo-
 na adjudicata fuere. *Tertia* 2 Sam, XIX,
 30. extat, & medietatem horum Bonorum
 Zibæ adtribuit. Inficiari nequeo, & mihi
 postremam hancce Davidis sententiam cir-
 ca paterna Mephibosethi Bona minus ido-
 neam videri; eo quod innocens Princeps
 haudquaquam mernerit, ut Medietatem Bo-
 norum suorum paternorum amitteret; aut
 simul perpendo, Davidem Regem hoc uni-
 ce ideo fecisse, ne astutus Ziba in turbu-
 lentis illis, quæ tunc temporis erant,
 cir-

§. II.

Quod si autem quispiam hac occasione & notionem *obtrectandi*, *calumniandi* libenter conservare velit, & ex rationibus mihi ignotis adfirmet, Mephibosethum omnino aliquid de *obtrectatione Zibæ* coram Rege David inaudivisse; is suo abundet iudicio. Id tamen idem observare debet, ut supra memoratus *Hiatus historicus* evitetur, & primaria notio *incurvandi* minime negligatur. Sic proinde initium versus 28vi verti posset, (servus meus Ziba me decepit) “*Et non tantum astute (curve* “*sinistre, inique) a me (absque me) ad Do-* “*minum meum Regem abiit, verum etiam* “*curve (sinistre, inique) contra me ad Do-* “*minum meum locutus est.*” Si tamen hac de versione sincere loqui debeam, adfirmo, eam mihi coactam esse videri, nec tam bene ad præcedentia verba, *volui ad Regem pro-*

M m 2 *ficif-*

circumstantiis Regni Israelitici novas forsitan excitaret turbas, si pro magna sua erga Regem David fidelitate nullum prorsus acciperet præmium. Et minus sinceris hominibus nonnunquam ob rationes politicas connivendum est. Mephibosethus autem in Medietate Bonorum sibi donatorum facile acquiescere potuit, quandoquidem Gratia Regis ei omnia omissa optime compensare valuit. Quæ hic *Cl. Delany* de *Colono partiaro Zibæ* adfert, non placent mihi.

*ficisci, sed non potui, quadrat; quandoquidem ea non tam calumniam, quam astutum Zibæ abitum, quo simul omnes **) Asinæ Me-*

) Miror profecto, quomodo vulgaris versio 2 Sam, XVI, 1, occurrens adfirmare possit, Zibam tantummodo *par Asinorum* secum ad Davidem adduxisse, cum tamen & vox hebræa hic extans, & ingens, quod ad Davidem ferebatur, onus esculentorum contrarium suadeat. Vox hebræa hic extans est **צמר חמרים, quod per *Jugum Asinorum* verti debet, eo quod **צמר** *jun- gere, copulare* significat, atque ita non *par Asinorum* sed *copula* seu *Jugum Asinorum* intelligitur. Si Auctor sacer *duos Asinos* indicare voluisset, Duali Numero **חמרים** hand dubie usus fuisset, quod tamen non fecit; atque ideo plures, quam duos Asinos nobis ob oculos ponere voluit, etsi numerum ipsum non indicaverit. Idem nobis & onus illud esculentorum, quod ad Davidem apportabatur, suadet; nam *ducenti panes, & centum uvæ passæ, centumque poma & iter vini* vix a duobus portari potuissent asinis; plures asini profecto ad tale quid portandum requirebantur. Ne dicam, quod hi adducti Asini secundum v. 2. dicti *Capitis pro Familia Regis ad insidendum* destinati fuerint, ac proinde plures esse debuerunt. Non male itaque judicantii, qui Zibam Mephibosetho Domino suo omnes abduxisse Asinos autumant; quam ob causam etiam Mephibosethus Regem David sequi non potuit.

Mephibosethi ademtae fuerant, praesupponit.

§. 12.

Postremo adhuc indicandum restat, quid de verbis Davidicis sentiendum sit, quae v. 30. extant, & finito Apologetico Mephibosethiano sententiam Regis manifestant. Dicit ibi David ad Mephibosethum: *Quare eloquereris ultra verba tua? Edixeram, ut tu & Ziba partiamini agrum.* Posterior sententiae hujus Regiae pars supra (§. 10.) paucis enucleata est. Ob periculosas Regni Davidici circumstantias Zibae dimidium Bonorum Mephibosethianorum donatum fuit. Prior vero sermonis hujus Davidicis pars non impatientiam aliquam Regis, sed clementiam ejus erga Mephibosethum indicat, ac si diceret Rex ad Mephibosethum: non opus est multis verbis, facile comprehendere possum innocentiam tuam & veritatem Zibaeam; ast in in hisce rerum turbulentarum circumstantiis prudentiae est, partem Bonorum tuorum servo tuo Zibae dono dare; acquiesce tu modo in hacce Regia mea dispositione, & firmiter

M m 3

ter

tuit, eo quod ipsi nullus amplius ad infidendum superfuerit Asinus vel Asina.

ter persuasus esto, me curam tui perenniter
esse habiturum *)

F I N I S.

*) *Cel. Delany* autumat *lib. cit.*, Davidem Regem hac occasione concepisse Psalmum suum XXXVII, eoque Mephibosethum contristatum pie erigere, & ad constantem in Deum Fiduciam excitare voluisse, quinimo prædixisse de vasro Mephibosethi ser-vo, eum felicitate sua diu gavisurum non esse. Ea, quæ *Rev. David Elsnerus*, V. D. M. Borussicus, de Innocentia Zibæ & de Mephibosethi crimine læsæ Majestatis Davidicæ an. 1758. in lucem edidit, peculiari Ao- 1759 Dissertatiuncula Historico-philologica de *vindicata Integritate Mephibosethica* confutata fuere; ubi & cogitata supra allata vernacula lingua prostant.

VI.

JOH. PHIL. CASSELI,II,

PROF. BREM.

ORIGINES
LIBYAE VETERIS,

EX

ANTIQUA PHOENICIORUM LINGUA
ERUTAE. *)

I. MELITTA.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Melitta* & *Malta* non a מלטה *melata*,
calx vel cæmentum, sed a מליטה *Melita*,
refugium. §. 2. Num a *melle* & *apibus* quasi
μελιττη dicta, ut *Melita*, pagus Atticus, *Me-*
lissa oppidum Phrygiæ, *Miletus* & *Melite*
Jonæ urbes.

§. 1.

MELITTA quartum est oppidum, (de
prioribus enim tribus *Caricon* *Tei-*
chos, *Gitte*, *Acra*, loco infra citato plu-
ribus

M m 4

*) Tria ejusmodi generis specimina ante aliquot
annos a me inserta sunt *Diario Tigurino*,
quod

ribus egimus,) quod ab Hannone & Carthaginensibus ad mare in Libya exstructum est. Urbem hanc, una cum insula *Melite* in mari mediterraneo sitam *) a מלטא *Melata*, vel *Malta*, calcem & cæmentum denotante vocabulo, appellatam esse vult Cel. BOCHARTUS. *Can. L. I. c. 26. p. 500.* ubi pluribus de hac voce agit. Sed cum & ibidem loci Vir summus observet, מליטה *Melita* Pœnorum lingua fuisse *refugium*, a radice מלט *Millet*, eripere, effugere, liberare, qualem insulam *Meliten* fuisse

quod *Satura Dissertatt. Oratt. &c.* inscribitur, cujus tantum *volumen I.* quatuor partibus constans prodiit, & postea sub titulo *Musei Helvetici* aliis legibus circumscripti renovatum & continuatum est. Nobis titulum *Observationum nostrarum* ad alios usus destinatarum itidem mutare, & a generaliori denominatione regionis inscribere placuit

*) Pluribus in originem vocis *Malta* inquisivit J. F. WANDALINUS, *diss. de Melita Pauli*, c. I. p. 17. sq. Hafniæ 1707. & quam plurimi alii, qui de hac insula in scriptis suis data cura egerunt, quorum nomina coacervare nolo. Cæterum *Wandalini* *diss.* una cum J. G. ERLMANNIDE eadem insula junctim insertæ sunt *Thesauro Dissertatt. Theolog. Philol. Menthenii*, T. II. p. 497. sq. Conf. & MAJUS *de lingua Punica*. p. 3-15.

isse docet expressis testimonii *Diodori Siculi* verbis: quidni & hæc Pœnorum urbs *munita*, quæ heic loci pariter *Pœnis* præstabat refugium contra insultus Libyæ populorum barbarorum, qui *Phœnicos* interne-
cino odio prosequabantur, teste eodem **DIODORO** L. XX. p. 791. potuit a refugio nomen *Melittis* accepisse, si Phœnicium est vocabulum?

§. 2.

Qui vero Phœnicium nomen heic loci non agnoscent, quod tamen antiquissimi temporis ratione habita non negandum, dubio procul a *melle* & *apibus* dictam *Μελίτην* contendent, quemadmodum pagus Articus *Melita* hinc dictus est apud **PLINIUM**, L. IV. 7. erat enim vicinus *Hymetto* celeberrimo mellis copia. Item *Μελισση* *Melisse*, oppidum Phrygiæ, ubi Alcibiades sepultus est, teste **ATHENÆO** L. XIII. 4. Verum & *Melite* fuit insula Illyrico vicina, de qua *ibidem loci* **BOCHARTUS**, quæ Græcam originem respuere viderur, uti & *Miletus* *) antiqua & celeberrima Joniæ urbs

M m s &

*) Quam urbem etiam ab eadem radice מלח
qua *liberare*, *servare*, denotat, dictam
vult **Cel. MOYNÉ** Var. S. T. II, p. 134.
Conf. de hac civitate coloniarum multitudine

& *Melite*, antiqua pariter ejusdem regionis civitas, & ab incolis Joniæ quondam deleta, a VITRUVIO L. IV. I. inter urbes Joniæ memorata. His enim vetustis urbibus videtur ex Orientis lingua, quale etiam sit, nomen adhæsisse, ut forte *Bocharti* conjecturæ de *Melite* insula, & ad hæc loca extendi mereantur. Alia quamplurima locorum & urbium ejusdem soni nomina occurrunt, quæ apud Veteres & recentiores Geographos evolvi, & quæ commode ad triplicem hanc radicem referri possunt.

II. A R A M B Y S.

ARGUMENTUM.

- §. 1. *Arambys* non dicta ab *הר-ענבין* *Har--ambyn*, monte uvarum, sed a *ערב* *arab*, vel a *multitudine*, vel a *nigritie* hominum, unde etiam *Arabes* dicti, item *Kedareni* a *קדר* *Kadar* nigrescere, unde *ערב* *Ereb* vespera &c. *Mem* inferitur, Cl. *Gronau* laudatus.
- §. 2. Arabia dicitur etiam *Ereb*, *Arabes*, *Erebin*, unde *Erebin* iidem sunt, qui *Troglodytae* & *Arabes*.
- §. 3. Lis circa versum *Homeri*. *Erebin* non dicti ab *ἐγὼ βρυεν*, quod sub terra habitent. *Cant.*
1. 5. *illustr.*

§. I.

dine incluta PITISCUS in *Curt.* p. 117. MARSHAMI *Can. Chron.* p. 552. J. de WILDE *sel. Numism. ant.* p. 74. BISSELLII *Illustr. Ruinar. Dec. III. Ru. XXVII.* p. 772. sq.

§. I.

ARAMBYS vel *Αραμβυς* ultima a Phœniciis ad Oceanum Atlanticum extructa urbs. Nomen hoc cum BOCHARTO l. c. p. 641. non deducere ab *הר-ענבין* *Har-anbin*, monte uvarum, vel *הר-ענבי* *Har-anbi*, monte racemifero: sed potius a *ערב* *arab*, ut locus vel a miscellanea hominum turba variarum *Libyæ & Phœnicum & Libyphœnicum* gentium, vel ab incolarum *nigritie* dictus sit. Utrumque enim vox Hebræa denotat. Unde & Arabes *) dicti sunt, vel a *colluvie* hominum se in Arabia latrocinii causa congregantium, vel a populorum *nigredine*, unde & *Kedaveni* **) secundum quosdam appellati plurimi *Arabum* a *קדר* *Kadar*, nigrescere, atrum

*) Alia lege apud CL. SIMONIS in *Onomast. Vet. Test.* p. 107. MOYNE *Var. S.* T. II. p. 469. BETULEJUM in *Lactant. Carmen de Phœnice* v. 80. edit. c. not. *Var.*

**) Rever. GRONAU V. D. *Min. Berolin.* mavult *Kedarenorum* vocem ex propria ipsorum lingua illustrare, & ex divite Arabum thesauro adducit duplicem radicem, quarum prima *קתר* *Kathara*, concernit *vite rationem*, altera potentiam Arabum a *קדר* *Kadara*, *prævalere, potens esse*, in *diss. de Tentoriis Kedar* p. 6. Præf. Cel. Lampe. Bre-

trum esse. Hinc & ערב *Ereb* vocatur *vespera*,
& ערב *Oreb* *corvus* a *nigredine*. In plurali
est ערבים & Syriaca dialecto ערבין *Arabi-*
bin, unde *Nun finali* in Σ mutato, ut in *Ni-*
eibus a נסיבין & *mem* epenthético inserto
Arambis vel *Arambys*. *Mem* enim frequen-
tissime interponi, toties viris doctis obser-
vatum est, vid. *Clar. LAMPE de Cymbalis*
L. I. c. I.

§. 2.

Atque ut hoc magis illustremus, scien-
dum, quod, quemadmodum *Arabia* sæpe
dicitur ערב *Arab*, sic & juxta punctatio-
nem Masorethicam ערב *Ereb* dicatur, ut I
REG. X. 15. מלכי הערב *Malche beereb*, id
est, *Reges Arabiae*. Atque hi ערבים
Arabim vel *Erebim*, ut 2 CHRON. XXI.
16. & alibi vocantur, sunt HOMERI *Erem-*
bi, seu *Arabes Troglodytae*. Docet hoc
clare & expresse STRABO p. 2. memorans
Homerum meminisse Ερεμβας, addit & εινος
λεγειν τας Τρωγλοδυτας ΑΡΑΒΑΣ, quos *Tro-*
glodytas Arabes recte dixeris vid. RHODI-
GINUS *Ant. L. p. 1033.* sed *Erembos* ad
littus Arabici sinus juxta *Aethiopus* *Orien-*
tales

Bremæ 1728. Conf. HOTTINGERI *Histor.*
Orient. p. 48. BERNARDUS ad *Josephi*
Antiquitt. Jud. p. 49.

tales locat DIONYSIUS PERIEGETES v. 180. & in hac re accedimus *Dionysio*, quia *Arabes* in hanc *Æthiopiam* sæpius deduxisse colonias, certissime novimus. Vid. PLINIUS L. VI. 29. Imo & *Strabonem* hos ipsos *Troglodytas* intelligere, dum *Erembos* esse *Troglodytas Arabas* exponit, videtur vero simile. Nam *Troglodytice*, & ab aliis *Æthiopia*, ab aliis quoque *Arabia* dicta est, Consulatur ILL. SALMASIUS in *Solinum* p. 561. Pariter & *Arabiaæ Felici* versus *Occidentem* opponit solum *Eremborum* DIONYSIUS PERIEGETES v. 961. sq.

§. 3.

Homeri versus, quem STRABO citat, hic est,

Αἰθιοπας δ' ἰκομεν καὶ Σιδονίης, καὶ Εἰρεμ-
βοῦς,

Veni ad *Æthiopas*, & *Sidonios*, &
EREMBOS.

Plurimum de hoc loco *Homeri* disputat *Strabo* L. I. p. 28. & L. XVI. p. 539. docens eum vocatum dudum fuisse sub incudem veterum Criticorum. Nam *Zenonem* Auctorem *Stoicæ* sectæ ita locum correxisse,

- - - - - *καὶ Σιδωνίης Ἀραβίας τε*

sed intempestivam hanc Zenonis Criticam, qui major fuit Philosophus, quam Criticus, ipse *Strabo* rejicit, quod locus mendo careat, atque in omnibus veterum Mstis extet *Ἐγεμβός*. Unde rectissime accedit *Possidonio*, utrobique locorum, qui *Ἐγεμβός* dici ab Homero scripsit, quos nunc *Ἀραβίας* levi immutatione vocamus. Conf. STEPH. BYZANT: in *Ἐγεμβόσι*, & EUSTATHIUS ad *l. c. Homeri*, p. 61. BOCHARTUS hic nobiscum consentit T. I. p. 216. & 283. Originem nominis loci exposuimus, nam quod Græci tradant apud STRABONEM L. I. p. 29. ita dictos ab *ἐγαν βαίνειν*, quod sub terra habitent, cui EUSTATHIUS ad *Dionys. Perieg.* v. 180. IS. TZETZES mox citandus, & AUCTOR *Etymologici Magni* accedunt, nugæ sunt Græculorum. Vid. CL. HASÆUS *Bibl. Brem.* T. II. p. 482. Melius foret, quod quasi *Ἐγεμνοί* vel *Ἐγεβεννοί* dicti sint, hoc est *nigri*, nam & omnia illa nomina *Ἐγεμνος*, *Ἐγεβεννος*, & *Ἐγεβός* nigritiem quandam involvunt, quibus *infernus* & *infernus homines* utpote denotantur, sunt ex eadem radice *עֶרֶב* *ereb*, & ita *infernus* dictus est a *nigrore*, quo eum conspicuum esse, & olim & hodie credebatur, & creditur. Eam quidem etymologiam respuit STRABO L. XVI.

XVI. p. 540. quod id Æthopibus magis conveniat, sed ex ea causa perperam, quia non solum Æthiopes sed & Arabes nigri erant, quorum referunt illud Salomonis regum sapientissimi, CANTIC. I. 5. NIGRA sum, ut tentoria Kedar. Nescio an & inde lux accedat voci *Arambys*, quod vicina sit urbs *Nomadibus*, & *Æthiopibus*, HANNONE teste. Nam inter varias explanationes vocis Ερεμβος etiam Νομαδων & Αιθιοπων meminit HESYCHIUS: Ερεμβοι, ΝΟΜΑΔΕΣ, ΑΙΘΙΟΠΕΣ. Αραβες, Ινδοι, Αραβιοι. *Evemborum* etiam ad Nilum habitantium meminit LYCOPHRON *Alex* v. 827.

Και τας Ερεμβων ναυατας ηχθημενας
Προβλητας ακτας.

*Et EREMBORUM nautis piscata
Prominentia littora.*

Ad quæ verba IS. TZETZIS explicatio notanda: Ελληνικος Φησι, τας Ερεμβας περι τας τας Νειλα ροας οικειν, γένος δε Αραβων εισιν οι Ερεμβοι οι και Τρωγλοδυται, και Ιχθυοφαγοι καλεμενοι, ων την βιον πλαπως ο Διοδωρος γραφει. Ερεμβοι δε λεγονται, οτι εν τη ερα, ητοι τη γη βαινεσιν, υπο γαρ γην και τρωγλας οικουσιν. *Hellanicus dicit, Evembos circa Nilum fluvium habitare; Evembi vero sunt gens Arabica, qui & Troglodytæ & Ichthyophagi, vel piscivori dicti, quorum vitam pluribus Diodorus descripsit.*
Evem.

Erembi vero dicuntur, quoniam תינגא id est, sub terra, & speluncas inhabitant. Plura de his populis collegi in singulari Observatione de Troglodytis & Nomadibus 1739. Magdeburgi edita.

III. TINGIS & SAGUTI.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Tingis* urbs alia est quam *Tingis* hodie *Tanger*, dicta a תגגר *tagger*, negotiari. §. 2. *Saguti* apud alios *Simus Emporicus* vocata, nomen habet a סחור *sachur*, mercator, & שכר *schachar*, permutare merces, &c.

In descriptione oræ Africæ, qua ad mediterraneum mare sita est, occupatus STRABO, varia notatu digna de Mauro- rum populo, regionem incolente, urbibus- que ibidem exstructis profert, quorum pleraque alibi excussimus, & quæ restant, porro excutiemus. Pergimus itaque cum Geographo nostro. Hic pag. 1181. tradit, Πλησιον δε πολιχνιον μικρον υπερ της θαλασσης οπερ ΤΙΓΓΑ καλεσιν οι ΒΑΡΒΑΡΟΙ, Λιγγα δε Αρ- πιιδωρος προσηγορευτα, Εραθοσθενης δε Λιζον. *Pone (Cotes) est etiam oppidulum supra ma- re, id Barbari (sive Mauri) vocant TINGA, Artemidorus Linga, Eratosthenes Lixum. Videtur hæc urbs distinguenda esse omni- no a Tingi quæ hodie Tanger, piraticam exer-*

exercens, dicitur, quæque *Lingi* huic vicina dein ponitur a STRABONE, p. 1183. Id quod etiam observarunt CASAUBONUS ad l. c. *Strab.* & VOSSIUS ad *Pompon. Melam.* p: 315. Attamen voces fortasse sunt ejusdem originis. Ut itaque *Tigys* in accusandi casu habet *Τιγα*, ut ibidem loci apud *Strabonem*, ita quoque ejus casus rectus æque potest esse *τιγυς*, unde *τιγγιη*. Est autem illud nomen generalius, & quodvis potest *emporium* denotare a Syriaca voce תגר *Tagger* vel *Tigger*, *negotiarum*, unde תגר *mercator*, quod de urbe *Tingitana* recte observavit *Cel. BOCHARTUS* l. c. *Can. cap. cap. XXIV*, p, 477. Alias nomen urbis Λιγξ, *Linx* vel *Lixos* deducit a ליש *Laisch*, *leo*. L. I. c. XXXVII. putatque *Strabonem* λιγγα heic loci cum *Τιγγα* confudisse, quod diserte affirmare non audeo, cum postea *Tingis* sub nomine *Tigys* p. 1183. meminit. Attamen verosimilius videtur *Τιγγα* in primo apud *Strabonem* loco esse casum nominandi. Interea tamen nihilominus potest nomen a תגר *tagger* descendere, r finali eliso, ut ex בקר *bakar* fit *vacca*, זמר *Zamar* est *Zama*, *Jubæ* quondam regia, & מוסר *Musar*, *Musa*.

§. 2.

Sequitur apud STRABONEM l. c. *Lixos* & *Cotibus* ad austrum sinus adjaacet
Bibl. Brem. Nov. Cl. III. F. III. N n E M-

ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ καλεσμενος ἔχων ΦΟΙΝΙΚΙ-
 ΚΑΣ ἐμπορικῆς κατοικίας, qui *Emporicus* (seu
 mercatorius) *sinus vocatur*, qui *varia habet*
commorandi loca PHOENICIIS mercatoribus
destinata. Situs ostendit hunc *sinum empo-*
ricum eundem esse cum sinu Saguti, quem
 prope Lixum ponit æque PLINIUS L. V.
 c. 1. Atqui hoc nomen est a סחור, *Sachur*
 mercator, ἔμπορος, quæ est a radice שׁכר
schachar vel *Sachar*, *permutare merces*, un-
 de hodierna frequens Judæorum vox *Scha-*
chern. Idem ὁ πινυ BOCHARTUS L. I.
Can. c. XXXVII, p. 644. propter hanc
 originem pro *saguti* legendum censet *Sagu-*
ri. Verum nihil fortasse mutandum est,
 quia R & T. & S. in fine literarum Ori-
 entalium sæpe invicem permutantur. Est pro-
 inde *sinus Sagut* idem & significatione, qui
Emporicus. Adde quod lectio *saguti* adhuc
 dubia, cum in Codice MSS to i Regis Chri-
 stianiss. legatur *Saguci*, teste HARDUINO
ad Plinii l. c. p. m. 241.

IV. SEPTEM FRATRUM MONU- MENTA.

ARGUMENTUM,

§. 1. Septem fratrum Monumenta sunt *septem*
montes, eorum situs, §. 2. de denominatione
 metaphorica *fratrum* & *sorum* apud He-
 braeos, §. 3. apud Graecos & Latinos.

Post-

Postquam dein de Mauretaniæ fertilitate, aliisque rebus varia commemorasset STRABO, redit p. 1181. ad Geographica ejus regionis, & post *Tingin* dicit esse τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν μνημεῖα, *septem fratrum monumenta*. Hæc non sunt a septem fratribus posita quædam monumenta, sed *septem montes*, qui ob affinitatem situs & similitudinem ita sunt nominati. *Plinii & Mele* testimoniis de his montibus a cel. CELLARIO in descriptione *Africæ*, p. 207. adductis addimus SOLINUM *Polyh. cap. XXV. e Provinciis Mauritanis Tingitana exsurgit montibus septem, qui a similitudine FRATRES appellati, freto imminent.* ISIDORUS L. XV. *Orig. c. 1. Septa oppidum a montibus septem*, (hæc etymologia est ridicula) *qui a similitudine vocati FRATRES imminent freto.* MARMOLIUS hos montes nunc ab incolis *Africæ Beni Aroz*, haud longe ab *Alcazar quivis*, dici affirmat, *l'Afrique de Marmol T. II. p. 246.* Conf. J. VOSSIUS *ad P. Melam. p. 19.* Sic etiam tres rupes ad sinum maris vicinæ & sūt similes, haud procul a freto *le Maire* in *America*, a nautis *tres fratres* dicuntur. *)

§. 2.

Appellationem hanc *fraternitatis* ob *similitudinem* notandum est, esse procul du-

N n 2

bio

*) *Reisen und Begebenheiten des Englischen Capitains Robert Boyle, p. 301. Halberst. 1735. 8.*

bio Phœniciaë originis. Hebræis enim cæterisque Orientis populis res *similis* ejus sæpe *frater* vel *soror* dicitur אח, אחה, aut אחות. Hinc Pūnice & Mauritanice hi *montes* dicti videntur שכעה אחים *Schibea achim*, id est, *septem fratres*. Ita in tabernaculi Mosaici asseribus junctim ponendis erant in unoquoque eorum duo ידות quam vocem SYMMACHUS κατοχεις, ALEXANDRINI ἀγκωνισκας reddunt, & plerumque eminentiis asseribus in utroque latere junctis, & ad instar *manuum* se habentibus, capiuntur. Nam יד *jad* Hebræis *manum* denotare tyronibus est notissimum. Altera vero harum ידות *manuum*, alterius dicitur אחות *achoth*, *soror*, ob similitudinem EXOD. XXVI, 17. & *facies duas ידות eminentias unicuique asseri משלכת אחת אל אחת* *respondentem alteram ad SOROREM suam*, hoc est, ad alteram, & sui similem. Unde & Alexandrini reddidere δυο ἀγκωνισκας τῶν συλῶν τῶ ἐνὶ ἀντιπιπλοντας ἕτερον τῶ ἑτέρῳ. Ita & PLAUTUS in *Pænulo*, in quo varii sunt Hebraismi & Phœniciorum locutiones, *manum sinistram dextræ sororem* appellat. *Act. 1. scen. 3. Nunc obsecro, Te, Milphio, hanc per dextram, perque hanc SOROREM levam.* TERTULLIANO quoque id adhæsit Phœnicismi, quibus scatet totus in *Pallio*, cap. 1. ubi *Uticam æque ac Carthaginem*

nem Tyriorum coloniam, vocat ejus civitatis sororem: sic, inquit, in proximo SOROR CIVITAS vestiebat, & sicubi alibi in Africa Tyros. Punice soror civitas est קרתא אחות Kartha achoth, & manus soror est יד אחות Fad achoth. Sic & Judæorum tribus vocantur ratione alterius altera frater vel soror. JEREM. III. 7. EZECH. XXIII. II. collatis JUDIC. I. 17. XX. 13. 23. JOSUE. XVII. 4. & passim. Regnum Samariæ & Judæ, ceu duæ magnæ meretrices EZECH. XVII. considerantur & sorores nominantur. Ita & Civitates fœdere unitæ sorores appellatæ, Conf. LOESCHERI Stromat. p. 164.

§. 3.

Verum nec Latinis, neque Græcis ejus modi loquendi modus prorsus inusitatus fuit, ut res *inanimis* alteri similis ejus αδελφος frater, vel αδελφη soror nuncupata sit. AU-SONIUS de Rheno & Mosella, cognatis fluminibus, ita scribit in Mosella, v. 420.

FRATERNIS *cumulandus aquis.*

Pariter apud PETRONIUM cap. XLIV, Paupertas dicitur bonæ mentis SOROR. Proverbium fuisse apud Græcos πτωχειας πενιαν ειναι αδελφην discimus ex ARISTOPHANIS Pluto v. 549.

Οὐκ ἐν τῆς Πτωχείας πενίαν φάμεν εἶναι

ΑΔΕΛΦΗΝ,

*Nonne paupertatem mendicitatis dicimus
esse SOROREM.*

Conf. de hac re *Celeb. STANLEJI notas ad
Aeschyli Agamemn. v. 503.* Neque præ-
termittenda heic loci *PLINII Observatio,*
L. III. c. 4. notantis, Palmas ob similitudi-
nem cum *Caryotis & saporem* affinem di-
ctas esse earum *SORORES & ADELPHIDAS.*
Nam cum *Palmis* præcipue abundet *Phæ-*
nicia atque *Palæstina*, ut mille veterum
scriptorum locis erudimur, vix dubitarem,
quin palmis hoc *sororum & ἀδελφῶν* nomen
datum sit, a *Phenicis* primum, quibus
תורן *acboth* dicebantur, atque inde Græ-
corum *Adelphides* & Romanorum *sorores*
descendat. Ejusmodi alia affert *cel. apud
Lubecenses quondam Verbi divini Præco,*
HENRICUS SCHARBAU, Observatt. sacr.
P. I. p. 197. sq. Ill. CUPERUS in Lactant.
de Mort. Persecut: cap. VIII.

V. M O L O C H A T.

ARGUMENTUM.

Nomen *Molochat* est Phænicium a *מלך Melech*
Rex, נהר מלכא Nahar Malca est fluvius
regius. fluvii ejusdem nominis in Babylo-
nia, *Malachat* Getulorum urbs. &c.

In-

Inter Columnas Herculis & fines Massæfylorum plurima oppida interesse scribit in Mauretania STRABO *l. c.* sed nullum nominat præter *Metagonium*. Mentionem tamen facit fluminis *Molochat*, $\mu\omicron\lambda\omicron\chi\alpha\theta$, termini Mauretaniæ & Massæfylorum gentis. Idem & in sequenti pagina repetit, ubi de Massæfylis agit. Massæfylorum enim regio maximam partem nomen postea Mauretaniæ Cæsariensis accepit. Quod vero hic fluvius *Molochat* ponatur in finibus Mauretaniæ & Numidiæ Massæfylorum, indicat eum non diversum esse a *Mulucha* fluvio, qui erat Bocchi regis Maurorum, & Iugurthæ regis Numidarum finis, ut probe observat CELLARIUS *l. c.* p. 188. Conf. Jo. VOSSIUS ad *P. Melam.* p. 22. edit. 1658. *Hagæ Com.* 4. Alter itaque fluvius *Molochath*, cui urbem ejusdem nominis jungit, æque tamen in Mauretania situs, sed prope *Metagonium*, ut locat *Ptolomæus*, ab eo diversus est.

Quicquid sit, nomen hoc *Molochath* & *Mulucha* Phœnicium est, & subintelligita voce נהר *Nabar*, fluvium denotante, indicat *Fluvium regium*. Est enim a מלך *Melech*, rex, cujus loco Pœni & Afri dicunt מורך *Moloch* aut *Muluch*, variante pro dialecto pronuntiatione unde מולוכא *Mulucha*, aut מולכא *Molochath*. Sic &

Hippo urbs Numidiæ dicitur *Hippo regius*, a PLINIO L. V. 3. & MELA L. I. 7. aliisque, hoc est עֹבְבַּ מַלְכָּה *Ubbo Malcha*. Huic vero flumini plane simillimi sunt *Naar Malcha* dicti, fluvii Babylonici prope Euphratem, cujus nominis duo fuere, verus & recentior. Est enim Phœnicia lingua נַהַר-מַלְכָּה, hoc est *flumen regium*. AMMIANUS MARCELLINUS L. XXIV. c. XXI. *ventum est ad fossile flumen NAAR MALCHA nomine, quod AMNIS REGUM interpretatur, & cap. 2. alia NAAR MALCHA, quod FLUVIUS REGUM interpretatur.* PLINIUS L. VI. cap. 26. *Ab Assyriis vero universis appellatum ARMALCHAR (Naar malcha *) quod significat REGIUM FLUMEN.* AMMIANUS L. XXIII. 21. non addito nomine Assyriaco hinc intelligendus: *Perfluunt easdem terras & Marfis & FLUMEN REGIUM, & Euphrates cunctis excellens, itemque PTOLEMÆUS, qui istic locorum ponit βασιλειον ποταμον flumen regium.* Ejusdem originis est urbs *Malachat*, quam in interiore Libya & Gætulia esse memorat PTOLE-

*) Ita lectionem restituit HARDUINUS *ad h. l. no. 92. cel. RELANDUS* deducit a Persica voce نَهْر nahar *fluvius, & אל Melca rex, Dissertatt. Miscell. T. II. p. 251. Conf. BURTONI Leips. L. Pers. p. 58. & Cl. v. SEELEN in nott. 16. p. 59. & 60.*

PTOLEMÆUS. Neque dubito, quin duæ insulæ, Arabiæ Felici adjacentes, huc referendæ sint, quas Νηος Μαλιχς vocat idem *Ptolemæus*, notat enim *regias insulas*. Variè enim pronuntiari מלך *Melech*, ut *Matach*, *Melich*, *Moloch*, *Muluch*, *Milichus*, *Malchus*, *Melc*, &c. nemo, qui Orientis linguas & varias locorum inde dictorum denominationes paululum delibavit, ignorabit.

VI. METAGONIUM.

ARGUMENTUM.

Metagonium est nomen Græcum, & denotat tractum terræ, γωνιαί sunt *Anguli*, *extremitates*, *promontoria*, &c.

METAGONII, Μεταγωνίης, qui sequitur, celebris loci apud STRABONEM aliosque prope hunc modo nominatum fluvium, est nomen Græcum, cujus loco incolæ sua lingua alio procul dubio nomine usi sunt. Notat autem tractum terrarum prope promontorium. Hinc & habet nomen *Metagonium*, quod prope Ampsaga fluvium locat MELA. Nam & ibi ad ostia fluminis est, & confinis promontorio. Inde & *Metagonitis* terræ pars Numidicæ nomen est, & aliorum fortasse locorum, quia siti essent μετα το Γωνιον. Conf. IS. VOSSIUS ad *P. Melam* p. 27. CELLARIUS p. 168. sq.

& p. 205. Γωνιαi enim dicuntur non solum *anguli*, sed & alia rerum variarum *extremitates* & *prominentia*; sic γωνιαi πλατειων sunt *anguli platearum*, MATTH. VI. 5. ita & ακρογωνιαος λιθος, *lapis domus angularis*, I PET. II. 6. sic *anguli terrae* seu *promontoria* sunt γωνιαi, quas Hebraei alii que vicini populi alias קרן *Keren* seu *extremitatem* (proprie *Cornu*,) aut לשון *Laschon*, *linguam*, aut שפה *Saphan*, *labium*, vocant. Hinc & Μεταγωνιον nostrum est ακρον *promontorium*, docente *Ptolemæo*, atque ab hoc nomine *Metagonitæ* apud eundem populi sunt *Mauvetania*. *Metagonium* vetus, quale *promontorium* in *Africae* ora nunc fortean sit, & nomen ejus apud hodiernos incolas inquit *Cel. SHAW in Itiner. cit. p. 12. & 46.*

VII.

J O. C A R. B O N N E T,

BREVIS DISSERTATIO,

DE

FICTA MIRABILI AD TURRIM
BABELICAM LINGUARUM
CONFUSIONE,

AD

GEN. XI, I. *seqq.* *)

§. I.

Vulgarem de variarum linguarum ortu
sententiam sublesto niti fundamento,
dudum monstravit cel. CAMP. VITRINGA
in *diss. de. confusione linguarum, quæ in*
sacris

*) Commendat se hæc ex parte nova, quantum mihi
constat, hypothesis Viri Doctissimi J O. C A R O -
L I B O N N E T T I, de ficta mirabili lingua-
rum confusione, & inde populorum vel pri-
marum familiarum novi orbis dispersione su-
per universam terram, verisimilitudinis
haud contemnenda specie, & adtentionem
Lecto-

sacris ipsius Observationibus exstat, lib. I. Diff. I. Gravissimis illis rationibus, quibus eam destruit Vir doctissimus, addere liceat: 1) præter necessitatem sic multiplicari miracula. Humanum genus Deus cupiebat dispersum, quo universus coleretur terrarum orbis, non agri tantum Euphratem adiacentes. Ego vero id alia ratione obtineri potuisse autumaverim, quæ miraculum haud sapit, sicut mirabilis illa, quam vul-

Lectorum eruditorum merebitur. Recentissime qui hanc materiam peroravit, neminem novi præter Celeberrimum Groningæ Academix Philologum, NICOLAUM GUILIELMUM SCHROEDERUM in elegantissima Oratione *de confusione sermonis Babelica*, Groningæ, quum Magistratu Academico abiret, habita a. 1752. Animus est hujus Orationis contenta sequenti aliquo Fasciculo D. v. inferere, ut sciant Lectores, quid & ab altera parte ab Uno ex præcipuis Orientalis eruditionis statoribus ea de re dictum sit, & ut utraque sententia inter se conferri possit. Forte Epicrisin quoque aliquam addam modestissimam, qua quid objici possit Cl. *Bonnetti* sententiæ expositurus. Ceterum inficias ire nolo, Cl. Bonnetum tam judicii acumine quam brevitate dictionis mihi non minimam excitasse voluptatem, quin desiderium, plura ejusmodi eruditionis haud vulgaris specimina Bibliothecæ huic inferendi, quod ut benevole adimpleat, impense rogo. N. B.

valgo credunt, linguarum confusio. Undis, igne, bello, animorum dissensione, insectorum multitudine, illud Deum efficere potuisse, quis negabit? 2) Nequeo mihi persuadere, ejusmodi confusionem linguarum adsequendo Dei fini adeo aptam fuisse. Fingas enim, vel singulos homines alia aliaque locutos esse lingua, vel singulas familias; certe non erat, quod digrederentur. Nam si singulos homines cogitata sua diversis protulisse dialectis, proptereaque a se invicem discessisse statuas; vel maritos uxores suas relinquere oportuisset. Tali vero ratione humanum genus propagari potuisse putes? Quod si vero familiis tale quid accidisse videatur; quidnam, quaeso, causae fuisse dices, cur altera ab altera sese divulserit? Pascua ibi locorum suppetebant exoptatissima, qualia vix alibi inventuri erant. Tanta enim erat ubertas, ut a pastu repelli pecora dicantur, ne satietas perimat. Vid. *Curtius* l. V. Quin imo anxia, me iudice, expectatio, quo res tandem evasura sit, ceu arctissimum eos vinculum colligatura fuisset. Quis enim nostrum, tam insolitam suae suorumve linguae commutationem expertus, procul secedere audeat? 3) An una cum lingua illa primæva interiit quoque immutabilis iste atque ab ipsa natura omnium animis

indi-

inditus sermo, quo ea, quæ cogitamus, nictationibus, nec non capitis, manuum, totiusque corporis gestibus exprimere solemus? Neque enim sola dialecti diversitas quodvis hominum turbat commercium Quot inter nos dantur institores nonnisi Gallicam Italianive linguam edocti? Quot numerantur urbes, quarum cives partim Germani sunt, partim Galli? Tandem 4) perridiculum tale spectaculum, summoque adeo Numine indignissimum videtur.

§. 2.

Has aliasque ob causas omnino laudandi videntur Viri doctissimi, qui de commodiore hujus loci explicatione cogitarunt. Quem supra allegavi, cel. VITRINGA duas quidem interpretationes reliquit, quarum altera nobis persuadere vult, unanimem omnium consensum exstitisse in ædificanda urbe turrique, dissociatis autem postea divinitus animis, diversas illos terræ plagas petiisse. Altera confusionem linguarum in pronuntiationis vitium vertit, omnesque, quotquot negotio interfuerunt, facit balbutientes.

§. 3.

Habet utraque, doctissime licet exposita, quod me adhuc impedit, quo minus
alte-

alterutri calculum adiiciam. In priori enim, fatente ipso Auctore, constructio *טו עמד* commate VII. insolens est. Tum vero ipse phrasin *confundere sermonem* exprimendo illi dissensui, quem cœlitus vult hominum mentibus immissum, non satis congruam esse sentiens, historiam allegorice scriptam esse a Mose, statuere videtur. Sed vix in narranda historia Mosen allegorice scripsisse, alicui persuasum erit. Quod denique ex *Hesiodi* Opp. & diæ. v. CLV. seqq. pro sententia sua adfert Vir celeberrimus, ad Noachi tempora omnino referri nequit, siquidem sole meridiano clarius apparet, sermonem esse Poetæ de belli Trojani temporibus, quæ quidem multo sunt recentiora, quam ut illustrandæ nostræ historiæ inservire possint.

§. 4.

In posteriori autem explicatione, si vel maxime concedam, *שפה בללת* de titubantia oris accipi posse, cujus tamen rei argumenta aliquis requirat potiora iis, quæ *VITRINGA* ex Latio atque Græcia, nec non ex *Colbo*, attulit; nequeo reperire, quam ratione, *דברים אחרים & שפה אחת* v. l. apte reddere possis. Num linguam fluxu verborum insignem, sermonem eleganter pronuntiatum, voces sine hæsitantia
pro-

prolatas? Sed unde probabis? Si vero unam eamque omnibus communem intelligas linguam; non erat, quod hoc loco Moses id observaret. Nihil enim ad rhombum. Ceterum ea, quæ supra contra vulgarem sententiam monuimus, pleraque & huic tenent adversum. Miraculum inducit absque necessitate, idque fini Dei obtinendo haud satis aptum: ne dicam, quod Deo indignius atque indecentius videatur, quam quod vulgo statuunt. Quæ quidem pace manium Viri adhuc venerabilis dicta sunt.

§. 5.

Alia igitur ratione huic loco mederi conabor. Quod si vero & mihi res præter spem ceciderit; facile, puto, veniam dabis, Lector, ubi eam tanto Viro sudorem excrassasse vides. Paucis dicam, quid egomet sentiam. Et *confusionem linguarum*, & *gentium dispersionem* textum tradere, dubio caret. Hanc illius effectum esse, tantum non omnes textum probare clamitant. At dispersionem familiarum ordine inverfo produxisse varietatem linguarum, pluribus l. c. demonstravit VITRINGA. Atque idem nos e textu sacro apparere probatum ibimus.

§. 6.

Quod igitur pertinet ad *primum comma*, illud cum plerisque de una, quæ omni-
um

um communis erat, lingua interpretatur, quam Moses, ab Adamo ad hoc Noachidarum ævum, incorruptam mansisse, innuit. Quæ vero subsequenter tribus versibus leguntur, ita sunt comparata, ut nullum in brevi hac dissertatione locum habeant; quippe quæ ad extruendam magis, quam destruendam turrim pertinent. Quare adeamus iam *quintum versum*. En eum e fonte adscriptum: וירד יהוה לראות את-העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם
Et descendit Iehova ad videndum urbem & turrim, quam ædificarunt filii hominis. De radice ירד hic notare iuvat, quod *SCHULTENSIUS* scripsit in *Orig. hebr.* l. I. c. VI. eam descendere aquatum, in profundos aquarum gurgites immergi, apud Arabes proprie significare. Hinc descendisse gladium Iehovæ *El. XXXIV. 5.* aves rapaces *Gen. XV, 11.* eo scopo, ut satientur sanguine, lacerent & evertant cuncta. Hæc ille. Neque hic prætereundum est, quod *Augustinus* de *C. D.* scripsit: "non loco, inquam, movetur Deus, qui semper ubique est totus: sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod præter usitatum naturæ cursum mirabiliter factum præsentiam quodammodo ejus ostendat." Hic quoque velim observes, radicem ראה de Deo dictam, interdum *iram ac vindictam*

Bibl. Bram. Nov. Cl. III. F. III. O o in-

innuere; quod pluribus adstruxit exemplis maxime venerandus meus Præceptor, Cel. SIMONIS, in *Lexico man. hebr.*; quibus addere lubet, quod Cel. VENEMA Comment. in Malachiam. p. 393. scripsit, potestatem huius radicis in *vibratione radiante* sitam esse, ideoque claram, splendidam ac fulgidissimam dicere manifestationem, cum signis maiestatis divinæ & certissimis veritatis indiciis coniunctam. Quidni hæc verba & nostro loco has suas potestates tueri affirmemus? Mihi quidem dubium non est, quin Moses hoc versu horrendam Babelis everisionem describat. *Descendit Iehova* horrendis instructus fulguribus, densisque stipatus nubium caliginibus, grandine atque nimbis, (qualis ferè descendisse prædicatur Ps. XVIII, 10. seqq.) *ad videndum* cum ira ac vindicta, fulmina iaciens, diruensque non modo celsam graviore casu decidentem turrim, sed etiam universam reliquam urbem.

§. 7.

Non erit alienum, conferre, quæ Gen. XVIII, 21. Iehova, urbes Sodomam Gomorram, reliquas, fulgure deleturus, Abrahamo comiti dixit, ubi textus habet:

אֲרָדָה-נָא וְאֵרָאָה הַכְּעֻקָּתָהּ הַבְּאֵה אֵלַי עֲשׂוּ
:אֲרָעָהּ וְאֵם-לָא אֲרָעָהּ

ita

ita intelligendum esse existimo: Gravissima sunt Sodomorum peccata. *Descendam* igitur, ut funditus eos perdam, & cum vindicta fulmina vibrans mea, *videbo, utrum secundum clamorem eius ad me perlatum, consummationem fecerint*, i. e. penitus omnia perdiderint, omniaque ad perniciem sint profligata. *Quodsi vero minus* eo vesaniæ processere, *cognoscam* cum approbatione atque amore, ideoque parcam illis. Radicem *ערי* enim ita sumi posse, inter omnes pervulgatum est. Cf. imprimis cel. VENE-
MAE aureus *Commentarius ad Psalmos*, & quidem ad Ps. I. 6. Insuper observandum est, Iehovam hic humano more descendisse minime dici posse, textu non nisi descendentium duorum angelorum mentionem faciente. Adhæc unde noverat Abrahamus, Deum has urbes deleturum fuisse, tot Eum pro istis precibus adiens, nisi ex hoc Dei sermone cognosset.

§. 8.

Everfis igitur & turri & urbe, commate sexto Iehova, *Ecce, ait, עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא-יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:* *Populus unus est & lingua eadem omnibus, atque hoc ab ipsis facere coeptum est, neque cohibebitur ab ipsis quidquam, quod facere*
 O O 2 *cogi-*

cogitarunt. Tanta sua claritate radiant hæc verba, ut vix fusius ea exprimere opus sit. Viderat Summum Numen, intentum esse omnium hominum animum in unica adeoque universali constituenda republica, eaque propter eos aliquantum post, mutui amoris vinculo constrictos opus esse resumturos, dirutaque restauraturos ædificia.

§. 9.

Cui rei succurrendæ hoc Deus consilii cepit: הבה נרדה ונבלה שם שפתה *Age, descendamus: & confundamus ibi labium eorum, ut non intelligat unus labium alterius.* His quod immoremur verbis, non esset, nisi scripsisset VITRINGA: "Explicent nobis Auctores, quomodo *una* lingua dici possit *esse confusa*? Explicent etiam illi, qui Hebrææ linguæ antiquitatem, dignitatem & præstantiam tuentur, quomodo Hebræa lingua dici possit *confusa* esse, quando constat, eam post id tempus apud posteros horum populorum, qui *Babylonicam turrim* struxerunt, integram permansisse?,, Ego vero, hic laborem esse, hic opus, non existimo. Quis quæso linguam Latinam confusam esse dicere addubitet, quando hinc ortam esse Italicam, Gallicam, alias, considerat? Quis etiam illam non confusam esse

se dixerit, eo quod adhuc integra perman-
ferit apud Eruditos? Adhæc confusis rei
partibus rem ipsam non confundi quis affe-
rat? Non ergo confundetur exercitus, con-
fusis singulis ordinibus, nec librum confun-
det bibliopega, alteram licet cum altera con-
fundat plagulam

§. 10.

Sed quam ratione, ais, Deus pri-
mævam confudit linguam? En tibi respon-
det Moses versu octavo: ויפץ יהוה אתם
משם על פני כל הארץ ויחרלו לבנות העיר:
*Et dispersit eos Jehova inde super facies
universi orbis. Et ita cessarunt ædificare ur-
bem.* Priori hemistichio medium contine-
ri, quo Deus ad confundendam linguam
usus est, luce clarius apparet. Quod si
enim hæc verba effectum confusionis lin-
guæ proderent, utique scriptum fuisset:
וַיִּפֹּץ אֱתֵם atque ita dispergamus eos &c.
ut Dei esset sermo, non Mosis. Præterea
non adeo concinne scripisset Moses, Divi-
num de confundendis labiis consilium qui-
dem tradens, neque tamen illud in effectum
esse deductum docens. Quæ enim versu
nono habentur, ad nominis *Babel* rationem
reddendam pertinent. Accedit radicis
פּוּץ minus apte in rem quadrans potestas.
Hanc videlicet, in malam partem ubi adhi-

betur, sicuti hic, *fugam* signare & *interitum*, simili ab aquis dilabentibus sumto, Auctor est Cel. VENEMA ad Gen. XLIX, quocum conferatur Cel. Bibliothecæ huius Editoris, NICOLAI BARKEY, *Diss. inaug. in Psalmum XVIII.* p. 32. seq. Verum tanta putes celeritate, tantoque disiectos esse homines metu, si ob solam linguæ confusionem digressi essent. Quomodo autem, dices, homines Deus disjecit? Facilis ad hæc est responsio ex commate antecedente, ubi Deus, *descendamus*, ait, & *confundamus* cet. Quid autem significet radix יר supra docuimus. In quam nos hic conjecturam inciderimus, infra dicemus. Restat alterum versus hemistichium, quo Moses Deum ita scopum suum attigisse demonstrat, idque maiorem lucem non desiderat.

§. II.

Supereft *ultimum* historiae comma, quod *nonum* est: על-כן קרא שמה כל-הארץ ככל-כי-שם בלל יהוה שפת כל-הארץ ומשם הפיצם יהוה על פני כל-הארץ: *Propterea vocavit nomen ejus Babel, quia ibi confundere cepit Iehova labium universæ terræ, siquidem exinde dispersit eos Iehova super facies universæ terræ.* Duo sunt, quorum hic rationem reddere debeo. Prius ad vocem בלל pertinet, ubi GLASSII cano-

nem

nem legas velim: verba actionem s. effectum notantia de occasione eius interdum intelligenda esse, ut adeo *confudit* idem sit, ac *occasionem dedit confusionis* s. *confundere cepit*. Posterius particulam *1* attinet, quam *siquidem* reddidi. Sed hunc ejus significatum vel Lexica demonstrant. Atque eundem hic obtinere oportet, cum ea, quæ subsequuntur, declarando Babelis nomini, quam quæ minime, subserviant, qui tamen scribentis scopus fuit. Conficitur hinc, ad proxime præcedentia esse referenda, quibuscum facillime ac verissime coniungi possunt. Quin imo prævidisse videtur scriptor haud difficulter subitanam linguæ confusionem intelligi posse: quare denuo causam confusæ linguæ dispersionem fuisse innuit, ut adeo & *ταυτολογίας* vitii Moses plane reus agi nequeat. Nisi vero magis arriserit, alterum hoc hemistichium ita explicare, ut ad totam potius historiam respiciat, quam ad ea, quæ proxime illud præcedunt. Modo ne effectum putes esse prioris. Quid enim illud hic addere opus erat?

§. 12.

Quænam illa sit coniectura, in quam ratione hominum dispersionis nos incidisse, supra (§. 10.) indicavimus, paucis his adjuvare mens est. Cum radicis *יִרַר*, tum vis radicis *פִּוּץ*, quæ quidem in describenda illa

adhibentur, nos de *aquis* cogitare iubent; Catarractarum ope atque nimborum Deum puto campos undavisse Babylonicos, intermixtis etiam tonitribus adeo territasse mortales, ut quaquaversum fugerent meticulosi, suisque pecoribus alias aliasque quærerent valles, neque in perdita atque desolata loca unquam redire cuperent. Hæc confirmare videtur nomen Pelegi, quod ipsi ob hanc hominum dispersionem datum fuisse, constat inter omnes. פֶּלֶגִי enim *torrentes* sunt ac *rivi*. Hinc etiam cel. LOESCHERUS in tractatu, quem inscripsit: *Aelteste Geschichte der Welt, Pelagum* ortam esse putat ex effusione Ponti Euxini, cuiusmodi ortum prodidit DIODORUS Sic. l. IV. *Biblioth.* Dignum etiam est memoria; plurium veteres Auctores diluviorum mentionem facere. XENOPHON de æquivocis: "Inundationes, scribit, plures fuere. Prima novimestris inundatio terrarum sub prisco Ogyge. Secunda Niliaca menstrua sub Aegyptiis, Hercule & Prometheo. Bimestris autem sub Ogyge Attico in Achaia,, cet. Conf. DION. GODOFREDI *antiq. Hist.* l. p. 47. Accessere forsitan liquatæ Iugorum Armenicorum nives, quibus adeo accrevit Euphrates fluvius, cuius ibi fontes reperiri, neminem præterit, ut tota illa regio inundaretur. Hic
 au-

audias velim *Curtium* l. V. c. 1. ita narran-
 tem: "Euphrates magnæ molis crepidini-
 bus coërcetur. Sed omnium operum
 magnitudinem circumveniunt cavernæ in-
 gentes, in altitudinem pressæ ad accipien-
 dum impetum fluminis: quod ubi apposi-
 tæ crepidinis fastigium excessit, urbis te-
 cta corripere, nisi essent specus, lacus-
 que, qui exciperent." Si verum esset,
 quod *Iosephus* scripsit, eos, qui turrim
 struxere, hunc habuisse finem, ut in altero
 diluvio haberent, quo se tuto reciperent;
 memoratu dignum foret, vana sic sua ho-
 minibus consilia demonstrasse Deum. O. M.
 Sed hæc hæctenus.

§. 13.

Obiicienti, admissa hac nostra expli-
 catione, difficile esse comprehensu, unde
 tanta, quantam hodie observamus, oriri
 potuerit linguarum varietas, illa nempe
 non nisi diversas inferente dialectos: ita
 puto responderi posse. Primum observes ve-
 lim, disperforum illorum alios aliis rudio-
 res, adeoque & vocum phrasiumque ma-
 gis fuisse incurios, quorum posterius itaque
 coacti fuerunt, ut novas sibi formarent vo-
 ces atque phrasas, quæ quidem novæ lin-
 guæ elementa sunt. Tum vero notandum
 est, quam minime copiosam fuisse linguam

primævam, nemine infitias eunte, eo magis linguas pauperulas esse consuescere, quo maior rerum, & quod inde conficitur, conceptuum locum habet paucitas, quæ vero, nemine non largiente, tunc temporis existit maxima. Iisdem postea rebus, artibus, scientiisque ab aliis aliisque inventis, fieri non potuit, quin eidem significandæ rei plures eæque diversæ orientur voces. Accedit, unius eiusdemque linguæ tantam, temporis successu, & hodie solere esse variationem, at vixavorum scripta sine nausea legant nepotes. Quid igitur, tot iam elapsis post Babylonis destructionem sæculis, linguas hodie adeo differre mireris, unius quamlibet omnes enunciem filias? Præterea maiorem linguarum omnium harmoniam observarunt quidam haud incelebres viri.

§. 14.

Quod reliquum est, coronidis loco brevem huius historiæ circumscriptionem annectere lubet.

v. 1. *Primis generis humani temporibus in toto terrarum orbe nonnisi una erat lingua, ita ut eædem omnibus & voces & locutiones essent.*

2-4. *Cumque homines forte in amænissimam regionem Sinear pervenissent, hæc ipsis*
aden

adeo placuit, ut ibi urbem ac turrim ædificare constituerent, insimulque inducerent animum, coniunctos ibi permanere, atque rempublicam aut societatem universalem erigere.

5. Verum hoc Deo, qui totum terrarum orbem incolere volebat, adeo displicuit, ut manifestissimis iræ suæ signis de cælo descenderet: urbemque ac turrim, quam filii hominis ædificaverant, iracundo oculo adspiceret, ventis, terræ motibus, fulguribus, procellis opus eorum inceptum horrendum in modum subvertens. *)

6. En vero populus iste, inquiebat Iehova, diutius hic uno loco habitavit, eademque est lingua omnibus: semel quoque in hac fecunda regione coniuncti habitare constituerunt, neque hac quidem subversione coacti
ab

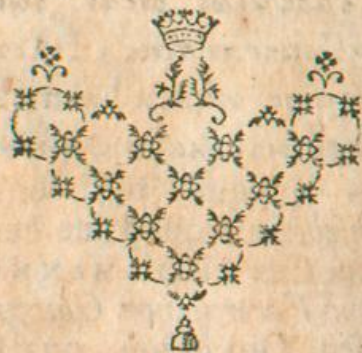
*) Plane cum his convenit hoc *Sibyllæ* testimonium, apud *Iosephum* l. I. Antiq. c. V. παντων ὁμοφωνων οντων των ανθρωπων, προγον ωκοδομησαν τινες υψηλοτατον. -- οι δε Θεοι ανεμους επιπεψαντες ανερεψαν τον πυργον, ηαυ ιδιαν εκασω φωνην εδωκαν, κ. τ. λ. Coincidit quoque testimonium *Abydeni* apud *Eusebium*, quod una cum priori plenius habet Cel. HOLLMANNUS in *Uebersetzungem Vortrag von Gott und der Schrift*, p. 331. seq. Qui etiam, quæ de Titanomachia traduntur, huc respicere putat. Ast quem fugit, quo ventorum atque tonitruum sonitu illa describatur?

ab incepto suo desistent, sed potius opus resumunt, quo unum usque constituent populum, denuo turrim & urbem ædificare incipient.

7. *Age igitur, horrendis iterum tempestatibus & vi irruentis undæ eos territos persequar, ut in omnes terræ plagas vitæ suæ consulturi confugiant. Atque sic progressu temporis linguam ipsorum confundam, ut, si iterum convenire vellent, alter alterum haud intelligat.*

8. *Itaque maximo terrore percussos in latum, qua patet, orbem quam celerrime homines dissipavit Iehova, atque hac ratione finem suum obtinuit, quo eos unam eamque universalem rempublicam constituere volebat.*

9. *Hinc ortum est nomen BABEL. Hac enim ipsa hominum dispersione effecit Deus, ut lingua primæva paulatim confusa atque immutata sit.*

VIII.

HENRICI KOOKEN

V. D. M.

IN VALKENSWAERD ET DOMMELEN

OBSERVATIO

AD

I A C. II, v. 18.

§. I.

Constat omnibus, qui tantum fugitivo oculo inspexerunt variantes lectiones epistolæ Jacobi, eas etiam reperiri in v. 18. cap. secundi: loco enim lectionis vulgaris *δειξον μοι την πισιν σου εκ των εργαων σου* dantur Codices, qui legunt *χωρις των εργαων σου*. Lectio hæc primo intuitu egregiam veri speciem præ se fert. Nam si verum est, quod is, quem Apostolus in hoc & antecedentibus commatibus sibi adversarium constituit, concedat se *fidem habere sine operibus*, vix aut ne vix quidem intelligi potest, quomodo Apostolus ab adversario exigere queat, ut is fidem suam demonstrat ex suis operibus.

Quare

Quare *Clarissimus* I. D. MICHAELIS inquit:
 „ accedit, quod connexioni sermonis illud
 „ *ἐκ τῶν ἔργων σου* satis ineptum fit. Con-
 „ cesserat Apostolus adversario suo, ut fidem
 „ se solam habere iactaret. Quomodo er-
 „ go ab eodem exigere poterat, ut fidem
 „ ex operibus demonstraret? Nobis vi-
 „ detur *ἐκ*, quod vulgares habent codices,
 „ ex sequente commate ab incauto scriba
 „ translatum. „ citante hæc Cl. MICHA-
 ELIS verba, *Viro*, dum viveret, *summo*,
 J. S. BAUMGARTENIO, *in examine vari-*
antium lectionum in epistola Jacobi obviarum
pag. 24. subiuncto commentario in hanc epi-
stolam. Sed ego aut totus fallor, aut, præ-
 fiscine dixerim, planum faciam, receptam
 & in plurimis editionibus occurrentem le-
 ctionem se recte habere. Sed res paulo al-
 tius repetenda est.

§. 2.

Ordior igitur a commate 14. cap. se-
 cundi, ubi Apostolus dicit: „ Quæ utili-
 „ tas, Fratres mei! si quis dicat fidem ha-
 „ bere; opera vero non habeat. Num
 „ potest fides illa eum servare. „ Ex his
 verbis liquidum est, quod is, quem Apo-
 stolus heic respicit, iactaret, se fidem habe-
 re, & per eam fidem se æternam salutem

consecuturum. Dum vero additur: *opera vero non habeat*: non adeo liquidum videtur, quomodo hæc verba capienda sint; an capienda tanquam verba adversarii, quibus ipsemet concedit, se quidem fidem, sed non opera habere, adeoque se fidem habere sine operibus? An vero capienda tanquam verba ab Apostolo addita, ut electis, quibus hæc epistola scripta est, constaret, iactatam illam fidem vanam esse? Si Apostolus indicare voluisset hæc adversarii verba esse, adeoque adversarium ipsummet concedere, fidem suam sine operibus esse: Apostolus non dixisset *εαν πισιν λεγη τις εχειν, εργα δε μη εχη*, sed dixisset *εργα δε λεγη μη εχειν*, sive *εργα δε μη εχειν*: unde sequitur, verba, *opera vero non habeat*, ab Apostolo adiecta esse ad vanitatem illius iactatæ fidei omnium oculis exponendam. Quod vero per *opera* heic intelligenda sint eiusmodi opera, quæ cum salvifica fide indivulso nexu adeo cohærent, ut tanquam genuini fidei fructus ab ea abesse non possint, id extra omnem dubitationis aleam esse arbitror.

§. 3.

Ut vero certius constet, verba, *opera vero non habeat*, eo, quo dixi sensu, capienda esse, progredior ad comma 18, ubi dici-

citur. „ Sed dicet aliquis, tu fidem habes
 & ego opera habeo. „ In confesso est, quod
 heic adversarius Apostolum alloquens in-
 troducatur, & quidem ita, ut tela, quæ A-
 postolus in adversarium vibravit, adver-
 sarius iam in Apostolum retorquere conetur.
 Apostolus enim adversario attribuerat *fidem*
sine operibus: hoc telum adversarius in A-
 postolum retorurus, ad Apostolum se con-
 vertens dicit: *Tu habes fidem*, id est, non
 ego, sed tu habes talem fidem, qualem v.
 14. mihi adscripsisti, id est, fidem, a qua
 opera, genuini salvificæ fidei fructus, plane
 absunt, adeoque fidem sine operibus. Sed
 ego habeo opera, id est, vi oppositionis, ego
 habeo fidem, quæ efficax est eiusmodi o-
 peribus, quæ sunt indubii fructus veræ &
 salvificæ fidei, adeoque demonstrant, meam
 fidem esse veram ac salvificam fidem. Ad-
 versarius igitur tam confidenter affirmans,
 se habere fidem operibus efficacem, eo ipso
 concedebat, ex suis operibus, tanquam in-
 dubiis signis, demonstrari posse fidem suam
 esse veram & salvificam fidem.

§. 4.

Hisce ita constitutis iam Apostolus
 adversario responderet, dicendo: „ ostende
 „ mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego
 „ ostendam tibi ex operibus meis fidem me-
 „ am. „

„ am. „ Nervose admodum his verbis fiduciam, quam in causa sua collocat, exprimit Vir sanctus, & indicat, se certissime convictum esse, hac demonstratione fidei ex operibus utrimque suscepta, non tantum ex operibus adversarii statim appariturum, ipsius fidem mortuam, ideoque salvificam fidem non esse, sed & ex suis operibus appariturum, suam fidem esse vivam & salvificam fidem. Quæ cum ita sint, quis non videt, quam pulchre hæc omnia cohæreant. Adversarius enim tacite, uti vidimus, concesserat, fidem suam ex operibus suis demonstrari posse. Ex his concessis iam Apostolus argumentatur, adeoque summo iure exigit, ut adversarius fidem suam ex operibus suis ostendat non solum, sed ad Adversarium de æquitate huius postulati magis convincendum Apostolus vicissim se promptum paratumque demonstrat, ad fidem suam etiam ex operibus suis ostendam. Qui vero idem, quod ab adversario suo exigit, etiam vicissim adversario in se ipsum concedit, ipse cum adversario æquissimo modo procedit, atqui ergo. Quis igitur non ex ipsa rei indole & Apostoli ratiocinio perspicit, vulgarem lectionem *ἐκ τῶν ἔργων* necessario hæc requiri, adeoque genuinam esse? cum altera lectio *χωρὶς τῶν ἔργων* hæc locum habere non possit. Quomodo

enim Apostolus ab adversario exigere potuisset, ut demonstraret fidem suam sine operibus, id est, fidem quæ est sine operibus? cum adversarius non tantum neget & perneget suam fidem esse sine operibus, sed & plane contrarium adseveret, id est, se habere fidem efficacem operibus.

§. 5.

Si porro cum iis, quæ hæcenus disputavimus, comparemus, comma 19. huius cap. & Deut. VI, 4. sat perspicuum fore arbitror, adversarium Apostoli fuisse Judaizantem. Iam vero cum notante ad com. 14. huj. cap. Illustri GROTIŌ, hæc opinio olim valde fuerit frequens apud Iudæos: omnem, nimirum, Israelitam, qui modo professionem Iudaismi non abiecisset, partem tandem habiturum in altero sæculo, id est, in vita æterna: non improbable videbitur, fidem huius adversarii saltem magna ex parte constituisse in professione Iudaismi, & ipsius opera in observatione legis Mosaicæ ceremonialis, & traditionum veterum; quæ opera cum adversarius non observaret in Apostolo Jacobo, hinc ipsi exprobatat fidem sine operibus.

IX.

CAROLI BUTTINGHAUSEN,

HIST. ECCLES. ET ELOQ. PROF. P. O.

ET V. D. M. APUD HEI-

DELBERGENSES

OBSERVATIONES MISCELLANEAЕ.

I.

IN VITI

LUDOVICI a SECKENDORF

HIST. LUTHERANISMI LIB. I. SECT. 35.

§. LXXXII. ADDIT. I. QUÆ AGIT

DE

JOHANNE SCHWEBELIO.

§. I.

Illustris SECKENDORFIUS ex ipsissimis quidem fontibus hausit, & ferme ubique ad genuina documenta provocavit; sed & nonnunquam bonus hic dormitat Homerus. Illis saltem quæ lib. I. Sect. 35. §. LXXXII. Addit. I. p. m. 131. de JOHANNE SCHWEBELIO occurrunt, limam addere licebit,

P p 2

§. 2.

§. 2.

Missis illis, quæ ex J. H. MAJO de *Schwebelii* Epistolarum aut Scriptorum corruptione & interpolatione profert, moneo tantum, *Seckendorffum* id infirma consequentia ex ALTINGIO confirmare voluisse.

§. 3.

Videamus jam ordine, quæ ulterius de *Johanne Schwebelio* narrat:

“Scripta ejus Germanica, quæ hodie rarissime inveniuntur, excusa sunt forma octava Biponti anno 1605. Insertæ ibi leguntur epistolæ ad eum *Melanchthonis*, *Buceri* & aliorum.

Observationes.

I.) Doct. GERDESIUS florileg. libr. rar. p. m. 256. hæc SECKENDORFII verba quidem allegat & calculo suo approbat, sed, quod pace virorum Doctissimorum dixerim, varia heic emendanda veniunt.

II.) Nam annus a SECKENDORFIO laudatus mihi non satis videtur determinatus. Opera enim Germanica Tom. II. prodierunt 1598.

III.) Epistolæ vero *Melanchthonis* & *Buceri* non inveniuntur in istis operibus Germanicis, sed potius in centuria Epistolarum,

larum. Opera igitur Germanica & Epistolæ minus recte inter sese confunduntur. Id quod ex sequentibus clarius adhuc patebit.

§. 4.

“Inter alia Melanchthon ad eum anno 1519. scribit: *Multo major, multo admirabilior est Lutherus, quam quem verbis possim adumbrare.*

Observatio.

Ista Melanchthonis verba minime extant in operibus Germanicis, sed in Centuria Epist. p. 8. & scripta sunt A. 1520.

§. 5.

“Ipsius vero Schwebelii insignes extant epistolæ. Ex iis percipitur, vocatum eum anno 1523. fuisse Heidelbergam a Ludovico Electore Palatino, satisfacturo scilicet mandato Imperiali &c.

Observatio.

Nimis celeriter & iusta minime adhibita diligentia hæc legit Seckendorffius in Operibus Germ. p. 84. seqq. Non enim vocatus est ab Electore Palatino Heidelbergam, sed a Bipontino Duce Bipontum.

§. 6.

In sequentibus Opera Germanica & Epistolæ ubique inter sese confundit illust. Seckendorffius. Sed hæc speciminis loco sufficiant.

II.

MEDITATIONES

IN APOC. XV, 3.

SECT. I.

DE CANTICO MOSIS ET AGNI.

Nuper admodum felicioris ingenii amicus suam in hunc locum conjecturam mecum communicavit, dubiaque varia mihi solvenda obrulit.

I.) Dubitabat, an canticum *Mosis, servi Dei*, primum occupare possit locum, cum agnus sit ipsissimus Deus.

II.) Duplicem & diversum hujus loci urgebat sensum. Canticum enim *Mosis* esse tale canticum, cujus auctor vel cantor sit *Moses*; Canticum autem agni enarrare laudes atque gloriam agni, cum *Apocalypsis* nunquam nobis exhibeat agnum canentem.

III.) *Apoc. V. 6-9.* aliud plane Cantici argumentum occurrere.

IV.) Observabat, totam nostram pericopam alludere ad canticum *Mosis & Mirjam*, *Exod. XV.* laudatum; Adeoque heic legendum esse: *Canticum Mosis, servi Dei & Canticum Mirjam.* Quam ultimam

vocem, cum non satis intelligerent descriprores, eo facilius in *canticum agni* mutare potuerunt, quo major sit convenientia inter *μαριαμ* & *αρνιον*.

V.) An vero jam varians hoc loco observata sit lectio, aliis examinandum relinquebat.

Ad hæc breviter respondebam:

I.) MILLIUM saltem nullam heic lectionem variantem observasse. Adeoque plane temerarium esse contra omnium omnino codicum auctoritatem novam ex ingenio fingere lectionem.

II.) Concedebam allusionem ad Canticum Mosis Exod. XV. quam jam alii admiserant, vid. cel. WOLFII Cur. Crit. ad h. l. Sed addebam, Johannem variarum rerum ideas in unico emblemate nonnunquam conjungere, vel locum nostrum simul respicere agnum paschalem, quo egredientes ex Aegypto Israelitæ urebantur.

III.) Non valet argumentatio: Apoc. V. 6-9. in Canticum agni aliud occurrit argumentum, ergo lectio hæctenus recepta est falsa. Canticum enim agni, pro diversitate temporis atque circumstantiarum, diversæ etiam est materiæ. En Exemplum in Cap. XIV. 1-9. ubi etiam in canticum agni aliud utique erat argumentum, & plane diversum a Cap. V. 9.

IV.)

IV.) Denique observabam, ordinem verborum: *canticum Mosis atque agni*, explicandum esse ex oëconomia temporum, non vero ex dignitate personarum.

Alii forsitan solidiora adversus amici conjecturam in medium proferre non dubitabunt.

SECT. II.

DE REGE SANCTORUM.

Deus dicitur βασιλευς των άγιων. Hanc lectionem novo argumento impugnavit WOLFIIUS ad h. l. p. m. 564. *Deus*, inquit; *alias nusquam, si recte memini, ita appellatur.* Verum enim vero, si ambabus, ut ajunt, manibus istam concederem consequentiam, falsum tamen esset suppositum LXX. Dan. VII. 18. ita: καὶ παραληφονται την βασιλειαν άγιοι υψισ. Heic subditi *Regis* dicuntur *sancti.* En *Regum Sanctorum!* Cumque Johannes hoc nostro capite respiciat tempora Mosaica, & egressum ex Egypto per mare rubrum, utique regem των άγιων ex eadem historia illustrare liceat. Jehova enim Israelitas Exod XIX. 6. ita alloquitur: υμεις δε εσεσθε μοι εθνος αγιον.

Quin

Quin imo, Moles in ipsissimo suo Cantico Exod. XV. loquitur *de monte Sanctitatis* &c. Nec etiam obstat, quod v. 4. *μονος ὁσιος* nuncupetur Deus, & axioma tamen istud: *βασιλευς ἁγιων*, plures indicet sanctos. Isto enim argumento pugnantibus saniozem in rebus Theologicis apprecamur mentem.

ERRATA

IN CLASSE SECUNDA.

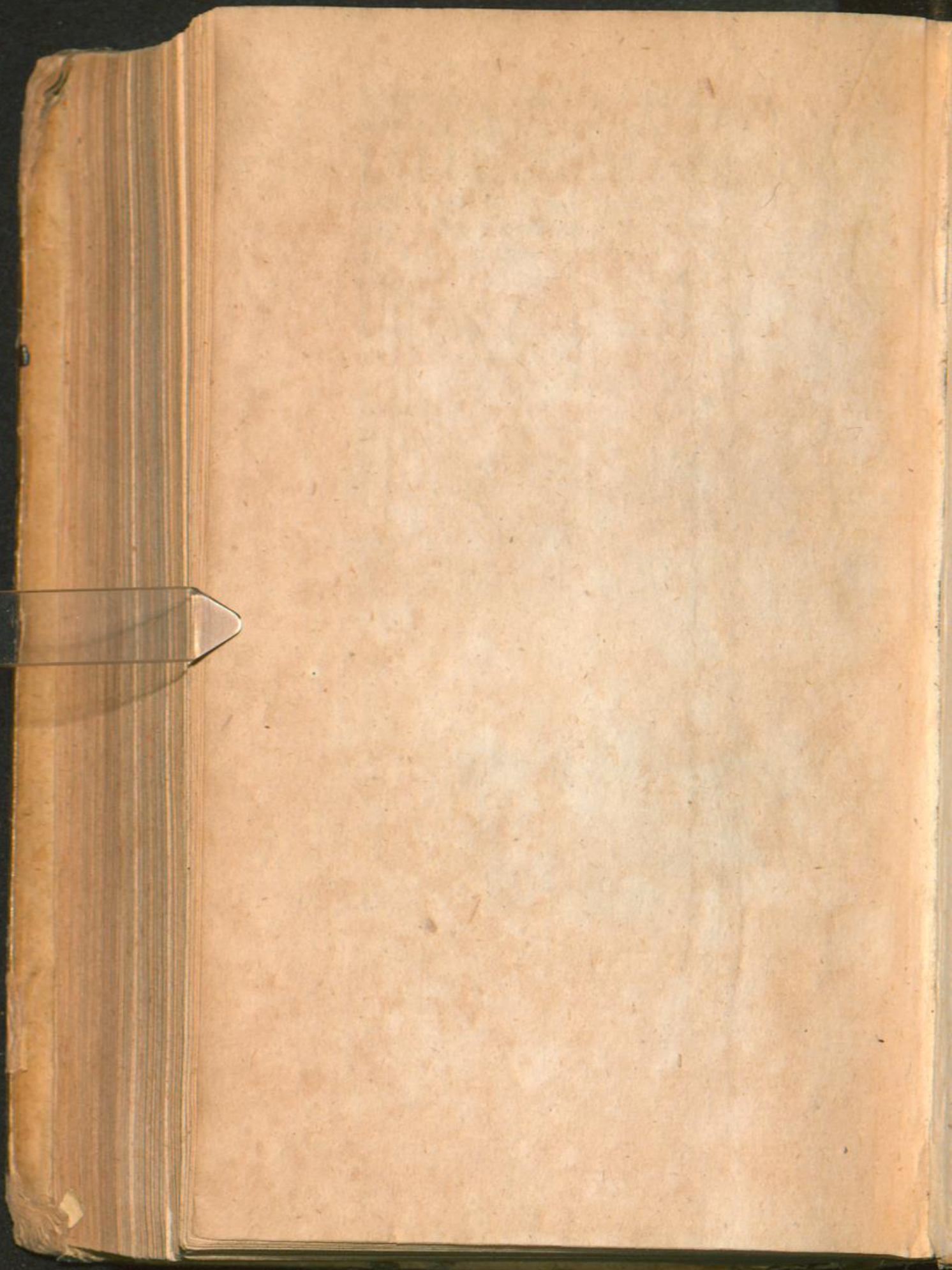
Pag. 523. l. ult. *lege* usum, p. 524. l. 16. eum, l. 17. placare, p. 535. l. 8. l. longanimitatis, p. 548. l. 13. l. adaptari, l. 16. l. præfixæ fut, p. 555. l. 28. l. alloquitur, p. 565. l. 30. l. Ipsi, p. 567. l. 7. l. amatores

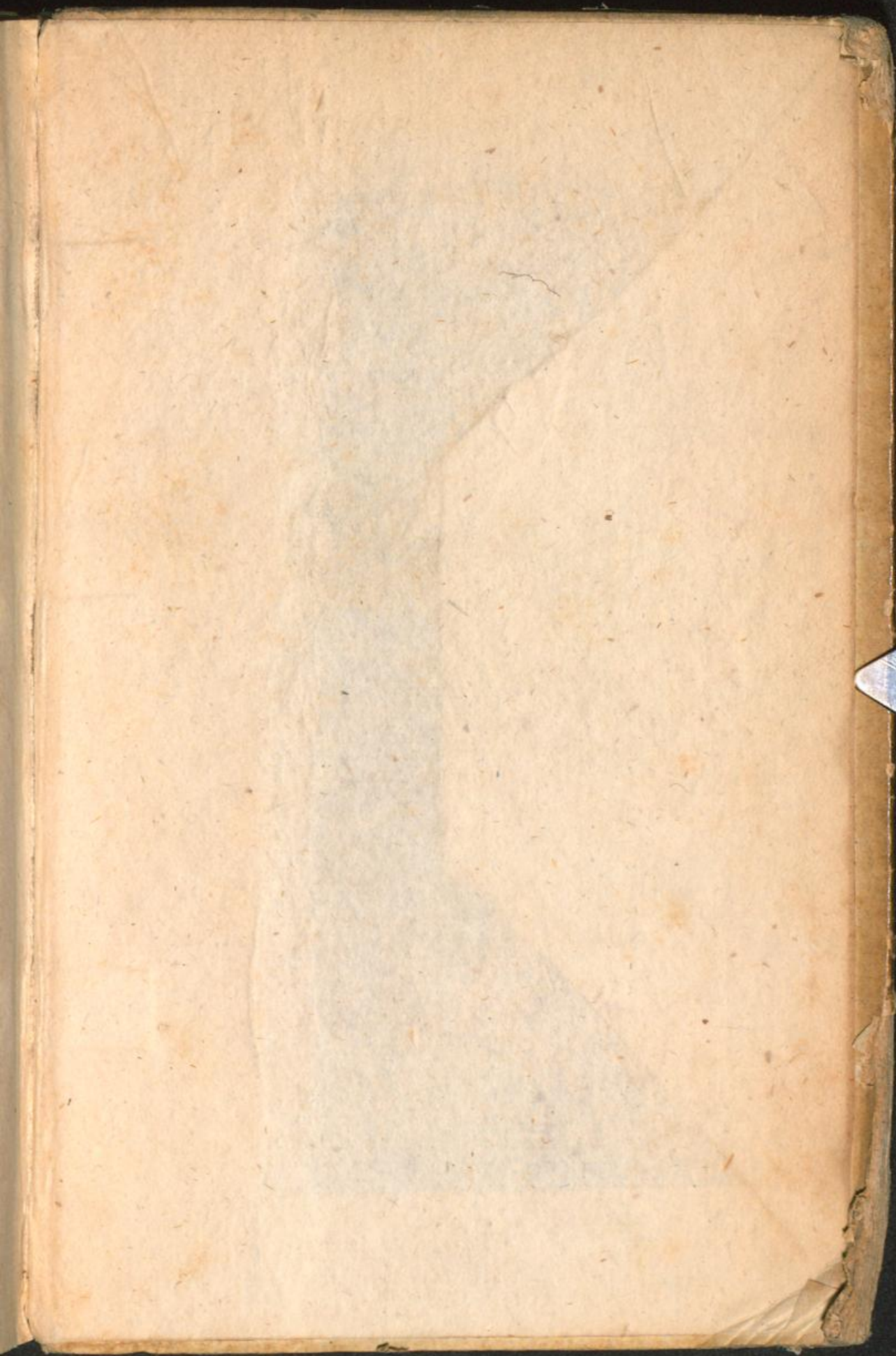
IN CLASSE TERTIA.

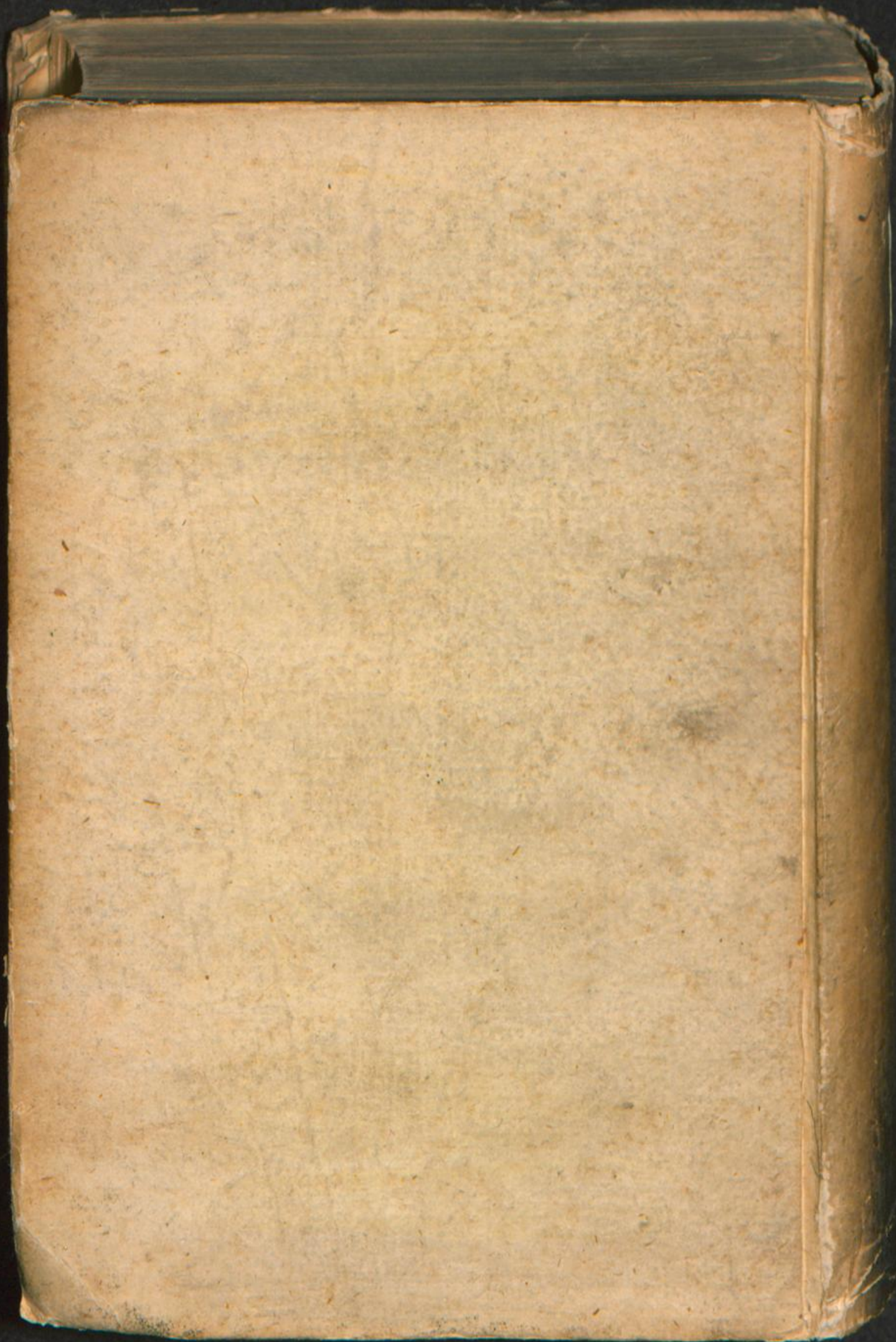
Pag. 12. l. 12. l. ringentibus hostibus, p. 13. l. 15. l. finitimos, p. 14. l. 4. l. *hicce*, p. 15. l. 7. l. alienissima, p. 17. l. 24. improbabilis opinio, p. 18. l. 20. l. prædictio, p. 19. l. 12. l. extera, p. 23. l. 14. l. illum, p. 32. l. 23. l. restringatur, p. 35. l. 6. l. inclusam, p. 40. l. 9. l. designari, p. 52. l. ult. l. Familiariter, p. 60. l. 1. l. §. 2. l. 13. l. *Bethomam*, p. 61. l. 24. l. suppleverit, p. 64. l. 9. l. supere-rant, p. 66. l. 5. l. penitus. p. 69. l. 10. l. ingenuum, p. 71. l. 19. l. toti, l. 72. l. præterea, p. 73. l. 20. l. falsis, p. 77. l. 11. l. rursus, l. 25. l. *fiet tibi, confotum*, p. 79. l. 14. l. sufficiant, p. 80. l. 19. l. gratissima sit, p. 93. l. 11. *dele* ad, p. 115. l. 11. l. œconomix, p. 119. l. 22. l. quo-

l. quorum, p. 120. l. 24. l. adest, p. 123. l. 1. l. *μίσ-
 ηοντα*, p. 135. l. 7. l. *ην*, p. 173. l. 25. l. LOSTBOHM,
 p. 174. l. 7. l. WOHLIN, p. 175. l. 15. l. WOHLIN,
 p. 176. l. 24. l. WALLENIUS l. 29. l. NOOF, p.
 195. l. 3. l. v. 28., p. 205. l. 15. l. *οχλοι*, p.
 207. l. 27. l. *επιθυμων*, p. 211. l. 27. l. coëgerunt,
 p. 219. l. 29. l. *πυλαι*, p. 226. l. 25. l.
μαρτυρων, p. 234. l. 15. l. *δειξων*, p. 237. l. 23.
 l. filium, p. 266. l. 6. l. exponuntur, p. 267.
 l. 16. l. hieroglyphica, semel statuta servarent, p.
 272. l. 4. l. revelasset, p. 287. l. 17. l. *αρχιεπισ*,
 p. 302. l. 14. l. dicturi, p. 308. l. 5. l. libris, p.
 312. l. 25. l. regulas, p. 356. l. 2. l. remoram,
 p. 390. l. 33. l. Catalogus, l. 35. l. etiam, p. 391. l.
 2. l. ab IHRE, p. 409. l. 13. l. illatum, p. 440. l. 16. l. du-
 dum, l. 23. adnotationibus, l. 24. plantarum. p. 448.
 l. 6. l. *ηρον*, p. 452. l. 8. l. *διδαχη*, p. 468. l. 21. l. *ηρον*,
 p. 476. l. 17. l. Calpurnium, p. 483. l. 20. l. cum
 EO, p. 490. l. 15. l. PILATI, p. 509. l. 15. l. Ver-
 sio, p. 515. l. 16. l. non, p. 520. l. 28. l. me-
 ruerit.

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

KODAK Color Control Patches

© Eastman Kodak Company, 1997

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

© The Tiffen Company, 2000

KODAK Gray Scale

Kodak
LICENSED PRODUCT

A 1 2 3 4 5 6 **M** 8 9 10 11 12 13 14 15 **B** 17 18 19

